

ΕΤΟΥΣ
ΕΛΛΗΣ

ΘΗΡΑ

Π. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΥ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ 1935 - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 7500

ΤΙΜΑΤΑ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΣΗΜΟΥ ΚΑΙ ΦΟΡΟΥ ΔΡΧ. 33.—

Βιβλιόσημον και φόρος αναγκ. δανείου 11.30

*Αριθμός έγκριτικής αποφάσεως 41721

*Αριθμός άδειας κυκλοφορίας 52305/21/7/35

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "Ε"

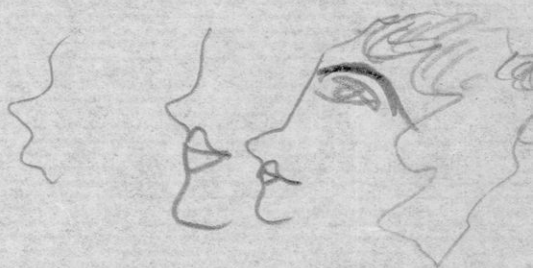
Ι.Δ.ΚΟΛΛΑΡΟΥ

Α. Ε.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Π. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΥ

Η ΕΛΛΑΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

ΔΙΑ ΤΗΝ Α' ΤΑΞΙΝ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

Ἀντίτυπα 7.500

γκρ.
κεκρ.

17431

ΑΘΗΝΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣ.
ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ

46α—ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ—46α

1935

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Όλα τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου τούτου φέρουν τὴν σφραγίδα
τοῦ ἐκδότου καὶ τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ Η "ΘΕΜΙΣ",
Ι. Α. ΜΩΥΣΙΑΔΟΥ & Β. Π. ΜΑΡΔΑ
ΦΑΒΙΕΡΟΥ 45 - ΑΘΗΝΑΙ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΧΩΡΑΙ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ πρώτη ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν ἀποκομίζομεν παρατηροῦντες τὸν χάρτην τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ὅτι ἡ χώρα μας ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλα τμήματα ξηρᾶς καὶ ἀπὸ πλῆθος νήσων, μικρῶν καὶ μεγάλων, μεμονωμένων ἢ κατὰ συστάδας. Τὰ μεγάλα τμήματα τῆς ξηρᾶς ἀποτελοῦν τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ αἱ νῆσοι τὴν νησιωτικὴν.

Τὸ βόρειον τμήμα τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἶναι καὶ τὸ πλαιτύτερον ἐκ Δ πρὸς Α, ἀπὸ τὸ Ἰόνιον πέλαγος μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου. Πρὸς Ν τὸ τμήμα τοῦτο φθάνει μέχρι τῆς γραμμῆς, ἢ ὁποία ἐνώνει τὸν Μαλιακὸν καὶ Ἀμβρακικὸν κόλπον. Μέγα μέρος τοῦ βορείου τούτου τμήματος κατέχει ἡ **Μακεδονία** ἔχουσα δυτικῶς τὴν **Ἠπειρον**, ἀνατολικῶς τὴν **Θράκη** καὶ νοτίως τὴν **Θεσσαλίαν**.

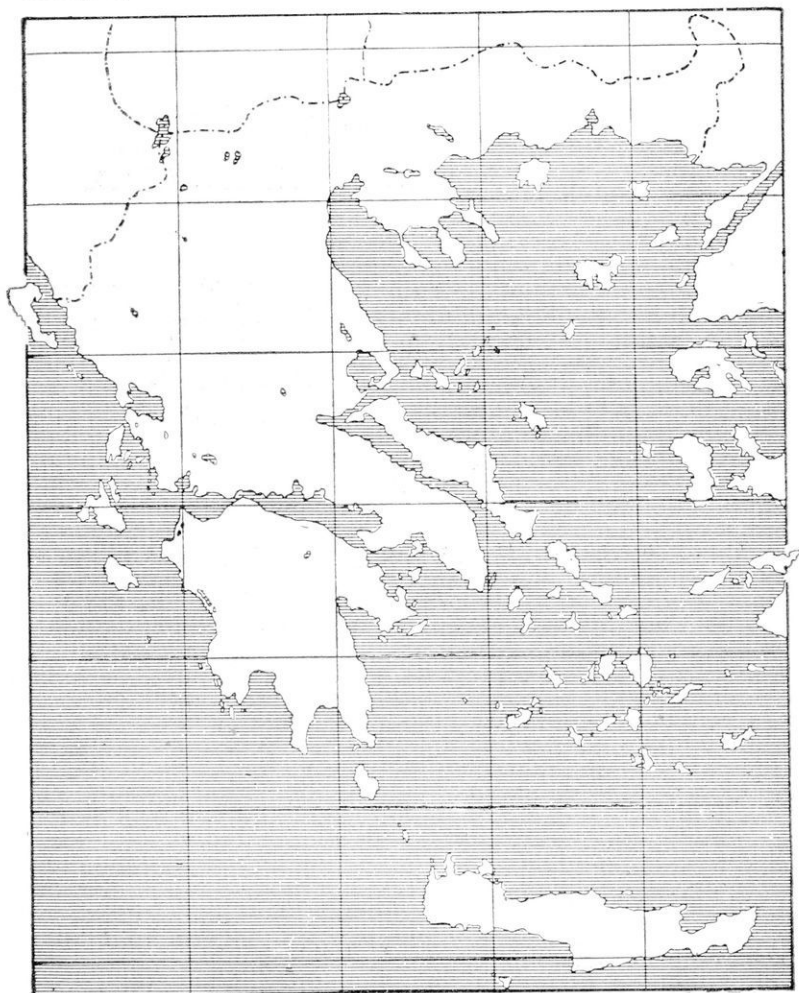
Πρὸς νότον τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου εὐρίσκεται ἡ **Στερεὰ Ἑλλάς**, ἐκτεινομένη ἐκ Δ πρὸς Α, ἀπὸ τὸ Ἰόνιον εἰς τὸ Αἰγαῖον. Μία συνεχῆς σειρὰ κόλπων ἐκ Δ πρὸς Α, ὁ Πατραϊκός, ὁ Κορινθιακός καὶ ὁ Σαρωνικός ἀποχωρίζουν πρὸς Ν τὴν **Πελοπόννησον**.

Ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλάς ἀποτελεῖ εἰς τὸ σύνολόν της μίαν πολύκολπον χερσόνησον, τὴν ὁποίαν θρέχουν δύο θάλασσαι, τὸ Ἰόνιον πέλαγος ἐκ Δ καὶ τὸ Αἰγαῖον ἐξ Α.

Τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα ἀποτελοῦν: ἄφ' ἑνὸς αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου, αἱ ὁποῖαι παρατάσσονται εἰς μίαν περίπου γραμμὴν κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος· καὶ ἄφ' ἑτέρου αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, σχηματίζουσαι διαφόρους ομάδας. Εἰς τὰ νότια τοῦ Αἰγαίου ἡ **Κρήτη** καὶ τὰ **Κύθηρα**, εἰς τὸ μέσον αἱ **Κυκλάδες**, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἡ **Εὐβοία** καὶ αἱ

βόρειοι Σποράδες, εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἢ Λέσβος, ἢ Χίος, ἢ Σάμος καὶ τέλος εἰς τὸ βόρειον τμήμα αἱ νῆσοι τοῦ Θρακικοῦ πελάγους.

1. Χάρτης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ κλίμακα 1: 6 000 000. Ἀπόστασις 0,01 τοῦ μέρους ἐπὶ τοῦ χαρτοῦ τούτου ἰσοδυναμεῖ μετ' ἀπόστασιν 60 χιλιομέτρων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

(Αἱ γραμμαὶ τοῦ χαρτοῦ τούτου δὲν εἶναι μεσημβρινοὶ καὶ παράλληλοι. Εἶναι ἀπλᾶ βοηθητικὰ τετράγωνα, χρήσιμα διὰ τὴν

εὐκόλον ἀντιγραφὴν καὶ μεγέθυνσιν αὐτοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐργαζόμεθα ὡς ἑξῆς: Κατασκευάζομεν ἐπὶ φύλλου χάριτον τετράγωνον μὲ διπλασίας π.χ. διαστάσεις καὶ ἐπ' αὐτῶν σχεδιάζομεν τὴν Ἑλλάδα, ἀντιγράφοντες ἐκ τοῦ χάριτου τούτου. Οὕτω θὰ ἔχωμεν χάριτην τῆς Ἑλλάδος μὲ κλίμακα διπλασίαν. Ἀντὶ δηλ. γραμμῆ ἐπὶ τοῦ χάριτου 0,01 τοῦ μέτρου νὰ ἰσοδυναμῇ μὲ διάστημα 60 χιλιομέτρων, ὅπως συμβαίνει εἰς τὸν ὡς ἄνω χάριτην, θὰ ἰσοδυναμῇ μὲ διάστημα 30 χιλιομέτρων. Ἡ κλίμαξ δηλαδή ἀπὸ $\frac{1}{6\,000\,000}$ θὰ αὐξηθῇ εἰς $\frac{1}{3\,000\,000}$. Ὁμοίως δυνάμεθα διὰ τετραγώνων μὲ τριπλασίας, τετραπλασίας ἢ ἑξαπλασίας διαστάσεις νὰ ἀντιγράψωμεν τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ κλίμακα τριπλασίαν $\left(\frac{1}{2\,000\,000}\right)$ ἢ τετραπλασίαν $\left(\frac{1}{1\,500\,000}\right)$ ἢ ἑξαπλασίαν $\left(\frac{1}{1\,000\,000}\right)$. Τὴν κλίμακα ἠμποροῦμεν νὰ γράψωμεν καὶ οὕτω: 1:2 000 000 ἢ 1:1 500 000 κλπ.

Ἐὰν τὰ βοηθητικὰ τετράγωνα γίνοντι πολὺν μεγάλα καὶ ἡ ἀντιγραφὴ γίνεται δυσκολωτέρα, δυνάμεθα ὠρισμένα τετράγωνα νὰ τὰ χωρίζωμεν εἰς μικρότερα. Ὁμοίως δυνάμεθα ν' ἀντιγράψωμεν καὶ πάντα ἄλλον χάριτην τοῦ παρόντος βιβλίου ἢ ἄλλον, χαράσσοντες ἐπ' αὐτοῦ βοηθητικὰ τετράγωνα.

Δοκιμάσατε λοιπὸν νὰ μεγεθύνετε αὐτὸν τὸν χάριτην καὶ σημειώσατε ἐπὶ τοῦ σχεδίου σας τὰ ὀνόματα: α' τῶν χωρῶν καὶ θαλασσῶν, β' τῶν γειτονικῶν κρατῶν γ' τῶν μεγαλυτέρων νήσων).

2. Θεσσαλονίκη, ἡ πρωτεύουσα τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

1. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

(35 000 τετρ. χιλιόμετρα — 1 500 000 κάτοικοι)

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Μακεδονία, ἡ μεγαλύτερα καὶ πλουσιωτέρα ἐλληνικὴ χώρα, κατέχει τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν Ἥπειρον ἕως τὴν Θράκην καὶ ἀπὸ τὰ σερβικὰ καὶ βουλγαρικὰ σύνορα ἕως τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος (βλ. χάρτην σελ. 16).

Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ἡ ὁποία κατέχει τὸ $\frac{1}{4}$ καὶ πλέον ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς χώρας μας, περιλαμβάνεται :

α) Ἡ **δυτικὴ Μακεδονία**, χώρα ὕψηλῃ, κλεισμένη μεταξὺ μακρῶν ὄροσειρῶν, καὶ ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὴν θάλασσαν, εἶναι τὸ ἡπειρωτικώτερον τμῆμα τῆς χώρας μας.

β) Ἡ **κεντρικὴ** καὶ γ) ἡ **ἀνατολικὴ Μακεδονία**, χῶραι χαμηλαί, μὲ πολλά, ἐκτεταμένα καὶ γόνιμα βαθύπεδα, τὰ ὁποῖα χωρίζουν χαμηλαὶ κατφυκηνόμεναι λοφοσειραί.

δ) Ἡ **χερσόνησος Χαλκιδική**, βαθέως διαμελισμένη ἀπὸ τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκτεινομένη πρὸς Ν μέσα εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἔχει, διὰ τοῦτο, πολλὰς ὁμοιότητας ὡς πρὸς τὸ κλίμα καὶ τὴν βλάστησιν μὲ τὴν νοτιωτέραν Ἑλλάδα.

Μορφολογία τῆς ξηρᾶς. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς Μακεδονίας εἶναι ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ σειρὰν λεκανοπεδίων καὶ κοιλάδων

χωριζομένων μεταξύ των πότε με ύψηλά όρη και πότε με χαμηλάς καλλιεργουμένας και κατοικουμένας λοφοσειράς. Ούτω :

Α) Είς τήν δυτικήν Μακεδονίαν σχηματίζονται :

α) **Η κοιλάς του άνω Αλιάκμονος** μεταξύ Πίνδου και Βαρκοῦντος. Η κοιλάς αυτή ακολουθεῖ διεύθυνσιν ΒΔ-ΝΑ ὡς και αἱ ὄροσειραί, αἵτινες τήν κλείουν ἐκατέρωθεν. Τήν αὐτήν διεύθυνσιν ακολουθεῖ και ἡ κοίτη τοῦ Ἀλιάκμονος, ἡ ὁποία ἔχει σχηματισθῆ εἰς τήν βαθυτέραν τῆς γραμμῆν. Διά τῆς κοιλάδος αὐτῆς ἄγει ἡ ὁδὸς Καστοριάς-Γρεβενῶν, ἀκολουθοῦσα και αὐτῇ τήν ἰδίαν διεύθυνσιν.

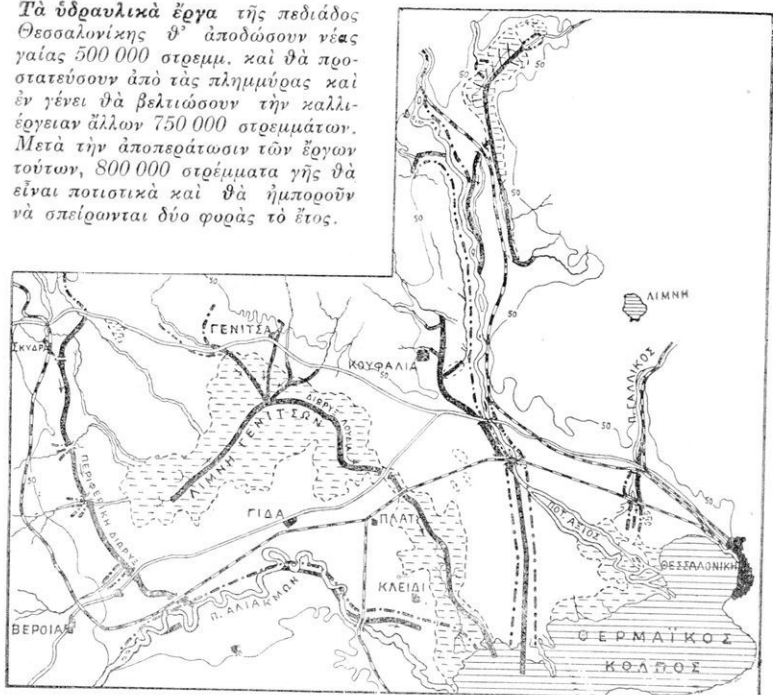
β) **Τὸ ὑψίπεδον τῆς Φλώρινης** μεταξύ Βαρκοῦντος και Βερμίου, τὸ ὁποῖον ἐπεκτενιόμενον πρὸς Β, ἐντὸς τῆς Σερβίας, σχηματίζει τήν πεδιάδα τοῦ Μοναστηρίου. Τὸ ὑψίπεδον τοῦτο ἔχει ἐπίσης διεύθυνσιν ΒΔ-ΝΑ καθὼς και τὰ ὄρη Βαρκοῦς και Βέρμιον. Καί αἱ κοίται, τὰς ὁποίας σχηματίζουν τὰ ρέοντα ὕδατά του, ἀκολουθοῦν τὸν ἄξονα τῆς πεδιάδος, διευθυνόμενα ὅμως, ἀντιθέτως ἀπὸ τὸν Ἀλιάκμονα, πρὸς βορρᾶν διὰ νὰ χυθοῦν εἰς τήν λίμνην Βεγορίτιδα (Ὁστρόβου), εἴτε, ἀκόμη βορειότερον, εἰς τὸν Ἐριγῶνα παραπόταμον τοῦ Ἀξιῶ. Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι ὅτι και ὁ οἰκισμὸς ἀκολουθεῖ τήν αὐτήν διεύθυνσιν με τὸν κύριον ἄξονα τῶν πεδιάδων και τῶν κοιλάδων. Οὔτω αἱ πόλεις Κοζάνη, Πτολεμαῖς και Φλώρινα (βορειότερον δὲ και τὸ Μοναστήρι), εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ΒΔ-ΝΑ γραμμῆς. Ὁμοίως τὰ Γρεβενά, ἡ Νεάπολις και ἡ Καστοριά εἰς τήν κοιλάδα τοῦ Ἄνω-Ἀλιάκμονος. Τήν αὐτήν δὲ διεύθυνσιν ἀκολουθοῦν και αἱ ὁδοί, αἱ ὁποῖαι ἐξυπηρετοῦν τὰς πόλεις ταύτας.

γ) Ἀντίθετον διεύθυνσιν ἀκολουθεῖ ἡ **ταφροειδὴς κοιλάς τοῦ κάτω Ἀλιάκμονος**, περὶ τὸ μέσον τῆς ὁποίας εὐρίσκονται τὰ Σέρβια. Η διεύθυνσίς τῆς, ΝΔ-ΒΑ, εἶναι παράλληλος με τήν σειρὰν τῶν ὄρων Χασίων-Καμβουνίων-Πιερίων, τὰ ὁποία χωρίζουν τήν Μακεδονίαν ἀπὸ τήν Θεσσαλίαν. Η κοιλάς αὐτῆ τῶν Σερβίων, ὅπως και πολλαὶ ἄλλαι, ἀποτελεῖ τεράστιον ρῆγμα τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον ἐσχηματίσθη εἰς παλαιὰν γεωλογικὴν ἐποχὴν.

Β) Εἰς τήν κεντρικὴν Μακεδονίαν εὐρίσκονται :

α) Τὸ ἐκτεταμένον **βαθύπεδον τῆς Θεσσαλονίκης**, τὸ ὁποῖον διαρρέουν οἱ ποταμοὶ Ἀλιάκμων, Λουδίας, Ἀξιὸς και ὁ χειμαρρῶδης Γαλλικός. Μέγα μέρος τῆς πεδιάδος ταύτης σκεπάζεται ἀπὸ τὰ ἔλη τοῦ Λουδία και τῶν ἄλλων ποταμῶν, μεγάλα δὲ ὕδραυ-

Τὰ ὑδραυλικά ἔργα τῆς πεδιάδος Θεσσαλονίκης θ' ἀποδώσουν νέας γαίας 500 000 στρεμμ. καὶ θὰ προσιτατεύσουν ἀπὸ τὰς πλημμύρας καὶ ἐν γένει θὰ βελτιώσουν τὴν καλλιέργειαν ἄλλων 750 000 στρεμμάτων. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων τούτων, 800 000 στρέμματα γῆς θὰ εἶναι ποτιστικά καὶ θὰ ἠμποροῦν νὰ σπεύρανται δύο φορές τὸ ἔτος.

3. Χάρτης ὑδραυλικῶν ἔργων πεδιάδος Θεσσαλονίκης.

(Ἡ μαύρη γραμμὴ, ἡ ὁποία διασχίζει τὴν λίμνην τῶν Γιαντισῶν καὶ τὰ ἔλη μέχρι θαλάσσης, παριστᾷ τὴν διώρυγα τοῦ Λοῦδία. Δι' αὐτῆς θ' ἀποστραγγισθοῦν τὰ ἀπέραντα ταῦτα ἔλη. Ἡ περιφερικὴ διώρυξ, ἀριστερά (μῆκος 40 χλμ.), συλλέγει τὰ κατερχόμενα ἐκ Βερμίου νερὰ καὶ τὰ διοχετεύει εἰς τὴν κοίτην τοῦ Ἀλιάκμονος. Μικραὶ διώρυγες ἐνώνουν τοὺς μαϊάνδρους τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ οὕτω συντομεύουν καὶ εὐθυγραμμίζουν τὴν κοίτην του. Μεγάλῃ διώρυξ, ἄνω δεξιὰ, διοχετεύει τὰ νερὰ τῶν λιμνῶν Ἀρτζάν καὶ Ἀματόβου εἰς τὸν Ἀξιόν, αἱ ὁποῖαι οὕτω ἀπεξηράνθησαν. Μία τέλος διώρυξ κάτω δεξιὰ (μῆκος 21 χιλιομ.), ἀποτελεῖ τὴν νέαν κοίτην τοῦ Ἀξιῶ, οὕτω δὲ αἱ ἐκβολαὶ του μετατίθενται δυτικώτερα. Τοῦτο γίνεται διὰ νὰ σωθῇ ὁ λιμὴν Θεσσαλονίκης, τὸν ὁποῖον θὰ ἔκλειεν ἐντὸς ἐνὸς αἰῶνος ὁ Ἀξιὸς μὲ τὴν ἰλὸν του.

Αἱ διακεκομμένα γραμμαὶ — — — — — δεικνύουν ἀναχώματα δηλ. μακροὺς σωροὺς χωμάτων, τοὺς ὁποίους κατασκευάζουν κατὰ μῆκος τῶν ὄχθων καὶ τῶν διωρύγων, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὰς πλημμύρας).

λικά έργα ἐκτελοῦνται διὰ τὴν ἐλευθερωθῆ ἢ πεδιάς αὕτη ἀπὸ τῆς ἔλα τῆς καὶ προστατευθῆ κατὰ τῶν πλημμυρῶν.

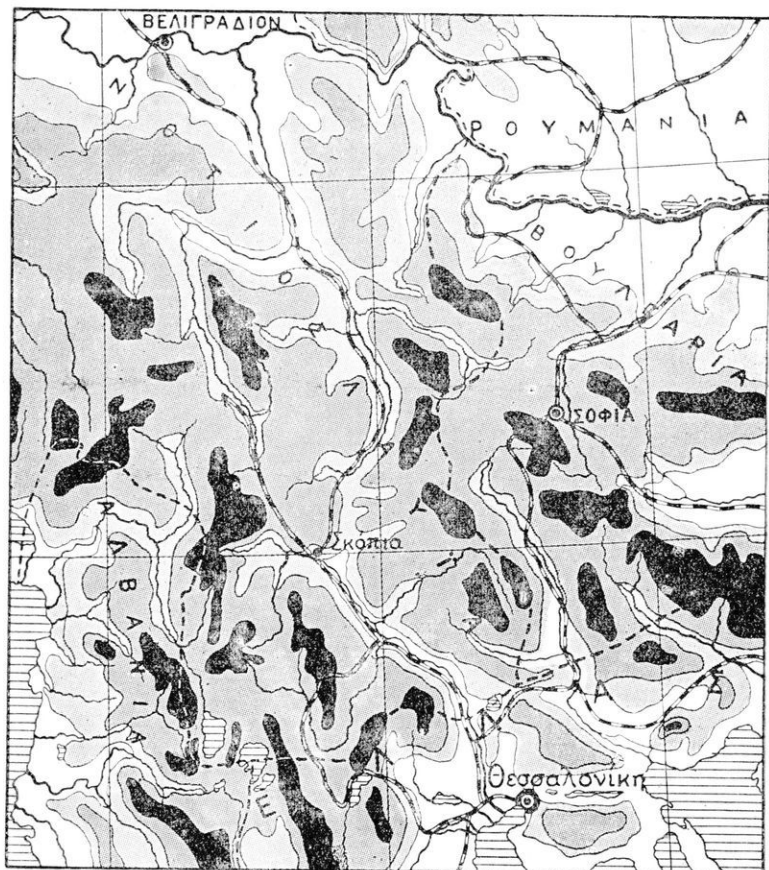
Πρὸς τὰ ΒΔ τοῦ βαθυπέδου τῆς Θεσσαλονίκης σχηματίζεται μεταξὺ Βερμίου καὶ Παΐκου ἡ πεταλοειδὴς κοιλάς τῆς Ἐλωπίας (Καρατζόβδας). Ἡ κοιλάς αὕτη προφυλαττομένη ἀπὸ τοὺς βορείους ἀνέμους ὑπὸ τῶν πέριξ δασωμένων ὄρεων καὶ ἔχουσα ἀφθόνους πηγὰς, φημίζεται διὰ τὴν εὐφορίαν τῆς.

Τὸ βαθύπεδον τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι τὸ κέντρον τῶν συγκοινωνιῶν τῆς Μακεδονίας. Τὰ ὄρη ποὺ τὸ περιβάλλον, διασχίζονται ἀπὸ μακρὰς κοιλάδας ἢ διακόπτονται ἀπὸ εὐκολοδιαβάτους ἀυχένους, ὁποῦθεν διέρχονται ὁδοὶ καὶ σιδηροδρομικαὶ γραμμαί. Οὕτω διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀλιάκμονος διέρχεται ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν Κοζάνην καὶ τὰ Γρεβενά· διὰ τοῦ ἀυχένου τοῦ Βερμίου, ὅστις σχηματίζεται εἰς τὴν Ἐδεσσαν, διέρχεται ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ πρὸς τὴν Φλώριναν καὶ τὸ Μοναστήρι· ἐντὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀξιῶ ἔχει στρωθῆ ἡ σπουδαιότατη γραμμὴ Θεσσαλονίκης-Γευγελῆς-Βελιγραδίου, ἡ ὁποία ἐνώνει τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην. Τέλος διὰ τοῦ ἀυχένου τῶν Ποροῶν διέρχεται ὁ σιδηρόδρομος πρὸς τὴν Ἀν. Μακεδονίαν καὶ Θράκην. (Παρατηρήσατε τὰς διαβάσεις ταύτας εἰς τὸν ἐκτὸς κειμένου χάρτην τῆς Μακεδονίας τῆς σελ. 16.).

β) Ἡ ταφροειδὴς κοιλάς τοῦ Ἀξιῶ, ἔχουσα διεύθυνσιν ΒΔ-ΝΑ, ἀρχίζει ἀπὸ τὴν καρδίαν τῆς Σερβίας καὶ φθάνει εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Θεσσαλονίκης. Πρὸς Β τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀξιῶ, ἐντὸς τοῦ σερβικοῦ ἐδάφους καὶ ὡς συνέχειά τῆς, σχηματίζεται δευτέρα κοιλάς, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ῥέει πρὸς Β ὁ Μοράβας, παραπόταμος τοῦ Δουνάβεως. Αἱ δύο αὗται κοιλάδες, αἱ ὁποῖαι χωρίζονται δι' εὐκολοδιαβάτου ὄροπέδιου, συνέχεια ἢ μία τῆς ἄλλης, ἀποτελοῦν σπουδαιότατον φυσικὸν δρόμον μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἰγαίου. Ἀπὸ τὸν φυσικὸν αὐτὸν δρόμον ἐπέρασαν ἄλλοτε οἱ ἐπιδρομεῖς, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο ἀπὸ τὴν βόρειον Βαλκανικὴν γὰ κατακτήσουν τὴν Μακεδονίαν. Δι' αὐτοῦ δέ, ὡς εἴπομεν, διέρχεται σήμερον ὁ σιδηρόδρομος Θεσσαλονίκης Βελιγραδίου (βλ. χάρτην 4 καὶ τὰς ὁδηγίας του εἰς τὴν ἐπομένην σελίδα).

γ) Εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν σχηματίζονται :

α) Τὸ λεκανοπέδιον τῶν Σερρῶν, διαρρέομενον ἀπὸ τὸν Στρυμῶνα. Ἡ πεδιάς αὕτη χωρίζεται ἀπὸ ἐκείνην τῆς Θεσσαλονίκης διὰ τῶν χαμηλῶν καὶ εὐκολοδιαβάτων ὑψωμάτων τοῦ Λα-

4. Χάρτης τῶν κοιλάδων Ἀξιοῦ-Μοράβα.

(Αἱ διάφοροι ἀποχρώσεις ἀπὸ τοῦ λευκοῦ μέχρι τοῦ μαύρου παριστοῦν τὰ διάφορα ὕψη τοῦ ἐδάφους κατὰ σειρὰν: Τὸ λευκὸν παριστᾷ ὕψος τὸ πολὺ μέχρι 200 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Τὸ ἀνοικτὸν φαιὸν παριστᾷ ὕψος 200-500 μ., τὸ βαθύτερον 500-1000, τὸ μαῦρον ἄνω τῶν 1000 μ. ὕψη.

Παρατηρήσατε τὸν **διάδρομον** χαμηλοῦ ἐδάφους, ὅστις ἐνώνει τὰ λεκανοπέδια Θεσσαλονίκης καὶ Βελιγραδίου. Παρακολοθησατε τὸ ρεῦμα τῶν δύο ποταμῶν ἀπὸ τὰς πηγὰς των εἰς τὸ ὑψηλότερον ἔδαφος τῶν κοιλάδων (ὄροπέδιον Κοσσυφοπέδιου) μέχρι τῶν ἐκβολῶν των. Περιγράψατε τὴν πορείαν τοῦ σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης Βελιγραδίου).

χανᾶ. Δι' αὐτῶν διέρχεται ἡ ὁδὸς Θεσσαλονίκης-Σερρῶν, βορειότερον ταύτης ἢ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ καὶ νοτιώτερον ἢ νέα μεγάλη ἀμαξιτὴ ὁδὸς Θεσσαλονίκης-Καβάλλας, ἢ ὁποῖα εἶναι ὑπὸ κατασκευῇ. Τὸ λεκανοπέδιον τῶν Σερρῶν κλείεται πρὸ Ν. ἀπὸ τὸ ὄρος Κερδύλλιον καὶ τὸ Παγγαῖον καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ νερά του δὲν εὐρίσκουν ἐλευθέραν διέξοδον πρὸς τὴν θάλασσαν. Οὕτω δὲ σχηματίζονται γύρω ἀπὸ τὴν λίμνην Κερκινίτιδα ἐκτεταμένα ἔλη. Διὰ τὴν ἀποξήρανσιν τῶν ἐλῶν τούτων ἐκτελοῦνται ἤδη καὶ ἐκεῖ μεγάλα ὑδραυλικὰ ἔργα.

β) *Τὸ λεκανοπέδιον τῆς Δράμας.* Τοῦτο χωρίζεται ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν διὰ τοῦ ὄρους Μενοικίου καὶ Παγγαίου καὶ τῆς χαμηλῆς ζώνης τῶν λόφων τῆς Ἀλιστράτης. Τὸ λεκανοπέδιον τοῦτο κλείεται ἐπίσης πρὸς Ν ἀπὸ τὸ ὄρος Σύμβολον καὶ τὰ νερά του συγκεντρῶνεται εἰς τὰ βαθύτερα μέρη του, ὅπου σχηματίζουν τὰ ἀπέραντα ἔλη τῶν Φιλίππων. Τὰ πλεονάζοντα νερά τῶν ἐλῶν τούτων χύνονται διὰ τοῦ μικροῦ ποταμοῦ Ἀγγίτη εἰς τὴν Κερκινίτιδα λίμνην.

γ) *Ἡ πεδιάς τοῦ Νέσιου,* ἀνατολικῶς τῆς Καβάλλας, σχηματισθεῖσα ἀπὸ τὴν ἰλὺν καὶ τὰς πλημμύρας τοῦ ποταμοῦ, καλύπτεται εἰς πολλὰ μέρη τῆς ἀπὸ ἔλη.

Τὰ εὐφορα ταῦτα λεκανοπέδια τῆς κεντρικῆς καὶ ἀνατολικῆς Μακεδονίας ὑπῆρξαν πάντοτε κέντρα μεγάλων πληθυσμῶν. Ἡ εὐκολος δὲ ἐπικοινωνία μεταξύ αὐτῶν ἐπέτρεψε, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, νὰ δημιουργηθῇ καὶ νὰ ἀκμάσῃ τὸ μόνον μέγαν κράτος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν Ἑλλάδι, τὸ μακεδονικὸν κράτος τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Δ) *Ἡ Χαλκιδική,* χερσονήσος ὄρεινῆ καὶ δύσβατος. Εἰς τὸ κύριον σῶμά της ὑψώνεται τὸ ὄρος Χολομών. Αἱ τρεῖς στεναὶ χερσονήσοί της, ἀπομεινάρια ρηγματῶν τοῦ ἐδάφους, εἶναι ἐπίσης ὄρειναι. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικωτέρας τῶν χερσονήσων τούτων, ὑψώνεται ὁ Ἄθως ἢ Ἁγιον Ὄρος με ἀποτόμους κλιτύας. Αἱ χερσονήσοι αὗται, καθὼς καὶ οἱ μεταξὺ τῶν κόλποι, διευθύνονται ΝΑ δηλ. πρὸς τὸ βαθύτερον μέρος τοῦ βορείου Αἰγαίου πελάγους.

Τὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας, ἀναλόγως τῆς διευθύνσεώς των, δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς δύο κατηγορίας. Εἰς τὰ διευθυνόμενα ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ εἰς τὰ διευθυνόμενα ἐκ Δ πρὸς Α.

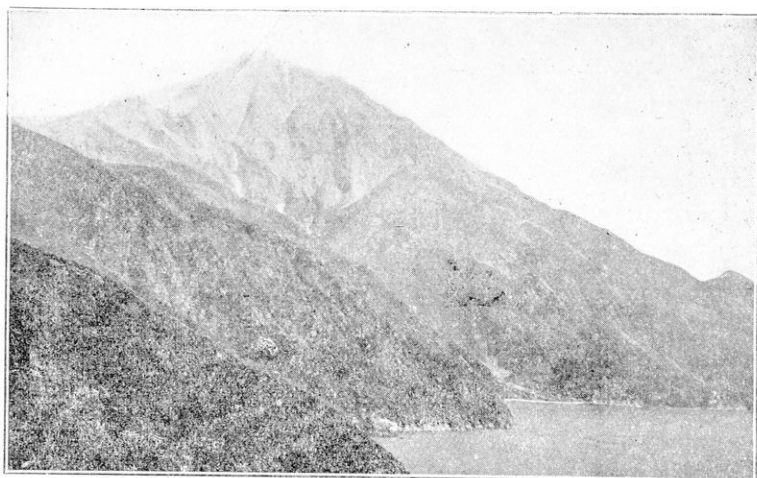
Βορειονοτιὰν διεύθυνσιν ἢ ἀκριβέστερον ΒΔ-ΝΑ ἔχουν ἡ

Πίνδος, ὁ Βαροῦς, τὸ πλούσιον εἰς βοσκὰς καὶ πηγὰς Βέρμιον, καὶ τὸ Πάϊκον.

Δυτικοανατολικὴν δὲ διεύθυνσιν ἔχουν :

α) Ὁ **Βόρας** καὶ ἡ **Κερκίνη** εἰς τὰ σύνορα.

β) Τὰ **Χάσια-Καμβούνια—Πιέρια**, χωρίζοντα τὴν Μακεδο-

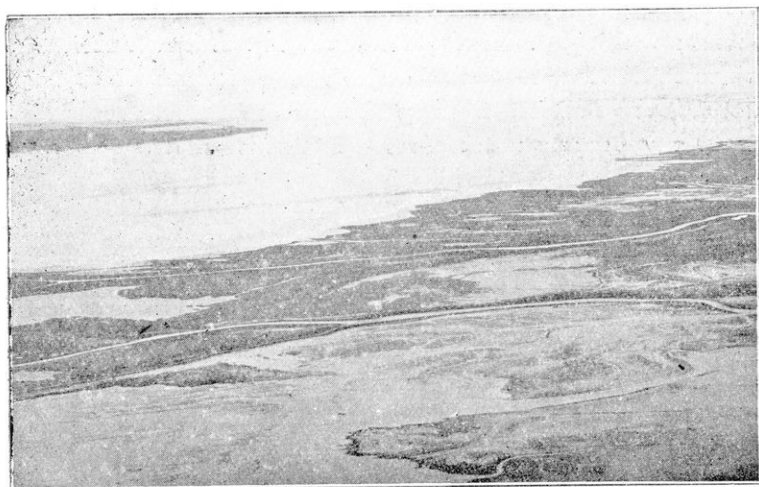
Φωτογραφία Φωτοτοπογρ. Ὑψηρ. Ὑπουργ. Συγκοινωνίας

5. Ὁ Ἅθως ἢ Ἅγιον Ὄρος, καταφύγιον τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀποτελεῖ σήμερον ἀπέραντον μουσεῖον πλουσίας βυζαντινῆς τέχνης.

νίαν ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν, ὁ ὑψηλὸς Ὀλυμπος (2918 μ.) μετὰ τὰς δύο πρὸς Α διακλαδώσεις του, ὁ Χορτιάτης παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ Χολομών εἰς τὴν Χαλκιδικὴν, τὸ Κερδύλλιον καὶ τὸ Παγαῖον νοτίως τῆς πεδιάδος Σερρῶν, καὶ τὸ Σύμβολον παρὰ τὴν Καβάλλαν. Ἐκ τούτων τὰ εὑρισκόμενα εἰς τὰ νότια τῆς Μακεδονίας, κλείουν ὡς φραγμοὶ τὰς Μακεδονικὰς πεδιάδας ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, ἐμποδίζουσι τὴν θαλασσίαν αὔραν νὰ τὰς δροσίση κατὰ τὸ θέρος καὶ νὰ μετριάσῃ τὸ δριμύ ψῦχος κατὰ τὸν χειμῶνα. Προσέτι δὲ ἐμποδίζουσι καὶ τὴν ἐλευθέραν διέξοδον τῶν ὑδάτων πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἀναγκάζουσι ταῦτα νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ νὰ σχηματίσῃ ἕλη. Οὕτω δὲ αἱ Δ-Α αὐταὶ παραθαλάσσιαι ὄροσειραὶ ἐπηρεάζουσι δυσμενῶς τὸ κλίμα τῆς Μακεδονίας.

Ποταμοὶ καὶ λίμναι. Οἱ ποταμοὶ τῆς Μακεδονίας εἶναι ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους τῆς Ἑλλάδος, κυρίως διότι ἡ ποταμία περιοχὴ

αὐτῶν ἐκτείνεται πολὺ βορειότερον τῶν ἑλληνικῶν συνόρων, ἐντὸς τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. Πλὴν τοῦ ἙΑλιάκιμονος, τοῦ ὁποῦ ὀλόκληρος ἢ καί τι εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ὁ Νέστιος, ὁ Σιρμὼν καὶ ὁ μεγαλύτερος ὄλων ἙΑξιός, ἔχουν μέγα μέρος τῆς κοίτης των εἰς τὰς γειτονικὰς μας χώρας. Ἐν τούτοις παρὰ τὸ μέγεθός των, οἱ ποταμοὶ αὐτοὶ δὲν εἶναι πλωτοί, διότι δὲν ἔχουν πάντοτε τὰ ἀπαιτούμενα νερὰ καὶ οὔτε ἢ κοίτη των εἶναι εὐνοϊκὴ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν βροχῶν, δηλ. τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα ἔχουν ἄφθονα νερὰ. ἙΑλλὰ κατὰ τὴν ξηρὰν ἐποχὴν, δηλ. τὸ καλοκαίρι, τὸ ρεῦμα των εἶναι ρηχόν, καὶ μέσα εἰς αὐτὸ δὲν θὰ ἤμποροῦσαν νὰ κινηθοῦν οὔτε μικρὰ ἔστω πλοίαρια. ἙΑλλὰ καὶ αἱ ἐκβολαὶ τῶν ποταμῶν τῆς Μακεδονίας, καθὼς καὶ τῆς ἄλλης ἙΕλλάδος, εἶναι δυσμενεῖς, διότι φράσσονται ἀδιαικόπως ἀπὸ τὴν ἰλὸν καὶ οὕτω σχηματίζονται Δέλτα μὲ πολὺ ἀβαθῆ στόμια (εἰκ. 6).

Φωτ. Φωτοτοπογρ. ἙΥπὴρ. ἙΥπουργ. Συγκοινωνίας

6. ἙΑξιός. ἙΕλώδες ἐκβολαί. Διακρίνονται οἱ δύο βραχίονες τοῦ ποταμοῦ οἱ ὁποῖοι σχηματίζουν τὸ στενόμακρον Δέλτα του. (ἙΕξ ἀεροπλάνου).

Οἱ ποταμοὶ τῆς Μακεδονίας συχνὰ πλημμυρίζουν καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας ζημίας εἰς τὰς γύρω γεωργικὰς ἐκτάσεις. Διὰ τοῦτο κατασκευάζονται κατὰ μῆκος τῶν ὀχθῶν των, ὅπου αὐταὶ εἶναι χαμηλαί, μακρὰ ἀναχώματα, καὶ γενικῶς διορθώνεται ἢ κοίτη των ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη κίνδυνος πλημμυρῶν (βλ. χάρτην 3).

Πολύ περισσότερο επιζήμιοι και εις την γεωργίαν και εις την υγειάν των κατοίκων είναι αἱ λίμναι καὶ τὰ ἔλη τῆς Μακεδονίας, ἰδίως τῶν βαθυπέδων. Αἱ λίμναι καὶ τὰ ἔλη ταῦτα εις τὴν κεντρικὴν καὶ ἀνατολικὴν Μακεδονίαν σχηματίζονται εις τὰ χαμηλότερα, δι' αὐτὸ δὲ καὶ γονιμώτερα, ἐδάφη τῶν πεδιάδων, ἐπειδὴ δὲν εὐρίσκουν διέξοδον πρὸς τὴν θάλασσαν. Οὕτω δὲ καὶ ἀπεράντους εὐφόρους ἐκτάσεις ἀφαιροῦν ἀπὸ τὴν γεωργίαν καὶ ἐστὶ μολυσματικὴ διὰ τοὺς περιοίκους γίνονται.

Αἱ μεγαλύτεραι τοιαῦται ἐλώδεις ἐκτάσεις εἶναι : Εἰς τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν ἡ λίμνη καὶ τὰ ἔλη τῶν **Γιαννιτσῶν** τοῦ **Λουδία** καὶ τοῦ **Ἄξιου**, αἱ λίμναι **Κορώνεια** καὶ **Βόλβη**, βορείως τῆς Χαλκιδικῆς. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἢ **Κροκινίτις** (Ἄχινου) καὶ **τὰ ἔλη τῶν Φιλίππων**.

Αἱ λίμναι τῶν ὄρεινῶν μερῶν τῆς Μακεδονίας (**Καστοριάς**, **Βεγοῤῥίτις** κ.λ.π.) ἔχουν σχηματισθῆ μέσα εις μεγάλας ἀσβεστολιθικὰς κοιλότητας. Ἡ ἐπιφάνεια τῶν λιμνῶν αὐτῶν δὲν εἶναι πάντοτε εις τὸ αὐτὸ ὕψος, ἀλλὰ ἄλλοτε εὐρίσκεται ὑψηλότερον καὶ ἄλλοτε χαμηλότερον. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι μέρος τῶν νερῶν των διαφεύγει διὰ μέσου τῶν κάτωθεν αὐτῶν ἀσβεστολιθικῶν στρωμάτων. Ὅσάκις λοιπὸν τὰ ὑπόγεια ἀνοίγματα, αἱ ὑπόγειαι καταδόθραι, διὰ τῶν ὁποίων διαφεύγουν τὰ νερά, φράσσονται, ἢ ἐπιφάνεια τῆς λίμνης ὑψώνεται, διὰ νὰ κατέλθῃ καὶ πάλιν, ὅταν ταῦτα ἀνοίγωνται.

Παράλια. Τὰ Μακεδονικὰ παράλια ἐκ Δ πρὸς Α παρουσιάζουν τὰς ἐξῆς ἀνωμαλίας :

Εἰς τὸ δυτικώτερον σημεῖον ἡ θάλασσα εἰσχωρεῖ βαθέως μέσα εις τὴν ξηρὰν καὶ σχηματίζει τὸν **Θερμαϊκὸν κόλπον**, εις τὸν μυχὸν τοῦ οὐοῦ εὐρίσκεται ὁ λιμὴν τῆς **Θεσσαλονίκης**. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου οἱ ποταμοὶ Ἄλιάκμων, Ἄξιός, Λουδίας, Γαλλικός, ἐκβάλλοντες ἐκεῖ, προσχώνουν ἀδιακόπως μὲ τὴν ἰλὸν των τὴν θάλασσαν. Ἔχουν δὲ σχηματίσει προεξοχὴν τῆς πεδιάδος πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἀπειλοῦν ν' ἀποκλείσουν τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης (*παράβαλε εἰκ. 6 καὶ χάστην 3*). Ἀνατολικῶς ὁ Θερμαϊκὸς κλείεται ὑπὸ τῆς ἀκτῆς τῆς Χαλκιδικῆς. Εἰς τὴν νοτιὰν ταύτην πλευρὰν, σχηματίζονται αἱ τρεῖς μακρὰι χερσόνησοι, ἡ **Κασσάνδρα**, ἡ **Σιδωνία** καὶ ὁ **Ἄθως** ἢ **Ἄγ.**

Όρος. Μεταξύ τούτων διανοίγονται δύο βαθείς κόλποι, ο κόλπος της **Κασσάνδρας** και ο του **Αγ. Όρους**.

Ανατολικώς της Χαλκιδικής σχηματίζεται ο **Στρουμωνικός** κόλπος και περαιτέρω ο κόλπος της **Καβάλλας**. Έχει εύρυσκεται ο λιμνή της Καβάλλας και εις την δυτικήν πλευράν του κόλπου ο όρμος των Έλευθερών. Απέναντι του κόλπου τούτου ύψώνεται ή όρεινή και δασώδης νήσος Θάσος.

Τά παράλια της Άν. Μακεδονίας είναι καθ' όλην σχεδόν την γραμμήν των απότομα, διότι κατατρώγονται από τά κύματα των νοτίων ανέμων.

Κλίμα. Η Μακεδονία ως βορειότερα περιοχή της Ελλάδος έχει και το ψυχρότερον κλίμα. Εκτός όμως της γεωγραφικής της θέσεως και άλλαι αίτιαί επηρεάζουν το κλίμα της.

Και πρώτον ή δυτική Μακεδονία με τά ύψηλά όρη της και τά όροπέδιά της, μακράν από την θάλασσαν, την όποιαν της αποκρύπτει έντελώς ο όγκώδης κορμός του Όλύμπου, έχει τους βαρυτέρους από κάθε άλλο μέρος της Ελλάδος χειμῶνας, με πολλά χιόνια.

Αλλά και ή μορφή του εδάφους εις την λοιπήν Μακεδονίαν επηρεάζει το κλίμα της. Ούτω αί μακράι Β - Ν κοιλάδες εύκολύνουν την κάθοδον των βορείων ανέμων, των τόσο συχνῶν εις την χώραν μας. Οί άνεμοι δέ ούτοι πνέοντες έλευθέρως επί των λεκανοπεδίων της Μακεδονίας, καθιστούν το ψυχρος κατά τον χειμῶνα δριμύτατον. Τοιοῦτος ψυχρός άνεμος είναι ο γνωστός εις την Θεσσαλονίκην με το όνομα «βαρδάρης», ο όποιος κατέρχεται προς την πόλιν διά της κοιλάδος του Άξιου (λεγομένου και Βαρδάρη). Και ένῶ οί θόρειοι ξηροί άνεμοι πνέουν έλευθέρως εις τάς Μακεδονικάς πεδιάδας, οί υγροί νότιοι, οί και σπανιότεροι, έμποδίζονται από τάς Δ - Α όροσειράς, αί όποιαι ύψώνονται κατά μήκος των μακεδονικῶν παραλίων. Τά παραλιακά ταῦτα όρη έμποδίζουν ακόμη και την θαλασσίαν αύραν να όρροίση κατά το θέρος τάς μακεδονικάς πεδιάδας. Ως εκ τούτου δέ έχομεν δριμυείς χειμῶνας, με πολλάς χιόνιας, και πολὺ θεομὰ θέρη. Ο χαρακτήρ έπομένως του κλίματος της Μακεδονίας είναι **χερσαῖος, ήπειρωτικός**, όχι θαλάσσιος.

Εξαιρέσειν βεβαίως αποτελεί ή Χαλκιδική, ή όποια περιβρέχεται και βαθέως διαμελίζεται από την θάλασσαν. Έχει διά

τοῦτο κλίμα ἠπιώτερον, μὲ πολλὰς ἀναλογίας πρὸς τὸ θαλάσσιον κλίμα νοτιωτέρων ἑλληνικῶν παραλίων.

Φυτὰ καὶ ζῶα.—Ἐπόμενον εἶναι ὅτι ἀνάλογος μὲ τὸ κλίμα τοῦ τόπου θὰ εἶναι καὶ ἡ βλάστησις, ἢ χλωρίς αὐτοῦ. Καὶ πραγματικά εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰ βορειότερα μέρη τῆς Μακεδονίας, ὅπου τὸ κλίμα, ὡς εἴπομεν, εἶναι ἠπειρωτικόν, βλαστάνουν φυτὰ ἀγαπῶντα τὰς χιόνας. Ἡ Πίνδος, τὸ Βέρμιο, ὁ Βόρας, τὸ Πάϊκον, ἢ Ροδόπη ἔχουν πυκνὰ καὶ ὠραῖα δάση ὄρεινῆς πεύκης καὶ ὄξυας. Ἐνῶ εἰς τὰ χαμηλότερα μέρη βλαστάνουν φυτὰ, τὰ ὅποια ἀγαποῦν θερμότερα κλίματα, ὅπως εἶναι οἱ πλατύφυλλοι, ἀειθαλεῖς θάμνοι τῆς μυρτιάς, τῆς κουμαριάς, τῆς δάφνης κ.λ. Καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν φύονται δάση χαλεπίου πεύκης, ὅπως εἰς τὴν Θάσον καὶ τὰς νοτίους χερσονήσους τῆς Χαλκιδικῆς, ὅπου ἐπικρατεῖ τελείως τὸ θαλάσσιον κλίμα. Ἐκεῖ ἐπίσης, μαζί μὲ τὴν χαλεπίου πεύκην, εὐδοκιμεῖ καὶ ἡ ἐλαία, ἢ ὅποια ἀγαπᾷ τὸ μέτριον θαλάσσιον κλίμα τῶν ἑλληνικῶν παραλίων. Μέσα εἰς τὰ δάση τῆς Μακεδονίας ζῶσι πολλὰ μεγάλα ἄγρια ζῶα: ἄρκτοι, (εἰς τὴν βορειοὺν Μακεδονίαν), λύκοι, τσακάλια, ἀλώπεκες, τρόχοι, αἴλουροι. Ἐπίσης, ἀγριοχοῖροι, ἔλαφοι, δορκάδες καὶ ἄλλα.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Γεωργία. Ἡ Μακεδονία εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλουσιωτέρας γεωργικὰς περιοχὰς μας. Τὸ ἔδαφος τῶν πολλῶν καὶ ἐκτεταμένων λεκανοπεδίων τῆς ἀποτελεῖται ἀπὸ χῶμα γόνιμον, προερχόμενον ἀπὸ προσχώσεις. Τὰ δασωμένα ἀσβεστολιθικά βουνὰ τῆς δυτικῆς Μακεδονίας δίδουν ἄφθονον μαυρόχρωμα, τὸ ὅποιον παρασύρεται σιγὰ σιγὰ μὲ τὰς βροχὰς καὶ στρώνει τὰς πεδινὰς ἐκτάσεις τῆς. Εἰς αὐτὰς λοιπὸν καλλιεργοῦνται σιτηρὰ καὶ πλησίον τῶν ποταμῶν καλαμπόκια. Ὑψηλότερον ὅμως, εἰς τὰς κλιτύας τῶν βουνῶν, τὸ ἔδαφος δὲν εἶναι καλλιεργήσιμον καὶ σκεπάζεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ δάση ἢ χρησιμοποιεῖται διὰ βοσκὰς. Ἐπάνω λοιπὸν εἰς τὰ βουνὰ τῆς Δ. Μακεδονίας τρέφονται χιλιάδες αἰγοπροβάτων κατὰ τοὺς θερμοὺς μῆνας τοῦ ἔτους, τὰ ὅποια κατὰ τὸν χειμῶνα ὀδηγοῦνται εἰς χαμηλότερα καὶ θερμότερα μέρη, τὰ «χειμαδιά».

Τὸ ἔδαφος τῶν λεκανοπεδίων τῆς κεντρικῆς καὶ ἀνατολικῆς Μακεδονίας προέρχεται ἀπὸ προσχώσεις καὶ εἶναι γό-

νιμον. Εἰς τὰ χαμηλὰ μέρη τῶν κοιλάδων ὑπάρχουν πλούσια χώματα καταλληλότατα διὰ τὴν καλλιέργειαν. Εἰς τοὺς πρόποδας τῶν λόφων, εἰς τὰς κλιτύας τῶν κοιλάδων τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας, εὐδοκιμεῖ ὁ καπνός. Ὑψηλότερα ὅμως, ἐπὶ τῶν βουνῶν, τὸ ἔδαφος εἶναι πτωχότερον καὶ κατέχεται ἀπὸ δάση ἢ χρησιμοποιεῖται διὰ βοσκάς.

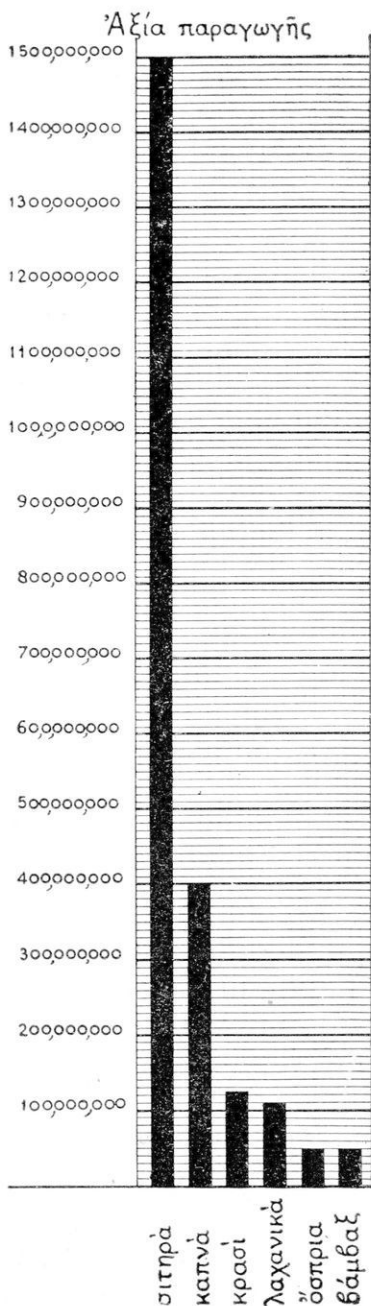
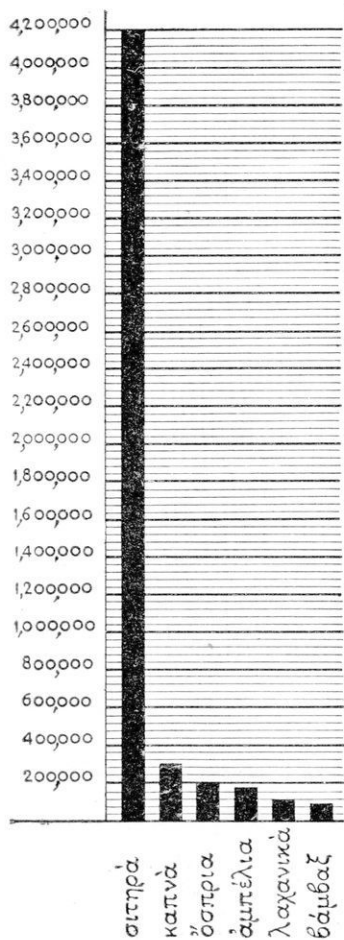
Τὸ κλίμα τῆς Μακεδονίας καὶ γενικῶς τῆς βορείου Ἑλλάδος μὲ τοὺς ψυχροὺς καὶ βαρεῖς χειμῶνας καὶ τὰ θερμὰ καὶ ξηρὰ καλοκαίρια δὲν εἶναι βεβαίως εὐνοϊκὸν διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν εἰδῶν, ὅσα ἐπιτυγχάνουν εἰς τὰ παράλια τῆς νοτίου Ἑλλάδος (τῆς σταφίδος, τῆς ἐλαίας κλπ. βλ. χάρτας σελ. 159, 161). Ὅμως εἰς τὴν Μακεδονίαν εὐδοκιμοῦν τὰ σιτηρὰ, τὰ ὁποῖα ἀντέχουν ἐξ ἴσου εἰς τὰ ψυχρὰ καθὼς καὶ εἰς τὰ θερμὰ κλίματα, τὰ καπνὰ, τὰ ὁποῖα εὐρήκαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην πολὺ εὐνοϊκοὺς ὄρους καὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς ἐξαιρετικὰς καὶ περιζητήτους ποικιλίας.

Ἄλλ' εἰς τὴν γεωργικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Μακεδονίας συνετέλεσε καὶ ἄλλος παράγων, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ τὸ κλίμα τῆς. Ἡ ἐργατικότης τῶν κατοίκων τῆς καὶ ἡ ἐγκατάστασις μέσα εἰς τὰς ἀπεράντους ἐκτάσεις τῆς 100 000 περίπου προσφυγικῶν οἰκογενειῶν.

Σήμερον καλλιεργοῦνται εἰς τὴν Μακεδονίαν περὶ τὰ 5 500 000 στρέμματα. Ἐξ αὐτῶν τὰ 4 200 000 καλλιεργοῦνται μὲ σιτηρὰ καὶ 300 000 κατὰ μέσον ὄρον μὲ καπνὰ, τὰ δὲ ὑπόλοιπα μὲ ὄσπρια, βάμβεκα, σησάμι, ἀμπέλους, μωρέας κλπ. Ἐὰν ὑπολογίσωμεν τὴν ἀξίαν τῆς παραγωγῆς, τότε τὰ σιτηρὰ τῆς Μακεδονίας ἀντιπροσωπεύουν τὸ $\frac{1}{3}$ τῶν σιτηρῶν ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ καπνὰ τῆς ἀξίζουσιν ὅσον καὶ τὰ καπνὰ τῆς ὑπολοίπου χώρας. Ὅρθως λοιπὸν δύναται ἡ Μακεδονία νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ σπουδαιότερος καπνότοπος καὶ σιτοβολῶν τῆς χώρας μας. (Αἱ δύο σχήματογραφικαὶ παραστάσεις τῆς σελίδος 18 παριστοῦν συγκριτικῶς τὴν καλλιεργουμένην ἔκτασιν καὶ τὴν ἀξίαν τῆς παραγωγῆς ἐκάστου εἶδους). (Παράβαλε καὶ χάρτας παραγωγῆς καπνῶν μετὰξυ, βάμβακος κλπ. σελ. 163, 165).

Ὁ κτηνοτροφικὸς ὅμως πλοῦτος τῆς Μακεδονίας δὲν αὐξάνει ἀναλόγως μὲ τὴν αὐξήσιν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς. Ἀπεναντίας ἔμεινε στάσιμος, ἢ καὶ ἠλαττώθη, διότι πολλαὶ ἐκτάσεις ἀκαλλιεργήτοι, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο ἄλλοτε ὡς βοσκαί, ἀπεδόθησαν εἰς τὴν γεωργίαν μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν προ-

Καλλιεργούμεναι ἐκτάσεις
Μακεδονίας
εἰς στρέμματα.

9. Ἐκ τῶν σιτηρῶν διὰ σίτου καλλιεργοῦνται 1 620 000 στρέμματα καὶ παράγουν σίτον ἄξίας 820 000 000 δραχμῶν.

σφύγων. Μόνον δὲ ἡ πτηνοτροφία αὐξάνει σημαντικῶς, διότι παρακολουθεῖ τὴν αὐξησιν τῆς καλλιεργείας τῶν σιτηρῶν.

Σήμερον εἰς τὴν Μακεδονίαν τρέφονται περίπου 600 000 μεγάλα ζῶα (ἵπποι βόες, ἀγελάδες, βούβαλοι, ὄνοι), τὰ ὅποια χρησιμοποιοῦνται κυρίως εἰς τὴν γεωργίαν καὶ 2 500 000 αἰγοπρόβατα. Ταῦτα τρέφονται νομαδικῶς, τὸ καλοκαίρι εἰς τὰ βουνά, καὶ τὸν χειμῶνα εἰς τὰ χαμηλά. Μεταξὺ τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων τῆς Μακεδονίας ὀνομαστὸν εἶναι τὸ *μανούρι*, εἶδος παχυτάτης καὶ εὐγεύστου μυζήθρας.

Ἡ Μακεδονία ἔχει τὰ πρωτεῖα καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν κουκουλιῶν, διότι παράγει περίπου τὸ $\frac{1}{2}$ τῶν ὄσων παράγονται εἰς ἔλλην τὴν Ἑλλάδα. Οἱ μεγαλύτεροι μωρεῶνες τῆς Μακεδονίας εὐρίσκονται εἰς τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Χαλκιδικήν.

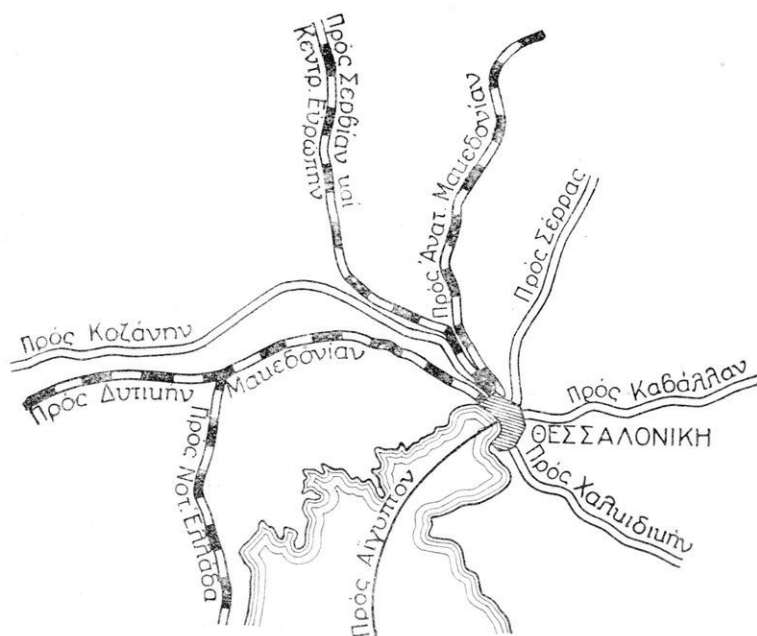
Τὰ δάση τῆς Μακεδονίας εἶναι τὰ πυκνότερα καὶ πλέον ἐκτεταμένα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ περιφέρεια τῶν Γρεβενῶν, τῆς Κατερίνης, τὸ Βέρομον καὶ τ' ἀνατολικὰ τῆς Χαλκιδικῆς σκεπάζονται ἀπὸ πυκνὰ δάση. Γενικῶς τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους σκεπάζεται ἀπὸ δάση, εἴτε χαμηλὰ θαμνώδη, εἴτε ὑψηλὰ δάση δρυῶν, καστανεῶν, ὄξυαῶς, ἐλάτης, πεύκης κλπ. (βλ. *δασικὸν χάριτην* σελ. 167).

Ὁ δασικὸς οὗτος πλοῦτος τῆς Μακεδονίας εἶναι μέγας, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν γίνεται συστηματικὴ ἐκμετάλλευσίς του, διότι δὲν ὑπάρχουν οἱ ἀπαιτούμενοι δρόμοι διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς ξυλείας ἀπὸ τὰ ὄρεινά μέρη εἰς τοὺς σιδηροδρομικοὺς σταθμοὺς καὶ τοὺς λιμένας.

Βιομηχανία. Ἡ βιομηχανία τῆς Μακεδονίας εἶναι συγκεντρωμένη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰς πόλεις τῶν ἀνατολικῶν κλιτύων τοῦ Βερμίου, Βέροϊαν, Νάουσαν, Ἐδεσσαν, ὅπου χρησιμοποιοῦνται οἱ καταρράκται τοῦ ὄρους καὶ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ Βόδα διὰ τὴν κίνησιν τῶν ἐργοστασίων. Τὰ ἐργοστάσια ταῦτα τῶν πόλεων τοῦ Βερμίου εἶναι κυρίως κλωστοῦφαντουργικά, κατασκευάζοντα νήματα καὶ ὑφάσματα. Τὰ ὑφάσματα τῆς Ναούσης εἶναι γνωστὰ εἰς ἔλλην τὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν διακρίνονται ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ. Πολλὰ ἐργοστάσια τῆς Θεσσαλονίκης κατασκευάζουν εἶδη διατροφῆς (ἀλευρόμυλοι, μακαρονοποιεῖα, κονσερβοποιεῖα, χαλθαδοποιεῖα, παγοποιεῖα κλπ.).

Μεταλλεῖα καὶ λατομεῖα εὐρίσκονται εἰς τὴν Χαλκιδικήν, τὴν Θάσον καὶ ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας. Ἐξάγονται δὲ διάφορα

δρυκτά: Εἰς τὴν Χαλκιδικὴν ἐξάγεται μεγάλη ποσότης σιδηροπυρίτου, λευκολίθου καὶ χρωμίου. Εἰς τὰς Σέρρας καὶ τὴν Φλώριναν ὑπάρχουν κοιτάσματα λιγνίτου. Εἰς τὸ Κιλκίς εὐρίσκονται πτωχὰ μεταλλεύματα χρυσοῦ. Εἰς τὴν Θάσον ἐξάγεται ψευδάργυρος. Εἰς τὴν Καρατζόβαν ὑπάρχουν μεταλλεύματα χαλκοῦ.

10. Ἡ Θεσσαλονίκη κέντρον τῶν συγκοινωνιῶν τῆς βορείου Ἑλλάδος.

(Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ σχεδιασμοῦ τούτου ομάδες μαθητῶν δύνανται νὰ ἐτοιμάσων προγράμματα καὶ περιγραφὰς ταξιδίων πρὸς πᾶσαν διεύθυνσιν. Βοηθήματα διὰ τὰς ἀποστάσεις τῶν σπουδαιότερων σταθμῶν καὶ λιμένων θὰ εὑρουν εἰς τὸν πίνακα τῆς σελίδος 176 καὶ εἰς τὸν χάρτην τῶν συγκοινωνιῶν τῆς σελίδος 181).

Ἡ Μακεδονικὴ βιομηχανία, ἣτις σήμερον δὲν εἶναι πολὺ ἀνεπτυγμένη, θὰ λάβῃ ὅλην τῆς τὴν ἀνάπτυξιν, ὅταν θὰ χρησιμοποιοιθῆ ὡς κινητήριος δύναμις ὁ «λευκὸς ἀνθραξ» τῆς δυτ. Μακεδονίας δηλ. ἡ δύναμις τῶν καταρρακτιῶν τῆς. Ὑπελογίσθη ὅτι μόνον τοῦ ποταμοῦ Βόδα οἱ καταρράκται θὰ ἠδύναντο νὰ ἠλεκτροφωτίσουν τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Κεν-

τρικῆς Μακεδονίας. Ἐπίσης ὑπελογίσθη ὅτι αἱ ὑδραυλικαὶ δυνάμεις τοῦ Ἀλιάκμονος θὰ ἠδύναντο νὰ κινήσουν πλεόν τοῦ ἡμίσεως τῶν σημερινῶν ἐργοστασίων τῆς Ἑλλάδος. Μέχρι σήμερον ἐκ τῶν ὑδραυλικῶν δυνάμεων τῆς Μακεδονίας δὲν ἔχει χρησιμοποιηθῆ παρὰ μικρὸν μόλις μέρος (6 000 ἀτμόϊπποι ἔναντι 126 000 ὑπολογισθέντων) πρὸς κίνησιν τῶν ἐργοστασίων Βεροίας, Ναούσης καὶ Ἐδέσσης.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Μακεδονία ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ 1913. Κατὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα παγκόσμιον πόλεμον (1914 - 18) ἡ Μακεδονία ἔγινε καὶ πάλιν θέατρον πολέμου καὶ ἔπαθε μεγάλας καταστροφάς. Ἄλλ' ὁ πληθυσμὸς τῆς ἐργάζεται μετ' ἀξιοθαύμαστον δραστηριότητα διὰ τὴν θεραπείαν τῶν κακῶν, τὰ ὅποια ἐπροξένησεν ὁ πόλεμος.

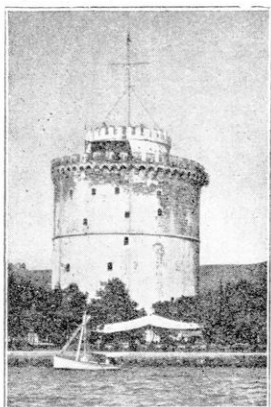
Μέχρι τοῦ 1922 μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας ἦσαν τοῦρκοι καὶ βούλγαροι. Ἀλλὰ μετὰ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν, ὅποτε ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Μ. Ἀσίας κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ μέγα μέρος αὐτοῦ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Μακεδονίαν, οἱ τοῦρκοι καὶ οἱ βούλγαροι τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν μερῶν ἀνεχώρησαν εἰς τὰς πατρίδας των, σύμφωνα μετ' τὰς συνθήκας «περὶ ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν». Οὕτω ἡ Μακεδονία μετὰ μακροῦς καὶ σκληροῦς ἀγῶνας ἀπέκτησεν ἔθνικὴν ὁμοιογένειαν.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Μακεδονίας σήμερον ἀνέρχεται εἰς 1 500 000 κατοίκους, ἐκ τῶν ὁποίων 650 000 εἶναι ἕλληγες τῆς Μ. Ἀσίας, τοῦ Καυκάσου, τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων μερῶν, ἐγκατεστημένοι εἰς 1000 καὶ πλεόν ἀγροτικούς καὶ ἀστικούς συνοικισμούς. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην εὐρίσκονται καὶ περὶ τοὺς 65 000 Ἰσραηλιταί.

Ἡ Μακεδονία διοικητικῶς διαίρεται εἰς 8 νομοὺς.

Α' Δυτικὴ Μακεδονία :

1. Νομὸς Φλωρίνης περιλαμβάνων τὸ βόρειον ἡμισυ τῆς δυτικῆς Μακεδονίας. Πόλεις: Ἡ **Φλώρινα** (11 000), πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ ἐξυπηρετούμενη μετ' τὸν σιδηρόδρομον Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου. Ἡ **Καστορία** εἰς τὰς ὄχθας τῆς ὁμωνύμου λίμνης, εἶναι γνωστὴ διὰ τὴν μεγάλην ἐιδίκευσιν τῶν κατοίκων τῆς εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν γουναρικῶν.

11. Ὁ Λευκὸς Πύργος, παραθαλάσσιον ὀχύρωμα τῶν μεσαιωνικῶν φρουριῶν τῆς Θεσσαλονίκης.

(500 μ.). Τὰ Σέρβια εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κάτω Ἀλιάκμονος παρὰ τὰ στενὰ τοῦ Σαρανταπόρου. Ἡ Πτολεμαῖς εἰς τὸ μέσον τῆς μεταξὺ Κοζάνης - Φλωρίνης ὁδοῦ, περιβάλλεται ἀπὸ εὐφορον πεδιάδα.

Φωτ. Φωτοτοπογρ. Ὑπηρ. Ὑπουργ. Συγκοινωνίας

12. Θεσσαλονίκη. Εἰς τὸ μέσον, τὸ λευκάζον τμήμα τῆς πόλεως, εἶναι τὸ καὲν κατὰ τὸ 1917 καὶ ἀνοικοδομηθὲν ἐπὶ νέου σχεδίου διὰ λαμπρῶν κτιρίων.

**Γρεβενά, Νεάπολις, Σιάτι-
στα** εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ ἄνω
Ἀλιάκιμονος, ἔπου ἐπικρατεῖ ἡ
νομαδικὴ κτηνοτροφία.

Β'. Κεντρικὴ Μακεδονία:

1. Νομὸς Θεσσαλονίκης.

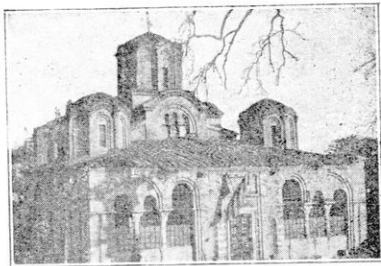
Πόλεις: Ἡ **Θεσσαλονίκη** (κά-
τοιχοι 250 000), πρωτ. τοῦ νο-
μοῦ καὶ ἔδρα γενικοῦ διοικητοῦ
τῆς Μακεδονίας. Ἡ Θεσσαλο-
νίκη εἶναι ἡ μεγαλύτερα πόλις

τῆς βορείου Ἑλλάδος καὶ τὸ σπουδαιότερον διοικητικόν, ἐμπορικόν
καὶ πνευματικόν κέντρον τῆς Μακεδονίας. Ἡ μεγάλη σημασία τῆς
Θεσσαλονίκης ὀφείλεται εἰς τὴν θέσιν της. Ἰδρυμένη εἰς τὸν μυχόν
τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, εἰς τὰ παράλια μιᾶς μεγάλης πεδιάδος καὶ
πλησίον τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀξιοῦ, εἶναι ἀφετηρία μεγάλου σιδηροδρο-
μικοῦ δικτύου πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις, πρὸς τὴν παλαιὰν Ἑλλά-
δα καὶ τὰς Ἀθήνας, πρὸς τὴν δυτ. Μακεδονίαν καὶ τὸ Μοναστήρι,
πρὸς τὴν Σερβίαν καὶ κεντρικὴν Εὐρώπην, πρὸς τὴν ἀνατολικὴν
Μακεδονίαν καὶ Θράκην. Πυκνὸν ὁδικὸν δίκτυον συμπληρῶνει τὴν
σιδηροδρομικὴν συγκοινωνίαν, ἐνῶ ἀπὸ τὸν ἀσφαλῆ λιμένα της διε-
ξάγεται μέγα εἰσκαγωγικὸν καὶ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον (βλ. χάρτην 10).

Εἰς τοιαύτην θέσιν καὶ μὲ τοιαύτας συγκοινωνίας ὁ λιμὴν
τῆς Θεσσαλονίκης ἐξυπηρετεῖ ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν, τὴν Σερ-
βίαν, τὴν νότιον Βουλγαρίαν, ἀκόμη δὲ καὶ μέρος τῆς Ἡπείρου.

Διὰ τὰ διευκολυνθῆ δὲ ἡ μεγάλη αὕτη ἐμπορικὴ κίνησις, ἐχω-
ρίσθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσ-

σαλονίκης ἡ «ἐλευθέρα ἑλλη-
νικὴ ζώνη». Ἐκεῖ ἐκφορτώνον-
ται καὶ ἀποθηκεύονται ὅσα ἐμ-
πορεύματα προορίζονται διὰ
ξένας χώρας. Ἐκτὸς τῆς Ἑλλη-
νικῆς ἔχει συσταθῆ καὶ «Γιουγ-
κοσλανικὴ ἐλευθέρα ζώνη» διὰ
τὸ ἐμπόριον τῆς Σερβίας. Διὰ
τὰ ἐνισχυθῆ δὲ ἀκόμη περισ-
σότερον τὸ ἐμπόριον τῆς Θεσ-
σαλονίκης, γίνεται κάθε Σε-

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

**13. Ἁγ. Ἀπόστολοι, ἀπὸ τοὺς ὀρειότερους
βυζαντινοὺς ναοὺς τῆς Θεσσαλονίκης.**

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

**14. Ἡ Ἁγ. Σοφία, ἡ μητρόπολις τῆς
Θεσσαλονίκης, οἰκοδομηθεῖσα πιθανῶς
ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.**

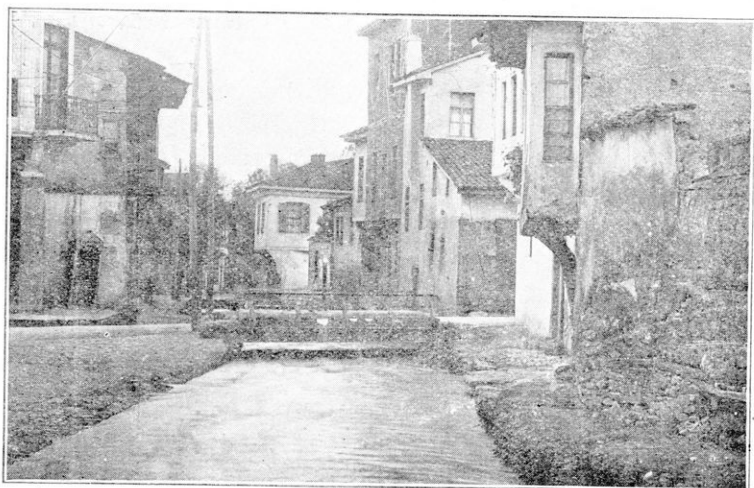
Φωτ. Ὀδοιπ. Συνδέσμου
15. Καταρράκτης Ναούσης. Ἀνωθεν
 ἡ πόλις ἐν μέσῳ καταρύτου τοπίου.

ζαντινὴν ἐποχὴν, ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ
 ῥέτου τέχνης, ἰδίως ναοὺς ὡς τοῦ

πτέμβριον ἐκεῖ διεθνῆς ἐμπο-
 ρικῆ ἔκθεσις, βιομηχανικῶν καὶ
 γεωργικῶν προϊόντων.

Ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὰ
 20 τελευταῖα ἔτη, κατὰ τὰ ὁ-
 ποῖα ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλλάδα,
 ἔκαμε τεραστίας προόδους.
 Πρῶτον ἐπεξετάθη τόσον, ὥ-
 στε ἡ παλαιὰ πόλις νὰ φαίνε-
 ται ὡς μία συνοικία τῆς. Δεύ-
 τερον, μέγα μέρος τῆς πα-
 λαιᾶς πόλεως, τὸ ὅποιον εἶχε
 καῖν κατὰ τὸ 1917, ἀνφοδο-
 μήθη μὲ ὥραϊα μεγαλοπρεπῆ
 κτίρια καὶ καλὴν ρυμοτομίαν.
 Ἐπίσης ἀπέκτησε πολλὰς ἀνω-
 τάτας σχολὰς καὶ πανεπιστή-
 μιον ἀπὸ τοῦ 1925.

Ἡ Θεσσαλονίκη, πόλις με-
 γάλῃ καὶ ἀκμαίᾳ κατὰ τὴν Βυ-
 πολλὰ βυζαντινὰ μνημεῖα ἐξαι-
 Ἐγ. Δημητρίου ὅστις, ἐπειδὴ

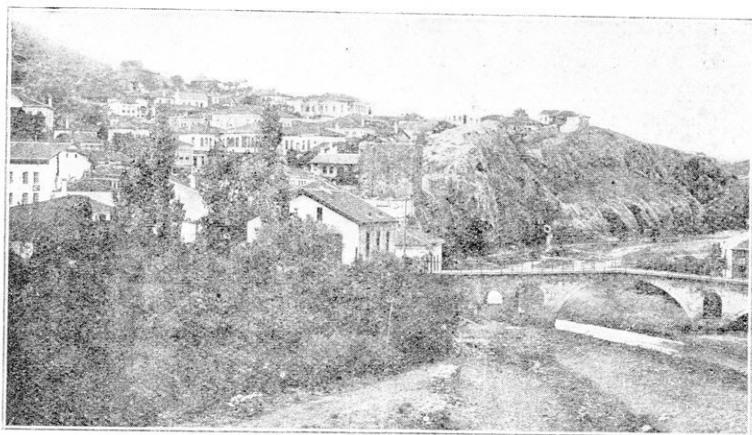
16. Ὁ ποταμὸς Βόδας ῥέων διὰ μέσου τῆς πόλεως Ἐδέσσης.

ἐκάνη κατά τὴν μεγάλην πυρκαϊάν τοῦ 1917, ἀνοικοδομεῖται μὲ τὸ αὐτὸ ἀκριδῶς σχέδιον, ὁ ναὸς τῆς Ἁγ. Σοφίας, τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων καὶ ἄλλα βυζαντινὰ οἰκοδομήματα.

Ἄλλαι πόλεις :

Παρὰ τὸ Βέρμιον ἡ **Βέροια** (15 000) καὶ ἡ **Νάουσα** (11 000) ἐπὶ καταφύτων τοπίων μὲ ἄφθονα νερὰ καὶ καταρράκτας, οἱ ὁποῖοι κινοῦν πολλὰ ἐργοστάσια ὑφασμάτων, σχοινίων καὶ ἄλλα. Ἡ Νάουσα εἶναι κυρίως βιομηχανικὴ πόλις. Τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἐργαζομένου πληθυσμοῦ τῆς ἀπασχολεῖται εἰς τὰ ἐργοστάσιά της. Ἡ πόλις ἦτο ἄλλοτε ἐκτισμένη ὑψηλότερον, ἄνωθεν τῶν πηγῶν.

17. Σιδηρόκαστρον. Ἐπὶ τῶν βραχωδῶν λόφων τοῦ ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἰσχυρότατον φρούριον, ἀπὸ τοῦ ὁποῖον ὠνομάσθη καὶ ἡ πόλις.

Τὴν γέαν θέσιν ἐξέλεξαν οἱ Ναουσαῖοι διὰ νὰ εἶναι πλησιέστερον εἰς τοὺς καταρράκτας, οἱ ὁποῖοι παρέχουν τὴν κινητήριον αὐτῶν δύναμιν εἰς τὰ ἐργοστάσια.

Τὸ **Κιλκίς** καὶ ὁ **Λαγκαδᾶς** ἀνατολικά. Ἡ **Κατερίνη** (11 000) πρὸς τὸν Ὀλυμπον, σημαντικὸν κέντρον παραγωγῆς λαχανικῶν καὶ ἐξαγωγῆς ξυλανθράκων.

2. | **Νομὸς Πέλλης**. Πόλεις : Ἡ Ἔδεσσα (13 000), πρωτεύουσα μὲ σιδηροδρομικὸν σταθμὸν, εὑρίσκεται εἰς θαυμασίαν θέσιν ἐπὶ φυσικῆς «ταράκτας» τοῦ ἐδάφους σχηματιζομένης εἰς τὸν αὐχένα, ὁ ὁποῖος ἐνώνει τὰ ὄρη Βέρμιον καὶ Βόραν. Ἡ Ἔδεσσα περιβάλλεται ἀπὸ θαυμασίους κήπους ὀπωροφόρων δένδρων. Ἡ **Ἄρνισσα** παρὰ τὴν λίμνην Βεγορίτιδα. Τὰ **Γιαντισά** (10 000) παρὰ

τὰ ὅποια σώζονται τὰ εἰρεπία τῆς ἀρχαίας Πέλλης, πρωτεύουσας τοῦ ἀρχαίου μακεδονικοῦ κράτους τοῦ Φιλίππου.

Γ'. Ἀνατολική Μακεδονία :

1. Νομὸς Σερρών. Πόλεις : Αἱ **Σέρραι** (30 000) εἰς τὸ ἄκρον πλουσιωτάτης πεδιάδος. Αἱ Σέρραι καταστραφεῖσαι κατὰ τοὺς πολέμους ἐκτίσθησαν ἐκ νέου ἐπὶ νέου ἐντελῶς σχεδίου. Ἡ **Νιργίτα**, τὸ **Σιδηρόκαστρον** ὁπότεν διέρχεται ὁδὸς πρὸς τὴν Βουλγαρίαν διὰ μέσου τῆς κοιλάδος, τὴν ὁποίαν διανοίγει ὁ Στρυμῶν εἰς τὰ βορείως τῆς πεδιάδος ὄρη.

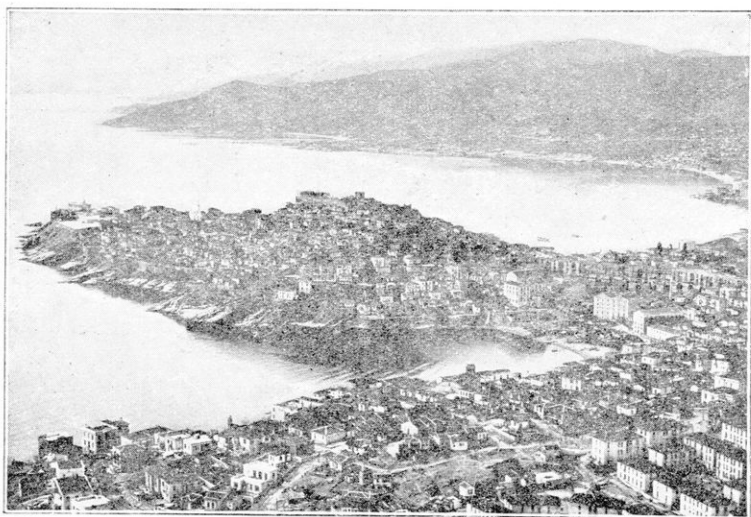
2. Νομὸς Δράμας. Πόλεις : Ἡ **Δράμα** (30 000), πρωτ., μέγα καπνεμπορικὸν κέντρον. **Προσοτσάνη** κωμόπολις καπνοπαραγωγικῆ. **Κάτω Νευροκόπι** παρὰ τὰ σύνορα.

3. Νομὸς Καβάλλας. Πόλεις : Ἡ **Καβάλλα** (50 000), πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ. Εἶναι μέγα καπνεμπορικὸν κέντρον καὶ ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς ἐξάγονται μεγάλαι ποσότητες καπνῶν. **Χρυσόπολις** εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Νέστου. Ἡ **Ἐλευθεροῦπολις** παρὰ τὸ Παγγαῖον, κέντρον καπνοπαραγωγικόν. **Θεολόγος** εἰς τὴν Θάσον.

Δ'. Χαλκιδική.

(Νομὸς Χαλκιδικῆς μὲ πρωτεύουσαν τὸν **Πολύγυρον**.

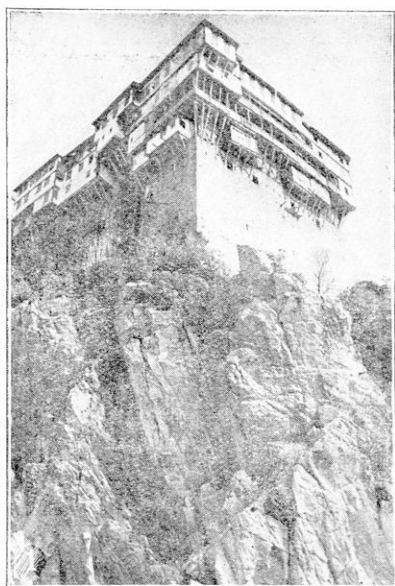
Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἁγ. Ὄρους κατοικουμένη ἀποκλειστικῶς

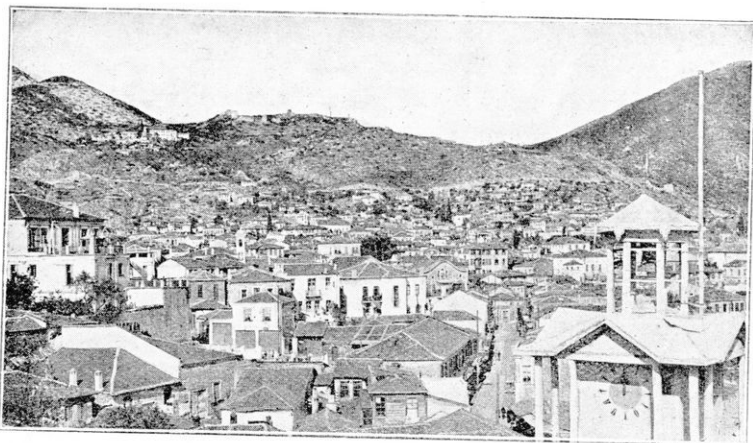
18. **Καβάλλα**. Ἐξαγωγικὸς λιμὴν τῶν καπνῶν τῆς Ἀν. Μακεδονίας καὶ Ἐάνθης.

ἀπὸ μοναχοῦς, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς 20 μοναστήρια μεγάλα καὶ πολλὰ μικρά, εἶναι αὐτοδιοίκητος. Τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν διαχειρίζεται ἐπιτροπὴ ἐκ μοναχῶν, ἐκλεγομένη ἀπὸ τὰ μοναστήρια, καὶ ἐδρεύουσα εἰς τὴν κωμόπολιν **Καρυαί**. Ἐκεῖ ἐδρεύει καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως.

Ἡ Μακεδονία ἀποτελεῖ μίαν Γενικὴν Διοίκησιν μὲ ἔδραν τὴν Θεσσαλονίκην. Οἱ νομοὶ ὅμως Δράμας καὶ Καβάλλας ὑπάγονται εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν Θράκης.

19. Ὁ μονὴ Σίμωνος Πέτρα ἐπὶ τῶν ΝΔ βράχων τοῦ Ἁγ. Ὄρους· ἐνθυμίζει μὲ τὰ ὑψηλά της τείχη φρούριον.

20. *Ξάνθη, παρὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τῆς Ροδόπης, περιήφμος διὰ τὰ ὀνομαστὰ καπνά της*

2. ΔΥΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗ

(8 700 τετρ. χιλιόμετρα — 320 000 κάτοικοι)

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Δυτικὴ Θράκη ἐκτείνεται μεταξὺ τῶν ποταμῶν Νέστου δυτικῶς καὶ κάτω Ἐβρου ἀνατολικῶς, ὅστις καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἐροθητικὴν γραμμὴν Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Περιλαμβάνει δέ: α) Τὰ δασοσκεπῆ νότια πρόβουνα τῆς Ροδόπης, τῆς ὁποίας ὁ κύριος κορμὸς ἐκτείνεται ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας. β) Τὴν πεδιάδα Ξάνθης Κομοτινῆς, ἣ ὁποία ἐκτείνεται παραλλήλως πρὸς τὴν ὀγκώδη Ροδόπην καὶ ἔχει τὴν ἰδίαν μὲ ἐκείνην Δ-Α διεύθυνσιν. γ) Τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς κοιλάδος τοῦ κάτω Ἐβρου. Αἱ δύο αὐταὶ πεδινὰὶ ἐκτάσεις χωρίζονται διὰ τῶν νοτιωτέρων προεκβολῶν τῆς Ροδόπης, τὰς ὁποίας συνεχίζει παρὰ τὴν θάλασσαν ὁ χαμηλὸς Ἰσμαρός.

Τὰ νερά τῆς Δ. Θράκης, τὰ ὁποία κατέρχονται κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν βροχῶν ἀπὸ τὰ νότια πρόβουνα τῆς Ροδόπης πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Ξάνθης-Κομοτινῆς, χύνονται κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν θάλασσαν, χωρὶς νὰ ἐνωθῶσιν εἰς κοινὴν κοίτην λόγῳ τοῦ μικροῦ πλάτους τῆς πεδιάδος. Τὰ δὲ κατερχόμενα πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ

Φωτ. Φωτοτοπογρ. Ὑπην. Ὑπουρυ. Συγκοινωνίας

21. Ὁ Νέστος πρὶν γὰρ ἐξέλθῃ εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Χουσοπόλεως σχηματίζει παρὰ τοὺς Τοξότας τοὺς ὡραίους αὐτοὺς μαιάνδρους. Ἡ ἀτελείωτος διαδοχὴ βραχωδῶν κορυμνῶν εἰς τὸ βάθος ἐκάστης καμπῆς, ἀμμωδῶν προεξοχῶν εἰς τὸ ἄκρον ἐκάστης γλώσσης, προσδίδει ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον εἰς τὸ τοπίον. Παρὰ τὴν ὄχθην (ἀριστερᾷ) διέρχεται ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ διὰ

Ἐβρου, χύνονται εἰς τὴν πλατείαν κοίτην τοῦ ποταμοῦ τούτου. Ὁ Ἐβρος εἶναι ὁ μεγαλύτερος ποταμὸς τῆς Ν. Βαλκανικῆς. Δέχεται τὰ νερά τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ Αἴμου, τῶν βορείων καὶ ἀνατολικῶν τῆς Ροδόπης, τῆς Ἐν. Ρωμυλίας καὶ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς πεδιάδος τῆς Ἐν. Θράκης. Ἡ μεγάλη αὕτη ποταμῖα περιοχὴ ἐξασφαλίζει σημαντικὴν ποσότητα νερῶν εἰς τὸν Ἐβρον, χωρὶς ὅμως νὰ τὸν καθιστᾷ καὶ πλωτόν. Αἱ μεγάλας ποσότητες ἰλύος, τὴν ὁποίαν οὗτος παρασύρει ἀπὸ τὰς πεδιάδας τῆς Ἐν. Ρωμυλίας καὶ Θράκης, προσχώνουν τὴν κάτω κοίτην του καὶ ἰδίως τὰς ἐκβολὰς του. Ἐν ὅμως δὲν εἶναι πλωτός, ὑπεβόηθησε τὴν συγκοινωνίαν, διότι προητοίμασε τὸ ἔδαφος διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Ἀλεξανδρουπόλεως-Φιλιππουπόλεως. Πράγματι ἔχει διανοίξει πλατείαν κοιλάδα, καὶ ἔχει διασπάσει τὰ χαμηλὰ ὑψώματα τῆς Ροδόπης εἰς τὸ Μουσταφάπασα, οὕτω δὲ ἐδημιούργησεν ἓνα φυσικὸν δρόμον μεταξὺ Ἐν. Ρωμυλίας καὶ Ν. Θράκης.

Τὰ παράλια τῆς Δ. Θράκης ἀκολουθοῦν τὴν αὐτὴν ὡς καὶ ἡ πεδιάς τῆς Κομοτινῆς Δ-Α διεύθυνσιν, χωρὶς τὰς μεγάλας κολπώσεις καὶ προεξοχὰς τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν παραλίων. Μόνη κολπώσεις εἶναι ἡ τοῦ **Πόρτο-Λάγο**, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁποίου ἀνοίγεται στενὸν καὶ ἀβαθὲς τὸ στόμιον τῆς λιμνοθαλάσσης **Βιστωνίδος**, σπουδαίου ἰχθυοτροφείου. Ἡ ἔκτασις τῆς Βιστωνίδος ἐλαττοῦται μὲ τὸν καιρὸν, διότι προσχώνεται μὲ τοὺς χειμάρρους, οἱ ὅποιοι χύνονται εἰς αὐτήν.

Ἀπέναντι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἐβρου, 20 περίπου χιλιόμετρα μακρὰν τῆς παραλίας, ὑψώνεται ἡ ὄρεινῆ, δασοσκεπῆς καὶ ἀλίμενος **Σαμοθράκη**.

Τὸ κλίμα τῆς Δ. Θράκης, ὅμοιον μὲ τὸ κλίμα τῆς Ἐν. Μακεδονίας, εἶναι ὀρεῖον τὸν χειμῶνα καὶ θερμὸν τὸ θέρος, δηλ. ἡπειρωτικόν. Ἡ ἐπίδρασις τῆς θαλάσσης περιορίζεται εἰς στενωτάτην παραλιακὴν λωρίδα καὶ δὲν ἐπηρεάζει τὸ ἐσωτερικόν. Ἐν τούτοις εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἐβρου, παρὰ τὸ Σουφλί, ἔχει ἀναπτυχθῆ ὁσὸς χαλεπίου πεύκης, ἡ ὁποία, ὡς γνωστὸν, εἶναι φυτὸν θαλασσίου κλίματος καὶ δὲν συναντᾶται εἰς ἄλλην τὴν Μακεδονίαν παρὰ μόνον εἰς τὴν Χαλκιδικήν.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Δ. Θράκη εἶναι κατ' ἐξοχὴν περιοχὴ γεωργικῆ. Ἐχουσα τὸ αὐτὸ κλίμα μὲ τὴν κεντρικὴν καὶ ἀνατολικὴν Μακεδονίαν

παράγει κυρίως **σιτηρά** καὶ **καπνά**. Καλλιεργούνται περὶ τὰ 1 500 000 στρέμματα. Ἐκ τούτων πλέον τοῦ 1 000 000 καλλιεργούνται μὲ σιτηρά καὶ 85 000 στρέμματα κατὰ μέσον ὄρον μὲ καπνά. Τὰ «**καπνά τῆς Ξάνθης**» φημισμένα εἰς ὅλον τὸν κόσμον, καλλιεργούνται κυρίως εἰς τὰ πλάγια τῶν λόφων τῆς πεδιάδος Ξάνθης-Κομοτινῆς καὶ ὄχι εἰς τὰ χαμηλὰ μέρη τῆς πεδιάδος, ὅπου τὸ φυτὸν τοῦ καπνοῦ γίνεται ἴσως μεγαλύτερον, ἀλλ' ἢ ποιότητος τοῦ πολὺ κατωτέρα. Ἡ κυρίως καπνοπαραγωγὸς περιοχὴ εἶναι ἡ τῆς Ξάνθης, τὰ δὲ σιτηρά καλλιεργοῦνται προπάντων εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἑβρου. Εἰς τὴν κοιλάδα ταύτην ἐπίσης ὑπάρχουν οἱ πλέον ἐκτεταμένοι μωρεῶνες τῆς Ἑλλάδος (Σουφλί-Διδυμότειχον) διὰ τὴν διατροφήν μεταξοσκωλήκων. Ἡ Δ. Θράκη ἔρχεται δευτέρα μετὰ τὴν Μακεδονίαν εἰς τὴν παραγωγὴν κουκούλιων, καὶ ἐξάγει τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς ὅλης ἐλληνικῆς παραγωγῆς. Ὑπολογίζεται δηλ. ὅτι ἀπὸ τὰ 2 000 000 ὀκάδας κουκούλια, τὰ ὁποῖα παράγει περίπου ἡ Ἑλλάς, τὰς 750 000 ὀκ. δίδει ἢ περιφέρειαν τοῦ Ἑβρου.

Καλλιεργούμεναι ἐκτάσεις καὶ ἀξία τῆς παραγωγῆς τῶν κυριωτέρων εἰδῶν εἰς τὴν περιφέρειαν Θράκης

<i>Εἶδος καλλιεργείας</i>	<i>Καλλιεργούμενα στρέμματα</i>	<i>Ἀξία παραγωγῆς εἰς ὀκτ.</i>
Σιτηρά { σίτος	450 000	230 000 000
{ ἄλλα σιτηρά	700 000	200 000 000
Ὅσπρια	50 000	15 000 000
Εἶδη λαχανοκήπων	40 000	35 000 000
Καπνά	85 000	190 000 000
Σησάμι	90 000	25 000 000

(1. Συμβουλευθῆτε τὰ περὶ καπνοῦ γραφόμενα εἰς τὸ Γ' μέρος «οἰκονομικὴ γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος» (σ. 162) καὶ παρατηρήσατε τὸν **καπνικὸν χάρτην** (σ. 163) καθὼς καὶ τὸν **χάρτην** μετὰξου καὶ **βάμβακος** (σ. 165). 2. Συγκρίνατε τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκτασιν, τὸν πληθυσμὸν καὶ τὰ προϊόντα των).

Ἡ **κτηνοτροφία** τῆς Θράκης εἶναι περιορισμένη καθὼς καὶ τῆς Μακεδονίας, διότι πολλαὶ ἐκτάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο ἄλλοτε ὡς βοσκαί, ἤδη, μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν προσφύγων, καλλιεργοῦνται. Σήμερον ὑπάρχουν εἰς τὴν Δ. Θράκην περὶ τὰς 650 000 αἰγοπρόβατα καὶ 100 000 μεγάλα ζῶα χρησιμοποιούμενα

εις τὴν γεωργίαν. Ἡ ὀρνιθοτροφία ἐν τούτοις ἔχει ἀρκετὴν ἀνάπτυξιν, ἰδίως ἐκεῖ ὅπου καλλιεργοῦνται τὰ σιτηρά.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Δ. Θράκη ἀνήκουσα μέχρι τοῦ 1913 εἰς τὴν Τουρκίαν, περιήλθε, μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Συνεπεῖα τούτου μέγας ἀριθμὸς ἐλλήνων μετηνάστευσεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν. Μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ παγκοσμίου πολέμου, ἀνετέθη ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ Θράκη μέχρι τῆς Τσατάλτζας εἰς τὴν ἐλληνικὴν διοίκησιν. Ὅμως μετὰ τὸ 1922 ἡ ἀνατολικὴ Θράκη κατελήφθη ἐκ νέου ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ἔμεινε δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Δ. Θράκη.

Ἐκ τῶν 320 000 κατοίκων τῆς Δ. Θράκης 120 000 εἶναι πρόσφυγες ἐκ τῆς Ἐν. Θράκης καὶ ἄλλων μερῶν. Μικρὸν μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τούτου εἶναι τοῦρκοι, διότι ἡ Θράκη, τουρκικὴ καὶ ἐλ-

22. Ἀλεξανδρούπολις, τὸ ἐπίγειον τῆς Δ. Θράκης.

ληνικὴ, ἐξηρέθη ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν, τοιοῦτοτρόπως δὲ παρέμειναν καὶ οἱ τοῦρκοι εἰς τὴν Δ. Θράκην καὶ οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ Δ. Θράκη διοικητικῶς χωρίζεται εἰς δύο νομοὺς :

1. Νομὸς Ροδόπης. Πόλεις : ἡ **Κομοινὴ** (30 000), πρωτ. τοῦ νομοῦ καὶ ἔδρα τῆς Γεν. Διοικήσεως Θράκης, ἣτις περιλαμβάνει καὶ τοὺς δύο νομοὺς τῆς Α. Μακεδονίας, τοὺς νομοὺς Δράμας καὶ

23. Χάρτης φυσικός και πολιτικός της Δ. Θράκης.

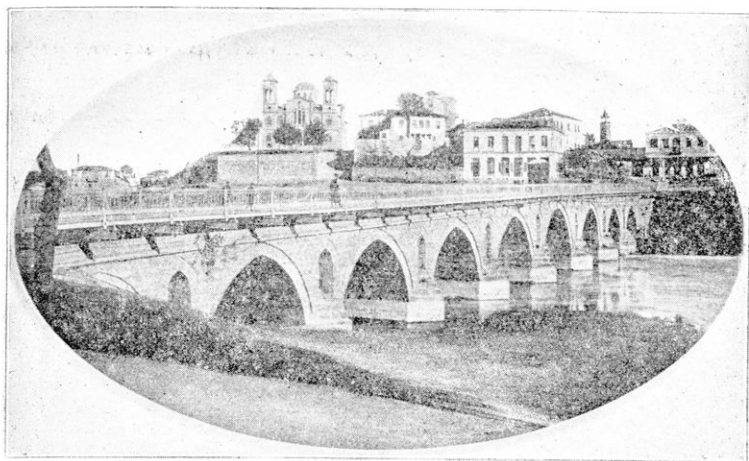
(Κλίμαξ 1:2 000 000, δηλ. γραμμή 0,01 τοῦ μέτρου ἐπὶ τοῦ χάρτου ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀπόστασιν 20 χλμ. ἐπὶ τοῦ ἐδάφους).

(1. Παρατηρήσατε τὴν παράλληλον θέσιν βουνῶν, πεδιάδος, παραλίων καὶ συγκοινωνιῶν νοτίως τῆς Ροδόπης. 2. Παρακολογήσατε τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν Ἀλεξανδρουπόλεως - Ἀδριανουπόλεως σχετικὰ μὲ τὸν Ἐβρον. Διατί εἶναι παράλληλοι; 3. Συμβουλευθῆτε τοὺς χάρτας παραγωγῆς καπνῶν, ἐλαίας, βάμβακος, μετάξης καὶ τὸν χάρτην ἐμπορίου (σελ. 181) καὶ σημειώσατε εἰς τὸν χάρτην τοῦτον τοὺς τόπους παραγωγῆς κάθε εἴδους).

Καβάλλας. Ἡ Κομοτινὴ εὐρίσκεται 20 χιλιόμετρα μακρὰν τῆς θαλάσσης, παρὰ τὰ νότια πρόβουνα τῆς Ροδόπης, ἐν μέσῳ εὐφορωτάτης περιοχῆς. Ἡ **Ξάνθη** (34 000) δυτικῶς τῆς Κομοτινῆς, περιφημος διὰ τὰ ἐκλεκτὰ καὶ περιζήτητα καπνὰ τῆς περιοχῆς τῆς, τὰ διακρινόμενα μὲ τὸ ὄνομα «καπνὰ Ξάνθης».

2. Νομὸς Ἐβρου. Πόλεις: Ἡ **Ἀλεξανδρούπολις** (12 000), νέα πόλις κτισθεῖσα μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σιδηροδρόμου. Εἶναι ὁ μόνος λιμὴν τῆς Δ. Θράκης. Ἄν καὶ δὲν ἔχει ὁ λιμὴν οὗτος φυσικὰ προσόντα, διότι καὶ ἀβαθῆς εἶναι καὶ ὑπὸ τῶν νοτίων ἀνέμων προσβάλλεται, ὅμως ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄκρον τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, διὰ τῆς ὁποίας συγκοινωνεῖ ἡ Βουλγαρία μὲ τὸ Αἰγαῖον. Ἐν τούτοις ἡ σημερινὴ ἐμπορικὴ του κίνησις εἶναι πολὺ μικρά, καὶ εἶναι λιμὴν τοπικῆς μᾶλλον σημασίας.

Σουφλί, Διδυμόειχον, Ν. Ὁρεσιὰς κατὰ μῆκος τῆς κοιλάδος τοῦ Ἐβρου, συνδέονται μὲ τὴν Ἀλεξανδρούπολιν σιδηροδρομικῶς.

24. Ἡ Δάρια καὶ ἡ λιθινὴ γέφυρα ἐπὶ τοῦ Πηνειοῦ. Ὁ ποταμὸς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν βροχῶν ἀνέρχεται πολλὰκις ὑψηλά, ἕως τὴν κορυφὴν τῶν τόξων.

3. ΘΕΣΣΑΛΙΑ

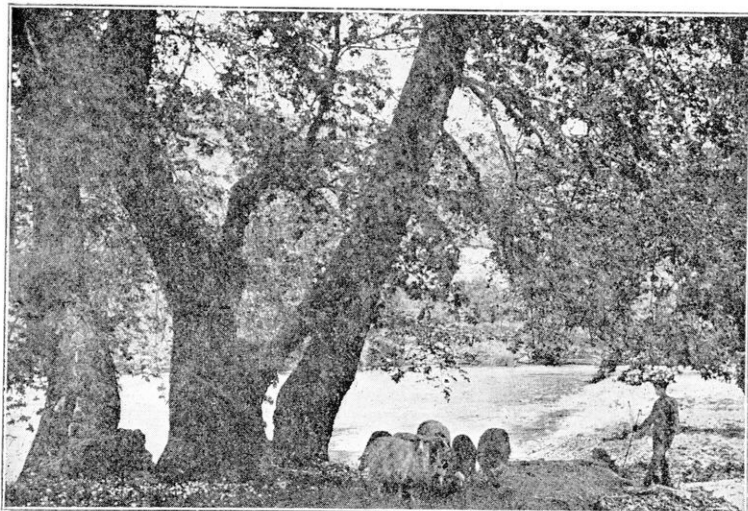
(13 335 τετρ. χιλιόμετρα — 510 000)

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Μορφολογία τῆς ξηρᾶς.— Ἡ Θεσσαλία κατέχει τὸ κέντρον τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν μέγα λεκανοπέδιον, τὸ ὁποῖον περιβάλλεται ἐξ ἑλῶν τοῦ τῶν πλευρῶν ὑπὸ ὄρεων, ὡς ὑπὸ τειχῶν. Βάσις τοῦ ὄρειου τούτου περιτειχίσματος τῆς Θεσσαλίας εἶναι ἡ Πίνδος ὁ κύριος οὗτος ὄρειος κορμὸς τῆς Ἑλλάδος. Δύο μεγάλοι ὄρειοὶ βραχίονες, διακλαδιζόμενοι ἀπὸ τὴν Πίνδον, περιβάλλουν τὸ Θεσσαλικὸν λεκανοπέδιον ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου. Ὁ βόρειος βραχίον ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὸν Ζυγὸν τοῦ Μετσόβου, διευθύνεται ΒΑ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ὄρη Χάσια-Καμβούνια-Πιέρια, χωρίζει δὲ τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τὴν Δ. Μακεδονίαν. Ὁ νότιος βραχίον ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν Ὀθρὸν, ἡ ὁποία, φθάνουσα μέχρι τῆς εἰσόδου τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, χωρίζει

τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τὴν Στερεάν. Ἀνατολικῶς τὸ λεκανοπέδιον κλείεται ἀπὸ τὸν ὑψηλὸν Ὀλύμπου (2918 μ.), τὴν Ὀσσαν ἢ Κίσαβον, τὸ Μαυροβούνι καὶ τὸ πολυκατωκημένον καὶ εὐφορώτατον Πήλιον (βλ. τομὴν τοῦ ὄρεινου αὐτοῦ φραγμοῦ εἰς τὴν μεθεπομένην σελίδα). Τέλος μεταξὺ Ὀθρυος καὶ Πηλίου ἐκτείνεται χαμηλὴ βουνοσειρά, κατὰ μῆκος τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου. Οὕτω ἡ Θεσσαλία χωρίζεται τελείως ἀπὸ τὴν θάλασσαν.

Ἐσωτερικῶς τὸ λεκανοπέδιον δὲν εἶναι συνεχές. Διακόπτεται ὑπὸ χαμηλῆς βουνοσειράς, διευθυνομένης ἀπὸ τὰ ΒΔ πρὸς τὰ ΝΑ

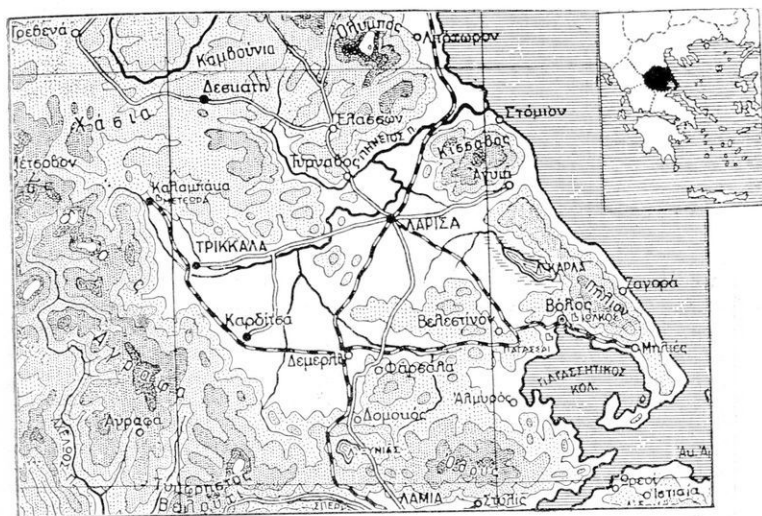

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

25. Τὰ Τέμπη, ἡ περικαλλῆς κοιλάς τοῦ Πηγιοῦ.

καὶ χωρίζεται οὕτω εἰς δύο λεκάνας, τὴν ὑψηλοτέραν, τὴν **πεδιάδα Τρικκάλων-Καρδίτσης** πρὸς Δ, καὶ τὴν χαμηλοτέραν, τῆς **Λαρίσης** πρὸς Α.

Ἐπὶ ἤρξεν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Θεσσαλία ἦτο μία μεγάλη λίμνη. Εἰς τὴν λίμνην ταύτην ἐχύνοντο πολλοὶ χεῖμαρροι, οἱ ὁποῖοι ἔφερον ἀπὸ τὰ βουνὰ ἄφθονον ἰλὸν καὶ τὴν ἐσώρευον εἰς τὰς ἐκβολὰς των. Τὰ νερὰ τῆς μεγάλης ταύτης λίμνης, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιφάνεια ἦτο ἀρκετὰ ὑψηλότερον ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ἐχύνοντο εἰς τὸ Αἰγαῖον διὰ τοῦ χαμηλοῦ ἀυχένου, ὅστις ἐσχηματίζετο μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Ὀσσης. Ἡ ὀρμητικὴ αὐτὴ ροή, ἡ ὁποία, πιθανῶς, εἶχε μορφήν καταρράκτου, διέβρωσε ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸν

26. Χάρτης τῆς Θεσσαλίας.

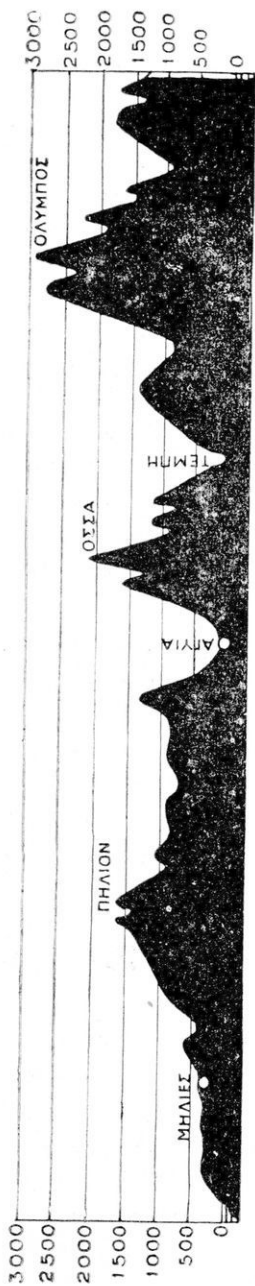
(Κλίμαξ 1 : 2 000 000. Ἀπόστασις ἐπὶ τοῦ χάρτου ἑνὸς ἑκατοστοῦ τοῦ μέτρου ἰσοδυναμεῖ μὲ 20 χιλιόμετρα εἰς τὴν πραγματικότητα).

- (1. Σημειώσατε ἐπὶ τοῦ χάρτου τὰ φυσικὰ ὄρια τῆς Θεσσαλίας.
2. Παραβάλατε τὸν χάρτην μὲ τὰς δύο καθέτους τομὰς τῆς περιοχῆς, αἱ ὁποῖαι δίδουν σαφῆ εἰκόνα τῆς ἀναγλύφου μορφῆς τοῦ ἐδάφους.
3. Ἀναζητήσατε ἐπὶ τοῦ χάρτου τοὺς ποταμούς, λίμνας, πόλεις, συγκοινωνίας κλπ.
4. Συμβουλευθῆτε τοὺς χάρτας παραγωγῆς (ἐλαίας, καπνῶν, κλπ.) καὶ σημειώσατε τοὺς τόπους παραγωγῆς ἐκάστου εἶδους.
5. Συμβουλευθῆτε τὸν χάρτην βροχῶν.
6. Ποῖοι δρόμοι διασταυρῶνονται ἐν Λαρίσῃ).

27. Τομὴ Ἡπείρου-Θεσσαλίας ἐκ Δ πρὸς Α.

(Τὰ ὄρη εἶναι ὑπερυψωμένα 10 φορές ἐν σχέσει μὲ τὸ μήκος τῆς τομῆς).

28. Τομή του παραθαλασίου όρεινου φραγμού της Θεσσαλίας από την Μαγνησίαν μέχρι του Όλύμπου.
(Τὰ ὄρη εἶναι ὑπερψωμένα, δηλ. δεκαπλάσια τοῦ κανονικοῦ, διὰ τὰ φαινόμενα).

βραχώδη αὐχένα, καὶ ἐσχημάτισε τὰ περικαλλῆ σήμερον καὶ πλούσια εἰς βλάστησιν **σιενὰ τῶν Τεμπῶν**. Ἐκείθεν ἐξεχύθη ἡ λίμνη καὶ ἀπέμεινεν ἡ πεδιάς. Οἱ δὲ ὑψηλοὶ βράχοι τῶν **Μετεώρων** πλησίον τῆς Καλαμπάκας δὲν εἶναι παρὰ ἀπεσκληρυμέναι ἄμμοι καὶ ἱλύς, τὰς ὁποίας ἐσώρευσεν ἐκεῖ κάποιος χεῖμαρρος, ποῦ εἶχε τὰς ἐκβολὰς του εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς λίμνης.

Ποταμοὶ καὶ λίμναι.—Ἡ Θεσσαλία, ὅπως εἶναι περιτριγυρισμένη ἀπὸ βουνά, ἀποτελεῖ μίαν ποταμίαν περιοχὴν. Τὰ νερά της συγκεντρώνονται ἐντὸς τῆς χαμηλοτέρας γραμμῆς τῆς πεδιάδος, ἢ ὁποία εὕρσκεται πρὸς τὴν βορείαν αὐτῆς πλευρὰν, καὶ σχηματίζουν τὸν **Πηνειόν**, ὅστις χύνεται διὰ τῶν Τεμπῶν εἰς τὴν θάλασσαν.

Οἱ σπουδαιότεροι παραπόταμοι τοῦ Πηνειοῦ εἶναι ὁ **Λιθαῖος** καὶ ὁ **Τιταρήσιος** εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην, ὁ **Όνόχωνος** καὶ ὁ **Ἐνιπεὺς** εἰς τὴν δεξιάν.

Λίμνας ἢ Θεσσαλία ἔχει τὴν **Βοιβηίδα** ἢ **Κάρλαν** πρὸς Β τοῦ Βόλου, τὴν **Νεζερόν** εἰς τὸν Όλυμπον καὶ τὴν **Ἐνιιάδα** εἰς τὴν Όθρυν.

Παράλια. Τὰ ἀνατολικά παράλια τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ τὸν Θερμακὸν ἕως τὴν ἄκραν τῆς Μαγνησίας, δὲν παρουσιάζουν τοὺς μεγάλους κόλπους καὶ τὰ ἀκρωτήρια τῶν νοτιωτέρων παραλίων μας. Ἄλλὰ καὶ τὰς μικρὰς ἀνωμαλίας τῶν ἐξομαλύνουν

τὰ κύματα τῶν βορείων καὶ νοτίων ἀνέμων, τὰ ὅποια, διερχόμενα πρὸ τῆς παραλίας, τὰς μὲν προεξοχὰς κατατρώγουν, τὰς δ' ἐσοχὰς γεμίζουν μὲ τὰ παρασυρόμενα ὕλικά.

Τὰ παράλια ταῦτα εἶναι εἰς μὲν τὰ βόρεια, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ καὶ βορειότερον, χαμηλά, σχηματισθέντα ἀπὸ τὰς προσχώσεις τῶν ποταμῶν, νοτιώτερον δὲ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ ἀπότομα, μὲ πολὺ βαθέα νερά καὶ ἐντελῶς ἀλίμενα. Φαίνεται ὅτι εἰς παλαιὰν γεωλογικὴν ἐποχὴν, ἐκεῖ ὅπου σήμερον εὐρίσκονται τὰ παράλια ταῦτα, ἐσυνεχίζοντο τὰ ἀνατολικά ὄρη τῆς Θεσσαλίας πρὸς τὴν Χαλκιδικήν. Ἐξ αὐτῆς ἡ ξηρὰ αὕτη διερράγη καὶ κατεβυθίσθη. Οὕτω δὲ ἐσχηματίσθησαν αἱ ἀπότομοι κλιτύες τῶν βουνῶν πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἡ ἀπότομος αὕτη κλίσις τοῦ ἐδάφους ἐξακολουθεῖ καὶ ὑπὸ τὰ ὕδατα, καὶ ὁ πυθμὴν τῆς θαλάσσης κατέρχεται εἰς μέγα βάθος (πλέον τῶν 1000 μέτρων). Τοιαῦτα παράλια, χωρὶς κολπώσεις, μὲ βαθέα νερά, ἐκτεθειμένα εἰς τοὺς συχνοτέρους ἀνέμους, ὅποιοι εἶναι οἱ βόρειοι καὶ νότιοι, εἶναι, βεβχίως, παράλια προωρισμένα νὰ μὴ προσφέρουν καμμίαν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἐν τῷ Παγασητικῷ κόλπῳ, ὁ ὁποῖος μᾶς ἐνθυμίζει τὸν μῦθον τοῦ χρυσομάλλου δέρατος καὶ τοῦ ὑπερποντίου πλοῦ τοῦ Ἰάσωνος, συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον.

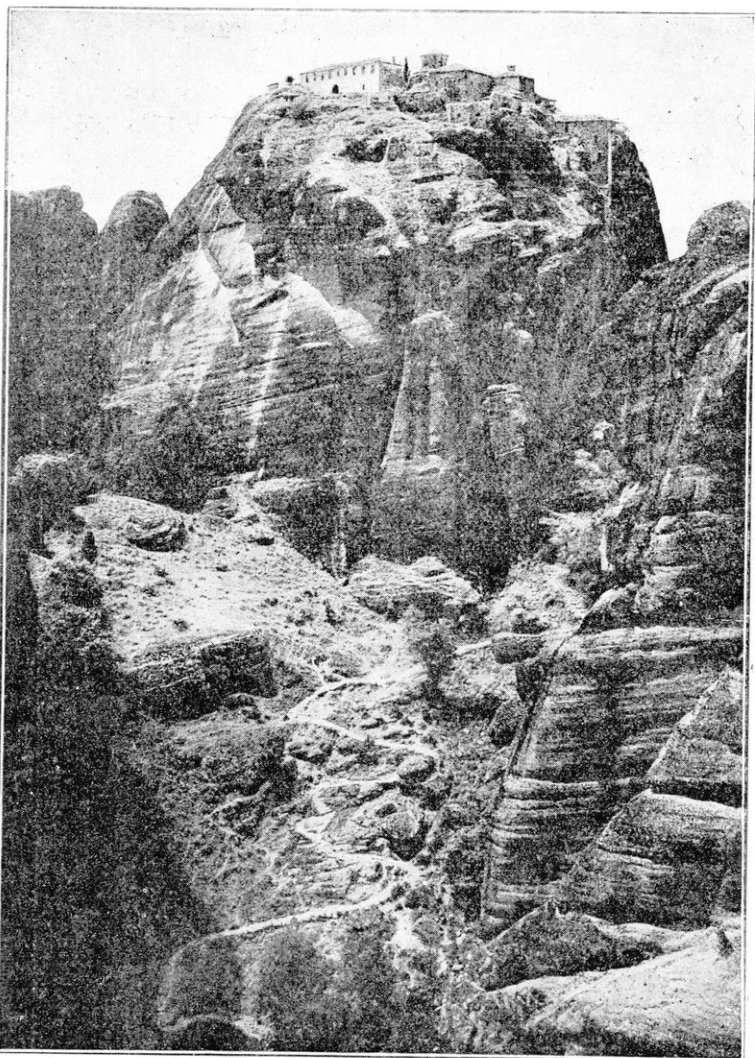
Κόλπος βαθύς, προφυλαττόμενος ἀπὸ τὰς τρικυμίας τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους διὰ τῆς γωνιώδους χερσονήσου τῆς Μαγνησίας, μὲ τὸν λιμένα τοῦ Βόλου εἰς τὸν μυχόν του, φέρει τὰ ἀγαθὰ τῆς θαλασσίας συγκοινωνίας πρὸς τὸ κέντρον τῆς ἐκτεταμένης καὶ πλουσίας πεδιάδος.

Ὁ Παγασητικὸς, ὅπως καὶ ὁ Θερμαϊκὸς καὶ οἱ κόλποι τῆς Χαλκιδικῆς ὁμοίως, διευθύνει τὸν κύριον ἄξονά του ΝΑ. Τὴν αὐτὴν δὲ διεύθυνσιν ἀκολουθεῖ καὶ ἡ Μαγνησία.

Κλίμα. Τὸ Θεσσαλικὸν βαθύπεδον ἐνσφηνωμένον μεταξὺ Δυτ. Μακεδονίας, Ἡπείρου καὶ Στερεᾶς, περικλεισμένον παντὰχόθεν ἀπὸ βουνά, ἀποκλεισμένον ἀπὸ τὴν θαλασσίαν ἐπίδρασιν, ἔχει κλίμα ἠπειρωτικόν, πολὺ ψυχρὸν τὸν χειμῶνα καὶ πολὺ θερμὸν τὸ καλοκαίρι. Εἰς καμμίαν ἄλλην ἐλληνικὴν χώραν ἢ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ χειμερινοῦ ψύχους καὶ τῆς καλοκαιρινῆς ζέστης, δὲν εἶναι τόσον μεγάλη, ὅσον εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐχει παρατηρηθῆ ὅτι ἡ διαφορὰ τῆς θερμοκρασίας τῶν μηνῶν Ἰανουαρίου καὶ Ἰουλίου

φθάνει κατὰ μέσον ὄρον τοῦς 23°. Οὕτω εἰς τὰ Τρίκκαλα π. χ. ὁ μέσος ὄρος τῆς θερμοκρασίας, ἐνῶ τὸν χειμῶνα κατέρχεται εἰς τοῦς + 4°, τὸ καλοκαίρι ὑπερβαίνει τοῦς + 27°.

Ἐναντιθέτως εἰς τὰ παράλια, εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου καὶ εἰς

29. Τὰ Μετέωρα. Ἐπὶ τῶν πανψηφίλων βράχων μοναὶ βυζαντιναί. Ἐκεῖ ἀνερχονται μὲ κλίμακας λαξευτάς, ἢ ἐντὸς δικτύου ἀνασυρομένου ὑπὸ τῶν καλογήρων.

τὸν Βόλον, τὸ κλίμα εἶναι θαλάσσιον, μέτριον τὸν χειμῶνα, δρασερόν τὸ θέρος. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Μαγνησίας ἔχομεν μεγάλας ἐκτάσεις ἐλαιοφύτους καὶ κήπους μὲ ἐσπεριδοειδῆ. Αἱ βροχαὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατὰ τὸν χειμῶνα εἶναι συχνότεραι παρά εἰς τὴν ἀνατολικὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Οἱ ἄνεμοι δὲ εἶναι ἐνίοτε πολὺ σφοδροὶ καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας ζημίας εἰς τὰς φυτείας. Εἰς ἄκρον ἐπιζήμιος εἶναι ὁ λίβας, ὅταν πνέῃ κατὰ τὴν ἀνοιξιν, προτοῦ ὠριμάσουν τὰ σιτηρά, διότι τὰ ξηραίνει καὶ καταστρέφει τὴν ἐσοδείαν. Διὰ τὴν ἀποφεύγεται ὁ κίνδυνος τοῦ λίβα, πρέπει νὰ σπεύρωνται εἶδη σίτου, τὰ ὁποῖα ὠριμάζουν ἐνωρίτερα.

Φυτὰ καὶ ζῶα. Εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα μὲ κλίμα, ὡς εἴπομεν, ὅμοιον πρὸς τὸ Μακεδονικόν, εἶναι ἐπόμενον ὅτι εὐδοκιμοῦν καὶ καλλιεργοῦνται καὶ ἐδῶ προπάντων σιτηρὰ καὶ καρπὰ. Ἐπίσης εὐδοκιμεῖ ἡ ἄμπελος (Ἀμπελάκια) καὶ ἡ μορέα (Τύρναβος). Ἄλλ' εἰς τὴν Μαγνησίαν καὶ τὰ παράλια μὲ τὸ θαλάσσιον κλίμα, ἡ βλάστησις εἶναι διάφορος. Εἰς τὰ χαμηλότερα μέρη ὑπάρχουν ἐλαιῶνες καὶ ὑψηλότερα, πέριξ τῶν χωρίων τοῦ Πηλίου, κήποι δένδρων ὀπωροφόρων (μηλεῶν, κερασεῶν κλπ.). Ὑψηλότερον ὅμως φύονται δάση ὄρεινῶν πλέον φυτῶν, (καστανέας καὶ ἄνωθεν αὐτῆς ὄξυας), καὶ ἔπειτα αἱ γυμναὶ κορυφαί.

Τὰ λοιπὰ ὄρη τῆς Θεσσαλίας ὁ Ὀλυμπος, ἡ Πίνδος, κλπ. τὰ ὁποῖα ἀυλακῶνονται ἀπὸ βαθυτάτας χαράδρας, σκεπάζονται κατὰ τόπους ἀπὸ ὠραῖα καὶ μεγάλα δάση ἐλάτης καὶ ὄξυας, πλὴν τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν των, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐπίσης γυμναί. Ἡ Πίνδος ἡτις ἔχει μεγάλην ἔκτασιν, παρουσιάζει μὲ τὴν πυκνοτάτην βλάστησίν της ἐπιθλητικὸν θέαμα. Μεταξὺ τῶν δασῶν τούτων ὑπάρχουν πλούσιαι βοσκαί, τὰς ὁποίας ἐπισκέπτονται κατὰ τὴν καλοκαιρινὴν περίοδον νομάδες ποιμένες.

Μέσα εἰς τὰ δάση τῶν ὑψηλῶν ὄρειων ζῶσι λύκοι, τσακάλια, ἀγριόχοιροι, ἀλώπεκες, δορκάδες, εἰς δὲ τὴν Πίνδον καὶ ἔλαφοι καὶ ἄρκτοι (εἰς τὰ βόρειά της).

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Γεωργία. Ἡ πεδιάς Καρδίτσης-Τρικκάλων εἶναι ἡ γονιμότερα πεδιάς τῆς Θεσσαλίας. Τὸ ἔδαφός της ἐσχηματίσθη ἀπὸ προσχώσεις καὶ ἔχει ἄφθονα μαυροχώματα πλούσια εἰς φυτικὰς οὐσίας, καὶ ἐπομένως γόνιμα. Εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ εὐφόρου αὐτοῦ

ἔδαφους συνετέλεσαν αἱ γύρω δασωμένοι ὄρειναι ἐκτάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων μεταφέρονται πρὸς τὴν πεδιάδα διὰ τῶν βροχῶν φυτοχώματα. Ἐπὶ τῇ ἡ ἀνατολικῇ, ἡ πεδιάς τῆς Λαρίσης, εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον γόνιμος καὶ τὸ ἔδαφός της ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐρυθρὰ καὶ βαρέα ἀργιλώδη χώματα.

Ἀποτέλεσμα τῆς διαφορᾶς ταύτης εἶναι ὅτι διὰ τὴν ζήσιν μίαν γεωργικὴ οἰκογένεια εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Λαρίσης, χρειάζεται διπλασίαν σχεδὸν ἔκτασιν γῆς, ἀπὸ ὅσῃν χρειάζεται μίαν οἰκογένεια εἰς τὴν Καρδίτσαν.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον εἶναι συνηθεστέρα ἡ ἀγρανάπαυσις εἰς τὴν περιφέρειαν Λαρίσης, διότι τὰ χωράφια δὲν εἶναι πολὺ γόνιμα καὶ ἀφήνονται κάθε δεύτερον ἔτος ἄσπαρτα διὰ τὴν δυναμώσουν.

Γενικῶς ἡ Θεσσαλία παράγει πολλὰ σιτηρά. Εἶναι ὁ δεύτερος, μετὰ τὴν Μακεδονίαν, σιτοβολῶν τῆς χώρας μας. Ἐκ τῶν 2 600 000 στρεμμάτων καὶ πλέον, τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦνται εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὰ 2 000 000 περίπου ἀπασχολοῦνται μὲ σιτηρά. Ἐκτὸς τῶν σιτηρῶν καλλιεργοῦνται πολλὰ ἀμπέλια, μορεῶνες, καπνά, ὄσπρια, λαχανικά.

Εἰς τὴν Μαγνησίαν παράγονται φαγώσιμοι ἐλαῖαι ἐξαιρετικῆς ποιότητος καὶ λάδι, ἀκόμη δὲ μῆλα, τὰ περίφημα «φιρίκια» καὶ ἄλλοι καρποὶ καὶ κηπουρικὰ εἶδη. Ἡ περιφέρεια τοῦ Βόλου παράγει περίπου τὰ μισὰ μῆλα ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ δασικὸς πλοῦτος τῶν θεσσαλικῶν ὀρέων εἶναι μέγας, ἀλλ' ἐλλεῖπει καὶ ἐδῶ ἐπαρκῶν μέσων συγκοινωνίας εἰς τὰ ὄρενα μέρη, μένει ἀνεκμετάλλευτος.

Ἡ κτηνοτροφία τῆς περιοχῆς, ἀν καὶ σημαντικῆ, εἶναι στάσιμος. Παρατηρεῖται ἐλάττωσις εἰς τὰ μεγάλα ζῷα καὶ εἰς τὰ πρόβατα καὶ τοῦτο διότι ἠλαττώθησαν καὶ αἱ βοσκαί. Πρὸ τινῶν ἀκόμη ἐτῶν αἱ βοσκαί εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἦσαν πολλάι. Ἀφ' οὗτο δμως τὰ μεγάλα τσιφλίκια διενεμήθησαν εἰς τοὺς ἀκτῆμονας, πολλὰ ἀπὸ τὰς βοσκὰς αὐτὰς ἐκαλλιεργήθησαν, ἐπειδὴ ἡ καλλιέργεια ἀποδίδει περισσότερον εἰσόδημα παρὰ ἡ βοσκῆ. Περιωρίσθη προσέτι καὶ ἡ ἀγρανάπαυσις, διότι οἱ γεωργοὶ ἀντελήφθησαν ὅτι εἶναι προτιμώτερον νὰ δυναμώσουν τὰ χωράφια τῶν με λιπάσματα, ἀντὶ τὴν ἀφήνουν χέρσιν. Οὕτω ἡ κτηνοτροφία ἔχασε καὶ αὐτὰς τὰς προσωρινὰς βοσκὰς τῶν ἀγρναπαύσεων. Οἱ κτηνοτρόφοι τῆς Θεσσαλίας εἶναι νομάδες γνωστοὶ μὲ τὸ

ὄνομα Καραγκούνηδες, βόσκουν δὲ τὰ ποίμνιά των εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἑπειρον μεταναστεύοντες τὸ φθινόπωρον (Ἁγ. Δημητρίου) εἰς τὰ χαμηλά, τὰ χειμαδιά, καὶ τὴν ἀνοιξιν (Ἁγ. Γεωργίου) εἰς τὰ βουνά.

Βιομηχανία. Ἀξιόλογον βιομηχανικὸν κέντρον τῆς Θεσσαλίας εἶναι ὁ Βόλος. Ἐκεῖ ἔχουν ἰδρυθῆ πολλὰ ἐργοστάσια κλω-

Φωτ. Φωτοτοπογραφ. ἙΥπηρ. ἙΥπουργ. Συγκοινωνίας

30. Ὁ Βόλος, τὸ μέγα ἐπίγειον τῆς Θεσσαλίας.

(Αἱ προβλήτες, ἡ εὐδοσία προκυμαία, τὰ πολλὰ ἀιμόπλοια τί σημαίνουν ;)

στοῦ φαντουργίας, γεωργικῶν ἐργαλείων, ἀλευρόμυλοι κλπ. Τὰ ὑφάσματα τοῦ Βόλου εἶναι ἐφάμιλλα μὲ τὰ εὐρωπαϊκά. Τὴν τοιαύτην βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν ὁ Βόλος τὴν ὀφείλει προπάντων εἰς τὴν θέσιν του, ἣτις τὸν κατέστησε μοναδικὸν ἐπίγειον τῆς Θεσσαλίας καὶ τὸ σημαντικώτερον ἐμπορικὸν τῆς κέντρον.

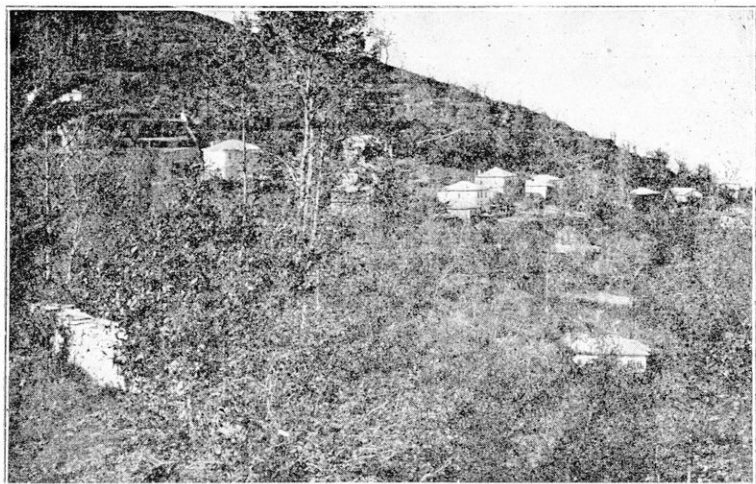
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Θεσσαλία ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ 1881 ὅτε προσηρτήθη μαζί μὲ τὴν Ἄρταν.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνέρχεται εἰς 510 000 κατοίκους, ὅλους Ἕλληνας, πλὴν ἐλαχίστων Ἰσραηλιτῶν τοῦ Βόλου, καὶ ὀλίγων Κουτσοβλάχων ποιμένων ζώωντων περὶ τὴν Πίνδον.

Διοικητικῶς ἡ Θεσσαλία διαιρεῖται εἰς δύο νομούς :

1. *Νομὸς Λαρίσης*. Πόλεις : Ἡ **Λάρισα** (24 000), πρωτ. παρὰ τὸν Πηγεῖον, συνδέεται σιδηροδρομικῶς μὲ τὸ θεσσαλικὸν ἐπίγειον, τὸν Βόλον, ἐπίσης δὲ μὲ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. Ἡ Λάρισα, εὐρισκομένη εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀνατολικῆς πε-

Φωτ. Ὀδοιπορικοῦ Συνδέσμου

31. Ὁ **Κισσός**, ἐν ἀπὸ τὰ πολλὰ καταπράσινα καὶ δροσερὰ χωρία τοῦ Πηλίου.

διάδος καὶ ἐκεῖ ὅπου διασταυρῶνονται οἱ περισσότεροι δρόμοι τῆς Θεσσαλίας, ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἡ φυσικὴ αὐτῆς πρωτεύουσα. Ἡτο δὲ ἡ κυριώτερα θεσσαλικὴ πόλις, μέχρις ὅτου ἡ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ναυτιλιακὴ κίνησις τοῦ Βόλου ἔδωσαν εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον τὰ πρωτεῖα.

Ὁ **Βόλος** (42000), εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Παγασητικοῦ, συνδέεται σιδηροδρομικῶς μὲ τὴν Λάρισαν, τὴν Καρδίτσαν, τὰ Τρίκκαλα, τὴν Καλαμπάκην. Διὰ τοῦ Βόλου γίνεται ἡ ἐξαγωγή τῶν σιτηρῶν, τῶν καπνῶν καὶ τῶν ἄλλων προϊόντων τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐκεῖ εἶναι συγκεντρωμένη ἡ βιομηχανία τῆς. Τὸ **Βελεσιτῖνον**, πατρίς τοῦ Ρήγα Φερραίου. Ὁ **Τύρναβος**, ἡ **Ἀγυιά**, ὁ **Ἀλμυρός**, τὰ **Φάρσαλα**. Ἐπὶ τοῦ Πηλίου εὐρίσκονται 24 χωρία ὠραία καὶ πλούσια, ἀποτελοῦντα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας εδ-τυχοῦσαν ὁμοσπονδίαν. Κυριώτερα τῶν χωρίων τούτων εἶναι : ἡ **Μακρονίτσα**, ἡ **Πορταριά**, αἱ **Μηλέαι**, ἡ **Ζαγορά** κλπ.

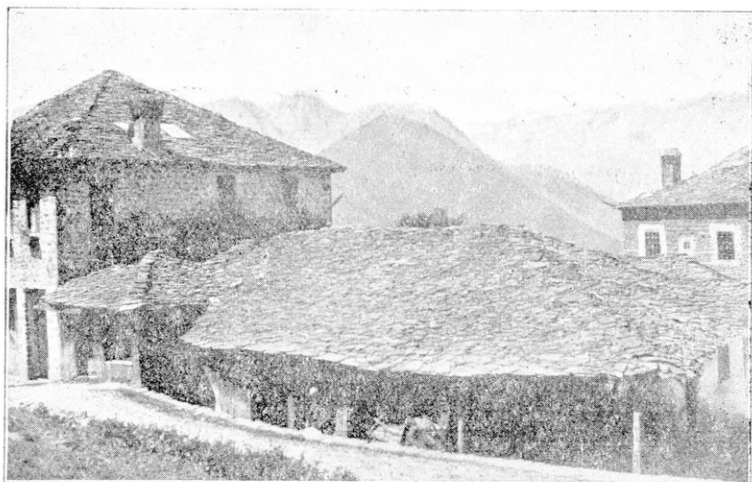
2. Νομός Τρικκάλων. Πόλεις: Τὰ **Τρίκκαλα** (20 000), πρωτ. ἐπὶ τοῦ Λιθαίου, συνδεομένη σιδηροδρομικῶς μετὸν Βόλον.

Ἡ **Καρδίτσα** (15 000), μετὰ σιδηροδρομικὸν σταθμὸν. Ἡ **Καλαμπάκα** καὶ παρ' αὐτὴν οἱ ὑψηλοὶ καὶ ἀπότομοι βράχοι τῶν **Μετεώρων**, ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὁποίων σώζονται Βυζαντικὰ μοναστήρια.

Γεωργικὴ παραγωγὴ Θεσσαλίας

Εἶδη καλλιεργείας	Καλλιεργούμε- ναι ἐκτάσεις εἰς στρέμματα	Ἀξία τῆς παραγωγῆς εἰς δραχμὰς
Σιτηρὰ	2 000 000	650 000 000
᾽Όσπρια	90 000	30 000 000
Λαχανικά	50 000	50 000 000
Καπνά (μέσος ὄρος)	80 000	90 000 000
Σησάμιον	55 000	5 000 000
᾽Αμπελοὶ	110 000	75 000 000
᾽Ελαιον (μέσος ὄρος)	—	27 000 000
Ἐλαῖαι » »	—	50 000 000

(1. Συγκρίνατε τὴν παραγωγὴν τῶν σιτηρῶν μετὰ τὴν παραγωγὴν ὄλων τῶν ἄλλων εἰδῶν. 2. Παραβάλετε τὴν παραγωγὴν Θεσσαλίας μετὰ τὴν παραγωγὴν Θράκης (σελ. 31) καὶ Μακεδονίας (σελ. 18). 3. Συμβουλευθήτε τοὺς χάρτας ἐλαίας καὶ καπνῶν σελ. 159 καὶ 163).

Φωτ. Ὀδοιπορικοῦ Συνδέσμου

32. Τὸ Μέτσοβο ἐπὶ τῆς Πίνδου, πατρὶς τόσων ἔθνικῶν εὐεργετῶν.
(Παρατηροῦσατε σχῆμα καὶ ὑλικά στεγῶν).

4. ΗΠΕΙΡΟΣ

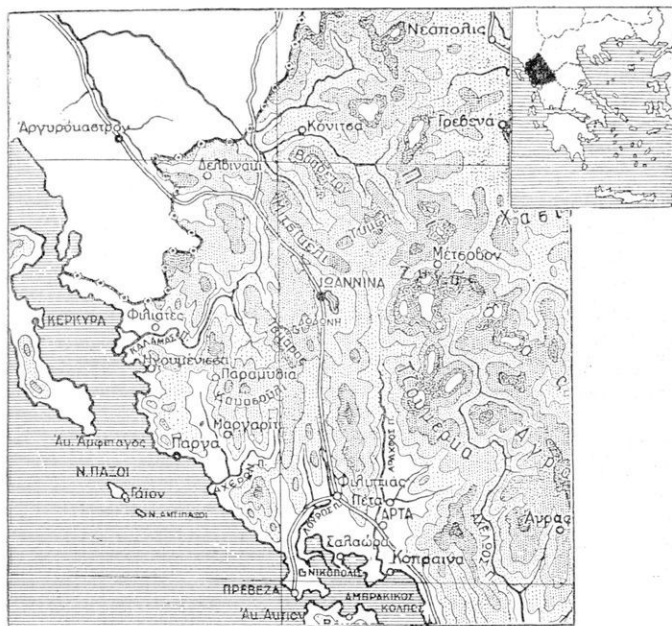
(9 050 τετρ. χιλιόμετρα — 300 000 κάτοικοι)

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Μορφολογία τῆς ξηρᾶς. — Ἡ Ἠπειρος κατέχουσα τὸ ΒΔ τμήμα τῆς Ἑλλάδος, ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ Ἴόνιον πέλαγος μέχρι τῶν κορυφῶν τῆς Πίνδου, ἡ ὁποία τὴν χωρίζει ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Δ. Μακεδονίαν. Ἡ Ἠπειρος διασχίζεται ἀπὸ πολλὰς μακρὰς ὄροσειράς, παραλλήλους μὲ τὴν Πίνδον. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν σχηματίζονται στενόμακροὶ κοιλάδες, ἐντὸς τῶν ὁποίων τρέχουν οἱ πολλοὶ ποταμοὶ τῆς περιοχῆς (βλ. τομὰς σελ. 16 καὶ 37).

Ἡ τοιαύτη διεύθυνσις τῶν ὀρέων καὶ τῶν κοιλάδων τῆς Ἠπειροῦ ἀποτελεῖ τὸ μέγα φυσικὸν ἐμπόδιον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συγκοινωνιῶν τῆς. Ἡ μόνη ἀξιόλογος συγκοινωνιακὴ ἀρτηρία τῆς εἶναι ἡ ἀμαξιτὴ ὁδὸς Πρεβέζης-Ἰωαννίνων-Κονίτσης ἀκολουθοῦσα τὴν αὐτὴν μὲ τὰς κοιλάδας Β-Ν διεύθυνσιν.

Ἡ μακρὰ ὄροσειρὰ τῆς Πίνδου, ἡ ὁποία ἀπὸ τὰ ἀλθονικὰ

33. Χάρτης τῆς Ἠπείρου.

(Κλίμαξ 1:2 000 000. Ἀπόστασις ἐπὶ τοῦ χάρτου 0,01 τοῦ μέτρου ἰσοδυναμεῖ μὲ 20 χιλιομ. εἰς τὴν πραγματικότητα).

(1. Ὅρισατε τὰ φυσικὰ ὄρια τῆς Ἠπείρου. 2. Παραβάλετε τὸν χάρτην μὲ τὰς καθέτους τομὰς τοῦ ἐδάφους (σελίδες 16 καὶ 37) 3. Παρατηρήσατε τὸν χάρτην τῶν βροχῶν (σελ. 148) ἐν σχέσει μὲ τὴν Ἠπειρον. 4. Διατί ἡ μεγάλη ὁδὸς τῆς Ἠπείρου ἀκολουθεῖ διεύθυνσιν Β-Ν; 5. Περιγράψατε πόθεν αὕτη διέρχεται διὰ τὴν φθάσῃ ἐκ Πρεβέζης εἰς τὰ ἀλβανικὰ σύνορα. 6. Πόθεν νομίζετε ὅτι δύναται νὰ διέλθῃ ἡ νέα ὁδὸς Ἑγουμενίτσας-Ἰωαννίνων;)

Φωτ. Ἑλλ. Ὀρειβατικοῦ Συνδέσμου

34. Πίνδος. Αἱ κορυφαὶ Σμόλικας (2632 μ) καὶ Φούρκα.

σύνορα κατέρχεται πρὸς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, φέρει κατὰ τόπους διάφορα ὀνόματα, ὡς: *Γράμμος* παρὰ τὰ σύνορα, *Τύμφη* ἢ *Πάπιγγον* νοτιώτερον κλπ. Παρὰ τὸ Μέτσοδον σχηματίζεται ἤρεμος καὶ εὐκολοδιάβατος ράχης, ὁ **Ζυγὸς τοῦ Μεισόβου**, τὸ σπουδαιότερον σημεῖον τῆς μακρᾶς καύτης ὄροσειρᾶς. Ἐξ αὐτοῦ ἀποσχίζονται δυτικῶς καὶ ἀνατολικῶς πολλὰ ὄρη. Οὕτω πλὴν αὐτῆς τῆς Πίνδου καὶ τῶν Χασίων, τὰ ὁποῖα χωρίζουν τὰ νερὰ τῶν ποταμῶν Ἀλιάκμονος καὶ Πηνειοῦ, ἀποσχίζονται δυτικῶς:

α) Τὸ **Βραδέιον**, τὸ ὁποῖον, διευθυνόμενον ΒΔ, χωρίζει τὰ νερὰ τοῦ Ἰώου πρὸς Β καὶ τοῦ Ἀράχθου πρὸς Ν.

β) Τὰ **Τζουμέγκα** με διευθυνοῦσιν πρὸς Ν, ὑδροκρίτης Ἀχελώου καὶ Ἀράχθου.

Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ζυγὸς τοῦ Μεισόβου ἀποβαίνει εἶδος ὄρεινοῦ κόμβου, περὶ τὸν ὁποῖον τάσσονται ἀκτινοειδῶς αἱ κοιλάδες πολλῶν ποταμῶν, εὐκολύνουσαι τὴν μεταξὺ Ἠπείρου-Θεσσαλίας-Δ. Μακεδονίας συγκοινωνίαν.

Ἄλλαι διακλαδώσεις τῆς Πίνδου εἶναι τὸ **Μιτσικέλι** βορείως τῶν Ἰωαννίνων, ὁ **Τόμαρος** νοτιώτερον, νοτιοδυτικῶς δὲ τοῦ Τομάρου τὰ **βουνὰ τοῦ Σουλίου**.

Τὰ βουνὰ τῆς Ἠπείρου ἀποτελούμενα ἀπὸ ἀσβεστολίθους, ἀυλακῶνονται ἀπὸ βαθυτάτας χαράδρας, τὰς ὁποῖας διήνοιξαν καὶ ἐβάθυναν τὰ νερὰ. Αἱ κλιτύες τῶν εἶναι βραχῶδεις, ἀπότομοι καὶ πολλάκις ἀπροσπέλαστοι. Οὕτω ἐξηγεῖται πῶς ὀλίγοι Σουλιῶται ἠδυνήθησαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη νὰ διατηρήσουν τὴν ἐλευθερίαν τῶν μέσα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ κράτους τοῦ Ἀλγῆ-Πασᾶ.

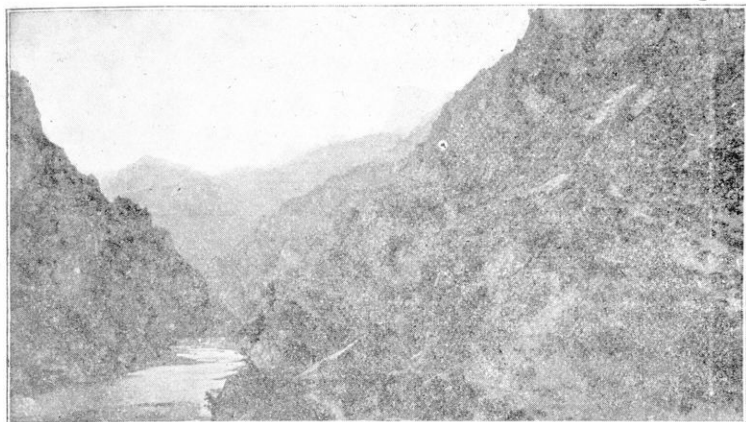
Ἡ Ἠπειρος, χώρα ὄρεινή, μόνον εἰς τὰ παράλια ἔχει πεδινὰς ἐκτάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐσχηματίσθησαν ἀπὸ τὰς προσχώσεις τῶν ποταμῶν. Τοιαῦται εἶναι: τὸ μικρὸν **βαθύπεδον τῆς Πρεβέζης** καὶ ἐλώδεις, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκτάσεις παρὰ τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀξιολογώτερα πεδινὰ ἐκτασις εἶναι τὸ **ὕψιπεδον τῶν Ἰωαννίνων**.

Ποταμοὶ καὶ λίμναι. Αἱ τόσαι παράλληλοι ὄροσειραὶ εἶναι φυσικὸν νὰ χωρίζουν τὰ νερὰ εἰς πολλὰς κοίτας, αἱ ὁποῖαι φθάνουν εἰς τὴν θάλασσαν, χωρὶς νὰ συναντηθοῦν καὶ νὰ σχηματίσουν μεγάλον ποταμὸν. Μόνον τὰ πρὸς Β τῶν Ἰωαννίνων νερὰ συναντῶνται εἰς τὴν κοίτην τοῦ Ἰώου, ὅστις διαρρέων τὴν Ν. Ἀλβανίαν χύνεται εἰς τὴν Ἀδριατικὴν. Οἱ σημαντικώτεροι πο-

ταμοὶ τῆς Ἡπείρου εἶναι ὁ Ἄραχθος, ὁ Λοῦρος, ὁ Ἀχέρον
καὶ ὁ Θύαμις ἢ Καλαμᾶς. Ἐν τούτοις οἱ μικροὶ αὗτοι ποταμοὶ
ἔχουν σχετικῶς πολλὰ νερὰ χάρις εἰς τὰς ἀφθόνους βροχάς, τὰς
ὁποίας δέχεται ἡ Ἡπειρος.

Ἄλλα τὰ νερὰ τῶν ποταμῶν τούτων δὲν ρέουν μέσα εἰς τὰς

35. Ἡ περιφημὸς χαράδρα τοῦ Ἄου παρὰ τὴν Κόνιτσαν.

κοίτας των. Πολλὰ ρέουν καὶ ὑπὸ τὰς κοίτας, εἰς ὑπογείους ροάς,
τὰς ὁποίας διήνοιξαν μέσα εἰς τὰ ἀσβεστολιθικὰ πετρώματα, ποὺ
ἀποτελοῦν τὸ ὑπόστρωμά των.

Εἰς τὰς βραχῶδεις ἀσβεστολιθικὰς πάλιν κλιτύας τῶν βουνῶν
ἔσκαψαν σὺν τῷ χρόνῳ βραθείας σκοτεινὰς φάραγγας, μέσα εἰς τὰς
ὁποίας μᾶλλον ἀκούει κανεὶς νὰ βογγοῦν, παρὰ βλέπει, τὰ κατα-
κρημιζόμενα νερὰ. Ἰδιαιτέρως ἄγρια, ἐμπνέουσαι φόβον, εἶναι
καὶ τραχεῖαι καὶ ἀπροσπέλαστοι φάραγγες τοῦ Ἀχέροντος, ἀπὸ τὸ
αιωνίως σκιερὸν βάθος τῶν ὁποίων ἐξέρχονται τὰ ὕδατά του, διὰ
νὰ χυθοῦν ἔπειτα εἰς ἓν φρικωδῶς μiasματικὸν τέλμα, τὴν Ἀχε-
ρουσίαν». Πῶς λοιπὸν νὰ μὴ φαντασθοῦν οἱ ἀρχαῖοι ὅτι ὁ πο-
ταμὸς αὐτὸς εἶναι ποταμὸς τοῦ Ἄου ;

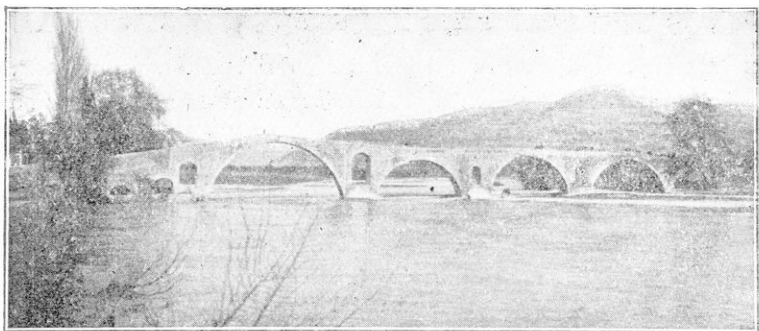
Εἰς καταδόθρας χωνεύουν καὶ τὰ νερὰ τῆς μικρᾶς λίμνης Λα-
ψίστης, ἡ ὁποία τροφοδοτεῖται ἀπὸ τὰ περισσὰ νερὰ τῆς λίμνης
τῶν Ἰωαννίνων.

Παράλια. Εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Ἡπείρου εὐρίσκεται ὁ
Ἀμβρακικὸς κόλπος, σχηματισθεὶς διὰ καταδυθίσεως τοῦ ἐδά-

φους εις παλαιάν γεωλογικὴν ἐποχὴν. Ἡ βορεῖα παραλία τοῦ κόλπου δὲν εἶναι σταθερά, ἀλλὰ διαρκῶς μεταβάλλεται ἐκ τῶν προσχώσεων τῶν ποταμῶν. Αἱ προσχώσεις αὗται ἀπέκλεισαν ἀδαθῆ μέρη τῆς θαλάσσης καὶ οὕτω ἐσχηματίσθησαν λιμνοθάλασσαι, αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦνται σήμερον ὡς ἰχθυοτροφεῖα.

Εἰς τὸ στόμιον τοῦ Ἀμβρακικοῦ, πλάτους περίπου 500 μέτρων, εὐρίσκεται ὁ λιμὴν τῆς Πρεβέζης, τὸν ὁποῖον συνδέει μὲ τὰ Ἰωάννινα μακρὰ ἀμαξιτὴ ὁδός. Εἰς τὰ ΒΔ παράλια σχηματίζεται ὁ λιμὴν τῆς Ἡγουμενίσσης, ὁ ὁποῖος ἔχει σήμερον μόνον τοπικὴν σημασίαν, θ' ἀποβῆ ὅμως σημαντικώτερος, καθ' ὅσον θὰ συνδεθῆ δι' ἀμαξιτῶν ὁδῶν μὲ τὸ ἐσωτερικόν.

Κλίμα. Ἡ Ἠπειρος ἐκτεθειμένη εἰς τοὺς συχνοὺς δυτικούς καὶ ΝΔ ἀνέμους, οἱ ὁποῖοι ἔρχονται ἀπὸ τὸ Ἰόνιον φορτωμένοι ὑδρατμούς, δέχεται ἀφθόνους βροχάς, ἀφθονωτέρας οἰουδῆποτε ἄλλου μέρους τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ὑδρατμοὶ οὗτοι φθάνουν εἰς τὴν ψυχροτέραν ἀτμόσφαιραν τῶν βουνῶν, συμπυκνῶνονται καὶ ὑγροποιοῦνται. Ὅσον δὲ ὠθεοῦνται πρὸς τὰ ὑψηλότερα ὄρη, τόσον περισσότερον ψύχονται καὶ τόσον περισσότερον ἀποβάλλουν τὴν

Φωτ. ἐξ ἀεροπλανοῦ

36. «Τῆς Ἀρτας τὸ γεφύρι», τοῦ ὁποῖου ἡ θεμελίωσις ἐπὶ τοῦ Ἀράχθου περιεβλήθη μὲ τὸν γνωστὸν θρύλον τοῦ πρωτομάστορα. Ἡ λιθινὴ αὕτη γέφυρα εἶναι πιθανῶς ἔργον τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

ὕγρασίαν των. Ἐὰν ἔπειτα δυναθοῦν καὶ ὑπερβοῦν τὴν Πίνδον, ἐλαχίστην πλέον ὑγρασίαν διατηροῦν, τὴν ὁποῖαν καὶ ἀποβάλλουν ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν κλιτύων τοῦ ὄρους. Διὰ τοῦτο σπανιώτατα δυτικοὶ ἀνεμοὶ ἤμποροῦν νὰ φέρουν βροχὴν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας.

Ἄλλ' ἢ Πίνδος ἐπιδρᾷ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον εἰς τὸ κλίμα τῆς Ἡπείρου. Μακρὰ καὶ ὀγκώδης ἐν εἶδει πελωρίου τείχος, μὲ τὴν ΒΔ-ΝΑ διεύθυνσίν της, ἐμποδίζει τοὺς τόσον συχνούς ξηροὺς βορείους ἀνέμους νὰ διέλθουν πρὸς τὴν Ἡπειρον. Οὕτω δὲ εἰς τὰ παράλια τῆς περιοχῆς τούτης τὸ κλίμα εἶναι γλυκὺ θαλάσσιον, πολὺ γλυκύτερον ἀπὸ ὅ,τι εἶναι εἰς πολὺ νοτιώτερα παράλια τοῦ Αἰγαίου, τὰ ὅποια προσβάλλονται ἀπὸ τοὺς βορείους ἀνέμους. Διὰ τοῦτο εἰς τὰ παράλια τῆς Ἡπείρου εὐδοκιμεῖ ἡ ἐλαία, ἀκόμη δὲ καὶ τὰ ἐσπεριδοειδῆ (πορτοκάλια, κίτρα κ.λ.). Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὅμως τῆς χώρας, ὅπου αἱ Β-Ν ὄροσειραὶ ἐμποδίζουν τὴν θαλασσίαν αὐρανὸν νὰ φθάσῃ, ἐκεῖ τὸ κλίμα εἶναι ψυχρότερον μὲ πολλὰς χιόνας κατὰ τὸν χειμῶνα.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Ἡπειρος, χώρα ὄρεινὴ καὶ τραχεῖα, μὲ ἀφθόνοους βροχὰς καὶ πλουσίαν βλάστησιν εἶναι κυρίως χώρα κτηνοτροφικὴ, ὅπου δύναται πρὸ πάντων νὰ εὐδοκιμήσῃ ἡ **νομαδικὴ κτηνοτροφία**. Πράγματι εἰς τὴν Ἡπειρον τρέφονται πλέον τοῦ 1 000 000 αἰγοπροβάτων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν καὶ τὸν κυριώτερον πλοῦτον τῶν κατοίκων της.

Καλλιεργητικαὶ ἐργασίαι γίνονται κυρίως εἰς τὰς παραθαλασσίας πεδινὰς ἐκτάσεις. Ἐκεῖ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν καλλιεργοῦνται καλαμπόκια, καὶ εἰς τὰς ἐλώδεις ἐκτάσεις ὄρυζα.

Καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν παραλιακὴν γραμμὴν (Ἄρτα, Πρέβεζα, Πάργα) συναντῶνται ἐλαιῶνες καὶ κηποι ὀπωροφόρων δένδρων.

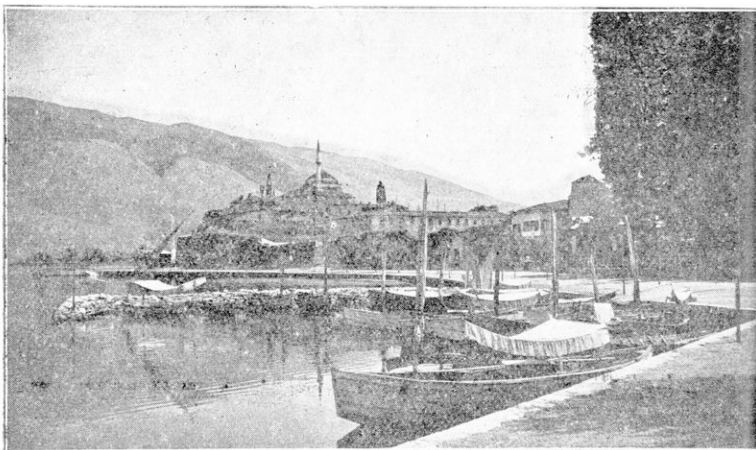
Ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ὅμως ἡ Ἡπειρος εἶναι χώρα πτωχὴ καὶ οἱ παροιμιωδῶς λιτοδίαιτοι καὶ οἰκονόμοι κάτοικοί της μεταναστεύουν εἰς τὰς πόλεις τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἢ τοῦ ἐξωτερικοῦ διὰ νὰ εὑρουν ἐργασίαν.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ X

Τὸ τμήμα τῆς Ἡπείρου, τὸ μεταξὺ τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ Ἀράχθου, ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ 1881. Τὸ ὑπόλοιπον ἠλευθερώθη κατὰ τὸν Βαλκανοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1912-13.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἡπείρου, καθαρῶς ἐλληνικὸς, ἀνέρχεται εἰς 300 000. Καὶ καθὼς τὸ ἔδαφος τῆς περιοχῆς εἶναι κομματια-

σμένον εις μέγα πλήθος κοιλάδων και ὄροπεδίων, οὕτω και ὁ πληθυσμός της εἶναι ἐπίσης μοιρασμένος εις πλήθος μικρὰ χωρία, καθ' ὅλην τὴν χώραν. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τούτων τὰ περιέβαλον ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας μὲ ἰδιαιτέραν στοργήν, και τὰ ἐπλούτισαν μὲ λαμπρὰ σχολεῖα, γεφύρας και ἄλλα κοινω-

37. Γὰ Ἰωάννινα, ἡ καρδιά τῆς Ἠπείρου, παρὰ τὴν λίμνην. Εἰς τὸ βάθος τὸ ὄρος Μιτωικέλι.

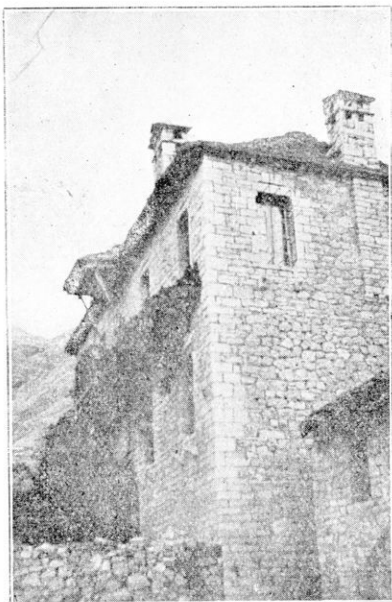
φελῆ ἔργα. Κέντρον ἐμπορικὸν και βιοτεχνικόν, ἀληθινὴ μητρόπολις τοῦ χωρικοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ, εἶναι τὰ Ἰωάννινα.

Ἡ Ἠπειρος διαιρεῖται εἰς τρεῖς νομούς :

1. Νομὸς Ἰωννίνων. Πόλεις : Τὰ Ἰωάννινα (20 000), παρὰ τὴν ὁμώνυμον λίμνην. Παραμυθιά και Φιλιάτες πλησίον τοῦ ὄρου τῆς Ἠγουμενίσσης. Εἰς τ' ἀνατολικά τὸ Συρράκον, πατρὶς τοῦ ποιητοῦ Κρυστάλλη. Ἡ Κόνιτσα παρὰ τὰ ἀλβανικά σύνορα. Τὸ Μέτσοβον πρὸς τὰ Θεσσαλικά σύνορα.

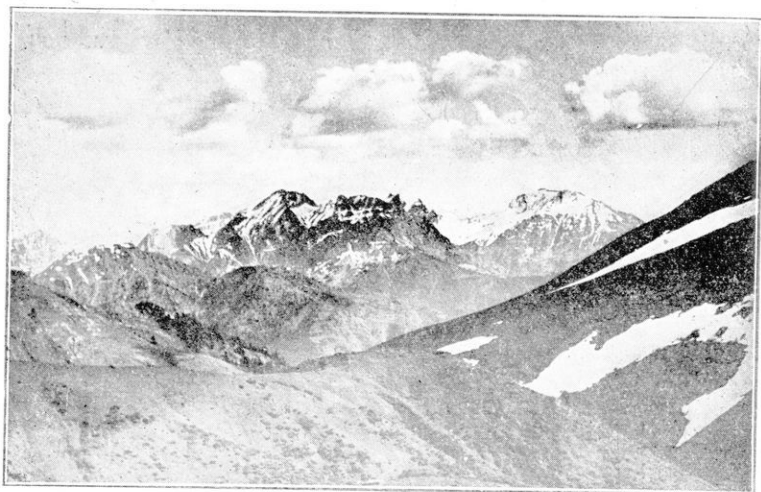
2. Νομὸς Πρεβέζης. Πόλεις : Ἡ Πρέβεζα πρωτ. τοῦ νομοῦ και κύριος λιμὴν τῆς Ἠπείρου. Ἡ Φιλιππιάς ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Πρεβέζης - Ἰωννίνων και Ἄρτης - Ἰωννίνων. Ἡ Πάργα παραθαλασσία κωμόπολις, ἐνδοξος διὰ τὴν στάσιν τῶν κατοίκων της, ἔταν ἐπωλήθη αὕτη ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους εἰς τὸν Ἄλγῃ-πασά. Εἰς τὸν νομὸν Πρεβέζης ὑπάγεται διοικητικῶς και ἡ Λευκάς, τὴν ὁποίαν θὰ ἐξετάσωμεν μαζί με τὰς ἄλλας Ἰονίους νήσους.

3. Νομός Ἄρτης. Πόλεις: Ἡ Ἄρτα, ἐπὶ τοῦ Ἀράχθου ποταμοῦ μὲ ἐπίνειον τὴν **Κόπραϊναν** εἰς τὸν Ἀμβρακικόν. Παρὰ τὴν Ἄρταν τὸ ἱστορικὸν **Πέτα**.

Φωτ. Ὀρειβατικοῦ Συνδέσμου

38. Τὸ σπιτι τοῦ Κρυστάλλη εἰς τὸ Συροράκον. Τύπος χωρικοῦ σπιτιοῦ τῆς Ἠλείου (στερεὰ λιθόκλιτος οἰκοδομή, στέγη ὑψηλὴ πλακόστρωτος).

Φωτ. Καίτης, Νομική

39. Τὰ Βαρδούσια, μία ἄποψις ἀπὸ τὸν δαίδαλον τῶν βουνῶν τῆς Αἰτωλίας.

5. ΔΥΤΙΚΗ ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ

(7 800 τετρ. χιλιόμετρα — 230 000 κάτοικοι)

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Μορφολογία τῆς ξηρᾶς.—Ἡ δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάς ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς Ἠπείρου, μετὰ τῆς ὁποίας ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας (βλ. χάρτην σελ. 61). Περιλαμβάνει δέ :

1. Τὴν ἐκτεταμένην *ὄρεινὴν περιοχὴν*, ἣ ὁποία ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς Πίνδου καὶ φθάνει μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, χωρίζει δὲ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα εἰς ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν. Τὸ βόρειον τμήμα τῆς ὄρεινης ταύτης περιοχῆς ἀποτελοῦν τὰ *Ἄγραφα*, ὄρη τραχέα καὶ δύσβατα. Νοτιώτερον αὐτῶν ὑψώνεται ὡς μεγαλοπρεπῆς πυραμὶς ὁ *Τυμφορηστὸς* ἢ *Βελούχι*. Ἐτι νοτιώτερον ἡ ὄρεινὴ ζώνη πλατύνεται καὶ σχηματίζει δυτικῶς τὸ *Παναιτωλικὸν* μὲ διεύθυνσιν Δ-Α καὶ ἀνατολικῶς τὴν *Οἶτην*. Πρὸς Ν ὑψώνονται τὰ *Βαρδούσια* καὶ ἀνατολικῶς αὐτῶν ἡ *Γκιόνα*, τὸ ὑψηλότερον ὄρος τῆς Στερεᾶς (2510 μ.). Τέλος κατὰ μῆκος τῶν παραλίων τοῦ Κορινθιακοῦ παρατάσσονται ἄλλαι ὄρο-

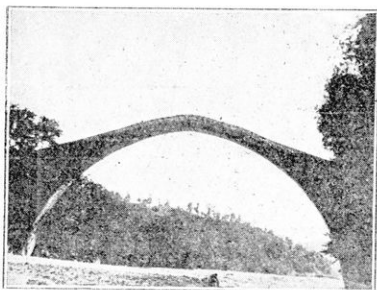
σειραί. Αὐται φράσσουν ἐκ τοῦ νότου τὸν τεράστιον αὐτὸν λαδύρινθον τῶν βουνῶν, καὶ καθιστοῦν σχεδὸν ἀδύνατον τὴν συγκοινωνίαν τῶν στενῶν ἄλλωστε κοιλάδων τοῦ μετὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Οὕτω ἡ ἐκτεταμένη αὐτὴ ὄρεινὴ περιοχὴ δὲν ἔχει ἄλλας διεξόδους παρὰ μόνον τὰς κοιλάδας τοῦ Ἐχελώου πρὸς Δ καὶ τοῦ Σπερχειοῦ πρὸς Α. Τὰς διεξόδους ταύτας χρησιμοποιοῦν οἱ νομάδες ποιμένες, διὰ τὰ ὁδηγοῦν τὰ ποιμνιά των τὴν ἀνοιξιν εἰς τὰς βοσκὰς τῶν ὑψηλῶν κοιλάδων καὶ ὄροπεδίων τῆς περιοχῆς καὶ τὸ φθινόπωρον εἰς τὰ «χειμαδιά» τοῦ κάτω Ἐχελώου, τοῦ Σπερχειοῦ καὶ τῆς Θεσσαλίας. Τὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ χρησιμοποιεῖ καὶ ἡ μόνη ὑπάρχουσα ἀμαξιτὴ ὁδὸς Λαμίας-Καρπενησίου, διὰ τῆς ὁποίας ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ εἰσχωρήσῃ μεταξὺ τῶν βουνῶν.

Ἡ χώρα αὕτη ἡ τόσον δύσβατος καὶ ἀπροσπέλαστος μετὰ τὰ πυκνὰ κατὰ τόπους δάση της, τὰς ἐκτεταμένας βοσκὰς της, τὰ ἄφθονα νερά της, τὰ ἀπρόσβλητα κρυσφύγετά της ὑπῆρξε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας τὸ σπουδαιότερον κέντρον τῶν κλεφτῶν. Τὰ Ἄγραφα μετὰ τὰ 50 χωριά των οὐδέποτε ὑπεδουλώθησαν εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν.

2. Δυτικῶς τῆς κεντρικῆς ταύτης ὄρεινῆς περιοχῆς σχηματίζεται τὸ **Αἰτωλικὸν βαθύπεδον**, τὸ ὁποῖον κλείεται πρὸς τὰ παράλια τοῦ Ἰονίου ἀπὸ τὰ Ἐκατοντακτικὰ ὄρη. Τὸ βαθύπεδον τοῦτο διαρρεόμενον ἀπὸ τὸν Ἐχελῶν καὶ τὸν Εὐθύνον, καλύπτεται ἐν μέρει ἀπὸ λίμνας καὶ ἔλη. Τὸ Αἰτωλικὸν βαθύπεδον, ἀνοικτὸν πρὸς Ν εἰς τὴν θάλασσαν, ἀποτελεῖ τὴν φυσικὴν ὁδόν, ἣτις ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸν κόλπον τῶν Πατρῶν πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῶν Β-Ν ἡπειρωτικῶν κοιλάδων πρὸς τὰ Ἰωάννινα. Διὰ τῆς φυσικῆς αὐτῆς ὁδοῦ διέρχεται σήμερον ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Κρουνερίου-Ἀγρινίου καὶ ἡ ἀμαξιτὴ ὁδὸς Μεσολογγίου-Ἄρτης.

Ποταμοὶ καὶ λίμναι.—Τὰ ἄφθονα ὕδατα τῆς Δ. Στερεᾶς διανέμονται εἰς τρεῖς κυρίως κοίτας, τοῦ Ἐχελώου ἢ Ἀσπροποτάμου, τοῦ Εὐθύνου ἢ Φίδαρη καὶ τοῦ Μόρνον. Οἱ δύο τελευταῖοι δέχονται τὰ νερά τοῦ νοτίου τμήματος τῆς ὄρεινῆς περιοχῆς ἀπὸ τοῦ Πανατωλικοῦ μέχρι τῶν Βαρδουσιῶν καὶ τῆς Οἴτης καὶ ρέουν ἐντὸς στενῶν, ἀδιαβάτων ποταμῶν, χαλαρῶν καὶ κοιλάδων, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται καὶ νὰ ἀποτελέσουν εὐκόλους φυσικοὺς δρόμους διὰ τὴν συγκοινωνίαν.

Ὁ Ἀχελῷος ἔχει πολὺ μεγάλην κοίτην. Αἱ πρῶται τοῦ πηγαί εὐρίσκονται νοτίως τοῦ Ζυγοῦ τοῦ Μετσόδου. Καὶ κατ' ἀρχὰς ῥεεῖ εἰς στενὴν κοιλάδα μεταξὺ Πίνδου καὶ Τζουμέρκων (ἄνω κοίτη). Ἐπειτα εἰσέρχεται εἰς χαμηλοτέραν καὶ εὐρυτέραν κοιλάδα (μέση κοίτη), ὅπου δέχεται τοὺς παραποτάμους τοῦ Ἀγραφιώτικου καὶ

40. «Τὸ γεφύρι τοῦ Μανώλη» ἐπὶ τοῦ Ἀγραφιώτικου. Γέφυρα μονόισξος λιθίνη, στενὴ, ἐνώνουσα ἡμιονικὰς ὁδοὺς. Ἐχει μῆκος 36 μέτρα καὶ ἐκτίσθη τὸ 1659. Εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς ὅπου αἱ βαθεῖαι χαράδραι καὶ οἱ δομητικοὶ χεῖμαρροι διακόπτουν πᾶσαν ἐπικοινωνίαν, αἱ γέφυραι αἴται, ἐνώνουσαι ἡμιονικὰς ὁδοὺς, ἀποτελοῦν θαυματὰ ἔργα κοινωνικῆς ὠφελείας. Καὶ ἴσως διὰ τοῦτο ἡ λαϊκὴ φαντασία τὰς περιέβαλε μὲ θρύλους καὶ παραδόσεις.

Μέγδοβα, οἱ ὅποιοι χαράσσουσιν τὰς ὄρεινὰς διαβάσεις εἰς τὴν ὄρεινὴν περιοχὴν. Τέλος κατέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα (κάτω κοίτη) καὶ διὰ μέσου ἐλωδῶν ἐκτάσεων χύνεται εἰς τὸ Ἴόνιον. Εἶναι διαβατὸς μόνον κατὰ τὸ θέρος ἀπὸ ὠρισμένων πόρους, εὐρισκομένους ἐκεῖ ὅπου ἡ κοίτη τοῦ πλατύνεται καὶ γίνεται ἀβαθεστέρα. Διὰ τοῦ Ἀχελῷου μεταφέρουν ξυλείαν, τὴν ὁποίαν ὑλοτομοῦν ἐπὶ τῶν ὄρεων παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ, ἀφήνοντες αὐτὴν νὰ παρασυρθῇ ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ/

Λίμνας ἡ περιοχὴ ἔχει πολλὰς καθὼς καὶ ἔλη :

Ἡ **Τριχωνίς** παρὰ τὸ Ἀγρίνιον εἶναι μεγάλη, βαθεῖα

καὶ ἰχθυοτρόφος. Δυτικῶς συγκοινωνεῖ μὲ τὴν **Λυσιμαχίαν**, ἡ ὁποία χύνεται εἰς τὸν Ἀχελῷον. Ὅταν ὁ ποταμὸς πλημμυρίζῃ, ἐνοῦται μὲ τὰς λίμνας καλύπτων τὴν πέριξ πεδιάδα.

Ἡ Ὄξηρος καὶ ἡ Ἀμβρακία εὐρίσκονται δυτικῶς τοῦ ποταμοῦ. Παρὰ τὰς ἐκβολὰς δὲ τοῦ Ἀχελῷου καὶ τῶν ἄλλων ποταμῶν σχηματίζονται ἐλώδεις ἐκτάσεις./

Παράλια. Τὰ νότια παράλια τῆς Δ. Στερεᾶς βρέχονται ἀπὸ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ὁ ὅποιος ἐσχηματίσθη εἰς παλαιὰν γεωλογικὴν ἐποχὴν μέσῃ εἰς τεράστιον ρήγμα τοῦ ἐδάφους, καὶ ἐχώρισε τὴν Στερεάν καὶ τὴν Πελοπόννησον.

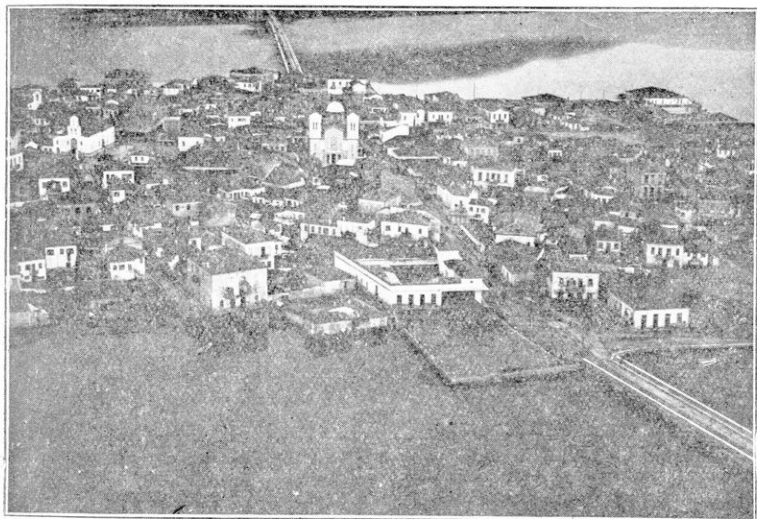
Τὰ παράλια ταῦτα, ἀπότομα καὶ βραχώδη ἐκεῖ ὅπου φθάνουν τὰ ὄρη μέχρι τῆς θαλάσσης, εἶναι ἀπεναντίας, χθαμαλά

παρά τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν καὶ εἰς τὴν λιμνοθάλασσαν τοῦ Μεσολογγίου.

Παρά τὴν ἔξοδον τοῦ Κορινθιακοῦ εὐρίσκεται ὁ μικρὸς, ἀλλ' ἀσφαλῆς **λιμὴν τῆς Ναυπάκτου**. Πέραν τῆς Ναυπάκτου μέχρι τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Στερεᾶς, οὐδεὶς ἄλλος λιμὴν σχηματίζεται. Δυστυχῶς δὲν δύναται ὁ λιμὴν τῆς Ναυπάκτου νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, διότι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ παρεμβάλλονται αἱ ὄροσειραὶ τῶν παραλίων καὶ ἐμποδίζουν τὴν δημιουργίαν εὐκόλων συγκοινωνιῶν. Ἔνεκα τούτου ἡ Ναύπακτος παρέμεινε στάσιμος. Ἄλλὰ καὶ ἡ περιοχὴ Μεσολογγίου Ἐργινίου, τὴν ὁποίαν δὲν ἀποκλείουν βουνὰ ἀπὸ τὴν πρὸς Ν. θάλασσαν, στερεῖται καλοῦ λιμένος.

Δυτικῶς τοῦ Ἀντιρρίου σχηματίζεται βαθεῖα κολπώδης ἐσοχὴ πρὸς Β, ἡ **λιμνοθάλασσα τοῦ Μεσολογγίου**. Αὕτη ἦτο ἄλλοτε

Φωτ. Φωτοτοπογρ. Ἐγρηρ. Ἐγπουργ. Συγκοινωνίας

41. Τὸ Αἰτωλικὸν ἐπὶ μικρᾷ νησίδῳ. Δεξιᾷ κάτω καὶ ἄνω αἱ ἄλλοι γέφυραι αἱ ἐνώνουσαὶ τὴν νησίδα μὲ τὴν ξηράν.

κόλπος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐχύνετο ὁ Ἀχελῷος, ὅστις διὰ τῆς ἰλῦος του μετέβαλε τὸν κόλπον εἰς λιμνοθάλασσαν. Σήμερον ὁ ποταμὸς οὗτος χύνεται εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος. Ἄλλὰ οἱ δυτικοὶ ἄνεμοι καὶ τὰ ρεύματα ὠθοῦν τὴν ἰλύν του πρὸς τὴν ἀδαθῆ λιμνοθάλασσαν· καὶ ὅταν φθάνῃ αὕτη ἐκεῖ ὅπου ὁ βυθὸς ἀρχίζει

νά είναι άδαθής, κατακαθίζει. Ούτω σχηματίζονται τά χαμηλά, στενόμυκτρα νησιά, τά όποια φράσσουν τήν λιμνοθάλασσαν έκ του άνοικτου πελάγους. Σήμερον αύτη άποτελεί έν τών σημαντικωτέρων Ιχθυοτροφείων μας.

Είς τόν μυχόν τής λιμνοθαλάσσης του Μεσολογγίου εύρίσκειται τό στενόν στόμιον τής **λιμνοθαλάσσης του Αιτωλικου** °Ενφ δέ ή πρώτη είναι λίαν άδαθής και βατή καθ' όλην σχεδόν τήν έκτασίν της, ή άλλη, ή λιμνοθάλασσα του Αιτωλικου είναι βαθεία, φθάνουσα κατά τό Β αύτης μέρος μέχρι βάθους 30 μέτρων. °Επί του στομίου, τό όποιον ένώνει τας δύο λιμνοθάλασσας, και επί βραχύδους νησίδος είναι τό Αιτωλικόν, συνδεόμενον με τήν έκάτερωθεν ξηράν δια λιθίνων γεφυρών.

°Εξερχόμενοι εις τό °Ιόνιον πέλαγος συναντώμεν κατά πρώτον τήν χθαμαλήν έλώδη παραλία, όπου έκβάλλει ή °Αχελώος. Η παραλία αύτη με τας προσχώσεις του ποταμου, διαρκώς μετατίθεται προς τήν θάλασσαν. Μέσα εις τήν ούτω σχηματιζομένην πεδιάδα, εις ίκανήν απόστασιν από τήν παραλία, βλέπει κανείς νά ύψώνονται πετρώδεις λόφοι, οι όποιοι έν τούτοις πρό όλίγων ακόμη αιώνων δέν ήσαν παρά νησίδες.

Βορειότερον τά παράλια ακολουθοϋν τήν ΒΔ-ΝΑ διεύθυνσιν των °Ακαρνανικων όρέων, και εκεί σχηματίζονται οι λιμένες του °Αστακου, του **Μύτικα** και τής **Ζαβέργας**. Οι λιμένες οϋτοι έχουν έντελως τοπικήν σημασίαν, διότι αποκλείονται υπό των °Ακαρνανικων όρέων, και δέν δύνανται νά έξυπηρητήσουν τήν γόνιμον περιοχήν του °Αγρινίου. Τά βόρεια τέλος παράλια τής Δ. Στερεάς σχηματίζονται έντός του °Αμβρακικου, όπου εύρίσκονται οι λιμένες τής **Βονίτσης** και τής **°Αμφιλοχίας**, τοπικής έντελως σημασίας.

Κλίμα. Τό κλίμα τής Δ. Στερεάς °Ελλάδος έχει πολλές αναλογίας με τό κλίμα τής °Ηπειρου. Η Δ. Στερεά έκτεθειμένη ως και ή °Ηπειρος εις τους δυτικούς και νοτιοδυτικούς άνέμους, οι όποιοι φέρουν πολλους ύδρατμούς από τό °Ιόνιον, δέχεται αφθόνους και κανονικάς βροχάς. °Ενεκα τούτου και ή βλάστησις είναι πλουσία και οι ποταμοί τής περιοχής πολυύδροι.

°Εξ άλλου ό όρεινός όγκος με τήν ΒΔ-ΝΑ διεύθυνσιν του, ό όποιος χωρίζει τήν δυτικήν από τήν ανατολικήν Στερεάν °Ελλάδα, ύψώνεται ως πελώριον τείχος και φράσσει τήν περιοχήν ταύτην κατά των συχνων βορειων και βορειανατολικων άνέμων. °Ενεκα

τούτου ἔχομεν εἰς τὰ παράλια τῆς Δ. Στερεᾶς πολὺ γλυκύτερον θαλάσσιον κλίμα παρὰ εἰς τὰ παράλια τῆς ἀνατολικῆς.

Ἐπὶ τῆς κεντρικῆς ἕως ὀρεινῆς περιοχῆς οἱ χειμῶνες εἶναι ὀριμῆς μὲ πολλὰ χιόνια, τὰ ὅποια μέσα εἰς τὰς σκιερὰς χαράδρας τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν διατηροῦνται καθ' ὄλον τὸ ἔτος. Τὸ κλίμα ἐνταῦθα εἶναι ἠπειρωτικόν, προσομοιάζον πρὸς τὸ κλίμα πολὺ βορειοτέρων χωρῶν.

Φυτὰ καὶ ζῶα.—Τὸ γλυκὺ θαυμασίον κλίμα τῶν παραλίων εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐλαίας, ἣ ὅποια προχωρεῖ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, εἰς τὰς προφυλαγμένας ἀπὸ τοὺς βορείους ἀνέμους πεδινὰς ἐκτάσεις τοῦ Ἁγρινίου καὶ τῆς Τριχωνίδος. Εἰς τὴν Νάυπακτον καλλιεργεῖται καὶ κορινθιακὴ σταφίς. Εἰς τὰ κεντρικὰ ὄρη μὲ τὸ ἠπειρωτικόν κλίμα σχηματίζονται δάση μεγάλα, κυρίως ἐλάτης καὶ ὄξυα. Ἄλλ' εἰς τὰς ὑψηλότερας κορυφὰς, ἄνω τῶν 1500 μέτρων, δάση δὲν ὑπάρχουν καὶ δὲν φύονται ἐκεῖ παρὰ μόνον «χόρτα τῆς ἀλπεικῆς ζώνης», ὅπως λέγονται.

Εἰς τὰ δάση καὶ τὰ ἀπρόσιτα σημεῖα τῶν ὀρέων ζῶσι πολλὰ ἄγρια ζῶα, κυρίως ἄγρια αἶγες, λύκοι, ἀλώπεκες, ἀγριοχοῖροι κλπ.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Δ. Στερεὰ Ἑλλάς, ὀρεινὴ κατὰ τὸ πλεῖστον, εἶναι, ὡς καὶ ἡ Ἡπειρὸς, κυρίως περιοχὴ κτηνοτροφικῆ. Τὰ λειβάδια τῶν ὑψηλῶν κοιλάδων καὶ ὄροπεδίων τῆς ἀποτελοῦν πλουσίας θερινὰς βοσκὰς πολυαρίθμων ποιμνίων αἰγοπροβάτων. Ταῦτα κατὰ τὸ φθινόπωρον ὀδηγοῦνται εἰς τὰ χειμαδιά, τὰς ἀκαταλλήλους δηλαδὴ διὰ καλλιέργειαν ἐκτάσεις τῶν χαμηλῶν κοιλάδων καὶ πεδιάδων τῆς Αἰτωλίας, τοῦ Σπερχειοῦ καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἐκ τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων τῆς περιοχῆς φημίζεται τὸ τυρὶ τῶν Ἀγοράφων.

Εἰς τὰ δάση τῆς περιοχῆς ταύτης δὲν γίνεται συστηματικὴ ἐκμετάλλευσις, διότι δὲν ὑπάρχουν οἱ κατάλληλοι δρόμοι πρὸς μεταφορὰν τῆς ξυλείας. Μόνον εἰς τὰ παρόχθια τοῦ Ἀχελώου δάση γίνεται ὕλοτομία, διότι ἐκεῖ καὶ κινητήριος δύναμις ὑπάρχει διὰ τὰ νεροπρίονα (τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ), καὶ ἡ ξυλεῖα μεταφέρεται εὐκόλως ριπτομένη εἰς τὸν ποταμόν. Σημαντικὸν δασικὸν προϊόν συλλεγόμενον κυρίως εἰς τὰ δάση τῆς Ἀκαρνανίας εἶναι ὁ καρπὸς τῆς βλανιδιάς (5 000 000 ὀκ. περίπου δηλ. τὸ ἕν τέταρτον τῆς ὅλης ἐλληνικῆς παραγωγῆς), χρήσιμος διὰ τὴν βυρσοδεψίαν.

Ἡ Δ. Στερεὰ Ἑλλάς μὲ τὰς ἀφθότους βροχὰς τῆς καὶ τὰς δασωμένας ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς ἔχει μέτρα εἰς τὰς χαμηλὰς κοιλάδας τῆς ἔδαφος γόνιμον. Τὸ μαυρόχωμα τῶν κοιλάδων τούτων προερχόμενον ἀπὸ τὴν ἀποσύνθεσιν φυτικῶν οὐσιῶν, τὰς ὁποίας μεταφέρουν ἐκεῖ τὰ νερὰ ἐκ τῶν γύρω δασωμένων βουνῶν, εἶναι καταλληλότατον διὰ τὴν γεωργίαν.

Οὕτω ἢ περὶ τὸ Ἀγρινίον πεδινὴ ἔκτασις παράγει ἄφθονα προϊόντα: κρᾶσι, ὄσπρια καὶ κυρίως καπνὰ πολλὰ καὶ ἐξαιρετα, γνωστὰ μὲ τὸ ὄνομα «καπνὰ τοῦ Ἀγρινίου». Τὸ ἐμπόριον δὲ τούτων ἀποτελεῖ καὶ τὴν βᾶσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ τόπου. Παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν καλλιεργοῦνται καλλιμπόκια καὶ εἰς τὰ θερμότερα μέρη ἢ ἐλαία.

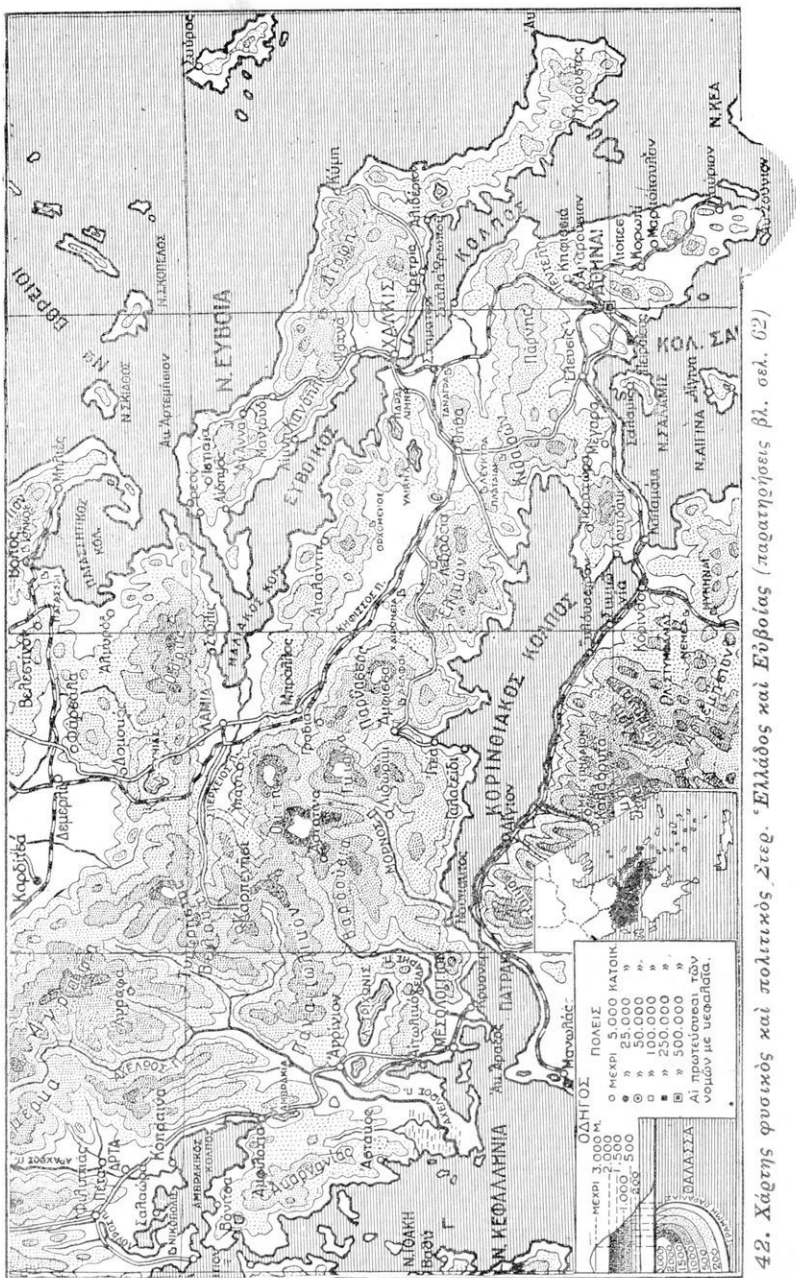
Ἐξ ἄλλου ἢ λιμνοθάλασσα τοῦ Μεσσολογγίου εἶναι ἀπὸ τὰ πλουσιώτερα καὶ παραγωγικώτερα ἰχθυοτροφεῖα μας. Ἡ τσιπούρα καὶ ὁ κέφαλος τοῦ Μεσσολογγίου πωλεῖται εἰς μεγάλας ποσότητας εἰς τὰς Πάτρας καὶ τὰς Ἀθήνας. Φημισμένον ἐπίσης προϊόν τῆς λιμνοθάλασσης εἶναι τὸ αὐγοτάραχον, ἐξελκόμενον ἀπὸ τοὺς κεφάλους.

Κύριον ἐμπορικὸν κέντρον τῆς Δ. Στερεᾶς Ἑλλάδος εἶναι αἱ Πάτραι ἐπὶ τῆς ἀντικρυνῆς παραλίας τῆς Πελοποννήσου. Ἐξυπηρετοῦν αὐταὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς περιοχῆς διὰ τοῦ σιδηροδρόμου Κρουονερίου-Μεσσολογγίου-Ἀγρινίου καὶ εἰδικοῦ ἀτμοπλοίου, τὸ ὁποῖον ταξιδεῖ μετὰξὺ Πατρῶν-Κρουονερίου. Ἐπίσης αἱ Πάτραι συνδέονται ἀτμοπλοϊκῶς μὲ τὸν Ἀστακόν, Μύτικα, Ζαβέρδα, Βόνιτσαν καὶ Ἀμφιλοχίαν.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Δ. Στερεὰ Ἑλλάς, ὄρεινὴ κατὰ τὴν μεγαλύτεραν τῆς ἔκτασιν, εἶναι ἀραιὰ κατωκημένη. Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνέρχεται εἰς 230 000 κατοίκους ἐγκατεστημένους κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς χωρία, ποιμενικὰ ἐπὶ τῶν ὄρεων, γεωργικὰ εἰς τὴν πεδιάδα. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀγράφων εἶναι τύποι ἀνθρώπων ὀρεσιθίων μὲ ὑψηλὸν ἀνάστημα καὶ ἀρρενωπὸν χαρακτῆρα.

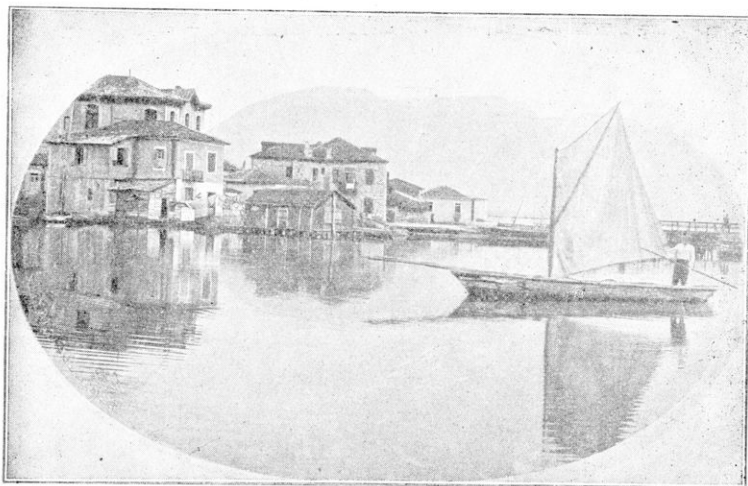
Διοικητικῶς ἡ Δ. Στερεὰ ἀποτελεῖ τὸν γομὸν Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, μὲ πρωτ. τὸ Μεσολόγγιον (10 000), ἔνδοξον διὰ τὰς πολιορχίας καὶ τὴν ἡρωϊκὴν ἔξοδον τῶν ὑπερασπιστῶν του κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Ἐκτισμένον παρὰ τὴν λιμνοθάλασσαν, ἀποζει κυρίως ἐκ τῆς ἀλιείας καὶ τῶν ἀλυκῶν. Τὸ

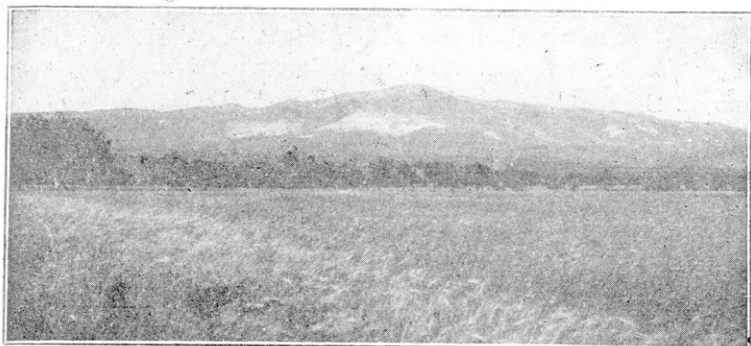
42. Χάρτης φυσικός και πολιτικός Σερ. «Ελλάδος και Εύβοιας (παρατηρήσεις βλ. σελ. 62)

Ἄργινον (15 000), πόλις μεσογειακὴ με ζωηρὸν ἐμπόριον καπνῶν.
Ἡ Ναύπακτος. Τὸ Καρπενήσιον ἐπὶ τῆς ὄρεινῆς περιοχῆς με
μόνην συγκοινωνίαν διὰ τῆς ὁδοῦ Καρπενησίου-Λαμίας. Τὸ Αἰ-
τωλικὸν εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ὁμωνύμου λιμνοθαλάσσης. Ὁ Ἄστα-
κός, ἡ Βόνιτσα, ἡ Ἀμφιλοχία, μικροὶ λιμένες εἰς τὸ Ἴόνιον
καὶ τὸν Ἀμβρακικόν.

*Παρατηρήσεις εἰς τὸν χάρτην τῆς Δ. Στερεᾶς: (1. Χαράξαιτε τὰ
ὄρια δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 2. Συγκοίνατε
τὸ ὄρεινὸν τμήμα μετὰ τὸ πεδινὸν τοῦ κάτω Ἀχελώου. 3. Παρατη-
ρήσατε πόθεν διέρχεται ἡ ὁδὸς Μεσολογγίου-Ἄρτης. 4. Παραβά-
λετε τοὺς χάρτας βροχῶν (σελ. 148) δασῶν (σελ. 167) καὶ παρα-
γωγῆς (ἐλαίας, σταφίδος, καπνῶν σελ. 159, 161, 163).*

43. Τὸ Μεσολόγγι καὶ ὁ καθρέπτης τῆς λιμνοθαλάσσης του.

Φωτ. Ὀρειοποικίου Σουδανού

44. Ἡ Πεντέλη, ἡ ὁποία ἔδωσε τὰ μάρμαρά της διὰ τὰ οἰκοδομηθῆ καὶ νὰ στολισθῆ μὲ ἀθάνατα μνημεῖα ἡ ὠραία πόλις τῆς Ἀθηνᾶς. Τὰ λευκάζοντα σημεῖα εἶναι τὰ σημερινὰ λατομεῖα μαρμάρου.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ

(13 000 τετρ. χιλιόμετρα—1 330 000 κάτοικοι)

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Μορφή τοῦ ἐδάφους Ἐκ τῆς κεντρικῆς ὄροσειρᾶς καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν ὅπου ὑψώνεται ἡ πυραμὶς τοῦ Τυμφρηστοῦ, διακλαδίζεται πρὸς Ἀ ἢ μακρὰ ὄροσειρὰ τῆς Ὄθρουος μὲ διεύθυνσιν Δ-Α, ἣτις χωρίζει τὴν Στερεὰν ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν. Νοτιώτερον ἡ **Θύη** καὶ τὸ **Καλλιδρόμιον** ἀποτελοῦν ἄλλην ὄροσειρὰν μὲ ὁμοίαν διεύθυνσιν. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων πρὸς ἀλλήλων ὄροσειρῶν σχηματίζεται ἡ **κοιλὰς τοῦ Σπερχειοῦ**, ἡ ὁποία διαρκῶς ἐπεκτείνεται πρὸς τὴν θάλασσαν μὲ τὰς προσχώσεις τοῦ ποταμοῦ. Ἐκτὸς ὅμως τῶν προσχώσεων, φαίνεται ὅτι συντελεῖται καὶ βαθμιαία, πολὺ βραδεία, ἀνύψωσις τοῦ ἐδάφους. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀρχαῖον στεγὸν τῶν Θεριοπυλῶν, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο εἰς τὸ ἄκρον τῆς κοιλάδος, μεταξὺ Καλλιδρομίου καὶ θαλάσσης (πλάτους 5 μίλις μέτρων κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Λεωνίδου), μετεβλήθη σήμερον εἰς εὐρύχωρον ἐλώδη πεδιάδα 10 περίπου χιλιομέτρων πλάτους.

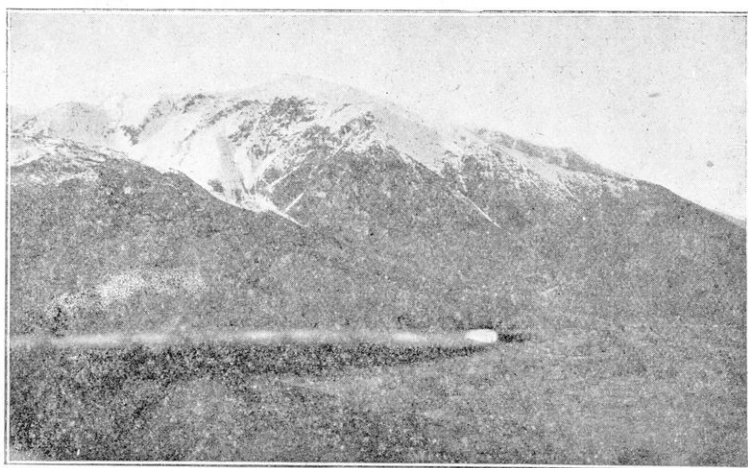
Νοτιοανατολικῶς σχηματίζεται τὸ **λεκανοπέδιον τῆς Βοιω-**

τίας, τὸ ὁποῖον χωρίζεται διὰ χαμηλῆς γυμνῆς λοφοσειρᾶς εἰς δύο, τὴν λεκάνην τῆς Κωπαΐδος πρὸς Β καὶ τὴν λεκάνην τῶν Θηβῶν πρὸς Ν. Τὸ Βοιωτικὸν λεκανοπέδιον εἶναι ἐντελῶς κλειστὸν ἀπὸ τὰ Β καὶ ΒΑ μὲ τὴν ὄροσειρὰν Οἰτης-Καλλιδρομίου, ἡ ὁποία συνεχίζεται μὲ χαμηλότερα βουνὰ κατὰ μῆκος τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου πρὸς τὴν Χαλκίδα. Δυτικῶς δὲ καὶ νοτίως τὸ λεκανοπέδιον κλείεται ἐπίσης μὲ τὴν ὄρεινὴν ἄλυσιν, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸν **Παρνασσὸν** καὶ καταλήγει διὰ τοῦ **Ἐλικῶνος** καὶ τοῦ **Κιθαριῶνος** εἰς τὴν **Πάργνηθα**. Τοιοῦτοτρόπως τὸ βοιωτικὸν λεκανοπέδιον κλείεται πανταχόθεν ὑπὸ βουνῶν.

Ἡ λεκάνη τῆς Κωπαΐδος ἐκαλύπτετο ἄλλοτε ὀλόκληρος σχεδὸν ἀπὸ ἕλη, τὰ ὁποῖα ἤδη ἀπεστραγγίσθησαν μὲ διώρυγας καὶ τὰ νερά των διωχετεύθησαν δι' ὑπογείου σήραγγος εἰς τὰς χαμηλοτέρας λίμνας **Ἵλικὴν** καὶ **Παραλίμνην** καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὴν θάλασσαν.

Νοτίως τῆς Βοιωτίας τέλος εὐρίσκεται ἡ τριγωνικὴ χερσόνησος τῆς **Ἀττικῆς** καὶ ἡ **Μεγαρίς**. Ἐνταῦθα ὑψώνονται ἡ **Πεντέλη**, γνωστὴ διὰ τὰ μάρμαρά της, ὁ **Ἵμητὸς** καὶ ἡ λοφώδης ἔκτασις τοῦ **Λαυρίου**, ὅπου ὑπάρχουν ἀξιόλογα μεταλλεῖα.

Μεταξὺ τῶν ὑψωμάτων τούτων σχηματίζονται τὰ **μικρὰ λεκανοπέδια τῶν Ἀθηνῶν** καὶ τῆς **Ἐλευσίνος** πρὸς τὸν Σαρωνικόν, τοῦ **Μαραθῶνος** καὶ τῶν **Μεσογείων**. Τὰ λεκανοπέδια Ἀθηνῶν καὶ Ἐλευσίνος μικρὰ καὶ ὄχι πολὺ γόνιμα, ἀνοικτὰ ὅμως

Φωτ. Φωτοτοπογρ. Ὑπερ. Ὑπουργ. Συγκοινωνίας
45. Ὁ **Παρνασσὸς** χιονιομένος, ὅπως φαίνεται ἐξ ἀεροπλάνου.

πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ μὲ μεγάλους καὶ ἀσφαλεῖς λιμένας εἰς τὰ παράλια τῶν (λιμὴν Πειραιῶς, Ἐλευσίνας) φαίνονται ὡς νὰ προωρίσθησαν νὰ γίνουν μᾶλλον ὀρμητήρια ναυτῶν καὶ ἐμπορῶν παρὰ γῶραι γεωργικαί

Παράλια.—Τὰ παράλια τῆς Στερεᾶς, καθὼς καὶ τῆς Πελοποννήσου, εἶναι πολύμορφα. Βαθεῖς κόλποι καὶ μακρὰ χερσόνη-

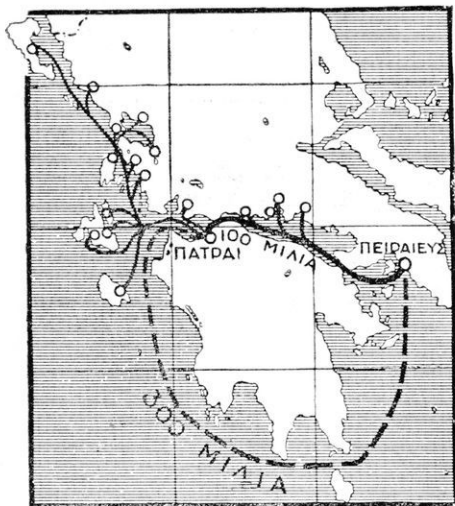
46. Χάρτης τοῦ λιμένος Πειραιῶς.

(1. Καὶ αἱ τρεῖς σιδηροδρογ. γραμμαὶ φθάνουν μὲχρι τοῦ λιμένος. Διὰτί ; 2. Αἱ προκυμαῖαι καὶ οἱ προβλήτες εἰς ἓνα μὲγαν λιμένα τί χροῖζονται ; 3. Οἱ δύο κυματοθραύσαι εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ προλιμένος διὰτί κατεσκευάσθησαν ;)

σοὶ ἐναλλάσσονται, ἐνῶ πλῆθος νήσων κατὰ συστάδας ἢ μεμονωμέναι τάσσονται πρὸ τῶν τόσον ἀνωμάτων παραλίων. Οὕτω πρὸς τὰ ΒΑ σχηματίζεται ὁ Μαλιακὸς κόλπος, τοῦ ὁποῦ οὗ ὁ κύριος ἄξων εἶναι ἐστραμμένος ΝΑ. Μετὰ τὸν Μαλιακὸν καὶ ὡς συνέχεια αὐτοῦ, σχηματίζεται ὁ Εὐβοϊκὸς μεταξὺ Στερεᾶς καὶ

Ευβοίας με την αὐτήν ΝΑ πάντοτε διεύθυνσιν. Τὸ στενώτερον μέρος τοῦ Εὐβοϊκοῦ παρὰ τὴν Χαλκίδα (πλάτους 40 μέτρων) ἀποτελεῖ τὸν **πορθμὸν τοῦ Εὐβοίου**, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχει στηθῆ κινητὴ γέφυρα.

Νοτιώτερον τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς διευθύνονται πρὸς Ν καὶ μετὰ τὸ ἀκρωτήριον **Σούνιον**, ὅπου καταλήγει ἡ χερσόνησος τῆς Ἀττικῆς, στρέφονται ΒΔ διὰ νὰ σχηματίσουν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ **Σαρωνικοῦ** κόλπου, ὅστις χωρίζει τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν μυχὸν τοῦ κόλπου σχηματίζονται δύο μεγάλοι καὶ σπουδαῖοι φυσικοὶ λιμένες: α) Ὁ τοῦ Πειραιῶς, ὅστις συγκεντρώνει τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔμπορίου. Καὶ β) ὁ τοῦ **Κερασινίου** μεταξὺ Σαλαμῖνος καὶ Στερεᾶς, χρησιμοποιούμενος ὡς πολεμικὸς ναύσταθμος. Ὁ Πει-

47. Πῶς ἡ διωρυξ τῆς Κορίνθου εὐκόλυνε τὴν συγκοινωνίαν τοῦ Πειραιῶς μετὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα.

(Οἰκονομία χρόνου, δαπάνης καὶ κόπου).

ραιῶς ἐγένετο ὁ σπουδαιότερος ἔμπορικὸς λιμὴν τῆς Ἑλλάδος, διότι ἔχει πολλὰ πλεονεκτήματα: 1) Εἶναι ἀρκετὰ εὐρύχωρος καὶ βαθὺς ὥστε νὰ χωρῆ πολλὰ καὶ μεγάλα πλοῖα. 2) Ἐχει στόμιον κανονικὸν ὥστε οὔτε τὰ πλοῖα δυσκολεύονται κατὰ τὴν εἰσοδὸν ἢ ἐξοδὸν των, οὔτε τὰ κύματα ἠμποροῦν νὰ τὸν ἀναταράσσουν. 3) Ἐχει γύρω-γύρω ὑψώματα, τὰ ὁποῖα τὸν προφυλάσσουν ἀπὸ τοὺς ἀνέμους. 4) Τὰ βουνά, τὰ ὁποῖα περικλείουν τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν, χω-

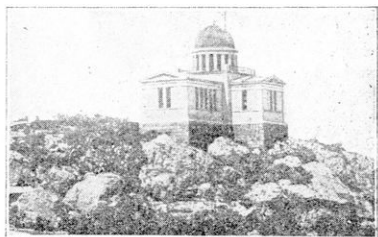
λοποννήσου. 5) Εύρίσκεται εις τὴν διασταύρωσιν τῶν θαλασσιῶν ὁδῶν καὶ εἰς ἴσην περίπου ἀπόστασιν ἀπὸ τὰς Ἰονίους νήσους, καὶ τὰς ἀνατολικὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἀπὸ τὴν Κρήτην καὶ τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας. 6) Τέλος εἶναι ἐπίγειον τῆς μεγαλυτέρας ἑλληνικῆς πόλεως καὶ πρωτεύουσης τοῦ κράτους. Πῶς λοιπόν, μετὰ ταῦτα φυσικὰ προσόντα νὰ μὴ ἀποβῇ ὁ σημαντικώτερος ἐμπορικὸς λιμὴν τῆς χώρας μας ;

Εἰς τὸν δυτικὸν μυχὸν τοῦ Σαρωνικοῦ ἔχει ἀνοιχθῆ ἐπὶ τοῦ χαμηλοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορινθίου διώρουξ (μῆκος 6300 μ., πλάτους εἰς τὴν ἐπιφάνειαν 24 μ. καὶ βάθους 8 μ.), ἡ ὁποία κατέστησεν εὐκολωτάτην τὴν συγκοινωνίαν τοῦ Πειραιῶς μετὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Οὕτως ὁ λιμὴν αὐτὸς ἀπέβη ὁ κύριος ἐμπορικὸς λιμὴν τῆς χώρας μας.

Τὰ παράλια τῆς Στερεᾶς εἰς τὸν Κορινθιακὸν ἔχουν τρεῖς κόλπους : τὸν κόλπον τῶν **Αἰγιοσθένων**, τῆς **Ἀντικύρας** καὶ τῆς **Ἰτέας**, ὅστις εἶναι καὶ ὁ σπουδαιότερος, διότι ἐξ αὐτοῦ εἶναι σχετικῶς εὐκολὸς ἡ συγκοινωνία μετὰ τὴν βόρειον Ἑλλάδα διὰ Μπράλλου καὶ Λαμίας.

Κλίμα. Ἡ ἀνατολικὴ Στερεὰ Ἑλλάς ἔχει κλίμα ξηρόν. Βρέχει σχεδὸν μόνον τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα, ἀλλὰ καὶ τότε κατ' ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ μετὰ βροχᾶς ῥαγδαίας. Γενικῶς ἐνταῦθα πίπτουν πολὺ-ὀλιγώτεραι βροχαὶ παρὰ εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ὑπολογίζεται ὅτι ἂν τὰ νερὰ τῶν βροχῶν παρέμεναν εἰς τὴν θέσιν ὅπου πίπτουν, χωρὶς νὰ τρέξουν πρὸς τὴν θάλασσαν, οὔτε νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὸ ἔδαφος, οὔτε νὰ ἐξατμισθοῦν, θὰ ἐσχηματίζετο κατ' ἔτος στρῶμα ὕδατος πάχους εἰς μὲν τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα τὸ πολὺ 0,60 τοῦ μέτρου (εἰς τὴν Ἀττικὴν μόλις 0,40), εἰς δὲ τὴν δυτικὴν 1 μέτρου καὶ εἰς τὴν Ἠπειρὸν ἄνω τοῦ 1,20 (βροχόμετρα).

Ἡ ἑλλειψὶς βροχῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ δυτικοὶ καὶ νοτιοδυτικοὶ ἄνεμοι δὲν δύνανται νὰ φέ-

48. Τὸ ἀστεροσκοπεῖον τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν, ὅπου εὐρίσκονται ἀστρονομικά, μετεωρολογικὰ, οσιομογραφικὰ κλπ. ὄργανα.

ρουν ἕως ἐδῶ τοὺς ὑδρατμοὺς τοῦ Ἰονίου πελάγους. Διερχόμενοι ἄνωθεν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν βουνῶν τῆς κεντρικῆς ὄροσειρᾶς φύχονται καὶ οἱ ὑδρατμοὶ των ὑγροποιῶνται καὶ καταπίπτουν εἰς βροχάς. Ὅταν δὲ διέλθουν τὰ ὄρη καὶ πνεύσουν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα εἶναι πλέον ἀπεστραγγισμένοι. Ἀλλὰ καὶ οἱ

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

49. Αὐλὴ οἰκίας εἰς τὰ Μέγαρα.

(Ὑπὸ τὸ ξηρὸν κλίμα τῆς Ἀν. Στερεᾶς, ἡ αὐλὴ τῆς οἰκίας, σκιαζομένη συνήθως ὑπὸ ἀναενδράδων, εἶναι τὸ πλέον συχναζόμενον μέρος τῆς οἰκίας. Ἐκεῖ συνήθως ἐργάζονται οἱ οἰκτεῖοι, ἐκεῖ κοιμῶνται τὰς καλοκαιρινὰς νύκτας, ἐκεῖ πολλάκις δέχονται τοὺς ἐπισκέπτας των).

συχνοὶ βόρειοι ἄνεμοι, οἱ ὁποῖοι φυσοῦν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Στερεὰν κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους, συντελοῦν εἰς τὴν ξηρασίαν. Διότι μόνον τὸν χειμῶνα φέρουν κάποτε ὀλίγας χιόνιας ἢ καὶ βροχάς. Τὸ καλοκαίρι, ὅποτε πνέουν κανονικῶς καὶ εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα *ἐτησία* ἢ *μελιτέμια*, καθαρίζουν τὴν ἀτμόσφαιραν, ἀπὸ κάθε ἔχγος ὑγρασίας.

Τὰς βροχάς εἰς τὴν ἀνατολικὴν Στερεὰν φέρουν οἱ νότιοι ἄνεμοι, οἱ ὁποῖοι πνέουν κυρίως τὸ φθινόπωρον καὶ τότε ἀρχίζει ἡ βροχερὰ ἐποχὴ. Τὴν ἀνοιξιν φυσοῦν ἐπίσης νότιοι ἄνεμοι, ἀλλ' αἱ βροχαὶ εἶναι πολὺ σπανιότεραι.

Ἔνεκα τῶν συχῶν βορειῶν ἀνέμων εἶναι καὶ ὁ χειμῶν βα-

ρότερος ένταϋθα. Ἰδίως μέσα εἰς τὰ κλειστά λεκανοπέδια τῆς Βοιωτίας, ὅπου ἡ θαλασσία ἐπίδρασις δὲν ἤμπορεῖ νὰ φθάσῃ καὶ νὰ μετριάτῃ τὰς ὑπερβολὰς τοῦ ψύχους καὶ τῆς ζέστης, οἱ χειμῶνες εἶναι παγεροὶ καὶ τὰ καλοκαίρια πολὺ θερμά.

Τὸ ξηρότερον μέρος, τῆς Στερεᾶς εἶναι ἡ Ἀττικὴ. Τὸ ὕψος τῆς βροχῆς, τὸ ὁποῖον πίπτει κατ' ἔτος ένταϋθα, μόλις φθάνει, ὡς εἶπομεν, τὰ 0,40 τοῦ μέτρου. Ἀλλὰ καὶ τὰ νερὰ αὐτά, πίπτοντα ραγδαίως, καὶ ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐδάφους, δὲν δύνανται νὰ εἰσδύσουν εἰς αὐτό, καὶ χάνονται εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐντεϋθεν ἡ μεγάλη ξηρασία τῆς Ἀττικῆς, ἡ ὁποία φημίζεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους διὰ τὴν ἔκτακτον διαύγειαν τῆς ἀτμοσφαιρας τῆς, τὸ θαυμάσιον γαλανὸν χρῶμα τοῦ οὐρανοῦ τῆς καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ φωτός, ποὺ τὴν καταυγάζει. Εὐτυχῶς ὅτι ἡ Ἀττικὴ δὲν ὑποφέρει, ἂν καὶ μὲ τόσον διαυγῆ ἀτμόσφαιραν, ἀπὸ τὴν καυστικότητα τῶν ἡλιακῶν ἀκτίων. Διότι ἀντιθέτως ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν, ἔχει λεκανοπέδια ἀνοικτὰ πρὸς τὴν θαλασσίαν αὐραν, τὸν ὄροσερὸν **μπάτην**, ὁ ὁποῖος φυσᾷ τὰς θερμὰς ὥρας τῆς ἡμέρας.

Μὲ τὸ ξηρὸν δὲ αὐτὸ κλίμα ἡ ἀνατολικὴ Στερεὰ εἶναι ἐπόμενον ὅτι δὲν ἔχει τοὺς πολυὺδρους ποταμοὺς τῆς δυτικῆς καὶ τῆς Ἠπειροῦ. Ὁ *Σπερχειὸς* καὶ ὁ *Βοιωτικὸς Κηφισὸς*, ἐλάχιστα νερὰ ἔχουν. Ὁ Ἀσωπὸς, ὁ Κηφισὸς τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Ἰλισσὸς μόνον ὅταν βρέχῃ παρέχουν τὴν εἰκόνα ποταμῶν.

Φυτὰ καὶ ζῶα. Ἀνάλογος μὲ τὸ κλίμα τῆς Στερεᾶς εἶναι καὶ ἡ βλάστησις τῆς. Εἰς τὰ παράλια καὶ ἐκεῖ, ὅπου δύναται νὰ φθάσῃ ἡ ἐπίδρασις τῆς θαλάσσης, εὐδοκιμεῖ ἡ ἐλαία, ἣτις σχηματίζει ἐκτεταμένους ἐλαιῶνας, μέσα δὲ εἰς τὰ λεκανοπέδια ἡ ἄμπελος. Αἱ δασικαὶ ἐκτάσεις ἐξ ἄλλου καλύπτονται κυρίως ἀπὸ χαλέπιον πεύκην, ἣτις σχηματίζει ἐκτεταμένα καὶ ὠραῖα δάση, καταφύγιον τῶν Ἀθηναίων καὶ Πειραιωτῶν κατὰ τοὺς θερμοὺς μῆνας τοῦ ἔτους. Ἐπίσης καλύπτουν μεγάλας ἐκτάσεις δάση ἐκ θάμνων ἀειθαλῶν πλατυφύλλων φυτῶν (σχίνου, δάφνης, μυρτιάς, κουμαριάς, ἀγριελαίας κλπ.) τὰ ὁποῖα ἀγαποῦν τὸ θαλάσσιον κλίμα.

Ἐπάνω εἰς τὴν Πάρνηθα καὶ τὸν Κιθαιρῶνα σχηματίζονται ὠραῖα δάση ἐλάτης. Εἰς τὸν Παρνασσὸν ὑπάρχουν δάση ὄρεινῆς πεύκης καὶ ἐλάτης κλπ.

Εἰς χώραν τόσον ξηρὰν, ὅπου δὲν ὑπάρχουν πολλαὶ φυσικαὶ πηγαί, εἶναι ἐπόμενον νὰ μὴ ὑπάρχουν μεγάλα ἄγρια ζῶα. Ἐν

τούτοις εἰς τὸν Παρνασσὸν ζῶσιν ἄγριαι αἶγες καὶ λύκοι καὶ εἰς τὰ ἄλλα ὄρη τσακάλια, ἀλώπεκες καὶ ἄλλα μικρὰ ἄγρια ζῷα.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Ἐπιπέδα ἢ Ἐπιπεδία μὲ τὸ ξηρὸν ἔδαφος δὲν εἶναι πολὺ γόνιμος. Τὸ κοκκινόχωμα τῶν πεδινῶν τῆς ἐκτάσεων, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἀπὸ τὰ γύρω γυμνά, κατὰ τὸ πλεῖστον, βουνὰ εἶναι πτωχὸν εἰς θρεπτικὰς οὐσίας. Ἐν τούτοις ἡ Βοιωτία καὶ ἡ κοιλάς τοῦ Σπερχειοῦ ἔχουν ἐδάφη ἀρκετὰ γόνιμα, ὡς εἶναι τὸ ἔδαφος τῆς Κωπαΐδος, ἀρκετὰ τυρφώδες, ἀφου ἐκεῖ ἐσήποντο ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ῥίζαι καὶ φύλλα φυτῶν. Τὰ ξηρὰ ἐδάφη τῆς Ἐπιπέδας, τῆς Μεγαρίδος, τῶν παραλίων τοῦ Κορινθιακοῦ κλπ. καλλιεργοῦνται κυρίως δι' ἀμπέλων (ροδίτες, σδατιανὰ κλπ.) ἢ σκεπάζονται ἀπὸ ἐλαιῶνας. Γνωστὰ εἶναι αἱ ἐλαῖαι τῆς Ἀμφίσης. Εἰς τὰ γονιμώτερα ἐδάφη τῆς Κωπαΐδος καλλιεργοῦνται σιτηρὰ καὶ βάμβυξ, τὸν ὁποῖον ἐπεξεργάζονται τὰ ἐκκομιστήρια τῆς Λεβαδείας, κινούμενα διὰ τοῦ ρεύματος τῆς πλουσίας πηγῆς τῆς. Εἰς τὰ καλὰ ἐδάφη τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ καὶ τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ καλλιεργοῦνται καπνά, τῶν ὁποίων ἡ ἐπεξεργασία γίνεται εἰς τὴν Λαμίαν.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἄγονον Ἐπιπέδα ἢ Ἐπιπεδία ἐκτὸς τῶν ἀμπελώνων (Μεσόγεια, Μαραθῶν, Μέγαρα) καὶ τῶν ἐλαιῶνων (Ἀθῆναι, Ἐλευσίς, Μέγαρα) καλλιεργοῦνται καὶ εἶδη, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν καὶ ἔδαφος ἐξαιρετικὰ γόνιμον καὶ ὕδωρ ἀφθονον, ὡς εἶναι τὰ λαχανικὰ καὶ τὰ ἄνθη. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μὲ ἐπιμελῆ καλλιέργειαν καὶ χημικὰ λιπάσματα. Τὸ ἀπαιτούμενον ὕδωρ ἀντλεῖται ἐκ μεγάλου βάθους μὲ ἠλεκτροκινήτους ἢ πετρελαιοκινήτους ἀντλίας. Βεβαίως κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ προϊόντα τῶν λαχανοκήπων καὶ ἀνθοκήπων τούτων στοιχίζουσι ἀκριβώτερα, ἐξοδεύονται ὅμως εὐκολώτατα εἰς τὰς μεγάλας ἀγορὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Οἱ ἀνθοκηποὶ τῶν Ἀθηνῶν ἔγιναν μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν καλλιέργειαν οἱ πρῶτοι τῆς Ἑλλάδος.

Σημαντικὸν δασικὸν προϊόν εἶναι ἡ ῥητίνη τῶν πεύκων, τὴν ὁποῖαν χρησιμοποιοῦν διὰ νὰ ἀρωματίζουσι τὸν οἶνον (κρασί βετσινατό) ἢ νὰ κατασκευάζουσι νέφτι. Ἡ ῥητινοσυλλογὴ ὅμως, ἐπειδὴ ἐξαντλεῖ τὰ δένδρα, ὀλοὲν περιορίζεται καὶ ἀπαγορεύεται, ἰδίως ἐκεῖ ὅπου τὰ δάση χρησιμοποιοῦνται πρὸς παραθερισμὸν.

Κτηνοτροφία. Ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς εἶναι περιωρισμένη, διότι αἱ βοσκαὶ χρησιμοποιοῦνται ὀλοὲν

περισσότερον διὰ τὴν γεωργίαν. Ἐν τούτοις ὑπάρχουν ἐξαιρέτοι βόσκαί εἰς τὸν Παρνασσόν, τοῦ ὁποίου φημίζεται τὸ λευκὸ τυρί, τὴν Πάρνηθα, κλπ. ὄρη. Τὸ γάλα τοῦ πληθυσμοῦ Ἀθηνῶν-Πειραιῶς προέρχεται κυρίως ἀπὸ τὰ βουστάσια, τὰ ὁποῖα διατηροῦνται εἰς τὰ περίχωρα. Εἰς τὴν Ἀττικοβοιωτιᾶν ἔχει σημαντικὴν ἀνάπτυξιν ἡ ὀρνιθοτροφία, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα εὐρίσκουν ἄμεσον κατανάλωσιν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ.

Βιομηχανία. Ἀλλὰ τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς οικονομικῆς ζωῆς ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἡ γεωργία οὔτε ἡ κτηνοτροφία. Εἶναι ἡ βιομηχανικὴ καὶ ἐμπορικὴ ἀκμὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Πράγματι αἱ δίδυμοι αὗται πόλεις μὲ τὰ περίχωρά των ἀποτελοῦν τὸ μεγαλύτερον βιομηχανικὸν καὶ ἐμπορικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τῶν 2000 περίπου μεγάλων ἐργοστασίων τῆς χώρας μας, τὰ ἡμίση εὐρίσκονται ἐνταῦθα, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὰ ἀπειροπληθῆ μικρά. Ἐπίσης εἰς τὸν Πειραιᾶ συγκεντρώνεται τὸ ἥμισυ τῶν ἐμπορευμάτων, ὅσα μεταφέρονται εἰς ἑλληνικοὺς λιμένας. Ἡ μεγάλη αὕτη βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις ὀφείλεται εἰς τὴν κεντρικὴν θέσιν, τὸν καλὸν λιμένα, καὶ τὸν μεγάλον πληθυσμόν, ὁ ὁποῖος ἤρχισε νὰ συγκεντρώνεται, ἀφ' ὅτου αἱ Ἀθηναὶ ἐγίναν πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Τὰ πλεῖστα τῶν ἐργοστασίων τούτων κατασκευάζουν **τρόφιμα** (ἄλευρα, ζυμαρικά, κρασιά καὶ ποιά, γλυκίσματα κονσέρβες, σοκολάτα, πάγον κλπ.). Ἐπειτα ἔρχονται τὰ **κλωστοῦφαντουργεῖα** (ὑφάσματα, πλεκτά, τάπητες, φανέλες), τὰ **χημικὰ ἐργοστάσια**, τὰ ὁποῖα κατασκευάζουν χρώματα, φάρμακα, λιπάσματα σαποῦνια, λίπη κλπ. Τέλος τὰ **μηχανουργεῖα, βυρσοδεψεῖα, χαρτοποιεῖα** κτλ. Μέγα ἐργοστάσιον **ἠλεκτροπαραγωγῆς** παράγει τὸ ἀναγκαῖον ἠλεκτρικὸν ρεῦμα διὰ τὸν φωτισμὸν τῶν δύο πόλεων καὶ τὴν κίνησιν τῶν τράμ, τοῦ ἠλεκτρικοῦ σιδηροδρόμου καὶ πολλῶν ἐργοστασίων. Ἡλεκτροκίνητα ὑπάρχουν πολλὰ ἐργοστάσια, τὰ ὁποῖα κατασκευάζουν ἔπιπλα, ὑποδήματα, βιβλία, ἐνδύματα. Ἐργοστάσια εὐρίσκονται προσέτι εἰς τὴν Ἐλευσίνα (τσιμέντων, σαπῶνων κλπ.), εἰς τὰ Μεσόγεια (οἶνων), εἰς τὸ Λαύριον (μετάλλων), εἰς τὴν Λεβάδειαν (βάμβακος) κλπ.

Συγκοινωνία. Ἡ μεγάλη αὕτη βιομηχανία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναπτυχθῆ χωρὶς καλὴν συγκοινωνίαν (βλ. χάρτην συγκοινωνιῶν). Πράγματι ὁ Πειραιεὺς καὶ αἱ Ἀθηναὶ εἶναι τὸ μεγαλύτερον

κέντρον συγκοινωνιών, θαλασσίων καὶ χερσαίων, τῆς χώρας μας. Οὕτω: α) Μὲ τὸν Πειραιᾶ συνδέονται ἀεροπορικῶς ὅλαι αἱ παραλιακαὶ πόλεις τῆς Ἑλλάδος. β) Ἀναχωροῦν ἐκ Πειραιῶς δύο μεγάλαι σιδηροδρομικαὶ ἀρτηρίαι, ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Πελοποννήσου καὶ ἡ γραμμὴ Πειραιῶς-Λαρίσης-Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία

Φωτ. Φωτοτοπογρ. Ὑπ. Ὑπουργ. Συγκοινωνίας

50. Πειραιεύς.

Ὁ μυχὸς τοῦ λιμένος, ὅπου χάρις εἰς τὰ ἀρκετὰ βαθέα νερά του, πλευρίζουν τὰ πλοῖα τῆς ἀκτοπλοίας καὶ ἀπὸ ὅπου ἀναχωροῦν δι' ὅλας τὰς παραλιακὰς πόλεις τῆς χώρας μας.

τελικῶς συνδέει τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰς Ἀθήνας μὲ τὴν Εὐρώπην γ) Ἐπὶ πλέον, λόγῳ τῆς κεντρικῆς των θέσεως, αἱ Ἀθῆναι εἶναι ὁ κεντρικὸς σταθμὸς τῶν ἑλληνικῶν ἀεροπορικῶν συγκοινωνιῶν (Ἀθηνῶν - Πατρῶν, Ἀθηνῶν - Ἀγρινίου - Ἰωαννίνων, Ἀθηνῶν - Μυτιλήνης - Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθηνῶν-Θεσσαλονίκης κλπ.). Ὑπάρχουν ἀκόμη οἱ σιδηροδρόμοι Ἀθ.-Πειραιῶς, Ἀθ.-Λαυρίου, καὶ Ἀθ.-Κηφισιάς. Τὴν σιδηροδρομικὴν ταύτην συγκοινωνίαν συμπληρώνει πυκνὸν δίκτυον καλῶς ἐστρωμένων ἀμαξιτῶν ὁδῶν.

Σπουδαιότατη συγκοινωνιακή αρτηρία είναι ο λεγόμενος Λαρισαϊκός (δηλ. ο σιδηρόδρομος Πειρ.-³Αθ.-Λαρίσης-Θεσ/νίκης), ή γραμμή δηλ. ήτις ενώνει τον Πειραιά και τὰς ³Αθήνας με τὴν βόρειον Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπην. Ὁ Λαρισαϊκὸς ἀφοῦ διατρέξῃ τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν, ἀνέρχεται χαμηλὸν αὐχένα μεταξὺ Πεντέλης καὶ Πάρνηθος καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν λεκάνην τῶν Θηβῶν. Ἐκεῖθεν εὐκόλως διαβαίνει τοὺς λόφους, ποὺ παρεμβάλλονται μεταξὺ Θηβῶν καὶ Κωπαΐδος, ἀκολουθεῖ τὴν κοιλάδα τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ, διέρχεται τὸν αὐχένα τοῦ Μπράλλου, ὁ ὁποῖος σχηματίζεται μεταξὺ Οἴτης καὶ Καλλιδρομίου καὶ μεταπίπτει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ. Ἐκεῖθεν ἀναβαίνει τὸν κάπως ὑψηλότερον (8 0 περίπου μέτρα) αὐχένα τῆς Ὄθρουσ διὰ νὰ μεταπέσῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ διὰ τῶν Τεμπῶν νὰ κατευθυνθῇ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην.

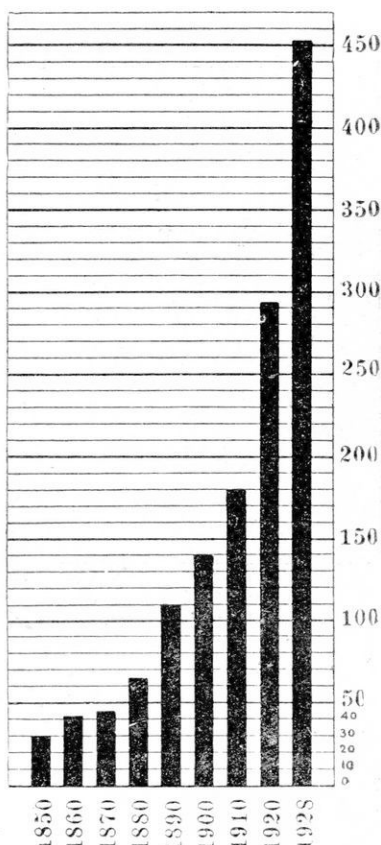
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς ἀνερχόμενος εἰς 1 330 000 περίπου, εἶναι ἀνισότατα κατανεμημένος.

Τὸ πλεόν πυκνοκατοικημένον τμήμα τῆς Στερεᾶς καὶ γενικῶς τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἡ

³Αττικῆ. Ὁ πληθυσμὸς τῆς υπερβαίνει τὰς 900 000 κατοίκων καὶ ἐξ αὐτῶν αἱ 800 000 περίπου κατοικοῦν τὰς Ἀθήνας, τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ μεγάλα καὶ πολυάνθρωπα προάστειά των. Ἡ μεγάλη αὐτὴ συσσώρευσις πληθυσμοῦ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἄγονον Ἀττι-

ΑΘΗΝΑΙ χιλιάδες κατοίκων

51. Πῶς ἐμεγαλώσαν αἱ Ἀθήναι εἰς τὸ διαστήμα 80 περίπου ἐτῶν.

κὴν ὀφείλεται εἰς τὴν κεντρικὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς, τοὺς κα-
λοὺς λιμένας τῆς, τὰς συγκοινωνιακὰς εὐκολίας τῆς, καὶ εἰς τὸ
ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἶναι ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Διοικητικῶς ἡ ἀνατολικὴ Στερεὰ χωρίζεται εἰς 2 νομοὺς :

1. Νομὸς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας. Πόλεις: Αἱ Ἀθῆναι (500 000),

Φωτ. Φωτοτοπογρ. Ὑπὴρ. Ὑπουργ. Συγκοινωνίας

52. Αἱ Ἀθῆναι, ὅπως τὰς βλέπουν οἱ ἀεροπόροι.

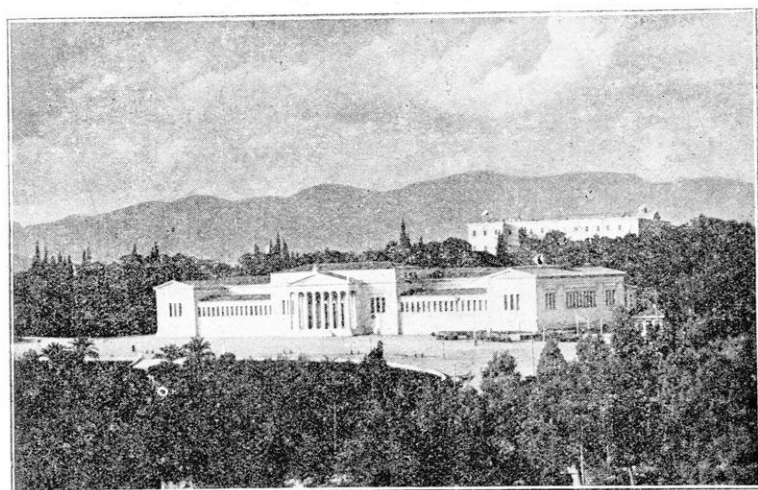
Εἰς τὸ κέντρον τὸ Πανεπιστήμιον, ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη καὶ ἡ Ἀκαδημία,
πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ καὶ τοῦ κράτους. Ἐνταῦθα ἐδρεύουν ὁ
Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ἡ Κυβέρνησις καὶ τὰ Νομοθετικὰ
Σώματα, αἱ ἀνώταται δικαστικά, ἐκκλησιαστικά καὶ πολιτικά
ὕπηρεσίαι. Ἐν Ἀθήναις εὐρίσκονται τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτήρια
(Πανεπιστήμιον, Πολυτεχνεῖον, Γεωπονικὴ σχολή), πλουσιώταται
βιβλιοθήκαι (Ἐθνικὴ, Βουλῆς, Μπενάκειος, Γεννάδιος), μουσεῖα
(ἀρχαιολογικόν, νομισματικόν, ἱστορικόν, φυσικῆς ἱστορίας, ζωγρα-
φικῆς, λαϊκῆς τέχνης κλπ.), κλινικαὶ παντὸς εἶδους κλπ.

Αἱ Ἀθῆναι εἶναι μία ἀπὸ τὰς ὠραιωτέρας πόλεις τῆς Ἀνα-
τολῆς. Τὴν στολίζουσιν λαμπρὰ μαρμαρόκτιστα οἰκοδομήματα (ἡ
Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, τὸ Πανεπιστήμιον, ἡ Ἀκαδημία, τὸ Πολυ-
τεχνεῖον, τὸ Στάδιον, τὸ Ζάππειον κ.λ.).

Αἱ ᾠθῆναι εἶναι νέα πόλις, κτισθεῖσα κατὰ τὸ διάστημα τῶν 100 τελευταίων ἐτῶν. Ἡ μεγάλη αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς, ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα 20 ἔτη ἐπροκάλεσεν ἔλλειψιν νεροῦ. Πρὸς θεραπείαν δὲ τοῦ κακοῦ κατεσκευάσθη μεγάλη τεχνητὴ λίμνη πλησίον τοῦ Μαραθῶνος, ἐκ τῆς ὁποίας διοχετεύεται εἰς τὰς ᾠθῆνας δι' ὑπογείου σήραγγος ἄφθονον ὕδωρ (βλ. σελ. 76, 77 καὶ 78).

Αἱ ᾠθῆναι ἔχουν ἔνδοξον ἱστορίαν. Ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς, τὸν ὁποῖον μελετοῦν καὶ θαυμάζουσι εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἦτο κυρίως πολιτισμὸς τῶν ᾠθηῶν. Ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξεν ἢ κυριωτέρα ἐστία του, πατρὶς καὶ διαμονὴ πλείστων φιλοσόφων, ποιητῶν, ρητόρων, καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος.

Πλείστων μνημείων τῆς ἀρχαίας πόλεως σώζονται τὰ ἐρείπια. Ἐπὶ τῆς ᾠκροπόλεως ὁ Παρθενῶν, τὸ Ἐρέχθειον καὶ τὰ Προ-

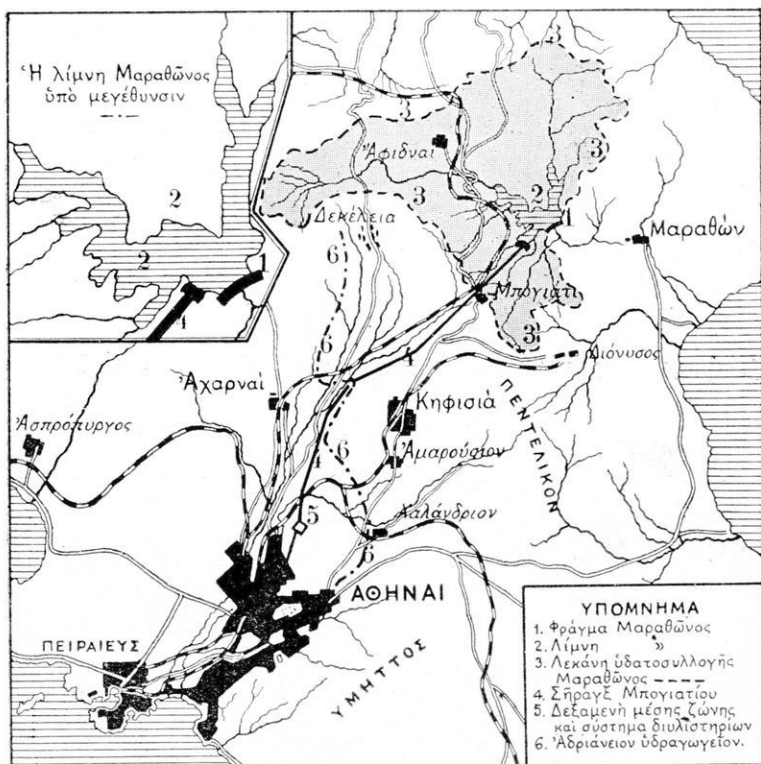
Φωτ. Ν. Ζωγράφου

53. ᾠθῆναι.

Τὸ Ζάππειον, εἰς τὰς μεγάλας αἰθούσας τοῦ ὁποῖου ὁργανοῦνται ἐκθέσεις βιομηχανικαὶ καὶ καλλιτεχνικαὶ, ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς. Ὅπισθεν φαίνονται τὰ παλαιὰ ἀνάκτορα.

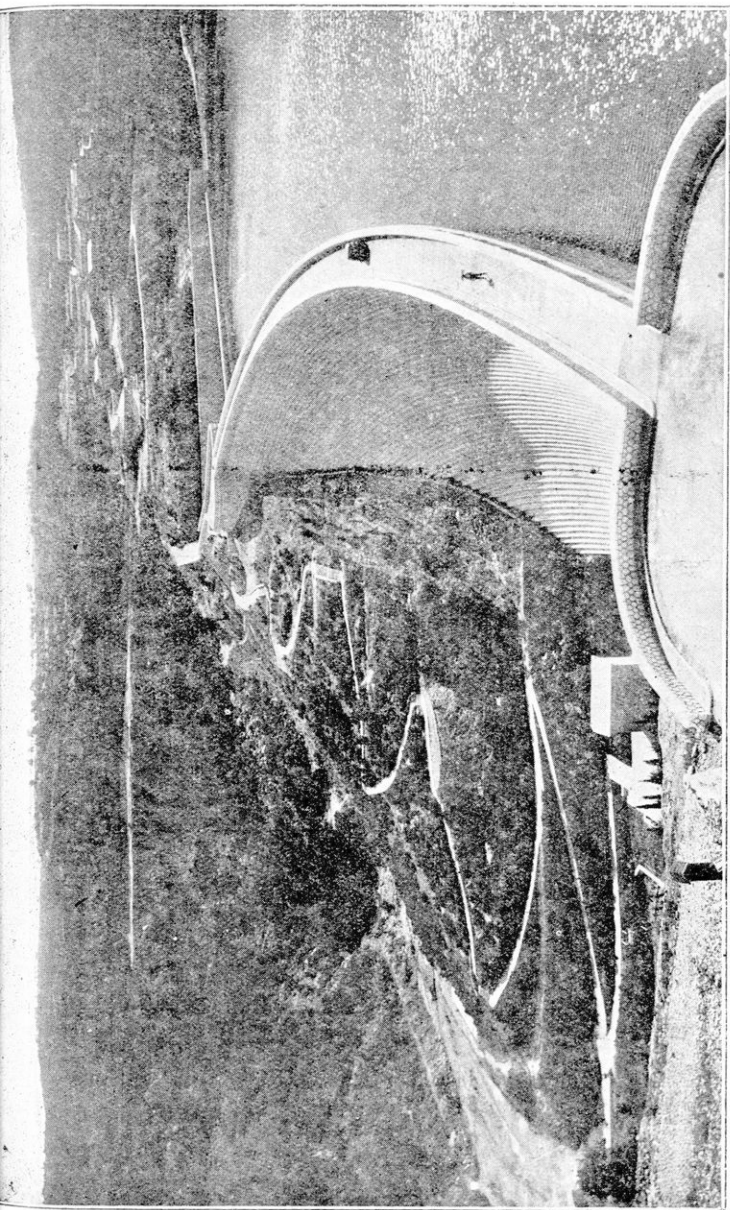
πύλαια, κάτωθεν δ' αὐτῆς θέατρα καὶ ναοὶ (Θησεῖον, Ναὸς ᾠλυμπίου Διὸς κ.λ.π.).

Ἐκτὸς τῶν μνημείων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος σώζονται καὶ ἔργα ρωμαϊκῆς τέχνης (Πύλη ᾠδριανοῦ), καθὼς καὶ ἔργα κοινῆς ὠφελείας, ὡς τὸ ᾠδριάνειον ὑδραγωγεῖον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐχρησι-

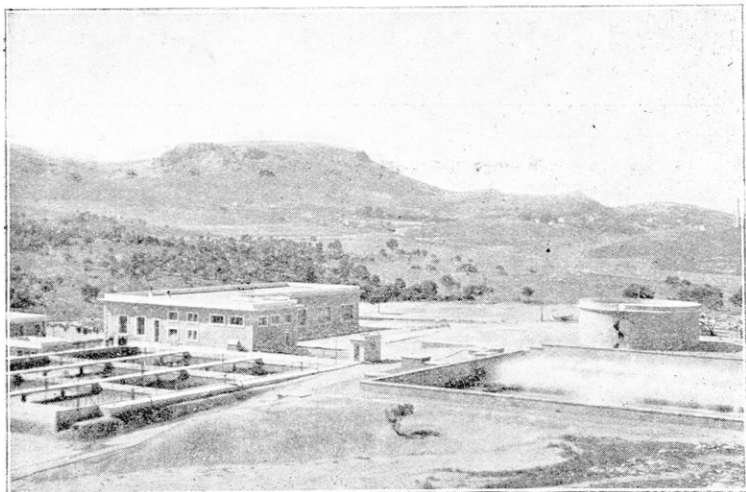
54. Χάρτης ὑδρεύσεως τῶν Ἀθηνῶν.

(Ἡ τεχνητὴ λίμνη Μαραθῶνος ἔχει ἐπιφάνειαν 2 400 000 τετρ. μέτρα καὶ βάθος 50 μ., παρέχει δὲ ἡμισὺ κυβικὸν μέτρον νεροῦ κατὰ δευτερόλεπτον. Περιέχει 41 000 000 κυβικὰ μέτρα νεροῦ. Ἡ σήραγξ Μπόγιατιού ἔχει μῆκος 13 400 μέτρα, εἶναι δὲ ὑψηλὴ 2.30 μέτρα καὶ πλατεῖα 2.30 μ. Τὸ ὅλον δίκτυον τῶν ἀγωγῶν ὑδρεύσεως φθάνει περίπου τὰ 900 χιλιόμετρα. Ἡ περὶ τὴν λίμνην περιοχὴ ἀποτελεῖ τὴν λεκάνην τῆς ὑδατοσυλλογῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις εἶναι περὶ τὰ 150 τετρ. χιλίωμ. Ἡ λίμνη εἶναι περιφραγμένη μὲ πασσάλους, ὥστε νὰ μὴ πίπτουν μέσα ζῶα, ἐροῖφθη δὲ εἰς αὐτὴν εἶδος ἰχθύων, ἰταλικῆς προελεύσεως, οἱ ὁποῖοι ζοῦν τρώγοντες τοὺς ἀνωφελεῖς κώνωπας).

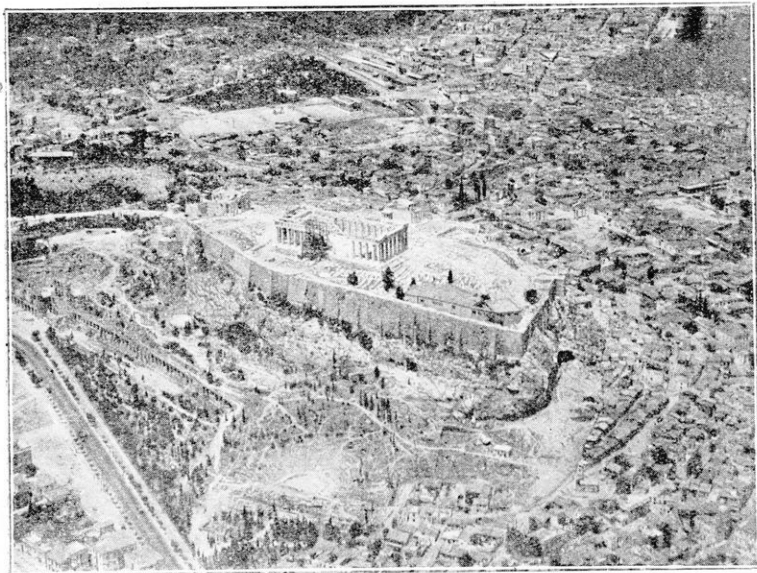

55. Τὸ φράγμα τοῦ Μαραθῶνος, σπουδαιότατον τεχνικὸν ἔργον.

(Ἔχει μῆκος 285 μ., ὕψος 54 μ., πλάτος δὲ εἰς μὲν τὴν βάσιν 48 μ., εἰς δὲ τὴν στέψιν 4,5 μ. Συγκρατεῖ 41 ἑκατομμ. κυβ. μ. νεροῦ).

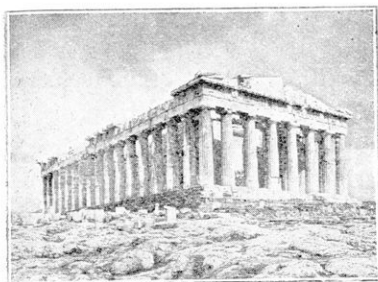

56. Το σύστημα τῶν διυλιστηρίων τῆς ὑδρεύσεως Ἀθηνῶν.
 (Ἀριστερὰ δεξαμεναι ὅπου διύλλιζεται τὸ ὕδωρ καὶ κατακαθίζον αἱ στερεαὶ οὐσίαι. Δεξιὰ τὸ ἀεριστήριον ὅπου τὸ νερὸ ἀναπηδᾷ ἀπὸ εἰδικῶν πίδακας καὶ .. κωνιοποιεῖται, οὕτω δὲ ἀπορροφᾷ ἄερα καὶ γίνεται ὑγιεινότερον. Αἱ ἐγκυβηταίαι καταστάσεις αὐταὶ θεωροῦνται ἀπὸ τὰς τελειοτέρας τοῦ κόσμου).

Φωτ. Φωτοτοπογρ. Ἐγνηρ. Ἐγπουργ. Συγκοινωνίας

57. Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ ἀεροπλάνου.
 (Ἀναγνωρίζετε τὰ διάφορα ἀρχαῖα οἰκοδομήματα).

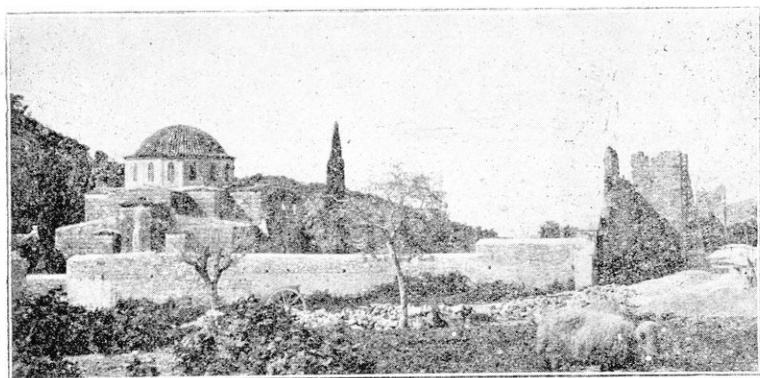
Φωτ. Ν. Ζωγράφου

58. Ὁ Παρθενόν, τὸ ὑπέροχον μνημεῖον τῆς ἀρχαιότητος.

ρεάν, Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ ἄλλους γήσους καὶ παραλιακὰς πόλεις τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου. Ἐπί-

μποιεῖτο μέχρι πρό τινας πρὸς ὕδρευσιν τῆς πόλεως. Ἐπίσης σώζονται μικροί, ἀλλὰ κομφοί ναοὶ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς (οἱ Ἁγ. Θεόδωροι, ὁ Ἁγ. Ἐλευθέριος παρὰ τὴν Μητρόπολιν, ἡ Καπνικαρέα κλπ.)

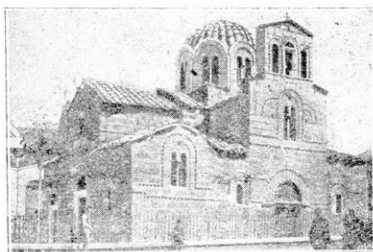
Ὁ Πειραιεὺς (250 000), πόλις ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ. Συνδέεται σιδηροδρομικῶς μετὰ τὴν Πελοπόννησον, Στετὴ καὶ ἀεροπορικῶς μετὰ ἄλλας τὰς

Φωτ. Ὀδοιπορικῆ Συνδέσμου

59. Ἡ μονὴ Δαφνί, ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα βυζαντινὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, περιφραγμὸς διὰ τὰς ψηφιδωτὰς εἰκόνας τῆς.

σης δὲ μετὰ τοὺς μεγάλους λιμένας τῶν ξένων χωρῶν. Ὁ Πειραιεὺς εἶναι ὁ σπουδαιότερος εἰσχωγικὸς λιμὴν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκεῖ ἐκφορτώνονται πλέον ἀπὸ τὸ ἕμισυ τῶν ἐμπορευμάτων, τὰ ὅποια προμηθεύομεθα ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν. Μία σύγκρισις μετὰ τοὺς ἄλλους λιμένας τῆς χώρας μας

60. Οἱ Ἁγιοὶ Θεόδωροι, κομφοὶ βυζαντινοῦ ναοῦ τῶν Ἀθηνῶν κτισθεῖς κατὰ τὸ 1049 ἔτος.

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

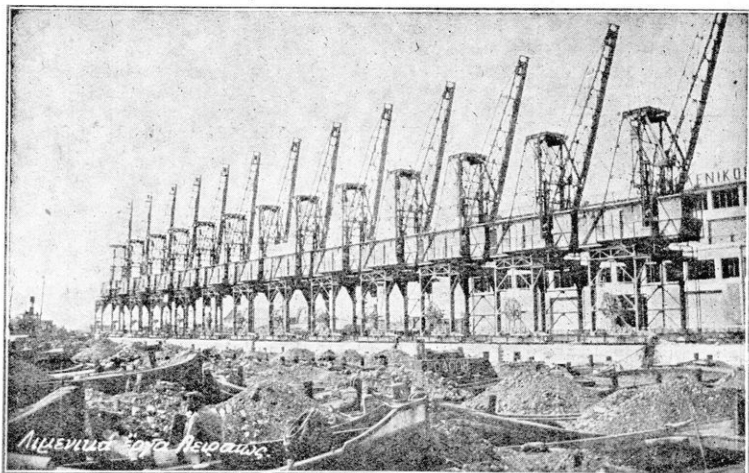
61. Οί ἀπομείναντες στύλοι τῶν μεγάλου ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

σπουδαιωτέρων λιμένων τῆς Μεσογείου.

Ἄλλαι πόλεις: Ἡ **Ἐλευσίς** βιομηχανική καὶ γεωργική. Τὰ **Μέγαρα** (λάδι, κρασί). Τὸ **Λαύριον** (μεταλλεύματα ἀργυρούχου μο-

θὰ δεῖξῃ τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν σημασίαν τοῦ Πειραιῶς (βλ. χάρτην ἐμπορικὸν σ. 181),

Χάριν τῆς καλυτέρας λειτουργίας τοῦ λιμένος ἔχουν κατασκευασθῆ προχυμαῖαι, ὅπου τὰ πλοῖα πλευρίζουν καὶ οἱ ἐπιβάται ἐπιβιβάζονται καὶ ἀποβιβάζονται εὐκόλως Ἐπίσης ἔχουν ἐγκατασταθῆ πολλοὶ μεγάλοι γερανοὶ διὰ τὴν ἐκφόρτωσιν τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ἔχουν κατασκευασθῆ 3 δεξίμεναι διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν πλοίων. Τοιαυτοτρόπως ὁ Πειραιεὺς καὶ ἔνεκα τῆς θέσεώς του καὶ ἔνεκα τῶν τεχνικῶν ἔργων του εἶναι εἰς τῶν

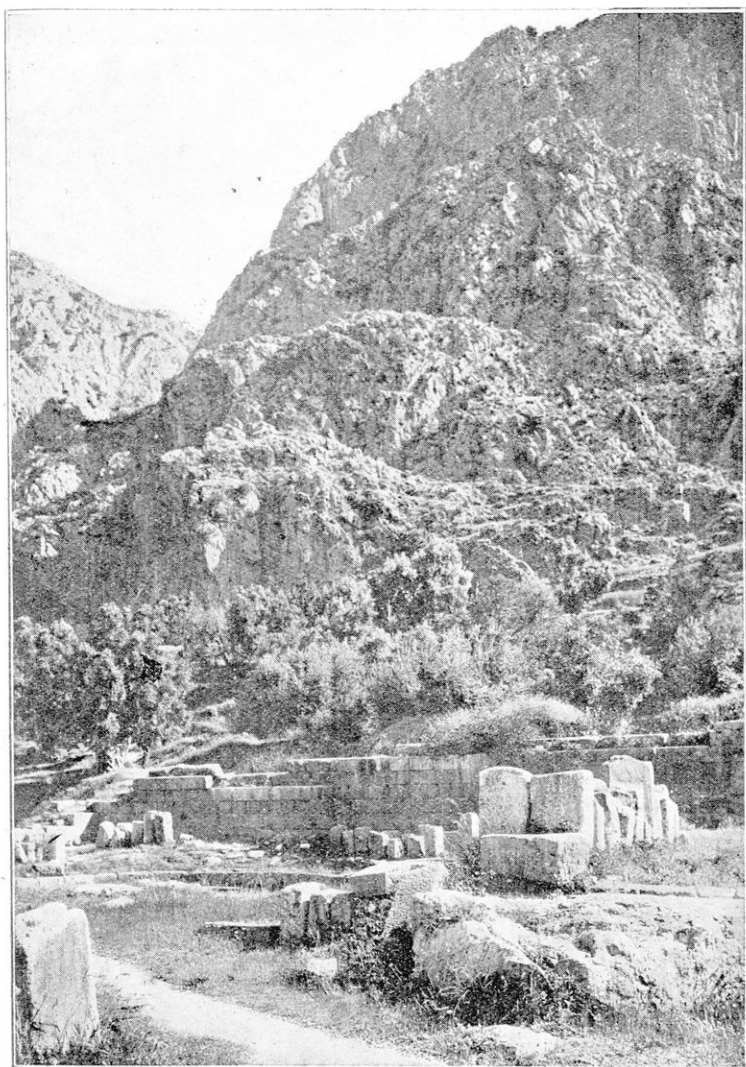

62. Οἱ γερανοὶ τοῦ Πειραιῶς ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν ἀριστερὰν (ἐν εἰσορρομῇ) πλευρᾷ τοῦ λιμένος διὰ τὴν ταχέαν ἐκφόρτωσιν τῶν ἀτμοπλοίων. Πρὸ αὐτῶν πλῆθος φορηγίδων φορτωμένων γαιάνθρακας καὶ ἐμπορεύματα.

λύδου και άλλα). Αί Θῆβαι. Ἡ Δεβάδεια (γεωργική και βιομηχανική).

Εἰς τὸν νομὸν Ἀττικοδοιωτίας ἀνήκουν διοικητικῶς αἱ νῆσοι

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

63. Ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Παργασσοῦ αἱ Φαιδρῶδες πέτραι και τὰ εἱρεῖπια τοῦ περιφήμου μαντείου τῶν Δελφῶν.

τοῦ Σαρωνικοῦ **Σαλαμῖς**, **Αἴγινα**, **Πόρος** καὶ ἡ χερσόνησος τῶν **Μεθάνων** καθὼς καὶ τὰ πρὸς Ν τῆς Πελοποννήσου **Κύθηρα** καὶ **Ἀντικύθηρα**.

2. Νομὸς Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος. Πόλεις: **Ἡ Λαμία** (15 000), πρωτ. τοῦ νομοῦ. Συνδέεται πρὸς τὴν κυρίαν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν τοῦ Λαρισαίου μετὰ διακλάδωσιν εἰς τὸν σταθμὸν Διανοκλαδίου (Διανοκλάδι - Λαμία - Στυλῖς). Πλησίον τῆς Λαμίας ἡ **Ῥπάτη** μετὰ θερμὰ λαματικά λουτρά. Ἐπίγειον τῆς Λαμίας εἶναι ἡ **Στυλῖς**, μετὰ τῆς ὁποίας συνδέεται σιδηροδρομικῶς.

Ἡ **Ἀταλάντη** παρὰ τὸν Εὐβοϊκόν. Ἡ ἐλαιοπαραγωγὸς **Ἀμφισσα** καὶ τὸ ἐπίγειόν τῆς **Ἰτέα** εἰς τὸν Κορινθιακόν. Πλησίον αὐτῶν ἐπὶ τῶν βραχωδῶν ὑψωμάτων τοῦ Παρνασσοῦ σώζονται τὰ εἱεῖπια τῶν **Δελφῶν**. Τὸ νυκτικὸν **Γαλαξίδι**. Τὸ **Διδωρίκι** ἐπὶ τῆς ὄρεινῆς περιοχῆς, κέντρον κτηνοτροφικόν.

64. Ὁ ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Φωτογραφία ΑΣΟ

65. "Απλωμα σταφίδος πρὸς ἀποξήρανσιν. Ἡ κορινθιακὴ σταφίς, καὶ ἔξοχὴν ἑλληνικὸν εἶδος, εἶναι τὸ χαρακτηριστικώτερον προϊόν τῆς Πελοποννήσου.

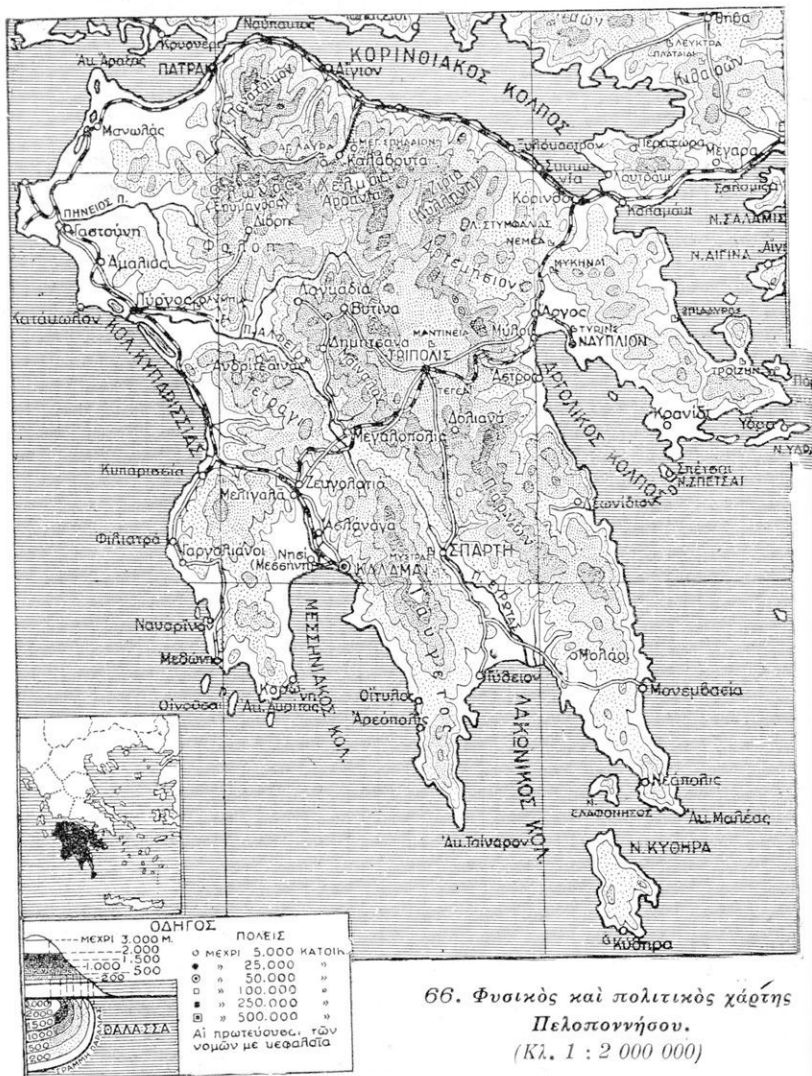
6. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

(22 300 τετρ. χιλιόμετρα — 1 100 000 κάτοικοι)

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Θέσις. Ἡ Πελοπόννησος ἀποτελεῖ τὸ νοτιώτερον τμήμα τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὴν Στερεάν διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ Σαρωνικοῦ κόλπου. Ἡ χερσόνησος αὕτη εἰς παλαιὰν γεωλογικὴν ἐποχὴν ἦτο ἠνωμένη μετὰ τὴν Στερεάν, μέχρις οὗ ἐσχηματίσθη τὸ μέγα ρήγμα τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ Σαρωνικοῦ. Ἀνάλογα ρήγματα τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ξηρᾶς, τὰ ὅποια κατεκλύσθησαν ὑπὸ τῆς θαλάσσης, εἶναι καὶ οἱ ἄλλοι κόλποι τῆς χερσονήσου.

Μορφὴ τοῦ ἐδάφους. Ἡ Πελοπόννησος, ὑψηλὴ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ μετὰ τὰς χαμηλὰς πεδινὰς ἐκτάσεις τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀποτελεῖ χώραν κατὰ τὸ πλεῖστον ὄρεινὴν. Τὸ κέντρον

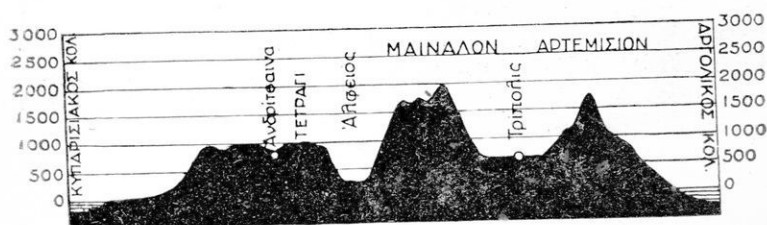
66. Φυσικός και πολιτικός χάρτης Πελοποννήσου.
 (Κλ. 1 : 2 000 000)

(1. Παραβάετε την όπισθεν τομήν του εδάφους με τον χάρτην. 2. Παρατηρήσατε την διάφορσιν των όρέων εκ Β προς Ν. 3. Παρακολουθήσατε τας δύο μεγάλας σιδηροδρομικάς γραμμάς και τας όδοὺς και προσέξατε πῶς χρησιμοποιοῦν την μορφήν του εδάφους ἢ παρακάμπτον τας ανωμαλίαις του. 4. Συμβουλευθήτε τοὺς χάρτας παραγωγῆς (ελαίας, καπνῶν, μετάξης) και συγκοινωνίας).

της χερσονήσου κατέχεται από τὸ ὑψίπεδον τῆς Ἀρκαδίας, χωριζόμενον εἰς δύο λεκάνας ὑπὸ τοῦ ὄρους **Μαινάλου**, τὴν λεκάνην τῆς Τριπόλεως, καὶ τὴν λεκάνην τῆς Μεγαλοπόλεως.

Τὸ ὄροπέδιον τοῦτο, ἔχον ὕψος περὶ τὰ 500 μέτρα, ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ κυριωτέρου ὄρειου συγκροτήματος τῆς Πελοποννήσου. Τὸ βορειότερον ὄρος τοῦ συγκροτήματος τούτου εἶναι τὸ **Παναχαϊκὸν (Βοδιάς)**. Πρὸς Ν αὐτοῦ ὑψώνεται ὁ ὄγκωδης καὶ πολυχόρμος **Ἐρύμανθος (Ὀλωνός)**, ὅστις ἐνοῦται πρὸς Α μετὰ τὰ ἀπότομα **Ἀροάνια (Χελμός)** καὶ αὐτὰ πάλιν μετὰ τὴν φαρυγγώδη **Κυλλήνην (Ζήρια)**. Τοιοῦτοτρόπως σχηματίζεται ἀδιάπεραστον ὄρειον ὄγκωδες τεῖχος, τὸ ὁποῖον κλείει τὸ ἀρκαδικὸν ὄροπέδιον ἀπὸ τὸν Β. Ἐκ τοῦ ὄγκου τούτου διακλαδίζονται πρὸς Ν δύο ὄροσειραὶ : ἡ ὄροσειρὰ **Ἀρτεμισίου-Παρθενίου**, ἡ ὁποία κλείει τὸ ἀρκαδικὸν ὄροπέδιον ἐξ Α, καὶ τὸ **Μαίναλον**, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὴν λεκάνην τῆς Τριπόλεως ἀπὸ τῆς Μεγαλοπόλεως. Ταῦτα συνεχίζονται νοτιώτερον μετὰ τὸν **Πάροννα (Μαλαιβόν)**, ὅστις καταλήγει εἰς τὸ ἀκρωτήριον Μαλέαν. Τοιοῦτοτρόπως σχηματίζεται τεραστία σειρὰ ὄρεων, ἡ ὁποία χωρίζει τὴν Πελοπόννησον εἰς ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν.

Δυτικῶς τοῦ ὄρειου τούτου συμπλέγματος, καὶ μετὰ τὴν αὐτὴν ΒΔ-ΝΑ διεύθυνσιν, σχηματίζεται δευτέρη σειρὰ ὄρεων ἀποτελουμένη ἀπὸ τὰ ὄρη **Λύκαιον, Τετράγιον καὶ Ταῦγετον**, ὅστις εἶναι τὸ ὑψηλότερον ὄρος τῆς Πελοποννήσου (2407 μ.). Εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν χερσονήσον τῆς Μεσσηνίας, ὑψώνονται ἐντελῶς δευτερεύοντα βουνὰ ἢ **Ἰθώμη** καὶ ὁ **Μαθίας**. Εἰς δὲ τὴν Ἀργολικὴν χερσονήσον τὸ **Ἀραχναῖον** καὶ τὸ **Δίδυμον**. Μεταξὺ Ἀραχναίου καὶ Κυλλήνης σχηματίζονται τὰ ἱστορικὰ στενὰ τῶν **Δεοβεναιῶν**.

67. Τομὴ τοῦ ἐδάφους ἀπὸ τὸν μυχὸν τοῦ Ἀργολικοῦ εἰς τὸν Κυπαρισσιακὸν κόλπον.
(Τὰ ὄρη εἶναι δεκάκις ὑψηλότερα τοῦ κανονικοῦ).

Ἡ μεγαλύτερα πεδινὴ ἔκτασις τῆς Πελοποννήσου εἶναι ἡ **Ἡλεία**, ἡ ὁποία διαρρέεται ἀπὸ τοὺς δύο μεγαλύτερους ποταμοὺς τῆς χερσονήσου, τὸν Ἄλφειόν καὶ τὸν Πηνειόν. Αἱ ἄλλαι πεδινὰ καὶ ἐκτάσεις τῆς Πελοποννήσου εὐρίσκονται εἰς τοὺς μυχοὺς τῶν βαθέων κόλπων τῆς. Ἀξιοσημεῖωτοι εἶναι ἡ πλουσία **Μεσσηνιακὴ κοιλάς**, ἡ **κοιλὰς τοῦ Εὐρώτα**, ἡ **μικρὰ πεδιάς τοῦ Ἄργους** καὶ ἡ **στενὴ παραλιακὴ λωρὶς τοῦ Κορινθιακοῦ**.

Ποταμοὶ καὶ λίμναι. Αἱ μεγάλαι ὄροσειραὶ, αἱ ὁποῖαι διασχίζουν τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν χωρίζουσι εἰς πολλὰς λεκάνας, χωρίζουσι ἐπίσης καὶ τὰ νερά τῆς εἰς πολλὰς ποταμίας περιοχάς. Ἀξιολόγους λοιπὸν ποταμοὺς δὲν δύναται νὰ ἔχη παρὰ μόνον ἡ δυτικὴ Πελοπόννησος μὲ τὰς ἀφθόνας βροχὰς τῆς. Ὁ σημαντικώτερος ὅλων εἶναι ὁ Ἄλφειός, ὅστις συγκεντρώνει τὰ νερά τῆς λεκάνης Μεγαλοπόλεως καὶ τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ τῶν Ἀροανίων, δηλ. τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία δέχεται τὰς πε-

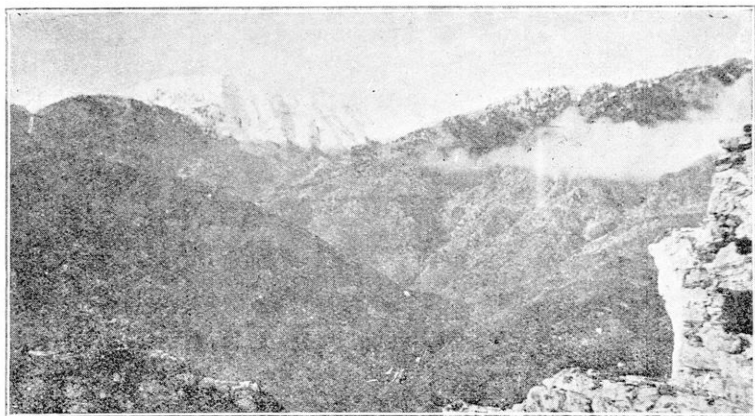
Φωτ. Ἑλλ. Ὁρειβατικοῦ Συνδέσμου

68. Ἡ Κυλλήνη (Ζήρια).

ρισσοτέρας βροχὰς (βλ. τὸν χάριτην τῶν βροχῶν). Ὁ Λάδων εἶναι ὁ σπουδαιότερος παραπόταμος εἰς τὸν ὅποιον ὑποτίθεται ὅτι χύνονται ἀπὸ ὑπογείους καταβόθρας καὶ τὰ νερά τῆς κοιλάδος **Φενεοῦ**. Ὁ Λάδων ὀνομάζεται κατὰ τόπους καὶ **Ρουφιάς**, διότι ἡ ἀσβεστολιθικὴ κοίτη του ἔχει καταβόθρας, μέσθ εἰς τὰς

ὁποίας ἐξαφανίζονται τὰ νερά του, διὰ τὴν ἀναφανοῦν καὶ πάλιν κατωτέρω.

Ἄλλοι ποταμοὶ εἶναι : ὁ **Πηνειὸς** ὁ ὁποῖος διαρρέει τὴν Ἑλλάδα, ὁ **Πάμισος** εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ὁ **Εὐρώτας** εἰς τὴν Λακωνίαν. Εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον χύνονται οἱ μικροὶ ποταμοὶ

69. Ὁ Ταῦγετος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν Μισορά.

Σελινοῦς, Βουραϊκὸς καὶ Κροῆτις διὰ μέσου βαθυτάτων βαρᾶθρων, ὅπου σχηματίζουσι πολλοὺς καταρράκτας.

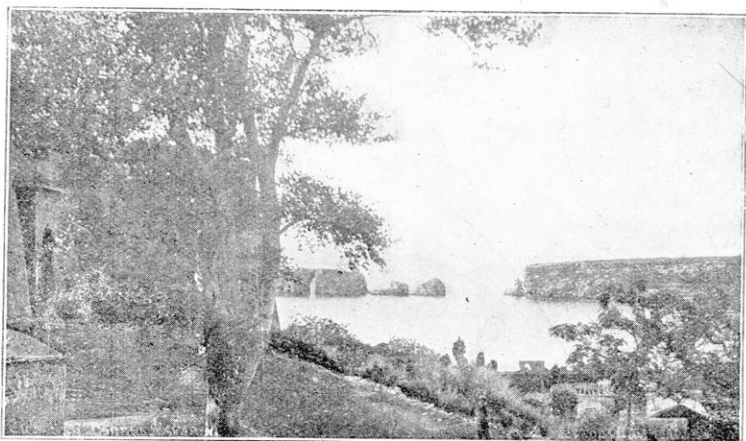
Πολλὰ ἀπὸ τὰ νερά τῆς Πελοποννήσου τρέχουσι ὑπογείως μέσα εἰς καταδόθρας, αἱ ὁποῖαι συχνὰ ἐκβάλλουσι εἰς τὸν βυθὸν τῆς πέριξ θαλάσσης. Οὕτω τὰ νερά τοῦ κλειστοῦ λεκανοπεδίου τῆς Τριπόλεως, τὸ ὁποῖον εἰς παλαιότεραν γεωλογικὴν ἐποχὴν ἦτο λίμνη, χωνεύουσι μέσα εἰς καταδόθρας. Ἐπίσης τὰ νερά τῆς πεδιάδος τοῦ Ἄργους κινουμένη ὑπὸ τὸ ἔδαφος καὶ διὰ τοῦτο μέρος τῆς πεδιάδος ταύτης εἶναι ἄγονον, διότι δὲν ἀρδεύεται.

Ἐπογείως ὁρᾶς ἔχουσι καὶ αἱ λεκάναι **Φενεὸς** καὶ **Στυμφαλῆς**. Τὰ νερά ἐντὸς αὐτῶν, ὁσάκις φράσσονται αἱ καταδόθραι συγκεντρώνονται, ὁσάκις δὲ ἀνοίγονται, διαρρέουσι. Ἡ Φενεὸς εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἔχει τελείως ἐκκενωθῆ καὶ καλλιεργεῖται, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπετέλει λίμνην.

Παράλια. Δυτικῶς τοῦ Σαρωνικοῦ σχηματίζεται ἡ Ἄργολικὴ χερσόνησος, τὴν ὁποίαν περιβάλλουσι πολλαὶ νῆσοι καὶ χερσόνησοι (ἡ Ὑδρα, αἱ Σπέτσαι, ὁ Πόρος, τὰ Μέθανα). Μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ κυρίου κορμοῦ τῆς Πελοποννήσου εἰσχωρεῖ βα-

θέως εἰς τὴν ξηρὰν ὁ Ἄργολικὸς κόλπος, τοῦ ὁποίου ὁ κύριος ἄξων διευθύνεται ἐπίσης ΝΑ. Εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἄργολικοῦ ἐν μέσῳ φρουρίων εἶναι ὁ λιμὴν τοῦ Ναυπλίου. Ὁ λιμὴν οὗτος, πολὺ σπουδαῖος ἄλλοτε διὰ τὴν Πελοπόννησον, σήμερον ἔχει ἐντελῶς τοπικὴν σημασίαν καὶ ὑφίσταται μεγάλον συναγωνισμόν ἀπὸ τὸν σιδηρόδρομον.

Ἀπὸ τὸν μυχὸν τοῦ Ἄργολικοῦ διευθύνεται πρὸς τὸν Μαλέαν ὀμαλὴ παραλιακὴ γραμμὴ, παράλληλος μὲ τὸν Πάρνωνα. Ὅπως δὲ εἰς τὰ ἀνατολικά παράλια τῆς Θεσσαλίας, οὕτω καὶ ἐνταῦθα

70. Ὁ λιμὴν τοῦ Ναυαρίνου.

(Χαρακτηριστικοὶ ἀπορροῶγες καὶ μονήρεις βράχοι δυτικῆς Ἑλλάδος).

οἱ βόρειοι καὶ οἱ νότιοι ἄνεμοι ἐργάζονται ἀενάως διὰ τὴν πλήρη ἐξομάλυνσιν τῶν ἀνωμαλιῶν τῶν παραλίῶν τούτων.

Εἰς τὰ νότια τῆς Πελοποννήσου, ἀμέσως μετὰ τὸν τρικυμιώδη Μαλέαν σχηματίζεται ὁ ὄρμος τῶν Βοιωτῶν (τὰ Βάτικα), πολύτιμον καταφύγιον εἰς τοιαύτην θέσιν. Ἐπειτα ἀκολουθεῖ τὸ τόξον τοῦ Λακωνικοῦ κόλπου.

Πρὸς Ν τοῦ ὄρμου Βοιωτῶν ὑφούται ἡ ὄρεινὴ καὶ πετρώδης νῆσος Κύθηρα καὶ ΝΑ αὐτῆς τὰ Ἀντικύθηρα. Αἱ δύο αὗται νῆσοι ἀποτελοῦν, τρόπον τινά, συνέχειαν καὶ ἐνωτικὸν κρίκον τῆς Πελοποννήσου καὶ μάλιστα τῆς κεντρικῆς τῆς ὄροσειρᾶς πρὸς τὴν Κρήτην.

Δυτικῶς τῆς Μάνης σχηματίζεται ὁ Μεσσηνιακὸς κόλπος κλειόμενος ἐκ Δ ὑπὸ χερσονήσου καταληγούσης εἰς τὸ ἀκρωτή-

ριον **Ἀκρίταν**. Παρ' αὐτὸ εὐρίσκεται τὸ ἄθροισμα των μικρῶν νήσων *Οἰνουσῶν*.

Εἰς τὰ πρὸς τὸ Ἴόνιον παράλια σχηματίζεται ὁ μεγάλος φυσικὸς λιμὴν τοῦ Ναυαρίνου, ὅπου κατεστράφη κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ὁ Τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος. Ὁ λιμὴν οὗτος προφυλάσσεται κατὰ τῶν δυτικῶν ἀνέμων ἀπὸ τὴν βραχὴν νησίδα *Σφακτηρίαν*.

Ἐχων ὅμως ὁ λιμὴν οὗτος ἐνώπιόν του μεγάλην ἀνοικτὴν θάλασσαν, χωριζόμενος δὲ ἀπὸ τὴν πλουσίαν Μεσσηνίαν διὰ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Μαθίου, δὲν εἶναι πολυσύχναστος καὶ ἡ ἐμπορικὴ του ἀξία εἶναι πολὺ μικρά.

Βορειότερον σχηματίζεται ὁ ἀνοικτὸς **Κυπαρισσιακὸς κόλπος**.

Κατὰ μῆκος τῶν βορείων παραλίων τούτου εὐρίσκονται μικραὶ, στενόμακροι λιμναί, ἡ Ἀγουλινίτσα καὶ ἄλλαι. Αἱ λιμναὶ αὗται φαίνεται ὅτι ἦσαν ἄλλοτε κολπίσκοι, τὰ στόμια τῶν ὁποίων ἔφραξαν οἱ συχνοὶ ἐνταῦθα δυτικοὶ καὶ ΝΔ ἀνεμοί, ὠθούντες ἴλυν διὰ τῶν κυμάτων. Ἐπειτα δὲ σὺν τῷ χρόνῳ ἐγλύκανεν τὰ νερά των οἱ χεῖμαρροι, οἱ ὅποιοι χύνονται ἐντὸς αὐτῶν.

Περαιτέρω ἐκτείνεται ἡ χθαμαλὴ παραλία τῆς Ἠλείας μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου **Ἀράξου**. Μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ **Ρίου** σχηματίζεται ὁ **κόλπος τῶν Πατρῶν** μὲ τὸν τεχνητὸν λιμένα τῆς πόλεως εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν του.

Ἡ παραλία τῆς Πελοποννήσου ἐντὸς τοῦ **Κορινθιακοῦ κόλπου**, χαμηλὴ κατὰ τὸ πλεῖστον, εἶναι κανονικὴ μέχρι τῆς Κορίνθου, πέραν τῆς ὁποίας τὰ Γεράνεια ὄρη σχηματίζουν τὴν χερσόνησον τῆς Περαχώρας.

Κλίμα. Ἡ Πελοπόννησος περιδρεχομένη πανταχόθεν καὶ διαμελίζομένη βαθύτατα ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἔχει εἰς τὰ παράλια τῆς καὶ εἰς τὰς πεδιάδας καὶ κοιλάδας τῶν κόλπων τῆς γλυκὺ θαλάσσιον κλίμα.

Διὰ τοῦτο καθ' ὅλην τὴν παραλιακὴν ζώνην καὶ ἕως ἐκεῖ πού φθάνει ἡ ἐπίδρασις τῆς θαλάσσης ἀπέραντοι ἐλαϊῶνες, πορτοκαλεῶνες καὶ σταφιδάμπελοι καλύπτουν τὴν γῆν. Εἰς τὰς νοτίους μάλιστα κοιλάδας τῆς Μεσσηνίας καὶ Λακωνίας, αἱ ὁποῖαι, προφυλαγμέναι ἀπὸ τοὺς βορείους ἀνέμους μὲ τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῆς κεντρικῆς Πελοποννήσου, μένουσιν ἀνοικταὶ πρὸς τοὺς νοτίους θερμοὺς καὶ ὑγροὺς ἀνέμους, ὅχι μόνον ἐλαῖαι καὶ ἐσπεριδοειδῆ εὐδοκίμουσιν, ἀλλ' ἀκόμη καρποφοροῦν καὶ φυτὰ τῆς Ἀφρικῆς, καθὼς οἱ φοίνικες καὶ ἡ μπανάννα.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὅμως τῆς χερσονήσου καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν καὶ ἀποκλεισμένων ἐκ τῆς θαλάσσης ἀρκαδικῶν ὄροπεδίων, τὸ κλίμα ἀποκλίνει πρὸς τὸ ἠπειρωτικόν. Ἐκεῖ οἱ χειμῶνες εἶναι βαρεῖς καὶ τὰ χιόνια καλύπτουν καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα τὰ βουνά, ἐπὶ πολλὰς δὲ κάποτε ἐβδομάδας καὶ τὰς πεδιάδας. Εἰς τὴν ὑψηλὴν αὐτὴν χώραν ἐπίσης εἶναι συχναὶ αἱ καταγίδες καὶ αἱ βροχαὶ κατὰ τὸ θέρος.

Ὡς πρὸς τὰς βροχὰς ἡ Πελοπόννησος χωρίζεται ὑπὸ τῶν μεγάλων ὄροσειρῶν της, ὅπως καὶ ἡ Στερεά, εἰς πολυὺς μέρη δυτικὴν καὶ εἰς ξηρὰν ἀνατολικὴν (παρατηροῦσατε τὸν χάσμον τῶν βροχῶν). Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ποταμοὶ τῆς δυτικῆς, Ἄλφειός καὶ Πηνειός, ἔχουν πολὺ περισσότερα νερὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποταμοὺς τῆς χερσονήσου. Εἰς τὴν δυτικὴν Πελοπόννησον πίπτει κατ' ἔτος διπλάσιον ποσὸν βροχῆς ἀπὸ ὅσον πίπτει εἰς τὴν ἀνατολικήν. Διότι οἱ ὑδρατμοὶ, τοὺς ὁποίους φέρουν ἐκ τῆς θαλάσσης οἱ ΝΔ καὶ Ν ἄνεμοι, διερχόμενοι ἀνωθεν τῶν ὄρεων, ψύχονται καὶ καταπίπτουν εἰς βροχὰς. Ὅταν δὲ οἱ ἄνεμοι αὐτοὶ φθάσουν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Πελοπόννησον, ἔχουν χάσει μέγα μέρος τῆς υγρασίας των. Οὕτω βρέχει περισσότερο εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Μεσσηνίας, παρά εἰς ἐκείνην τοῦ Εὐρώτα, τὴν ὁποίαν φράσσει ἐκ Δ ὁ Ταύγετος. Ἀκόμη ὀλιγωτέρας βροχὰς δέχεται ἡ Κυνουρία, τὴν ὁποίαν ἐπὶ πλέον ἀποκλείει ὁ Πάρνων. Τὸ ξηρότερον δὲ μέρος τῆς Πελοποννήσου εἶναι ἡ Ἀργολικὴ χερσόνησος, ὅπου βρέχει ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Φυτὰ καὶ ζῶα. Ἡ βλάστησις εἰς τὴν ξηρὰν Ἀργολίδα, εἶναι πτωχὴ ὡς καὶ ἡ τῆς Ἀττικῆς. Τὸ κύριον δασικὸν δένδρον της εἶναι ἡ χαλέπιος πεύκη. Εἰς τὴν δυτικὴν ὅμως πολυὺς μέρη Πελοπόννησον, ἡ βλάστησις εἶναι πλουσιωτέρα. Εἰς τὴν Μεσσηνίαν ἰδίως, τὴν Ἀνδρίτσαιναν καὶ εἰς τὴν Φολοῦνην ὑπάρχουν ὠραιότατα θαμνώδη δάση ἀπὸ δάφνας καὶ μικροδάφνας, κουμάρους, μύρτους, σχίνους, ρεῖκια, σπάρτα καὶ ἄλλα. Δάση ἐπάνω εἰς τὰ βουνὰ σχηματίζουσιν ἡ ἀριά, ὁ πρίνος, ἡ βελανιδιά καὶ εἰς τὰ ὑψηλότερα ἡ ἐλάτη (Βυτῖνα, Ἀροάνια, Ταύγετος) καὶ ἡ ὄρεινὴ πεύκη (Κυλλήνη, Πάρνων, Ταύγετος). Τέλος αἱ ὑψηλαὶ κορυφαὶ τῶν ὄρεων δὲν ἔχουν παρά ξηρόχορτα, τῆς ἀλπικῆς ζώνης.

Ἄγρια μεγάλα ζῶα εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐλάχιστα ζῶσιν. Ἐπάνω εἰς τὰ βουνὰ της, μέσθ εἰς τὰ δάση της, ὀλίγοι λύκοι

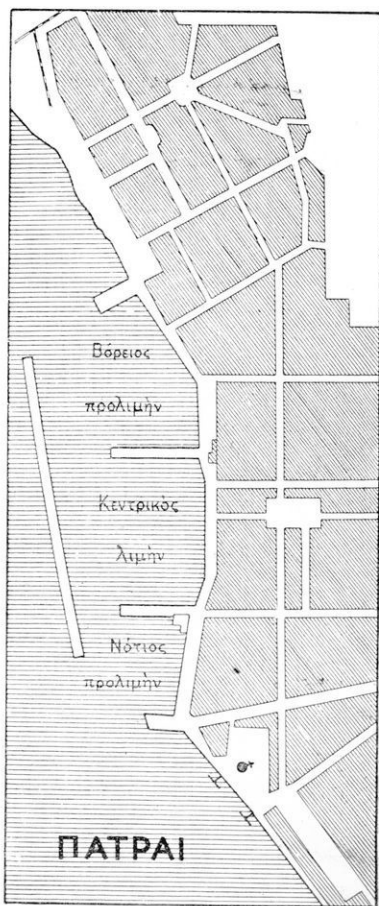
υπάρχουν και άλώπεκες. Αί άγριαί αίγες και οί άγριοχοίροι έχουν πλέον έξοντωθή από τούς κυνηγούς.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Γεωργία. "Αν και μέγα μέρος τής Πελοποννήσου είναι όρεινόν, αί δέ πεδινάί τής έκτάσεις δέν είναι βλαιο γόνιμοι, έν τούτοις είναι μία από τās πλέον καλλιεργημένες έλληνικάς χώρας. Η μεγάλη αύτη γεωργική ανάπτυξις τής Πελοποννήσου όφείλεται εις τό θαυμάσιον κλίμα τών παραλίωv τής, και εις τὰ άφθονα νερά τής δυτικής και νοτίου περιοχής τής. Έκτός όμως από τās ευνοϊκάς φυσικάς συνθήκας, και ή καλή συγκοινωνία τής χερσονήσου ύποβοηθεϊ τήν ανάπτυξιν τής γεωργίας τής. Διά τών σιδηροδρόμων τής και τών άτμοπλοίων, τὰ όποια επισκέπτονται τούς λιμένας τής, τὰ πλούσια προϊόντα τής μεταφέρονται άμέσως εις τούς τόπους τής καταναλώσεως.

Τό χαρακτηριστικώτερον προϊόν τής Πελοποννήσου είναι ή **μχύρη κορινθιακή σταφίς**, αποτελούσα έν από τὰ σημαντικώτερα εισοδήματα τής χώρας μας.

Η κορινθιακή σταφίς παράγεται καθ' όλην τήν παραλιακήν ζώνην του Κορινθιακού και του Ιονίου έως τās Καλάμας, με μικράς διακοπάς. Η πλέον έκλεκτή ποιότης παράγεται εις τὸ Αϊγιον. Έν Πελοποννήσῳ καλ-

71. Ο τεχνητός λιμνήν προστατευόμενος από μεγάλην κυματοθραύστην.

λιεργούνται 560 000 στρέμματα σταφυδαμπέλων (βλ. χάρτην σταφίδος και ἀμπέλου σελ. 161).

Εἰς τὴν ζώνην αὐτὴν τῆς σταφίδος, παράγονται καὶ πολλὰ ἄλλα εἶδη, καθὼς σῖτος, σταφύλια καὶ ξανθὴ σουλτανίνα εἰς τὴν Κορινθίαν, ἢ ὅποια καταναλίσκεται εἰς τὴν ἀγορὰν Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπου ἀποστέλλεται καὶ χλωρά. Φημισμένα κρασιά γίνονται εἰς τὴν Τεγέαν καὶ τὴν Αἰγιάλειαν, ἐκλεκτὰ ὀπωρικά εἰς τὰς Πάτρας, κλπ. Ἀλλὰ ὁ τόπος, ὅπου τὰ προϊόντα τῆς γῆς εἶναι ἄφθονα καὶ ἀρίστης ποιότητος, εἶναι ἢ μικρὰ κοιλὰς τῆς Μεσσηνίας. Ἐδῶ παράγονται αἱ ἐκλεκταὶ ἔλαιαι Καλαμῶν, τὰ ξηρὰ σῦκα τῶν Καλαμῶν, ἀπὸ τὰ ὅποια γίνεται πολὺ μεγάλη ἐξαγωγή, πορτοκάλια, λαχανικά κλπ. Προσέτι ὑπάρχουν μεγάλα ἐκτάσεις μορεῶνων καὶ παράγεται μεγάλη ποσότης κουκουλίων. Μορεῶνες, κήποι ἐσπεριδοειδῶν καὶ ἐκτεταμένοι ἐλαιῶνες, ἐπίσης δὲ βαμβάκοφυτεῖαι ὑπάρχουν καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον νότιον πλευρὰν τῆς Πελοποννήσου, ἰδίως εἰς τὴν κοιλιάδα τοῦ Εὐρώτα. Εἰς τὴν Κυνουρίαν εἶναι ἀνεπτυγμένη ἡ δειδροκαλλιέργεια τῶν ὀπωροφόρων, παράγεται δὲ καὶ ἄφθονον ἔλαιον. Τέλος εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀργους καλλιεργούνται κηπουρικὰ εἶδη, ἰδίως πεπόνια (τὰ ἀργίτικα) καὶ λαχανικά, τὰ ὅποια μεταφέρονται πρὸς κατανάλωσιν

Γεωργικὴ παραγωγή Πελοποννήσου

Εἶδη καλλιέργειας	Καλλιεργούμεναι ἐκτάσεις εἰς στρέμματα	Ἀξία τῆς παραγωγῆς εἰς δραχμὰς
Σιτηρὰ { σῖτος	1 100 000	350 000 000
{ ἄλλα σιτηρὰ	1 000 000	250 000 000
Ὀσπρια	100 000	30 000 000
Λαχανικά	100 000	150 000 000
Καπνὰ (μέσος ὄρος)	30 000	20 000 000
Ἀμπελοὶ	460 000	310 000 000
Σταφίδες	560 000	1 200 000 000
Ἐλαιον (μέσος ὄρος)	—	500 000 000
Ἐλαῖαι » »	—	10 000 000

(1. Συγκρίνατε τὸν πίνακα τοῦτον μὲ ἐκεῖνον τῆς Θεσσαλίας (σελ. 45), Θράκης (σελ. 31) καὶ τὴν σχηματογραφικὴν παράστασιν παραγωγῆς Μακεδονίας (σελ. 18). 2. Παρατηρήσατε ποῖον εἶδος καλλιεργεῖται εἰς μεγαλυτέραν ἔκτασιν καὶ ποῖον ἀποδίδει τὸ περισσότερον εἰσόδημα. 3. Συμβουλευθῆτε χάρτην ἐλαίας, σταφίδος καὶ ἀμπέλου).

εις τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ ἢ συσκευάζονται εἰς κονσέρβας καὶ διατηροῦνται καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

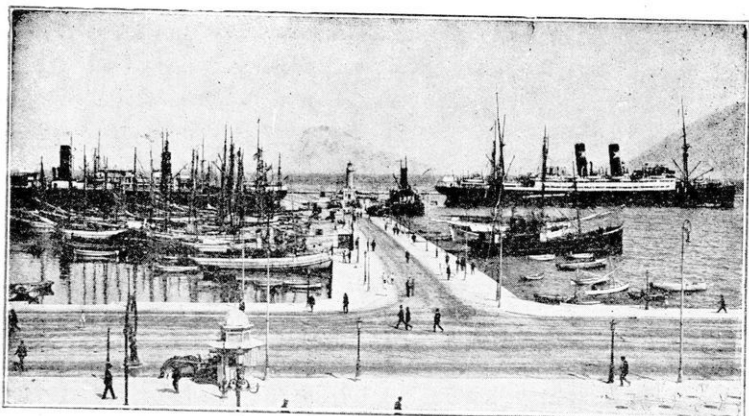
Γενικῶς εἰς τὴν Πελοπόννησον καλλιεργοῦνται 3 000 000 στρέμματα. Ἐξ αὐτῶν τὰ 2 000 000 χρησιμοποιοῦνται διὰ σιτηρὰ καὶ 560 000 διὰ τὴν σταφίδα. 2-000-0

Εἰς τὰς ὄρεινὰς βροχὰς καὶ παρὰ τὰς ἐλώδεις ἐκτάσεις τῶν ποταμῶν διατρέφονται περὶ τὰ 2 300 000 αἰγοπρόβατα. Φημίζεται τὸ φρέσκο βούτυρον καὶ τὸ γιαούρτι τῆς Μανωλάδος.

Βιομηχανία. Τὸ σπουδαιότερον βιομηχανικὸν κέντρον τῆς Πελοποννήσου εἶναι αἱ Πάτραι, ὅπου, ὑπάρχουν, πλὴν ἄλλων, πολλὰ ἐργοστάσια καθαρισμοῦ καὶ συσκευασίας τῆς σταφίδος, ἐπίσης δὲ οἰνοπνευματοποιεῖα κατασκευάζοντα οἰνοπνεύματα ἀπὸ τὴν κακῆς ποιότητος σταφίδα. Τοιαῦτα ἐργοστάσια χρησιμοποιοῦντα ὡς πρώτην ὕλην τὰ γεωργικὰ προϊόντα τῆς περιοχῆς, ὑπάρχουν εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου. Οὕτως οἰνοπνευματοποιεῖα λειτουργοῦν εἰς τὴν Σικυωνίαν (Κιάτο), τὸ Αἴγιον, τὸν Πύργον, τὰς Καλάμας. Μεταξουργεῖα, ἐργοστάσια συσκευῆς σύκων εἰς τὰς Καλάμας. Κονσερβοποιεῖα διὰ τὰ λαχανικὰ (ντομάτες, μελιτζάνες, μπάμιες, κλπ.) εἰς τὸ Ἄργος καὶ τὸ Ναύπλιον. Εἰς τὴν Τρίπολιν ὑπάρχουν φανελλοποιεῖα χρησιμοποιοῦντα τὸ μαλλὶ τῶν ποιμνίων τῆς περιοχῆς. Εἰς δὲ τὰ σπουδαιότερα ἐλαιοπαραγωγικὰ μέρη λειτουργοῦσι μηχανικὰ ἐλαιοτριβεῖα ἐπιστημονικῆς ἐξαγωγῆς καὶ καθαρισμοῦ τοῦ ἐλαιολάδου.

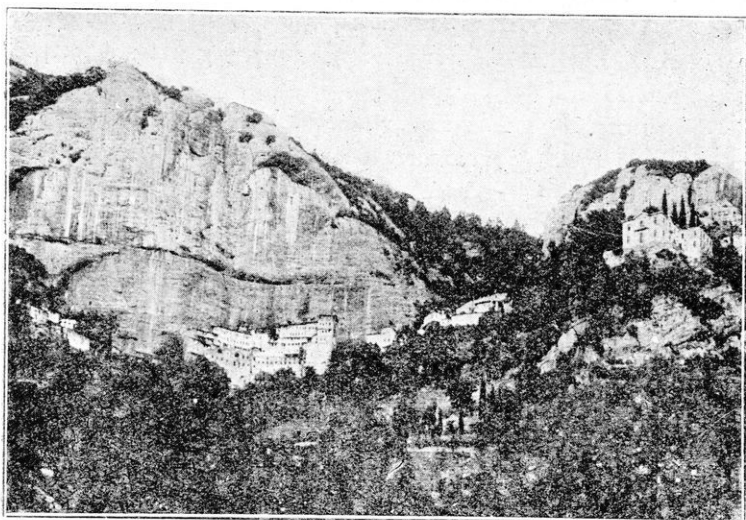
Τοιοῦτοτρόπως πολλὰ βιομηχανικὰ ἐργοστάσια εἰς τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου χρησιμδοιοῦν ὡς πρώτας ὕλας τὰ γεωργικὰ προϊόντα τῆς περιοχῆς. Ἐκτὸς αὐτῶν ὅμως ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἐργοστάσια, καθὼς π.χ. χαρτοποιίας. Τὸ χαρτὶ αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἔχει κατασκευασθῆ εἰς τὰ μεγάλα ἐργοστάσια τοῦ Αἴγιου.

Συγκοινωνία. Ἡ Πελοπόννησος ἔχει πολὺ καλὴν συγκοινωνίαν σιδηροδρομικὴν, ὁδικὴν καὶ ἀεροπορικὴν. Ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ με ἀφετηρίαν τὸν Πειραιᾶ, διχάζεται εἰς Κόρινθον εἰς δύο γραμμάς· ἡ μία διὰ τῆς πεδινῆς καὶ πυκνοκατοικημένης ζώνης τοῦ Κορινθιακοῦ φθάνει εἰς Πάτρας, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Πύργον καὶ Καλάμας. Ἡ γραμμὴ αὕτη εἶναι ὁλόκληρος σχεδὸν ἐστρωμένη ἐπὶ πεδινῶν ἐδάφους. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ μετὰ τὴν ἄλλην γραμμὴν Κορίνθου-Τριπόλεως-Καλαμῶν, ἡ ὁποία διασχίζει τὴν Πελοπόννησον διαγωνίως ἐκ τῶν ΒΑ πρὸς

72. Αί Πάτραι είναι ὁ «Πειραιεύς» τῆς Ἀντικῆς Ἑλλάδος.

τὰ ΝΔ καὶ εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ἀνέλθῃ ὑψηλοῦς αὐχένου διὰ νὰ διέλθῃ ἐκ Τριπόλεως καὶ Μεγαλόπολεως. Ἡ γραμμὴ αὕτη κατὰ πρῶτον διέρχεται ἀπὸ τὰ Δερβενάκια διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἄργου. Ἐκεῖθεν ἀνέρχεται ἀνηφορικῶς πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν. Ἐπειτα κατέρχεται πρὸς τὴν λεκάνην τῆς Μεγαλόπολεως, διὰ νὰ μεταπέσῃ τέλος εἰς τὴν Μεσσηνιακὴν κοιλάδα.

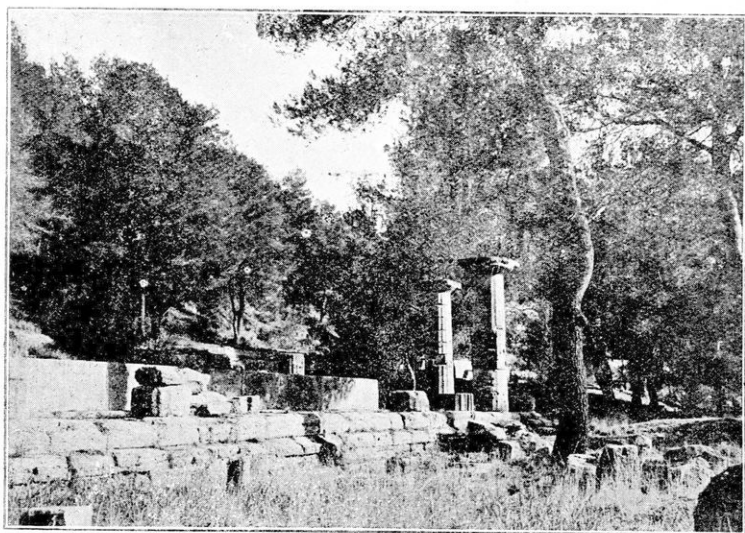

73. Τὸ Μέγα Σπήλαιον. Ἱστορικὴ μονὴ ἐκτισμένη εἰς τὰς παρειὰς καὶ τὰ κοιλώματα πελωρίου βράχου. Κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς τὸν Ἰούλιον τοῦ 1934.

Πλήν τῶν κυρίων αὐτῶν γραμμῶν ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι τοπι-
πῆς σημασίας : ὁ ὄδοντιωτὸς τῶν Καλαβρύτων, αἱ βοηθητικαὶ γραμ-
μαὶ τῆς Κυλλήνης (Γλαρέντζας), τοῦ Κατακόλου, τῆς Ὀλυμπίας,
τῆς Κυπαρισσίας, τῆς Μεγαλοπόλεως, τοῦ Ναυπλίου.

Τὴν σιδηροδρομικὴν συγκοινωνίαν συμπληρῶνει τὸ αὐτοκί-
νητον. Οὕτω, μεταξύ ἄλλων, ἐνεργεῖται δι' αὐτοκινήτων ἡ συγκοι-
νωνία Τριπόλεως-Σπάρτης-Γυθείου. Ἐπίσης Τριπόλεως-Βυτίνας,
Μεγαλοπόλεως-Δημητσάνης, Κυπαρισσίας-Πύλου κλπ.

Τέλος ἡ Πελοπόννησος ἐξυπηρετεῖται διὰ δύο ἀτμοπλοικῶν

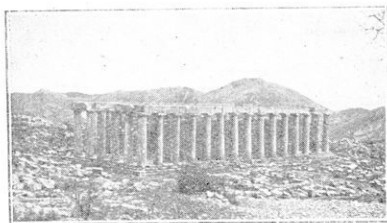

74. Ἡ Ὀλυμπία, πατρὶς τῶν γυμναστικῶν ἀγῶνων.

γραμμῶν, τῆς γραμμῆς τοῦ Κορινθιακοῦ (Πειραιεὺς-Πάτραι) καὶ
τῆς νοτίας γραμμῆς μέχρι Καλαμῶν καὶ Κυπαρισσίας.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ὁ πληθυσμὸς, κυρίως γεωργικὸς, ἀνέρχεται εἰς 1 100 000, εἶναι
δὲ καταναμημένος ἀναλόγως τῆς εὐφορίας τῶν διαφόρων μερῶν.
Τὸ πλεόν πυκνοκατοικημένον μέρος τῆς Πελοποννήσου εἶναι ἡ
Μεσσηνία, ὅπου ἔχουν σχηματισθῆ μεγάλα καὶ πυκνά γεωργικὰ
χωριά. Πυκνὸς εἶναι ἐπίσης ὁ πληθυσμὸς τῆς περιφερείας τῶν
Πατρῶν, τῆς Ἠλείας καὶ τῆς πεδινῆς ζώνης τοῦ Κορινθιακοῦ.

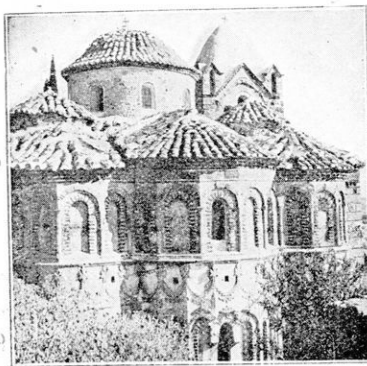

75. Ὁ ἐν Φιγαλία ναὸς
τοῦ Ἀπόλλωνος.

ρικὸν κέντρον τῆς ΒΔ Πελοποννήσου καὶ τῆς Δ Στερεᾶς καὶ ἐν μέρει τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Ἠπείρου. Αἱ Πάτραι διεξάγουν μέγα ἐμπόριον σταφίδος καὶ ἔχουν κατ' εὐθείαν συγκοινωνίαν μὲ τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀμερικὴν. Στεροῦνται ὅμως καλοῦ φυσικοῦ λιμένος, τὸν ὅποιον ἀναπληρώνει ἐν μέρει τεχνητὸς τοιοῦτος.

Τὸ **Αἶγιον** (11 000), εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ καλυτέρα σταφίς. Τὰ **Καλάβρυτα**, εἰς τὴν ὄρεινὴν ζώνην τῆς Β Πελοποννήσου, συνδεόμενα μὲ τὴν κυρίαν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν δι' ὄδοντωτοῦ σιδηροδρόμου. Πλησίον τῶν Καλαβρυτῶν εὐρίσκονται αἱ ἱστορικαὶ μοναὶ τῆς Ἁγίας Λαύρας καὶ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου.

2. Νομὸς Ἠλείας, Πόλεις : Ὁ **Πύργος** (20 000) πρωτ., εὐρίσκειται ἐν μέσῳ τῆς μεγάλης σταφιδοφόρου πεδιάδος τῆς Ἠλείας. Ἀνατολικῶς αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀρχαία Ὀλυμπία, ἐν μέσῳ καταφύτου τοπίου. Εἰς τὸ μουσεῖον αὐτῆς φυλάσσεται μεταξὺ πολλῶν ἄλλων, τὸ περίφημον ἄγαλμα τοῦ Πραξιτέλους, ὁ Ἑρμῆς καὶ ἡ Νίκη τοῦ

76. Ἡ Παντάνασσα τοῦ Μιστρᾶ.

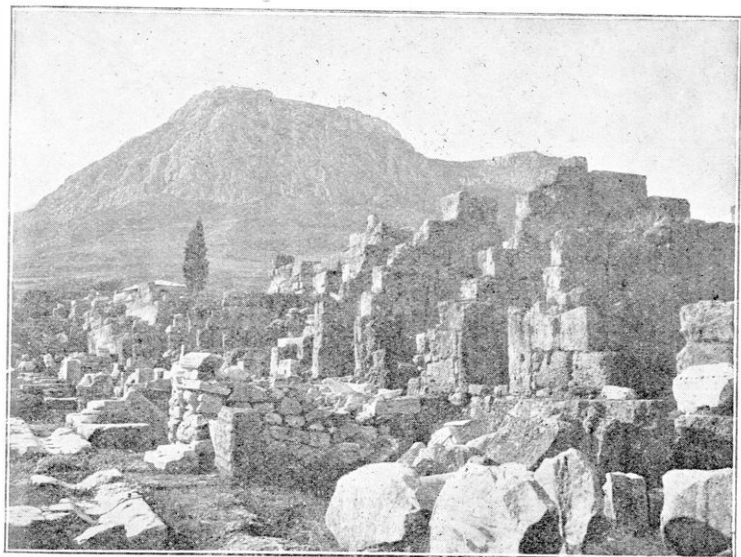
Παιωνίου. Ἐπίγειον τοῦ Πύργου τὸ **Κατάκωλον**, ὅπου κατὰ τὸ φθινόπωρον μεγάλα φορτηγὰ φορτώνουν διὰ τοὺς λιμένας τοῦ ἐξωτερικοῦ τὴν σταφίδα τῆς περιοχῆς. Ἡ **Αμαλιάς** (12 000). Ἡ **Γαστούνη**, τὰ **Δεχαινὰ** εἶναι μεγάλα γεωργικὰ κωμοπόλεις.

3. Νομὸς Μεσσηνίας, Πόλεις : Αἱ **Καλάμαι** (30 000), σημαντικὸν βιομηχανικὸν καὶ ἐμπορικὸν κέντρον τοῦ νομοῦ.

Ἡ *Μεσσήνη* ἢ *Νησί*, τὸ *Μελιγαλά*, τὸ *Ζευγολατιὸ* εἶναι μεγάλαι γεωργικαὶ κωμοπόλεις. Εἰς τὰ δυτικὰ παράλια ἡ ἱστορικὴ *Πύλος* μὲ τὸν μεγάλον ἀσφαλῆ λιμένα της. Οἱ *Γαργαλιάνοι*, τὰ *Φιλιατρά* καὶ ἡ *Κυπαρισσία* πρὸς τὰ παράλια τοῦ Ἰονίου.

4. Νομὸς Λακωνίας. Πόλεις. Ἡ *Σπάρτη*, πρωτ., εὐρίσκεται εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ἐν μέσῳ ἐλαιῶνων καὶ πορτοκαλεῶνων. Πλησίον αὐτῆς, ἐπὶ τῶν προπόδων τοῦ Ταυγέτου,

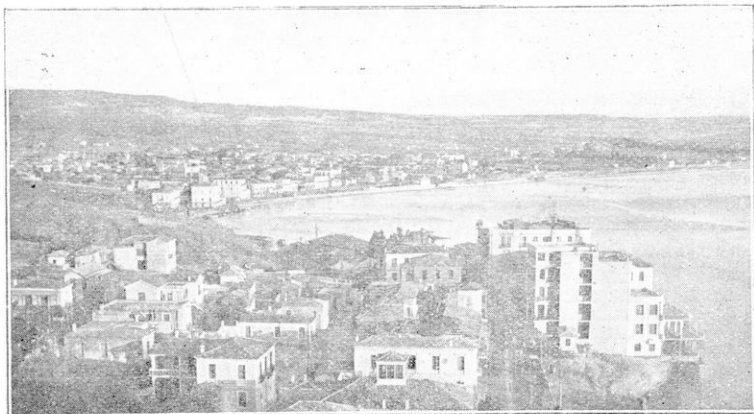

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

77. Ὁ Ἀκροκόρινθος καὶ τὰ ἔρειπια τῆς ἀρχαίας Κορίνθου.

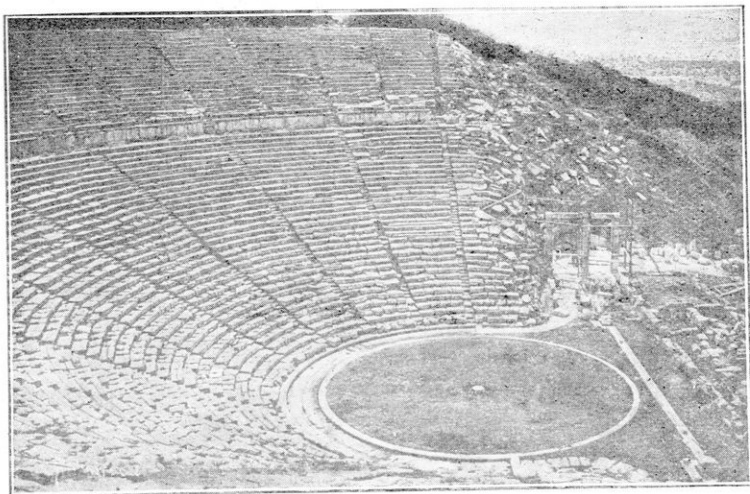
μέγας ἔρειπιῶν προκαλεῖ τὴν περιέργειαν τοῦ θεατοῦ. Εἶναι ὁ *Μιστρας* μὲ τοὺς βυζαντινοὺς ναοὺς του καὶ τ' ἄλλα ἔρειπωμένα οἰκοδομήματά του, ἡ παλαιὰ αὕτη πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου τοῦ Μωρέως. Τὸ *Γύθειον*, ἐπίνειον τῆς Σπάρτης. Οἱ *Μολάοι* εἰς Ἐπίδαυρον Λιμηράν. Ἡ Ἀρεόπολις εἰς τὴν δυτικὴν Μάνην.

5. Νομὸς Ἀρκαδίας. Πόλεις: Ἡ *Τρίπολις* (15 000) πρωτ., εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὄροπεδίου. Πλησίον αὐτῆς σώζονται τὰ ἔρειπια τῶν δύο ἀρχαίων πόλεων τῆς *Μαντινείας* καὶ τῆς *Τεγέας*. Ἡ *Βυτίνα* πλησίον δάσους ἐλατῶν, ἔπου ἐκτίσθησαν σανατόρια. *Μεγαλόπολις*, *Δημητσάνα* εἰς τὴν Γορτυνίαν. *Λεωνίδι* εἰς τὴν Κυνουριάν.

78. Τὸ Λουτράκι, ἡ μεγαλύτερα λουτρόπολις μας.

6. Νομὸς Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας. Πόλεις: τὸ **Ναύπλιον**, πρωτ., ἐκτισμένη ἐν μέσῳ συγκροτήματος ἐνετικῶν φρουρίων. Ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Τὸ **Ἄργος** (11 000) καὶ βορείως αὐτοῦ, ἐπὶ ὑψώματος, τὰ ἐρείπια τῶν *Μυκηναῶν*. Εἰς τὴν Ἀργολίδα ἡ **Ἐπίδαυρος** μὲ θυμασίον ἀρχαῖον θέατρον. Ἐνταῦθα ἡ πρώτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις τὸ 1822 ἐψήφισε τὸ πρῶτον δημοκρατικὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ **Κόρινθος** παρὰ τὸν ἰσθμὸν, πολλάκις καταστραφεῖσα

79. Τὸ ἀρχαῖον θέατρον τῆς Ἐπίδαυρου.

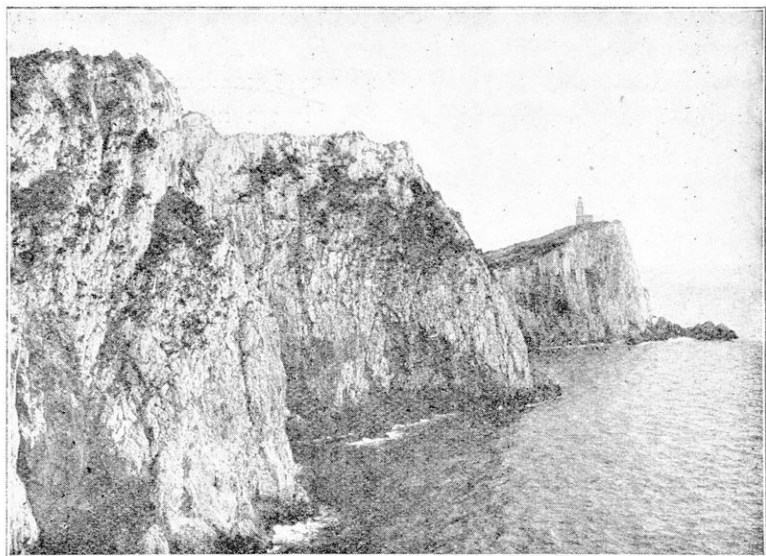
ἀπὸ σεισμούς. Πέραν τῆς διώρυγος εὐρίσκεται τὸ **Λουτρόκι**,
ἡ μεγαλυτέρα λουτρόπολις τῆς Ἑλλάδος. Ἡ **Σικωνία (Κιάτο)**,
τὸ **Εὐλόκαστρον**, εἶναι μεγάλα σταφιδοπαραγωγικὰ κέντρα.
Εἰς τὸν νομὸν αὐτὸν ἀνήκουν καὶ αἱ ἱστορικαὶ νῆσοι Σπέτσαι
καὶ Ἰύδρα.

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

80. Γύθειον.

(Ποίαις διαφορὰς εὐρίσκετε μὲ τὰς οἰκίας
Μετσόβου—εἰκὼν 32).

81. Λευκάς. Αί δυτικάι άκται τών Ίονίων νήσων, ύπολείμματα μεγάλων ρηγμάτων και καταβυθίσεων τοϋ εδάφους.

7. ΝΗΣΟΙ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ ΠΕΛΑΓΟΥΣ

Κεφαλληνία	817	τετρ.	χιλιόμετρα	—	58 000	κάτοικοι
Κέρκυρα	590	»	»		107 000	»
Ζάκυνθος	401	»	»		42 000	»
Λευκάς	292	»	»		30 000	»
Ίθάκη	103	»	»		10 000	»
Παξοί	20	»	»		3 000	»

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Κατά μήκος τών δυτικών παραλίων τής Ελλάδος αναπτύσσεται μακρά σειρά, 100 και πλέον, νήσων μέσα εις τὸ Ίόνιον πέλαγος. Αί μεγαλύτεραι ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ **Κέρκυρα**, οἱ **Παξοί**, ἡ **Λευκάς**, ἡ **Κεφαλληνία**, ἡ **Ίθάκη** καὶ ἡ **Ζάκυνθος**. Ἡ νησιωτική αὕτη ζώνη ἀκολουθοῦσα ΒΔ-ΝΑ διεύθυνσιν εἶναι παράλληλος καὶ πρὸς τὰς κυρίας ὄροσειράς τής χώρας μας καὶ πρὸς τὰ δυτικά αὐτῆς παράλια. Οἱ γεωλόγοι παραδέχονται ὅτι αἱ νῆσοι αὗται

ἀπετέλουν ἄλλοτε, πρὸ πολλῶν ἑκατομμυρίων ἐτῶν, μίαν ἄλλην ὄρσειράν, ἣ ὅποια κατεβυθίσθη καὶ δὲν ἀπέμεινεν ἔξω τῶν ὑδάτων παρά μόνον τὰ ὑψηλότερα μέρη τῆς, τὰ ὅποια ἐσχημάτισαν τὰς σημερινὰς νήσους.

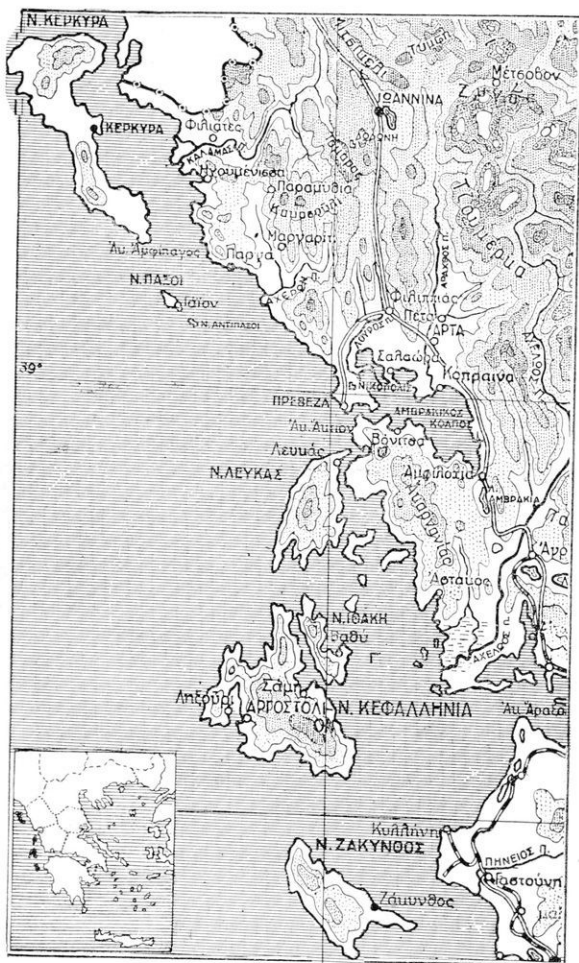
Μορφολογία τοῦ βυθοῦ. Ὁ βυθὸς τοῦ Ἰονίου, μεταξύ τῶν νήσων καὶ τῶν ἠπειρωτικῶν παραλίων τῆς Ἑλλάδος, δὲν εἶναι πολὺ βαθύς, ἀποτελεῖ δὲ τρόπον τινὰ μίαν βαθμίδα ὅχι βαθυτέραν τῶν 200 μέτρων. Ἐπὶ τῆς βαθμίδος ταύτης εὐρίσκονται αἱ Ἰόνιοι νῆσοι. Δυτικῶς ὅμως αὐτῶν, ὁ βυθὸς τῆς θαλάσσης κατέρχεται ἀποτόμως εἰς μεγάλα βάθη, μέχρι 1000, 2000 καὶ ἄνω τῶν 2000 μέτρων. Οὕτω αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου γάσσονται εἰς τὸ χεῖλος τεραστίου κρημνοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ μεγαλύτερον βάθος (4406 μέτρα), εὐρίσκεται ΝΔ τοῦ Ἀκρίτα πλησίον τῶν Οἰνουσῶν. Ὄνομάζεται δὲ ἡ θέσις αὕτη τοῦ πελάγους φρέατος τῶν Οἰνουσῶν. Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ μεγαλύτερον βάθος τῆς Μεσογείου θαλάσσης.

Ὁ βυθὸς τοῦ Ἰονίου, ἀφοῦ κατέλθη εἰς τὰ μεγαλύτερα βάθη του, ἔπειτα, καθόσον προχωρεῖ πρὸς Δ, ἀρχίζει ν' ἀνυψώνεται, μέχρις ὅτου συναντήσῃ τὰ ἰταλικά παράλια. Ἀποτελεῖ τοιοῦτοτρόπως, εἰς τὸ σύ-

82. Τὸ Ἰόνιον πέλαγος.

(1. Αἱ γραμμαὶ εἰς τὴν θάλασσαν εἶναι **βυθόμετρικαὶ καμπύλαι** καὶ δεικνύουν τὸ βάθος τοῦ βυθοῦ. Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι ὅτι τὰ μεγάλα βάθη (1000 καὶ 2000 μ.) ἀρχίζουν πολὺ πλησίον τῶν ἀκτῶν, ἰδίως Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ ΝΔ Πελοποννήσου: 2. Χρωματίσατε τὰ μεταξὺ τῶν καμπύλων διαστήματα, μὲ ἀνοικτότερον κνανοῦν τὰ ὀρηγὰ, καὶ βαθύτερον τὰ βαθέα, καὶ οὕτω θὰ ἔχετε ὠραῖον καὶ πολὺ παρασιατικὸν χάρτην).

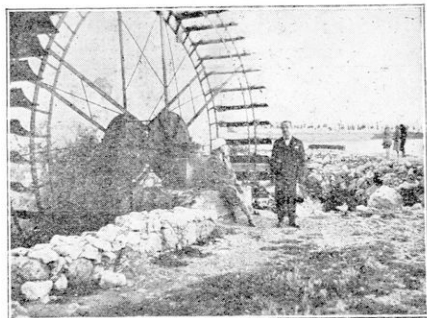

83. Χάρτης τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου (κλ. 1 : 2 000 000).

(1. Παρατηρήσατε εἰς τὸν μικρὸν χάρτην (κάτω ἀριστερὰ) τὴν θέσιν τῶν Ἰονίων νήσων σχετικῶς μετὴν ἄλλῃν Ἑλλάδα. 2. Ποία ἡ πλέον ὄρεινὴ καὶ ποία ἡ πλέον πεδινὴ νῆσος ; 3. Συγκρίνατε τὸν χάρτην τῆς ἐλαίας καὶ σταφίδος, ἐπίσης δὲ τὸν χάρτην τοῦ ἐμπορίου. 4. Παραβάτετε καὶ τὸν χάρτην συγκοινωνίας τοῦ Ἰονίου διὰ τῆς διώρυγος εἰκ. 47).

βολόν του, βαθύτατον και πλατὺ βάραθρον, τὰ ὑψηλὰ χεῖλη τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦν πρὸς τὸ μέρος μας (ἀνατολικῶς) τὰ παράλια τῶν Ἰονίων νήσων, πέραν δὲ τῆς θαλάσσης (δυτικῶς) τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας.

Μορφολογία τῆς ξηρᾶς. Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὄρειναί. Τὰ ὑψηλότερα ὄρη εἶναι ὁ **Αἶνος** εἰς τὴν Κεφαλληνίαν μὲ δάση ἐλατῶν (κεφαλληνιακὴ ἐλάτη), ὁ **Παντοκράτωρ** εἰς τὴν Κέρκυραν, ἡ **Ἐλάτη** εἰς τὴν Λευκάδα. Πεδινὰ ἐκτάσεις μεγάλαι δὲν ὑπάρχουσιν. Αἱ λοφώδεις ὄμως ἐκτάσεις καὶ αἱ πλαγίαι τῶν βουνῶν, καθὼς καὶ αἱ μικραὶ κοιλάδες ἔχουν χώματα εὐφορώτατα καὶ εἶναι κατάφυτοι ἀπὸ ἐλαίας, ἀμπέλους καὶ ὀπωροφόρα δένδρα.

84. Νερόμυλοι κινούμενοι διὰ θαλασσίον ρεύματος παρὰ τὸ Ἀργοστόλιον.

Παράλια. Εἰς τὰ ἀνατολικά παράλια τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου ὑπάρχουν πολλοὶ ὄρμιοι καὶ λιμένες. Ὁ λιμὴν τῆς Κερκύρας, τῆς Λευκάδος, τῆς Σάμης ἐν Κεφαλληνίᾳ, τοῦ Βαθέος ἐν Ἰθάκῃ, τῆς Ζακύνθου εὐρίσκονται ὅλοι εἰς τὰ ἀνατολικά παράλια. Ἀντιθέτως τὰ δυτικά παράλια εἶναι λίαν ἀπότομα, μὲ πολὺ βαθέα νερὰ καὶ τελείως ἀλίμενα. Ὁ λιμὴν τοῦ Ἀργοστόλιου (ἐπιφάνεια 3 1/2 τετραγ. χιλιομ.) σχηματίζεται ἐντὸς κόλπου εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Κεφαλληνίας. Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τούτου ἐπὶ τῆς ἀσβεστολιθικῆς παραλίας, ὑπάρχει περιεργωτάτη καταδόθρα, ἀφοῦ εἰς αὐτὴν τρέχει ἀδιακόπως ἰσχυρὸν ρεῦμα θαλασσίου ὕδατος. Τὸ ρεῦμα τοῦτο χρησιμοποιοῦν δύο νερόμυλοι ὡς κινητήριον δύναμιν.

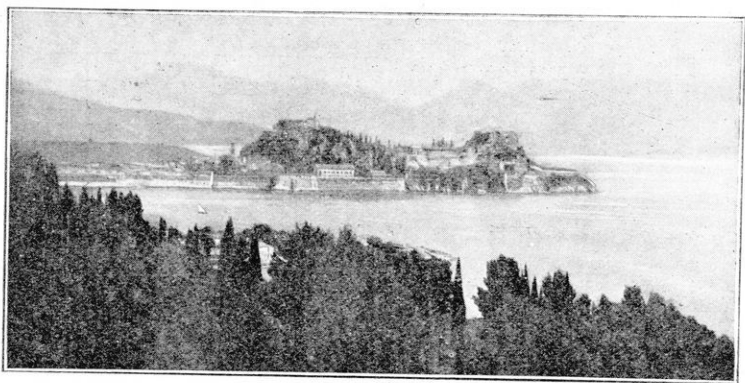
Κλίμα. Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἔχουν γλυκὺ θαλάσσιον κλίμα μὲ ἀφθόνους βροχάς. Ἡ πλουσιωτέρα εἰς βροχάς εἶναι ἡ Κέρκυρα. Εἰς τὴν γλυκύτητα τοῦ κλίματος καὶ τὰς ἀφθόνους βροχάς ὀφείλεται ἡ πλουσιωτάτη βλάστησις τῶν νήσων τούτων, καὶ ἡ μεγάλη ποικιλία τῶν γεωργικῶν αὐτῶν προϊόντων. Ἡ ἐλαία, ἕνεκα τῆς

γλυκύτητος τοῦ κλίματος, καλλιεργεῖται καὶ εἰς τὰς ὑψηλὰς κλιτύας τῶν ὄρεων.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἀποτελοῦν μίαν ἀπὸ τὰς πλεόν καλλιεργη-
μένης περιοχᾶς τῆς Ἑλλάδος. Τὴν περισσοτέραν καλλιεργημέ-
νην ἔκτασιν κατέχουν αἱ ἄμπελοι, αἱ σποραὶ καὶ ἔπειτα ἡ κοριν-
θιακὴ σταφίς (ιδίως εἰς τὴν Κεφαλληνίαν καὶ Ζάκυνθον). Με-
γάλας ἐκτάσεις κατέχουν ἐλαιῶνες, παράγοντες μεγάλας ποσότητος
ἐλαίου. Ἐκ τῶν γεωργικῶν προϊόντων τῶν Ἰονίων νήσων φημί-
ζονται τὰ κρασιά τῆς Κεφαλληνίας, τὰ βαθύχρωμα τῆς Λευκάδος
καὶ τῆς Κερκύρας, τὰ ὅποια χρησιμοποιοῦνται πρὸς χρωματισμὸν
τεχνητῶν κρασιῶν, τὸ λάδι, τὰ πορτοκάλια τῆς Κερκύρας κ.λ.π.

Ἡ κτηνοτροφία εἶναι πολὺ περιορισμένη. Οἱ ἵπποι καὶ ἡμί-
νοι, οἱ ὅποιοι ἐχρησιμοποιοῦντο ἄλλοτε εἰς τὴν συγκοινωνίαν, ἐκ-
τοπίζονται ἀπὸ τὰ αὐτοκίνητα, λίαν εὐχρηστα εἰς τὸ πυκνότετον
δίκτυον καλῶν ἁμαξιτῶν ὁδῶν, πρὸ ἐνώσει ἔλα τὰ χωρία τῶν νή-

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

85. Ἡ Κέρκυρα, ἡ κατάφυτος νῆσος τοῦ Ἰονίου μὲ τὰς ὁραίας ἐξοχάς.

σων μὲ τὴν πρωτεύουσαν ἐκάστου. Τὰ αἰγοπρόβατα ἐπίσης πε-
ριορίζονται λόγῳ τῶν ἀναδασωτικῶν προσπαθειῶν, αἱ ὅποιαί γί-
νονται εἰς τὰ ἀκαλλιεργήτα ἐδάφη.

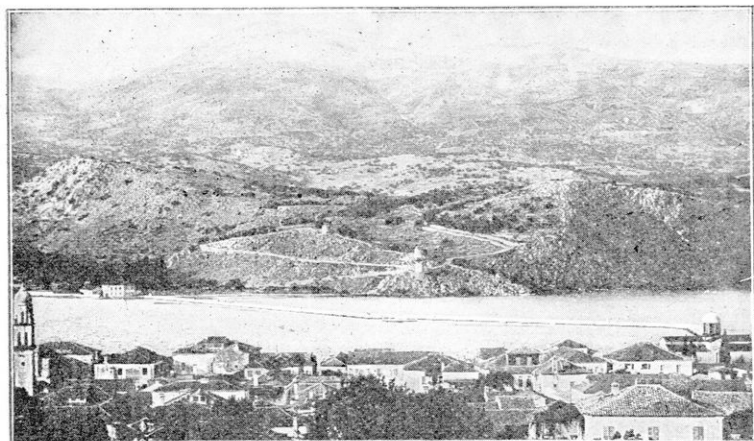
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Κυθῆρων
— 7 ἐν ἄλλῳ μεγάλῃ νήσοι, δι' αὐτὸ καὶ Ἑπτάνησος) ἀποτελοῦν

μέρος του Ἑλληνικοῦ Κράτους ἀπὸ τοῦ 1864. Ἔως τότε ἀπετέλουν τὴν «Ἰόνιον πολιτείαν» μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κέρκυραν καὶ ἐκυβερνῶντο ἀπὸ Ἀγγλον ἄρμοστὴν.

Ὁ σημερινὸς πληθυσμὸς τῶν Ἰονίων νήσων (ἐκτὸς τῶν Κυθήρων) ἀνέρχεται εἰς 250 000. Ὁ πληθυσμὸς οὗτος, πυκνότερος ἐδῶ παρὰ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, συντηρεῖται ἐπὶ τῶν δρει-

86. Τὸ Ἀργοστόλιον καὶ ἡ μεγάλη λιθινὴ αὐτοῦ γέφυρα.

ῶν τούτων νήσων λόγῳ τῆς ἐντατικῆς καλλιεργείας τῆς γῆς ἐν μέρει δὲ καὶ ἀπὸ τὴν ναυτιλίαν καὶ μετανάστευσιν.

Διοικητικῶς ἡ Ἐπτάνησος χωρίζεται εἰς τρεῖς νομοὺς (ἡ Λευκὰς ἀποτελεῖ ἐπαρχίαν τοῦ νομοῦ Πρεβέζης, τὰ δὲ Κύθηρα τοῦ νομοῦ Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας).

1. Νομὸς Κερκύρας περιλαμβάνων τὴν Κέρκυραν, τὰς πρὸς Β αὐτῆς νησίδας (Ὁθωνοί, Ἐρρικουσαί, Μαθράκι), καὶ τὰς πρὸς Ν Παξοὺς καὶ Ἀντιπάξους.

Πόλεις : Ἡ **Κέρκυρα** (35 000). Ὁ λιμὴν αὐτῆς ἔχει ἐξαιρετικὴν σημασίαν, διότι εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς θαλασσίας ὁδοῦ Πειραιῶς — Ἰταλίας καὶ εἶναι ὁ πλησιέστερος πρὸς τὴν Εὐρώπην ἑλληνικὸς λιμὴν. Εἰς τὴν Κέρκυραν εὐρίσκονται πλεῖστοι ἐξοχαί θεωρούμεναι ἀπὸ τὰς ὠραιότερας τῆς Ἑλλάδος.

2. Νομὸς Κεφαλληνίας, περιλαμβάνει τὴν Κεφαλληνίαν καὶ Ἰθάκην. **Πόλεις :** Τὸ **Ἀργοστόλιον**, μὲ εὐρυχωρότατον καὶ ἀσφα-

λέστατον λιμένα. Τὸ **Ληξούριον** ἔναντι τοῦ Ἐργοστολίου. Τὸ **Βαθὺ** τῆς Ἰθάκης.

3. Νομὸς Ζακύνθου περιλαμβάνων τὴν Ζάκυνθον, «τὸ ἄνθος τῆς Ἀνατολῆς», ὅπως ὠνομάσθη διὰ τὴν ὠραιότητά της. Πρὸς Ν τῆς Ζακύνθου εὑρίσκονται αἱ μικραὶ νῆσοι Στροφάδες. Ἡ Ζάκυνθος εἶναι πατρίς τοῦ ποιητοῦ Σολωμοῦ. Πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ ἢ πόλις **Ζάκυνθος** (12 000).

---

87. Ἡ Σκῦρος με τὰ σπίτια τοῦ αἰγαιοπελαγικοῦ τύπου (σιτέγαι ὀριζόντιοι ἐστρωμένοι με πηλὸν ἢ πλάκας. Παραβάλετε οἰκίας εἰκόνας 32 καὶ 80).

9. ΤΟ ΑΙΓΑΙΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΝΗΣΟΙ ΤΟΥ

ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Θέσις. Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος με τὸ ὠραῖον βαθυκύανον χρῶμά του εὐρίσκεται μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Μ. Ἀσίας, χωρίζεται δὲ ἀπὸ τὴν Μεσόγειον καὶ κλείεται διὰ τῆς ἀλύσεως τὴν ὁποίαν σχηματίζουν αἱ νῆσοι Κύθηρα-Ἀντικύθηρα-Κρήτη-Κάτος-Κάρπαθος-Ρόδος. Τοιοῦτοτρόπως τὸ Αἰγαῖον ἀποβαίνει μία κλειστὴ θάλασσα με τρεῖς φυσικὰ ἐξόδους : μίαν πρὸς τὰ ΒΑ, διὰ τῆς ὁποίας συγκοινωνεῖ με τὴν Προποντίδα καὶ πέραν αὐτῆς με τὸν Εὐξείνιον Πόντον· δευτέραν πρὸς τὰ ΝΔ, διὰ τῆς ὁποίας συγκοινωνεῖ πρὸς τὴν Δ. Μεσόγειον· καὶ τρίτην πρὸς τὰ ΝΑ, διὰ τῆς ὁποίας συγκοινωνεῖ πρὸς τὸ ἀνατολικώτερον τμήμα τῆς Μεσογείου.

Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος εἶναι μία ἀπὸ τὰς σπουδαιότερας θαλάσσης, διότι εὐρίσκεται ἐπάνω εἰς τὸν μεγάλον θαλάσσιον δρόμον Μεσογείου-Εὐξείνου, διὰ τοῦ ὁποίου διεξάγεται τὸ ζωηρὸν ἐμπό-

88. Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος.

(1. Αἱ ἐντὸς τῆς θαλάσσης γραμμαὶ εἶναι βυθομετρικαὶ καμπύλαι καὶ δεικνύουσι τὸ βάθος ὡς ἐξῆς : α) Μεταξὺ παραλίας καὶ πρώτης καμπύλης ἔχομεν βάθος τὸ πολὺν 100 μέτρων. β) Μεταξὺ πρώτης καὶ δευτέρας καμπύλης βάθος τὸ πολὺν 200 μ. γ) Μεταξὺ δευτέρας καὶ τρίτης βάθος τὸ πολὺν 1000 μ. δ) Ἐντὸς τῆς τρίτης καμπύλης τὸ βάθος εἶναι μεγαλύτερον ἀπὸ 1000 μ. Καὶ ὅπου τὸ βάθος ὑπερβαίνει καὶ τὰς 2000 μέτρα ὑπάρχει καὶ τετάρτη καμπύλη).

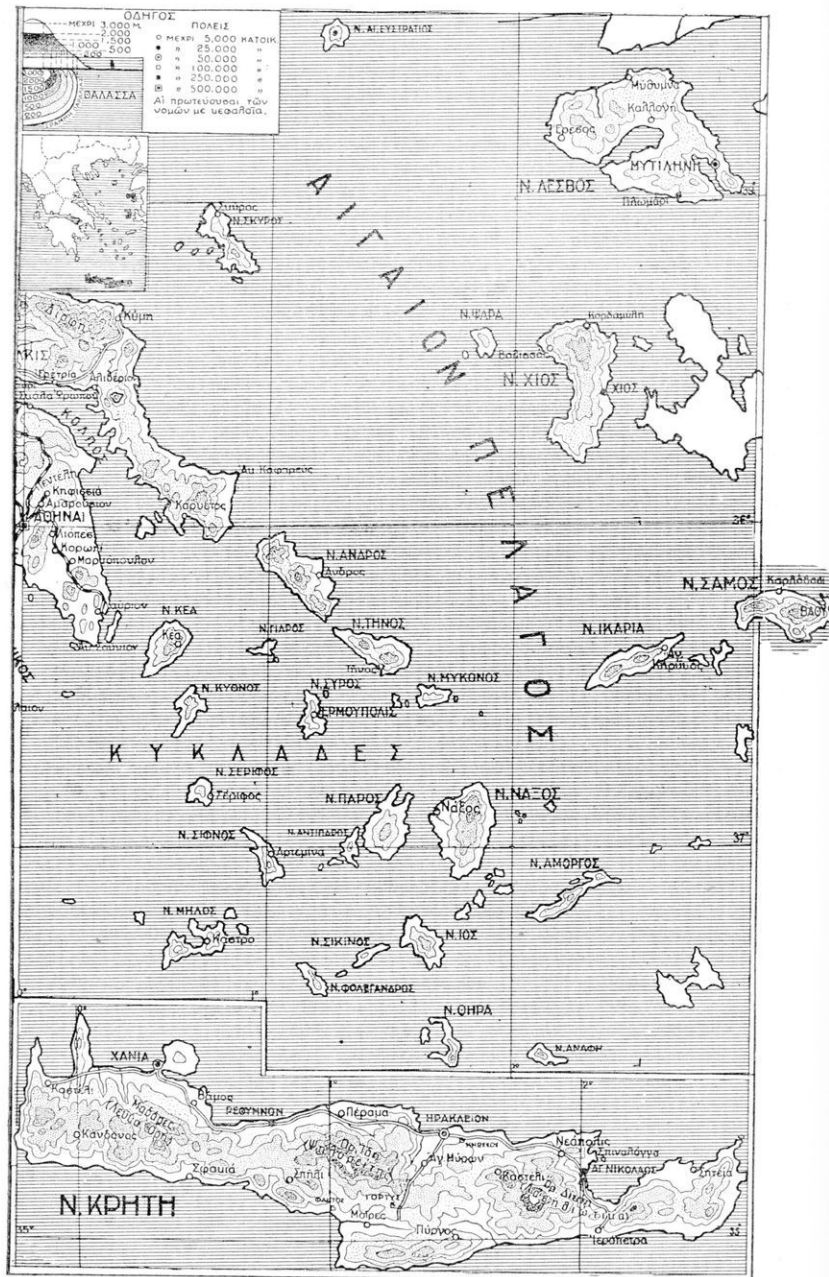
ριον τῶν ἰσχυρῶν βιομηχανικῶν χωρῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, μετὰς πλουσίας γεωργικᾶς χώρας τῆς ἀνατολικῆς.

Παράλια. Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, μετὰ τὸν Β-Ν ἄξονά του διπλάσιον περίπου τοῦ Δ-Α, μετὰ τὸν καταπληκτικὰ μέγαν ἀριθμὸν βαθέων κόλπων, ὁ ὁποῖος τὸ στεφανώνει, μετὰ τὸ μέγα πλῆθος μεγάλων καὶ μικρῶν νήσων, αἱ ὁποῖαι τὸ στολίζουν, ἔχει, σχετικῶς μετὰ τὴν ἔκτασίν του, τὸ μεγαλύτερον μῆκος παραλίων ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας θαλάσσας τῆς Μεσογείου. Σπάνια εἶναι τὰ σημεῖα ὅπου ἡ γραμμὴ τῶν παραλίων του εἶναι ὁμαλὴ καὶ δὲν σχηματίζει ἐσοχὰς καὶ ἐξοχὰς, καθὼς εἰς τὴν Θράκην, καὶ εἰς τὰ ἀνατολικά παράλια τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Κυνουρίας. Ἡ ὑπόλοιπος γραμμὴ τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν θαυμαστὴν ἐναλλαγὴν βαθέων κόλπων καὶ μακροτάτων χερσονήσων.

Ἐξισοπαράτηρον εἶναι ὅτι ὅλοι οἱ κόλποι καὶ αἱ χερσόνησοι τῶν ἐλληνικῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου διευθύνονται πρὸς τὰ ΝΑ. Οἱ κόλποι καὶ αἱ χερσόνησοι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Χαλκιδικῆς, ἡ Μαγνησία καὶ ὁ Παγασητικὸς, ὁ Εὐβοϊκός, ἡ Ἀττικὴ καὶ ὁ Σαρωνικὸς, ἡ Ἀργολίς καὶ ὁ Ἀργολικὸς. Ἀντιθέτως οἱ κόλποι καὶ αἱ χερσόνησοι τῶν Μικρασιατικῶν παραλίων στρέφονται πρὸς Δ καὶ ΝΔ. Νομίζει κανεὶς ὅτι ὅλα αὐτὰ αἱ χερσόνησοι Ἑλλάδος καὶ Μ. Ἀσίας τείνουν νὰ φέρουν πλησιέστερα τὰς δύο χώρας, ἐνῶ οἱ κόλποι των, ἀνοικτοί, ἀπέναντι οἱ μὲν εἰς τοὺς δέ, περιμένουν ἔτοιμοι νὰ δεχθοῦν τοὺς ναυτικούς καὶ τοὺς ἐμπόρους των.

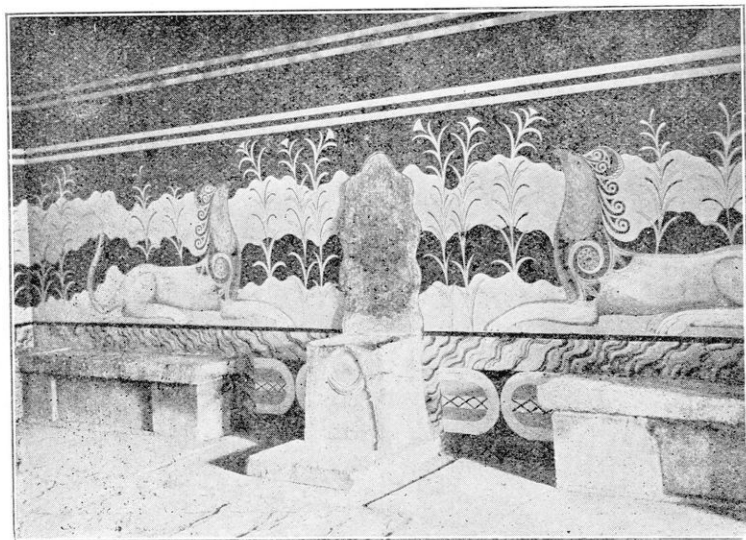
Καὶ διὰ νὰ διευκολυνθῇ ἀκόμη περισσότερο ἡ ἐπικοινωνία τῶν δύο χωρῶν, τὸ Αἰγαῖον εἶναι ἐγκατεσπαρμένον μετὰ πλῆθος νήσων. Πρὸς Ν τὸ νησιωτικὸν τόξον τῶν *Κυθίωνων*, *Ἀντικυθήρων*, *Κρήτης*, *Κάσου*, *Καρπάθου* καὶ *Ρόδου*. Εἰς τὸ μέσον αἱ *Κυκλάδες* δυτικῶς, καὶ αἱ νότιοι *Σποράδες* ἀνατολικῶς. Βορειότερον ἡ *Εὐβοία* καὶ αἱ βόρειοι *Σποράδες* δυτικῶς, καὶ ἀπέναντι αὐτῶν ἡ *Λέσβος*, ἡ *Χίος* καὶ τὰ *Ψαρά*, ἡ *Σάμος* καὶ ἡ *Ἰκαρία*. Εἰς τὸ Θρακικὸν τέλος τμήμα τοῦ Αἰγαίου, ἡ *Θάσος*, ἡ *Σαμοθράκη*, ἡ *Ἰμβρος*, ἡ *Λήμνος*, ἡ *Τένεδος*.

Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος λοιπὸν μετὰ τὰ πολὺκόλπα παράλιά του, τὸ μέγα πλῆθος τῶν νήσων του καὶ τοὺς πανταχοῦ προχείρους λιμένας καὶ ὄρμους καὶ καταφύγια, ἦτο προωρισμένον ὄχι νὰ ἀπομακρύνῃ καὶ νὰ χωρίσῃ, ἀλλὰ νὰ φέρῃ πλησίον καὶ νὰ θέσῃ εἰς ἐπικοινωνίαν τοὺς λαοὺς, οἱ ὁποῖοι κατόκησαν τὰς γύρω του χώρας.

89. Χάρτης τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους (κλί. 1 : 2 500 000).

Με τὰς φυσικὰς δὲ εὐκολίας, πρὸς τὸ Αἰγαῖον προσφέρει εἰς τοὺς ταξιθεύοντας, ὑπῆρξεν, ἀπὸ τὴν πλέον μακρυνὴν ἀρχαιότητα, ἡ μόνη σχεδὸν θάλασσα, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἠδύναντο, με τὰ μικρὰ καὶ ἀτελέστατα πλοῖα τῶν προϊστορικῶν χρόνων, νὰ ἐμπορεύωνται ἀσφαλῶς. Οὕτω ἡ θάλασσα αὕτη ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ

90. Ὁ θρόνος τοῦ Μίνωος εἰς μεγάλην αἴθουσαν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ.

κέντρον μεγάλου προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον ὀνομάζομεν Αἰγαῖον πολιτισμὸν, καὶ τὸν ὁποῖον σπουδάζομεν σήμερον εἰς τὰ θαυμαστὰ λείψανα τῆς Κνωσοῦ καὶ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς μακρυνῆς ἐκείνης ἐποχῆς.

Ἡ μορφή τοῦ βυθοῦ. Ὁ βυθὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὄχι τόσο βαθὺς ὥσπερ τοῦ Ἰονίου, εἶναι ἐν τούτοις περισσότερο ἀκανόνιστος (χάρτ. 88). Οὕτω εἰς τὰ νότια του μεταξὺ Κρήτης καὶ Κυκλάδων σχηματίζεται μέγα βαθὺ κοίλωμα ἀπὸ τὸν Μαλέαν ἕως τὴν Κάρπαθον. Τὸ κοίλωμα τοῦτο τοῦ βυθοῦ, παράλληλον μὲ τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν χωρίζει ἀπὸ τὰς Κυκλάδας, ἔχει μέγιστον βάθος περὶ τὰ 2500 μέτρα. Πρὸς Β ὁ βυθὸς ἀνυψοῦται ὀλίγον κατ' ὀλίγον πρὸς τὰς Κυκλάδας καὶ σχηματίζει ἐκεῖ ἐκτεταμένον ὑπο-

θαλάσσιον ὄροπέδιον εἰς βάθος 100-200 μέτρων, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπικάθηνται αἱ περισσότεραι νῆσοι τῶν Κυκλάδων.

Πρὸς τὰ Β πάλιν τοῦ Αἰγαίου, μεταξὺ βορείων Σποράδων καὶ Χαλκιδικῆς, σχηματίζεται ἄλλο βαθὺ κοίλωμα μὲ διεύθυνσιν ΝΔ-ΒΑ ἀπὸ τὴν Μαγνησίαν ἕως πέραν τοῦ Ἁγ. Ὁρους. Ἡ λεκάνη αὕτη φθάνει μέχρι βάθους 1200 μ. καὶ συνεχίζεται εἰς ὄλοον μικρότερον βάθος πρὸς τὸν Μέλανα κόλπον τῆς Θράκης. Πρὸς τὰ κοιλώματα λοιπὸν ταῦτα κλίνουν οἱ κόλποι καὶ διευθύνονται εἰς ἄξονες τῶν χερσονήσων τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς παλαιὰν γεωλογικὴν ἐποχὴν τὸ Αἶγαίον πέλαγός δὲν ὑπῆρχεν. Εἰς τὴν θέσιν του μία μεγάλη ξηρὰ ἤγωνε τὴν Μ. Ἀσίαν μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἣ ὁποία βεβαίως δὲν εἶχε τὸ σημερινὸν σχῆμα. Ἡ ἑλληνοασιατικὴ αὕτη ἤπειρος, σκεπασμένη μὲ δάση, λειβάδια καὶ μεγάλας λίμνας, ἔτρεφε μεγάλα θηλαστικά ζῷα, τῶν ὁποίων ἀπολιθώματα ἀνευρέθησαν εἰς Πικέρμι, Ἀλιάκμονα κλπ. Ἡ χώρα αὕτη ὠνομάσθη ἀπὸ τοὺς γεωλόγους *Αἰγῆς*.

Καθ' ὅσον ὅμως παρήρχοντο οἱ αἰῶνες, τὸ ἔδαφος τῆς Αἰγῆδος ἐχαμήλωνε καὶ σιγὰ σιγὰ εὐρέθη ὑπὸ τὰ ὕδατα καὶ ἐσχημάτισε τὸν βυθὸν τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τὰ ὑψηλότερα μέρη τῆς καὶ αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων τῆς, παραμείναντα ἔξω ἀπὸ τὰ ὕδατα, ἐσχημάτισαν τὰς νήσους του.

Κλίμα. Οἱ συχνότεροι ἄνεμοι τοῦ Αἰγαίου, χειμερινοὶ καὶ θερινοί, εἶναι οἱ **βόρειοι**. Οὗτοι πνέοντες κατὰ τὸν χειμῶνα, ἐλαττώνουν τὴν θερμοκρασίαν καὶ διὰ τοῦτο τὸ ψυχρὸς εἰς τὸ Αἶγαίον εἶναι δριμύτερον παρὰ εἰς τὸ Ἰόνιον.

Κατὰ δὲ τὴν θερμὴν ἐποχὴν τοῦ ἔτους πνέουν οἱ **ετησίοι (μελέμια)**, ἐπίσης ξηροὶ βόρειοι ἄνεμοι. Οὗτοι φέρουν ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀποδιώκοντες τοὺς ὑδρατμοὺς, κάμνουν τὴν ἀτμόσφαιραν διαυγεστέραν, οὕτω δὲ αἱ ἠλιακαὶ ἀκτῖνες φθάνουν εἰς τὸ ἔδαφος μὲ ὅλην τὴν καυστικότητά. Νότιοι ἄνεμοι φυσοῦν μόνον κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ σπανιώτερον τὴν ἀνοιξιν, φέροντες ὀλίγας βροχὰς ἐκ τῆς Μεσογείου.

Πλὴν τῶν γενικῶν τούτων ἀνέμων, εἰς τὸ Αἶγαίον πνέουν καὶ οἱ τοπικοὶ ἄνεμοι τῶν θαλασσῶν μας, αἱ **αὔραι**, ἢ **θαλασσία αὔρα ἢ μπάτης**, ἐκ τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν ξηράν, κατὰ τὰς θερμὰς ὥρας τῆς ἡμέρας, καὶ ἡ **ἀπόγειος αὔρα**, ἢ ὁποία ἀντιθέτως φυσᾷ τὴν νύκτα, ἐκ τῆς ξηρᾶς πρὸς τὴν θάλασσαν. Τὴν ἀπόγειον χρη-

σιμοποιούντες οι άλιεις φεύγουν εκ του λιμένος την νύκτα, δια να επιστρέψουν την ημέραν με τον μπάτην.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Η μεγάλη οικονομική σημασία του Αιγαίου οφείλεται όχι μόνον εις την άλιειαν του και εις τα προϊόντα των νήσων του, αλλά προπαντός εις τους λιμένες του και εις την θέσιν του. Εις τὸ Αιγαῖον εὐρίσκονται 3 σημαντικοὶ λιμένες, ὁ **Πειραιεύς**, ἡ **Θεσσαλονίκη** καὶ ἡ **Σμύρνη**, ἐξυπηρετοῦντες μεγάλας ἐνδοχώρας, μετὰ τὰς ὁποίας συνδέονται διὰ μακρῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν. Οὕτως ὁ Πειραιεύς μετὰ τὴν ἀκτοπλοῖαν καὶ τοὺς σιδηροδρόμους του ἐξυπηρετεῖ τὴν νότιον Ἑλλάδα καὶ γενικῶς τὰ ἑλληνικὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Ἡ Θεσσαλονίκη τὴν Μακεδονίαν, τὴν νότιον Σερβίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Ἡ Σμύρνη μέγα μέρος τῆς Μ. Ἀσίας.

Τὸ Αἰγαῖον ἐξυπηρετεῖ τὰς συγκοινωνίας τῶν περὶ αὐτὸ χωρῶν καὶ μετὰ τοὺς βαθεῖς κόλπους του, εἰς τὸν μυχὸν τῶν ὁποίων εὐρίσκονται τὰ ἐπίνεια πυκνοκατωχημένων πεδινῶν περιοχῶν.

Τὸ Αἰγαῖον, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, χρησιμοποιεῖται ὡς δὸδος μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Δ. Εὐρώπης καὶ τῶν χωρῶν τῆς Μαύρης θαλάσσης. Διὰ τοῦ Αἰγαίου διέρχονται αἱ θαλάσσιαι συγκοινωνίαι τῆς Βουλγαρίας, τῆς Ρουμανίας, τῆς Ν. Ρωσίας, τοῦ Καυκάσου, πρὸς τὸν ὑπόλοιπον κόσμον. Καὶ οἱ λιμένες τοῦ Αἰγαίου, πρὸ πάντων ὁ Πειραιεύς, χρησιμοποιοῦνται ὡς διάμεσοι σταθμοὶ τῶν ἀτμοπλοίων, τὰ ὅποια ἐκτελοῦν τὴν συγκοινωνίαν Μεσογείου-Εὐξείνου.

Αἱ νῆσοι.—Τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ ἐξετάσωμεν κατὰ τὴν ἐξῆς σειρὰν :

- α) Κρήτη.
- β) Κυκλάδες.
- γ) Εὐβοία καὶ Β. Σποράδες.
- δ) Νῆσοι τοῦ Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου.

α) Κρήτη

(8 222 τετρ. χιλιόμετρα — 400 000 κάτοικοι)

Ἡ Κρήτη, ἡ μεγαλυτέρα τῶν ἑλληνικῶν νήσων, ἔχει ἕδαφος ὄρεινόν. Μία μεγάλη ὄρσειρά διασχίζει τὴν νῆσον ἐκ Δ πρὸς Α

μέ υψηλότερα ὄρη τὰ **Λευκά**, τὴν **Ἴδην** (**Ψηλορείτην**) καὶ τὴν **Δίκτην** (**Δασυθιώτικα**). Μεταξὺ αὐτῶν σχηματίζονται ὑψηλότεροι ἢ χαμηλότεροι ἀυχένες, διὰ τῶν ὁποίων συγκοινωνεῖ ἡ βορεῖα μετὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς νήσου.

91. Τομὴ τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Κρήτης ἐκ Δ. πρὸς Α.
(Τὰ ὄρη ἔχουν ὑπερψωθῆ δεκάκις διὰ τὰ φαίνονται).

(1. Συγκρίνατε τὴν τομὴν μετὰ τὸν χάρτην τῆς Κρήτης. 2. Παρατηρήσατε πόθεν εἶναι δυνατὴ διάβασις ἀπὸ τὰς πόλεις τῶν βορείων παραλίων πρὸς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς νήσου).

Ἡ μεγάλη αὕτῃ ὄροσειρὰ θεωρεῖται συνέχεια τῶν κεντρικῶν ὄρέων τῆς Ἑλλάδος, τὰ ὅποια διασχίζουν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ Ἀλβανικὰ σύνορα μέχρι τῶν νοτίων ἀκρωτηρίων τῆς Πελοποννήσου, ἀπὸ τὰ ΒΔ πρὸς τὰ ΝΑ. Παραλλήλως μετὰ τὴν μεγάλην ὄροσειρὰν τῆς Κρήτης, καὶ πρὸς Ν αὐτῆς ὑψώνεται ἄλλη, χαμηλὴ καὶ μικρά, ἡ ὁποία κλείει τὴν κοιλάδα τῆς Μεσαράς.

Ἡ Κρήτη εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν νοτίαν, ἔχει πολλοὺς κόλπους, λιμένας καὶ χερσονήσους. Μεγαλύτεροι εἶναι οἱ κόλποι *Κισσάμου*, *Χανίων*, ὁ μεγάλος καὶ ἀσφαλῆς λιμὴν τῆς *Σούδας*, ὁ κόλπος τοῦ *Μεραμπέλου*. Τοιοῦτοτρόπως ἡ βορεῖα αὕτη πλευρὰ, ἡ ὁποία βλέπει πρὸς τὸ Αἰγαῖον παρουσιάζει φυσικὰ πλεονεκτήματα διὰ τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τὰς ἄλλας νήσους καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος. Ἀντιθέτως ἡ νοτία πλευρὰ ὄχι μόνον εἶναι ἀλίμενος, ἀλλὰ καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἀντικρυνὴν παραλίαν τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ μεγάλης ἀνοικτῆς καὶ ἐρήμου ἀπὸ νήσους καὶ καταφύγια θαλάσσης. Ἐπὶ πλεόν ἡ θάλασσα εἰς τὰ νότια τῆς Κρήτης εἶναι ἀποτόμως βαθεῖα, εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἀπόστασιν (βλ. χάρτ. σελ. 108). Εἶναι εὐνόητον λοιπὸν διατι πρὸς τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς νήσου ἀνεπτύχθησαν καὶ αἱ σημαντικώτεραι πόλεις τῆς νήσου καὶ αἱ ὁδοὶ συγκοινωνίας.

Ἡ Κρήτη παράγει πολλὰ καὶ ἐκλεκτὰ προϊόντα. Τὰ σπουδαιότερα ἐξ αὐτῶν εἶναι σιτηρὰ, κρασιὰ καὶ λάδι. Φημίζονται τὰ

τουριά της, τὰ κρασιά τῶν Ἀρχάνων, τὰ πορτοκάλια της, τὰ κάστανά της καὶ τὰ πολὺ εὐχυμα χαρούπια της. Αἱ καλλιεργούμεναι ἐκτάσεις ὑπερβαίνουν τὸ 1 ἑκατομμύριον στρέμματα. Εἰς τὴν Κρήτην ὑπάρχει ἐξαίρετος βιομηχανία ἐλαίου καὶ σαπῶνων.

Τὰ κυριώτερα γεωργικὰ προϊόντα τῆς Κρήτης

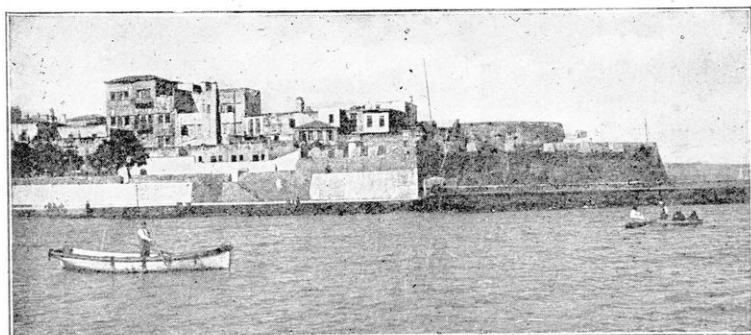
<i>Εἶδη καλλιεργείας</i>	<i>Καλλιεργούμεναι ἐκτάσεις εἰς στρέμματα</i>	<i>Ἀξία παραγωγ. εἰς δραχμὰς</i>
Σιτηρὰ	550 000	200 000 000
᾽Οσπρία	73 000	30 000 000
Λαχανικὰ	45 000	60 000 000
᾽Αμπελοι	185 000	115 000 000
Σταφίς σουλτανίνα καὶ ραζαζιά	75 000	150 000 000
᾽Ελαιον (μέσος ὄρος)	—	350 000 000

(1. Ποῖον εἶναι τὸ κυριώτερον γεωργικὸν προϊόν τῆς Κρήτης ; 2. Συγκρίνατε τὴν παραγωγὴν τῆς Κρήτης μὲ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν βορειῶν χωρῶν τῆς Ἑλλάδος. 3. Συμβουλευθῆτε τὸν χάοτην τῆς ἐλαίας, σελ. 159).

Ἡ Κρήτη ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ 1912, ὁπότε ἠνώθη μετὰ πολλὰς καὶ ἡρωϊκὰς ἐπαναστάσεις. Ἐχει πληθυσμὸν 400 000 περίπου, ἀμιγῆ ἑλληνικόν, καὶ διαιρεῖται εἰς 4 νομοὺς.

1. Νομὸς Χανίων, πρωτ. **Χανιά** (27 000), ἔδρα τοῦ γενικοῦ Διοικητοῦ Κρήτης.

2. Νομὸς Ρεθύμνης, πρωτ. ἡ **Ρεθύμνη**, ΝΑ τῆς ὁποίας εὐρίσκεται ἡ ἱστορικὴ μονὴ τοῦ Ἀρκαδίου.

92. Τὰ Χανιά καὶ τὸ ἱστορικὸν μεσαιωνικὸν φρούριόν των.

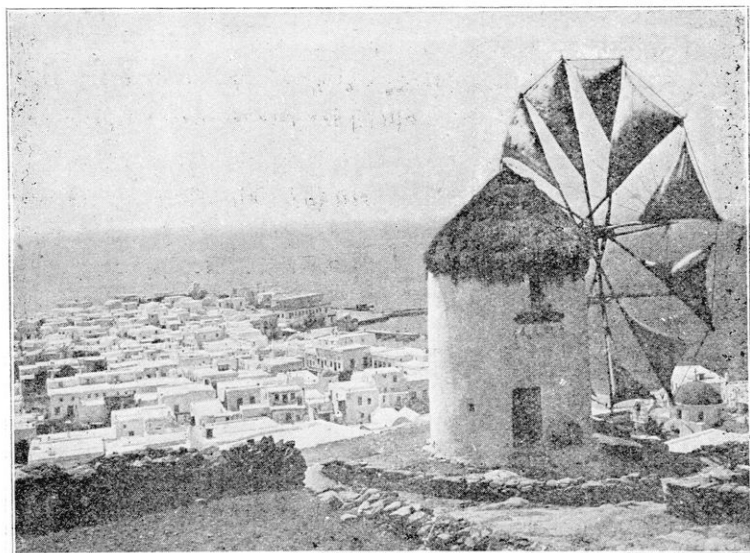
3. Νομός Ἡρακλείου, πρωτ. τὸ **Ἡράκλειον** (35 000), ἡ ἐμπορικωτέρα πόλις τῆς Κρήτης. Παρ' αὐτὴν ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἐρεῖπια τῆς ἀρχαίας **Κνωσοῦ**, προϊστορικῆς πόλεως τοῦ Αἰγαίου πολιτισμοῦ.

4. Νομός Λασηθίου, πρωτ. ὁ **Ἅγιος Νικόλαος**.

β) Κυκλάδες

(2 580 τετρ. χιλιόμετρα — 130 000 κάτοικοι).

Αἱ μεγαλύτεραι τῶν Κυκλάδων νήσων εἶναι: ἡ **Ἄνδρος**, **Τήνος**, **Μύκονος**, **Νάξος**, **Ἀμοργός**, **Κέως**, **Κύθνος**, **Σέριφος**, **Σίφνος**, **Μῆλος**, **Σῦρος**, **Πάρος**, **Ἴος**, **Θήρα**. Τὸ ἔδαφος πολλῶν ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡφαιστειογενές, περικλείει δὲ μεγάλην ποικιλίαν σπανίων πολλὰκις ὄρυκτων. Οὕτω εἰς τὴν Νάξον ἐξάγεται ἡ μοναδικὴ εἰς τὸν κόσμον **σμύρις**, εἰς τὴν Θήραν ἡ **θηραϊκὴ γῆ**, χρησιμοποιομένη εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ τσιμέντου, εἰς τὴν Πάρον τὰ καθαρώτερον καὶ τελειότερον κρυσταλλωμένα **λευκὰ μάγμαρα**.

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

93. Ἡ **Μύκονος**, ἐν ἀπὸ τὰ δόλωφα νησιὰ τοῦ Αἰγαίου.

(Ὁ ἀνεμόμυλος ἀλέθει τὸν σιγὸν (ἀνάμικτον σῖτον καὶ κριθήν), ὁ ὁποῖος καλλιερθεῖται εἰς τὰς Κυκλάδας. Αἱ οἰκίαι αἰγαιοπελαγικοῦ τύπου σκεπασμένα μετὰ πηλὸν ἢ πλάκας Παραβάλετε εἰκ. 32, 80 καὶ 87).

εις τὴν Σέριφον, Σίφνον, Κύθρον, Σύρον, **σίδηρος**, εἰς τὴν Μῆλον **γύψος** κ. λ. Ἡ Θήρα ἀποτελεῖ τὸ ἐξωτερικὸν μέρος ἡφαιστείου, τοῦ ὁποίου ὁ κρατὴρ σχηματίζει τὸν βυθὸν τῆς πρὸ αὐτῆς βαθείας κυκλικῆς θαλάσσης.

Πλὴν τῶν ὀρυκτῶν προϊόντων αἱ πετρώδεις Κυκλάδες παράγουν διάφορα σιτηρὰ καὶ οἶνον. Ἡ Σύρος εἶναι γνωστὴ διὰ τὰ πολὺ πρῶϊμα λαχανικά της, τὰ ὁποῖα πωλοῦνται εἰς ὑψηλὰς τιμὰς εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ.

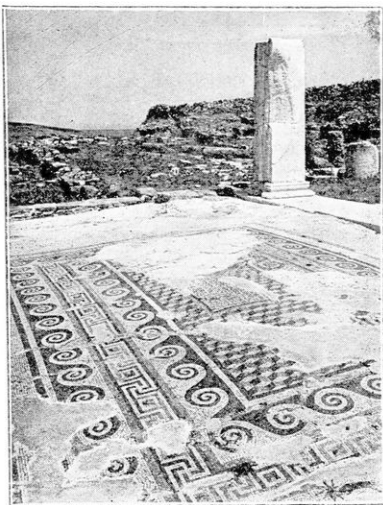
Αἱ Κυκλάδες ὠνομάσθησαν οὕτω διότι ἀποτελοῦν τρόπον τινά, κύκλον πέριξ τῆς ἰεράς διὰ τοὺς ἄρχαίους, νήσου Δήλου. Εἰς τὴν μικρὰν καὶ ξηρὰν ταύτην νησίδα ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πλουσιώτατα κτίρια λατρείας. Ἡ Δήλος ἀποτελεῖ σήμερον ἓνα ἀπὸ τοὺς πλέον ἐνδιαφέροντας ἀρχαιολογικοὺς τόπους.

Αἱ Κυκλάδες ἀποτελοῦν ἓνα νομὸν μὲ πρωτ. τὴν Ἐρμούπολιν (22 000), πόλιν ναυτικὴν καὶ βιομηχανικὴν. Ἡ Ἐρμούπολις ἔχει πολλὰ ἐργοστάσια καὶ ὑπῆρξε τὸ πρῶτον βιομηχανικὸν καὶ ἐμπορικὸν κέντρον τῆς χώρας μας μετὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ τὰ ἔμπροσθέντα ταῦτα, ὀλίγα ἔτη ἀργότερον, τὰ κατέκτησεν ὁ Πειραιεύς, ὅστις συγκεντρώνει πολὺ περισσότερα φυσικὰ καὶ τεχνικὰ προσόντα.

γ) Εὐβοία

(3 580 τετρ. χιλιόμετρα—162 000 κάτοικοι).

Ἡ Εὐβοία, ἡ δευτέρα κατὰ τὸ μέγεθος νῆσος τῆς Ἑλλάδος, εὐρίσκεται ἀνατολικῶς τῆς Στερεᾶς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν χωρίζεται διὰ τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου. Εἰς τὸ στενότερον σημεῖον τούτου σχημα-

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

94. Ἡ Δήλος, ὅπου δὲν ἀπομένουν παρὰ πτωχαὶ ἀμνησίσεις τῆς παλαιᾶς τῆς λαμπρότητος.

Φωτ. Φωτοτοπογρ. Ύψηρ. Ύπουργ. Συγκοινωνίας
 95. Ἡ Χαλκίς καὶ τὸ Στενὸν τοῦ Εὐρίπου, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἡ κινητὴ γέφυρα.

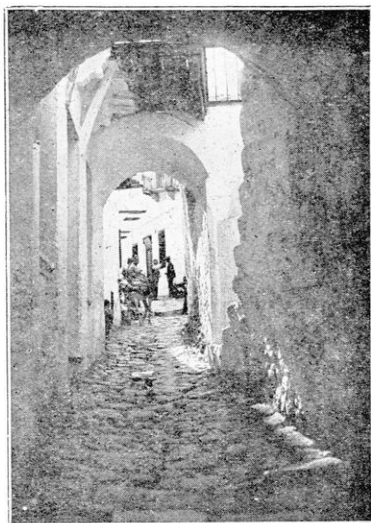
τίζεται ὁ πορθμὸς τοῦ Εὐρίπου (στενὸς 40 μέτρα). Ἐνταῦθα παρατηρεῖται περίεργον φαινόμενον παλιρροίας. Τὰ νερά τῆς θαλάσσης ἐπὶ 6 1/2 ὥρας τρέχουν ὡς ὀρμητικὸς ποταμὸς (μὲ ταχύτητα 11 περίπου χιλιομέτρων τὴν ὥραν) ἀπὸ τὸν βόρειον πρὸς τὸν νότιον Εὐβοϊκόν, καὶ κατόπιν ἐπὶ ἄλλας 6 1/2 ὥρας ἀντιθέτως. Κάθε φοράν, ποὺ πρόκειται τὸ ρεῦμα νὰ μεταστραφῆ, γίνεται δι' ὀλίγην ὥραν ἡρεμία. Τῆς ἡρεμίας ταύτης ἐπωφελοῦνται τὰ πλοῖα διὰ νὰ διέλθουν τὸ στενόν, ἀνοιγομένης τῆς ἄνωθεν αὐτοῦ γεφύρας. (Παρακολουθεῖτε τὸν χάρτην 42 σελ. 61).

Ἡ διεύθυνσις τῆς νήσου εἶναι ΒΔ-ΝΑ. Εἰς τὰ ΒΔ ἀνυψοῦται τὸ ὄρος **Τελέθριον**, σχηματίζον τὸ ἀκρωτήριο **Ἀρτεμίσιον**. Νοτιώτερον εἶναι τὸ ὄρος **Κανδήλι** καὶ κατὰ τὸ πλατὺ μέσον τῆς νήσου ἡ ὀγκώδης **Δίρφος**. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τέλος ὑψοῦται τὸ ὄρος **Ὀχη**, σχηματίζον τὸ ἀκρωτήριο **Καφηρέα**. Μεταξὺ τῶν ὀρεινῶν ἀνυψώσεων σχηματίζονται μικραὶ πεδινὰ ἐκτάσεις, ὅπου καλλιεργοῦνται ἄμπελοι, σιτηρὰ καὶ ἐλαῖαι. Σπουδαῖον ὄρυκτόν, ἐξαγόμενον εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς νήσου, εἶναι ὁ **λευκόλιθος**. Εἰς δὲ τὴν Κύμην, τὸ Ἀλιβέριον κτλ. ὑπάρχουν πλούσια **λιγνιτορυχεῖα**.

Ἡ Εὐβοία μαζὶ μὲ τὰς βραχῶδεις νήσους **Σκυῶρον** καὶ **Βορείους Σποράδας** (Σκίαθον, Σκόπελον, Ἀλόνησον κτλ.) ἀποτελεῖ τὸν νομὸν **Εὐβοίας** μὲ πρωτ. τὴν **Χαλκίδα** (17 000), παρὰ τὸ στενὸν Εὐρίπου. Διὰ γεφύρας κινητῆς ἡ Χαλκίς ἐνοῦται μὲ τὴν

ἔναντι βοιωτικὴν ἀκτὴν, ὅπου καὶ ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς.

Ἄλλαι πόλεις: Τὸ Ἄλιβέριον μὲ ἀξιόλογα λιγνιτορυχεῖα. Ἡ Δίμνη μὲ ὄρυχεῖα λευκολίθου. Ἡ Αἰδηψὸς μία ἀπὸ τὰς μεγάλας λουτροπόλεις μας. Ἡ Ἰουαία. Ἡ Κύμη μὲ πολὺ σημαντικὰ λιγνιτορυχεῖα. Ἡ Κάρυστος εἰς τὰ ΝΔ τῆς νήσου. Ἐπὶ τῶν ἄλλων νήσων εὐρίσκονται μικροὶ συνοικισμοὶ μὲ χαριτωμένα σπιτάκια. Φημίζονται τὰ σπιτία τῆς Σκύρου καθὼς καὶ πολλῶν ἄλλων νήσων τοῦ Αἰγαίου διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν των. Ἐπίσης

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

96. Δρόμος εἰς τὴν Σκύρον.

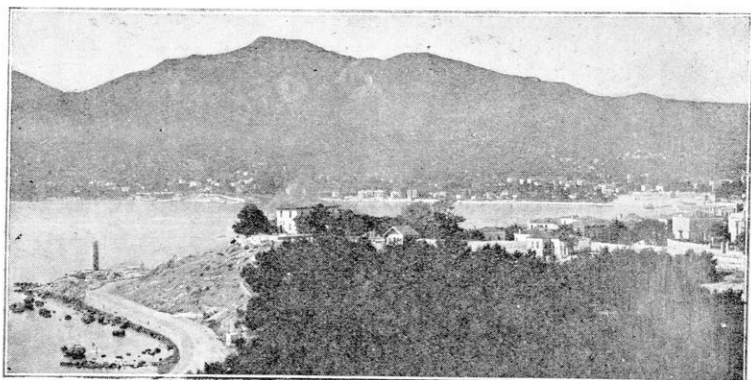
97. Ὁραιότατα δείγματα λαϊκῆς διακοσμητικῆς ἐπίπλων καὶ οἰκιακῶν σκευῶν παρέχει ἡ Σκύρος. Σήμερον πολλὰ ἐργοστάσια τῶν Ἀθηνῶν κατασκευάζουν ἐπιπλα καὶ σκεύη ξύλινα, πήλινα ἢ ἐκ πορσελάνης κατὰ τὰ λαϊκὰ αὐτὰ πρότυπα.

δὲ καὶ τὰ οἰκιακὰ ἐπιπλά καὶ σκεύη διὰ τὸν ρυθμὸν καὶ τὰς διακοσμήσεις των.

δ) Νῆσοι Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου

Λέσβος	1614	τετρ.	χιλιόμετρα	145 000	κάτοικοι
Χίος	858	»	»	78 000	»
Σάμος	491	»	»	60 000	»
Λήμνος	477	»	»	24 000	»
Ίκαρία	257	»	»	12 000	»
Ψαρά	41	»	»	800	»

Αἱ νῆσοι αὗται ἀποτελοῦσαι τελευταῖον σταθμὸν τοῦ Αἰγαίου πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἔχουν ἕδαφος ποικιλώτατον. Ἡ Λέσβος, ἡ μεγαλύτερα ὄλων, ἔχει ἕδαφος λοφῶδες καὶ κατάρφτον ἀπὸ ἐλαίας. Ἡ Χίος ὅμως εἶναι ὄρεινὴ καὶ πετρώδης κατὰ τὸ πλεῖστον, μὲ ὑψηλότερον ὄρος τὸ **Πελληναῖον**. Εἰς τὴν Σάμον ὑφούται ὁ

98. Μυτιλήνη, ὁ λιμὴν καὶ εἰς τὸ βάθος δεξιὰ ἡ πόλις.

Κερκετεῦς. Ἐν τούτοις αἱ νῆσοι αὗται, ἂν καὶ πετρώδεις, παράγουν ἐξαίρετα καὶ φημισμένα γεωργικὰ προϊόντα. Ἡ Χίος παράγει μαστίχην ἀπὸ τὰ μαστιχοδένδρα, τὰ δὲ μανταρίνια της εἶναι ἐξαίρετα. Ἡ Σάμος φημίζεται διὰ τὰ κρασιά της. Ἡ Λέσβος ἔχει βιομηχανίαν σαπῶνων (εἰς τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦνται, ὡς γνωστόν, ὡς πρώτη ὕλη προϊόντα ἐλαιοκομικά), καὶ ἡ Χίος καὶ Σάμος βιομηχανίαν δερμάτων.

Αἱ νῆσοι αὗται, πυκνὰ κατοικημένα, ἀποτελοῦν τρεῖς νομοὺς.

1) Νομὸς Λέσβου (Λέσβος καὶ Λήμνος) πρωτ. ἡ **Μυτιλήνη**

(28 000), όπου ενεργείται μέγα εμπόριον ελαίου. **Πλωμάριον** με ἐργαστάσια σαπωνοποιίας, και πολλοί και εὐποροι ἀγροτικοὶ συνοικισμοί. Εἰς τὴν ἄδενδρον Λῆμνον τὸ **Κάστιρο**.

2) **Νομὸς Χίου** (Χίος και Ψαρὰ) πρωτ. ἢ **Χίος** (22 000). Τὰ Ψαρὰ εἶναι πετρώδης και πτωχὴ νῆσος ἀλιέων και ναυτικῶν. Ὑπῆρξε κατὰ τὸ Εἰκοσιένα μία ἀπὸ τὰς 3 νήσους (Ἵδρα, Σπέτται, Ψαρὰ), αἱ ὁποῖαι προσέφεραν τὸν πολυἀριθμον στόλον των και τοὺς ἐμπείρους ναυτικούς των εἰς τὸν ἀγῶνα.

3) **Νομὸς Σάμου** (Σάμος-Ἰκαρία) πρωτ. ὁ **Λιμὴν Βαθῆος**, ὁ εὐρυχωρότερος λιμὴν τῆς Ἑλλάδος (7 περίπου τετρ. χιλιάμετρα), ἔχει μετὰ τοῦ Βαθῆος 14 000. **Ἅγιος Κηρύκος** ἐπὶ τῆς Ἰκαρίας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς :

1. Ἡ Ἑλλάς εἶναι χώρα τῆς Μεσογείου θαλάσσης καὶ κατέχει τὸ νοτιώτερον τμήμα τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

2. Εὐρίσκεται μεταξύ δύο ἄλλων χερσονήσων, τῆς Μικρασιατικῆς καὶ τῆς Ἰταλικῆς καὶ ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ γέφυραν μεταξύ αὐτῶν.

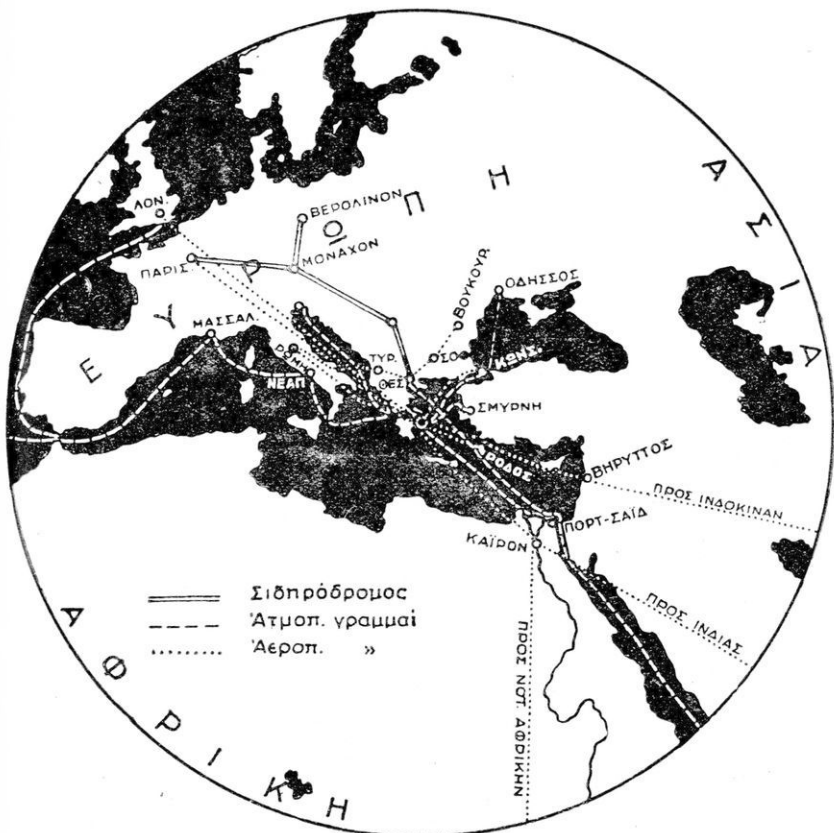
3. Αἱ θάλασσαί τῆς, τὸ Ἴόνιον καὶ τὸ Αἰγαῖον, εὐρίσκονται πρὸ τῶν εἰσόδων δύο ἄλλων μεγάλων θαλασσῶν, τοῦ Ἀδριατικοῦ Πελάγους καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, εἰς τὰ παράλια τῶν ὁποίων ἔχουν τοὺς λιμένας των μεγάλαι καὶ πλούσιαι χώραι.

4. Τέλος δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν πλουσίαν Αἴγυπτον καὶ ἀπὸ τὴν διώρυγα τοῦ Σουέζ, ἣτις ὁδηγεῖ πρὸς ἄλλας πλουσίας καὶ ἐκτεταμένas χώρας τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ χώρα μας εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ σημείου ὅπου διασταυρῶνται αἱ συγκοινωνίαι πλουσίων χωρῶν καὶ σπουδαίων θαλασσῶν.

Τὴν εὐνοϊκὴν ταύτην θέσιν τῆς Ἑλλάδος καθιστᾷ ἀκόμη σπουδαιότεραν ὁ πλούσιος διαμελισμὸς τῶν παραλίων τῆς, μὲ τὸ πλήθος τῶν λιμένων καὶ ὄρμων τῆς καὶ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν νήσων τῆς, αἱ ὁποῖαι τῆς ἐχρησίμευσαν ἀνέκαθεν ὡς σταθμοὶ καὶ γέφυραι εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς μετὰ τῶν γειτονικῶν χωρῶν.

Ἐνεκα τῆς προνομιακῆς ταύτης θέσεώς τῆς ἡ Ἑλλάς ἠδυνήθη ἐνωρίτατα ν' ἀποβῆ τὸ ἐμπορικὸν καὶ πνευματικὸν κέντρον τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, μὲ τοὺς ὁποίους ἦλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν, παρέλαβε τὰ πρῶτα

99. Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως διεθνῶν συγκοινωνιῶν καὶ γέφυρα μεταξὺ Ἑυρώπης-Ἀσίας-Ἀφρικῆς.

(1. Παρατηρήσατε ὅτι ἡ γραμμὴ Κεντρ. Ἑυρώπης-Θεσσαλονίκης-Σουέζ ἀποτελεῖ σχεδὸν εὐθείαν. Ὁμοίως ἡ γραμμὴ Ἀδριατικῆς-Πειραιῶς-Αἰγύπτου. Τί συμπεραίνετε ἐκ τούτου; 2. Ἐξετάσατε ὁμοίως τὰς διεθνεῖς ἀεροπορικὰς γραμμὰς Ρώμης-Ρόδου (ἰταλική), Παρισίων-Βηρυτοῦ (γαλλικὴ), Λονδίνου-Αἰγύπτου (ἀγγλική). 3. Ποία ἡ συντομωτέρα συγκοινωνία μεταξὺ Μεσογείου καὶ τῶν βαλκανικῶν πρωτευουσῶν Σόφιας, Βελιγραδίου, Βουκουρεστίου;)

στοιχεία του πολιτισμού. Ἐλλά καὶ μετέδωκεν εἰς αὐτοὺς ἀργότερα τὸν ἰδικόν της πολιτισμόν.

Ἐλλ' ἡ Ἑλλάς ἔνεκα τῆς θέσεώς της ταύτης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ της, ὁποῖος τὴν καθίστα ἐπίζηλον, ὑπέστη καὶ συμφοράς. Διότι εὐρίσκειται ἀκριβῶς εἰς τὸν δρόμον, τὸν ὅποιον ἠκολούθησαν ὅλοι σχεδὸν οἱ κατακτηταί, ὅσοι ἐπῆλθον ἐκ τῆς Ἀσίας πρὸς τὴν Εὐρώπην (Πέρσαι, Ἀραβες, Τοῦρκοι) καὶ ἀντιθέτως ἐκ τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀσίαν (Ρωμαῖοι, Γαλάται, Φράγκοι, Βενετοί). Ὅλοι οὗτοι διὰ τῆς Ἑλλάδος ἔπρεπε νὰ διέλθουν καὶ ταύτην πρώτην νὰ κατακτήσουν. Τοιουτοτρόπως ἡ ἱστορία τῆς χώρας μας, ἀπὸ τῆς ἀρχαιστάτης ἐποχῆς μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, εἶναι στενὰ συνδεδεμένη μετὰ τὴν γεωγραφικὴν της θέσιν.

Καὶ σήμερον δὲ ἡ Ἑλλάς ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι σημεῖον διασταυρώσεως πολλῶν διεθνῶν γραμμῶν συγκοινωνίας. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην φθάνουν αἱ σιδηροδρομικαὶ συγκοινωνίαι ἐκ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης διὰ νὰ συνεχισθοῦν ἔπειτα πρὸς τὴν Αἴγυπτον ἀτμοπλοῦκῶς. Ὁ λιμὴν τῆς Θεσσαλονίκης ἐξυπηρετεῖ τὰς βορειότερας βαλκανικὰς χώρας, τὴν Νοτιοσλαβίαν καὶ Βουλγαρίαν, τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ σταθμὸν πρὸς τὴν Μεσόγειον. Πλὴν τούτου διὰ τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν διέρχονται αἱ συγκοινωνίαι Εὐξείνου Πόντου καὶ Μεσογείου, Δ. Εὐρώπης καὶ Σουεζ. Τέλος ἡ Ἑλλάς εἶναι ὁ διάμεσος σταθμὸς τῶν ἀεροπορικῶν συγκοινωνιῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Οὕτω διέρχονται ἐξ Ἑλλάδος αἱ ἀεροπορικαὶ συγκοινωνίαι Ἰταλίας-Κωνσταντινουπόλεως-Ρόδου, Γαλλίας-Συρίας-Ἰνδοκίνας, Ἀγγλίας-Αἰγύπτου-Ἰνδιῶν.

2. ΓΕΩΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΩΣ ΕΣΧΗΜΑΤΙΣΘΗ Ο ΣΤΕΡΕΟΣ ΦΛΟΙΟΣ ΤΗΣ ΓΗΣ

1. Πυριγενή πετρώματα. Εἰς ἐποχὴν πάρα πολὺ μακρυνήν, ἑκατομμύρια ἔτη πρὶν νὰ δημιουργηθῇ ὁ ἄνθρωπος, πρὶν νὰ ἐμφανισθοῦν ζῶα καὶ φυτά, ἡ γῆ ἦτο μία μάζα διάπυρος, ὅπως ὁ ἥλιος καὶ ἠκτινοβόλει, καθὼς ἐκεῖνος, φῶς καὶ θερμότητα. Τὰ ὑλικά τὰ ὁποῖα τὴν ἀπετέλουν, ἦσαν εἰς κατάστασιν ρευστὴν ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν ζέστην, πολλὰ δὲ καὶ εἶχον ἐξατμισθῆ καὶ οἱ πυκνοὶ καὶ θερμοὶ ἀτμοὶ τῶν περιέβαλλον τὴν γῆν.

Ἡ μάζα αὕτη, ἀποβάλλουσα ὀλίγον κατ' ὀλίγον μέρος ἀπὸ τὴν θερμότητά της, ἐψύχετο. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἦλθε μία ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἤρχισε νὰ σχηματίζεται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας της στερεὸς φλοιός. Τὰ ὑλικά, ποὺ ἐστερεοποιήθησαν διὰ νὰ σχηματίσουν τὸν πρῶτον αὐτὸν φλοιόν, τὰ ὀνομάζομεν **πετρώματα πυριγενῆ**. Τοιαῦτα πετρώματα πυριγενῆ εἶναι οἱ γρανίται, οἱ κρυσταλλικοὶ σχιστόλιθοι καὶ ἄλλα.

2. Τὰ πρῶτα ὄρη τῆς γῆς. Ἡ γῆ μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων ἐξηκολούθησε νὰ ψύχεται καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ συστέλλεται. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι ὁ φλοιός της ἐρρυτιδῶθη, ἐσχημάτισε δηλ. πτυχάς, ὅπως ὁ φλοιὸς ξηρανομένου μήλου. Αἱ πτυχαὶ αὗται ἀπετέλεσαν **τὰ πρῶτα ὄρη τῆς γῆς**. Εἰς τὴν ἀνώμαλον τώρα ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἔλαβον καὶ τὰ νερὰ τὴν θέσιν τῶν Ἐνῶ, δηλ. κατ' ἀρχάς, ἐκάλυπτον κανονικῶς ὀλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς καὶ ἐσχημάτιζον ἀπέραντον ἀβαθῆ θάλασσαν, τώρα συνεκεντρώθησαν εἰς τὰ βαθύτερα μέρη τοῦ φλοιοῦ καὶ ἐσχημάτισαν τοὺς ὠκεανούς.

3. Τὰ ὕδατογενῆ πετρώματα. Ἀπὸ τὰ πυριγενῆ πετρώματα ἐσχηματίσθησαν τὰ ὕδατογενῆ. Τὰ νερὰ δηλ. τῶν βροχῶν διαλύοντα ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ πυριγενῆ πετρώματα καὶ παρασύ-

ροντα τὰ υλικὰ των, τὰ ἔφερον πρὸς τὰς θαλάσσας, εἰς τὸν βυθὸν τῶν ὁποίων καὶ ἐστρώοντο. Τὰ στρώματα ταῦτα τῆς ἰλύος μετὰ τὴν πάροδον τῶν αἰῶνων ἐσκληρύνθησαν καὶ ἐσχημάτισαν τὰ **ὕδατογενῆ πετρώματα**. Ὑδατογενῆ πετρώματα εἶναι οἱ ἀμμόλιθοι, οἱ ἀργιλλικοὶ σχιστόλιθοι, οἱ ἀσβιστόλιθοι κλπ.

Μέσα εἰς τὰ ὕδατογενῆ πετρώματα, ἀνευρίσκωμεν λείψανα φυτῶν καὶ ζώων, τὰ ὁποῖα ἔζων ὅταν τὰ πετρώματα ταῦτα ἐσχηματίζοντο. Τὰ λείψανα ταῦτα εἶναι πλέον ἀπολιθωμένα καὶ ὀνομάζονται ἀπολιθώματα.

4. Γεωλογικοὶ αἰῶνες. Οἱ γεωλόγοι μελετῶντες τὰ ἀπολιθώματα ταῦτα, εὐρίσκουν ποῖα πετρώματα ἐσχηματίσθησαν πρῶτα

100. Φυτὰ τοῦ παλαιοζωϊκοῦ αἰῶνος.

Ἡ ὥραία αὕτη προσινάδα πτέριδος δὲν ἔχει κοπῆ ἀπὸ τοὺς κήπους μας. Χίλια ἑκατομύρια ἔτη ἔχουν ἴσως περάσει, ἀπ' οὗτον μετ' ἄλλων φυτῶν ἐκάλυπτε τὸ ὑγρὸν ἔδαφος τοῦ πλανήτου μας εἰς πυκνὰς μάζας. Ἀνευρίσκονται εἰς τὰ λιθανθρακοφόρα στρώματα διὰ τὰ μᾶς δώσουν μίαν ἰδέαν τῶν φυτῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται οἱ λιθάνθρακες.

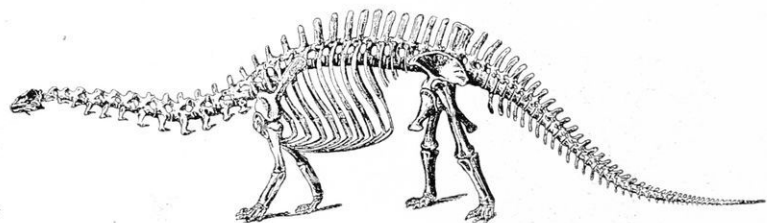
καὶ ποῖα κατόπιν. Τὰ παλαιότερα πετρώματα τὰ διακρίνουσι, διότι περιέχουσι λείψανα ἀτελεστάτων ζώων καὶ φυτῶν. Τὰ νεώτερα δέ, διότι περιέχουσι λείψανα τελειότερων ζώων καὶ φυτῶν. Τοιοῦτοτρόπως λοιπόν, μελετῶντες τὰ ἀπολιθώματα, σπουδάζομεν τὴν ἱστορίαν τῆς λιθοσφαιράς, δηλ. τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς.

Ἡ ἱστορία αὕτη χωρίζεται εἰς πέντε μεγάλας ἐποχάς ἢ αἰῶνας. Οἱ αἰῶνες οὗτοι, ἕκαστος τῶν ὁποίων διήρκεσεν ἑκατομύρια ἐτῶν, εἶναι οἱ ἑξῆς :

α) **Ὁ ἀζωϊκὸς αἰὼν.** Τὰ πετρώματα τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὴν παναρχαίαν ταύτην ἐποχὴν, δὲν περιέχουσι ἀπολιθώματα ζώων καὶ φυτῶν καὶ χαρακτηρίζονται διὰ τοῦτο ὡς πετρώματα ἀζωϊκά.

β) **Ὁ παλαιοζωϊκὸς αἰὼν.** Τότε ἀνεφάνησαν τὰ πρῶτα ἀτελέστατα ζῶα καὶ φυτὰ. Τὰ φυτὰ ὅμως αὐτὰ κατεκάλυψαν σὺν τῷ χρόνῳ τὴν γῆν καὶ ἐσχημάτισαν πυκνὰ δάση. Περὶ τὸ τέλος τοῦ παλαιοζωϊκοῦ αἰῶνος πελώρια μᾶζαι ἀπὸ τὰ φυτὰ αὐτὰ κατεχώθησαν μέσα εἰς τὸ ἔδαφος καὶ ἐκεῖ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπληθρακώθησαν καὶ ἀπελιθώθησαν. Τοιοῦτοτρόπως ἐσχηματίσθησαν οἱ λιθάνθρακες, τοὺς ὁποίους ἀνορύσσομεν σήμερον εἰς τὰ ἀνθρακορυχεῖα εἰς διάφορα σημεῖα τῆς γῆς.

γ) **Ὁ μεσοζωϊκὸς αἰὼν** εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν τεραστίων σαυροειδῶν, τῶν μεγαλυτέρων ἀπὸ ὅσα ποτὲ ἔζησαν ἐπὶ τῆς γῆς Ὁ βροντόσαυρος εἶχε μῆκος 15 μέτρων, ὁ ἰχθυόσαυρος ἔφθανε

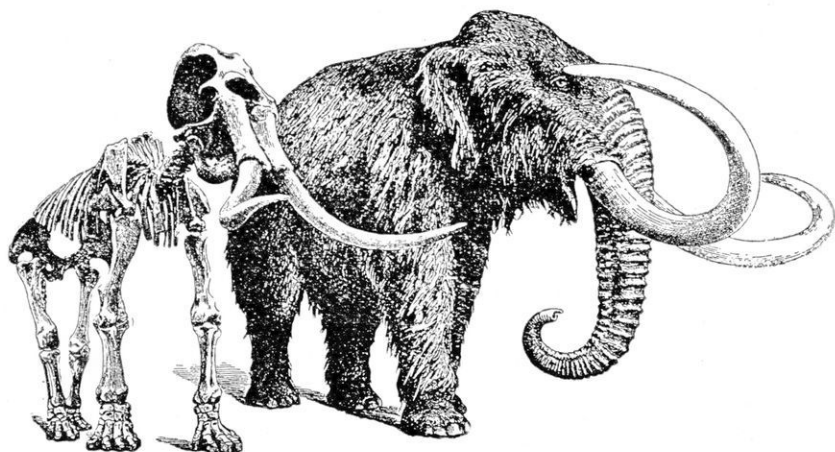
101. Ὁ Βροντόσαυρος τοῦ μεσοζωϊκοῦ αἰῶνος.

(Ἡ εἰκὼν εἶναι 150 φορές μικροτέρα τοῦ πραγματικοῦ. Ὑπολογίσατε τὰς διαστάσεις τοῦ ζῴου).

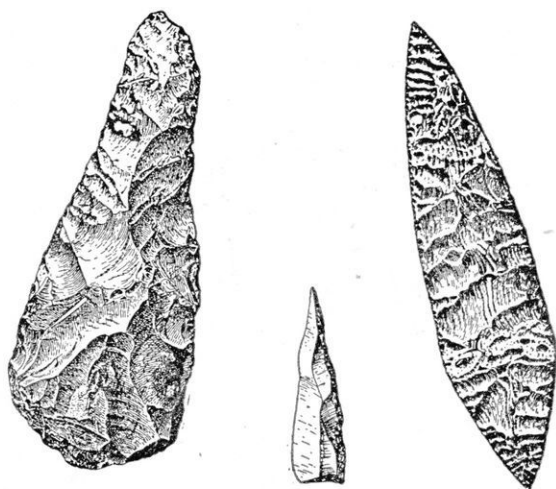
τὰ 7 ἕως 8 μέτρα. Τὰ τεράστια αὐτὰ ζῶα ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

δ) **Ὁ καινοζωϊκὸς αἰὼν** εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων θηλαστικῶν. Τὸ γιγάντιον ζῶον δεινοθήριον ἦτο ὁ ἀρχαιότατος ἐλέφας.

ε) **Ὁ ἀνθρωποζωϊκὸς αἰὼν**, ἡ ἐποχὴ δηλ. κατὰ τὴν ὁποίαν

102. Δύο πρόγονοι τοῦ σημερινοῦ ἐλέφαντος, οἱ ὅποιοι ἔζησαν πρὸ χιλιάδων αἰώνων. Ὁ εἰς (ἀριστ.), ἐλέφας ὁ μεσημβρινός, ἔζησε περὶ τὸ τέλος τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος. Ὁ ἄλλος (δεξ.), ὁ Μαιμούθ, ἔζησε κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ ἀνθρωποζωϊκοῦ καὶ ἔκτοτε ἐξηφανίσθη. Μαιμούθ εὐρέθησαν ὄχι μόνον σκελετοὶ ἀπολιθωμένοι, ἀλλὰ καὶ ὀλόσωμοι μέσα εἰς τοὺς πάγους τῆς Σιβηρίας, ὅπου διετηρήθησαν μὲ τὰς σάρκας καὶ τὸ δέρμα των, ὡς εἰς ψυγεῖον.

103. Λίθινα ἐργαλεῖα τῆς προϊστορικῆς περιόδου (λιθικὴ ἐποχὴ) ἀπὸ σκληρῶν πυρόλιθων (τσακμακόπετρα), πελεκημένα μὲ πολὺν μεγάλην ὑπομονὴν καὶ τέχνην.

ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς γῆς ὁ ἄνθρωπος. Τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου παρακολουθοῦμεν ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἀπολιθωμένους σκελετούς, τοὺς ὁποίους ἀνευρίσκομεν μέσα εἰς τὰ νεώτατα γεωλογικὰ στρώματα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἐργαλεῖα καὶ ὅπλα του (εἰκ. 103). Τὰ πρῶτα ἀντικείμενα τῆς καθημερινῆς χρήσεως ὁ ἄνθρωπος τὰ κατεσκεύαζεν ἀπὸ ὄστα καὶ λίθους, πολὺ δὲ ἀργότερα ἀπὸ μέταλλα. Ἡ περίοδος αὕτη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε μὲν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν τὴν ἱστορίαν του, ὀνομάζεται περίοδος προϊστορική.

ΠΩΣ ΕΣΧΗΜΑΤΙΣΘΗΣΑΝ ΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΧΩΡΑΙ

Ἡ μορφή, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ Ἑλλάς σήμερον δὲν ἦτο πάντοτε ἢ αὐτὴ κατὰ τοὺς διαφόρους γεωλογικοὺς αἰῶνας.

1. Κατὰ τὸν παλαιοζωϊκὸν αἰῶνα ἔλη σχεδὸν ἡ ἐπιφάνεια τῆς Ἑλλάδος ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν ὑδάτων καὶ μικρὰ τινα μόνον τμήματα αὐτῆς ἐξεῖχον ὑπὸ μορφήν νήσων.

2. Κατὰ τὸν μεσοζωϊκὸν αἰῶνα συνεσωρεύθησαν εἰς τὸν πυθμένα τῶν θαλασσῶν τῆς στρώματα μεγάλου πάχους, οὕτω δὲ ἐσχηματίσθησαν πετρώματα ἀσβεστολιθικά, ἀμμόδη καὶ ἀργιλλώδη.

3. Κατὰ τὸν καινοζωϊκὸν αἰῶνα συνέβησαν καθ' ἔλην τὴν γῆν μεγάλαι διαταραχαὶ καὶ ἐσχηματίσθησαν εἰς τὸν φλοιὸν αὐτῆς νέαι πτυχώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγέννησαν τὰ μεγάλα ὄρη τῆς γῆς, τὰς Ἄλπεις, τὰ Ἰμαλάια κλπ. Αἱ πτυχώσεις αὗται ὀνομάσθησαν ἀλπεικαὶ πτυχώσεις. Κατὰ τὴν περίοδον λοιπὸν αὐτὴν, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἑκατομμύρια ἔτη, ἀνεδύθη ἀπὸ τὴν θάλασσαν, διὰ πρῶτην φοράν ὀλόκληρος ἡ ἔκτασις τὴν ὁποίαν καταλαμβάνουν σήμερον, αἱ Ἰόνιοι νῆσοι, ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλάς, τὸ Αἰγαῖον καὶ ἡ δυτικὴ Μ. Ἀσία. Τὴν ἔκτασιν ταύτην ὀνομάζουσιν οἱ γεωλόγοι **Αἰγυγίδα** ἢ **Ἑλληνο-ασιατικὴν** ἠπειρον. Μετὰ τὴν ἀνάδυσιν τῆς Αἰγυγίδος συνέβησαν νέαι μεγάλαι διαταραχαί. Ἀλλαχοῦ ἐγένοντο μεγάλα ρήγματα εἰς τὸ ἔδαφος καὶ οὕτω ἐσχηματίσθησαν ταφροειδεῖς κοιλότητες, ὅπως π.χ. ὁ Κορινθιακὸς κόλπος, ἡ κοιλάς τῶν Σερβίων, ὁ Εὐβοϊκὸς κόλπος, ἡ κοιλάς τοῦ Σπερχειοῦ, ὁ Ἀμβρακικὸς, ἡ Βοιωτικὴ λεκάνη, οἱ κόλποι τῆς Χαλκιδικῆς, οἱ κόλποι τῆς Μεσσηνίας, Λακωνίας καὶ Ἀργολίδος κλπ. Ἄλλαχοῦ πάλιν ἐβυθίσθησαν πλατεῖαι ἐκτάσεις καὶ ἐσχηματίσθησαν λεκανοειδεῖς κοιλότητες, ὅπως λ. χ. ἡ Θεσσαλία. Τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα δὲν ἐβυ-

θίζοντο, ἀλλ' ἔμενον εἰς τὴν παλαιάν των θέσιν, ἐσχημάτιζον βουνά. Εὐκόλα διακρίνομεν τὰ βουνά αὐτά, τὰ ὅποια ὀνομάζονται **ρηξιγενῆ**, ἀπὸ τὰ ἄλλα, πού ἀποτελοῦν **πτυχώσεις** τῆς γῆς καὶ ὀνομάζονται **πτυχωσιγενῆ**. Τὰ πτυχωσιγενῆ ἀποτελοῦν συνήθως μακρὰς ὄροσειράς. Ἐνῶ τὰ ρηξιγενῆ ἀποτελοῦν ὄγκους μὲ ἀποτόμους κλιτύς. Ρηξιγενῆ εἶναι π.χ. τὸ Πήλιον, ὁ Παρνασσός, ἡ Πάρνης, ἡ Γεράνεια καὶ πολλὰ ἄλλα.

Πολλάκις αἱ λεκανοειδεῖς κοιλότητες, πού ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὴν γεωλογικὴν αὐτὴν ἐποχὴν, κλεισμένοι πανταχόθεν, ἐπληροῦντο ἀπὸ ὕδατα καὶ ἐγένοντο λίμναι, ὅπως π.χ. ἡ Θεσσαλία, τὸ ὄροπέδιον τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἄλλα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος ἦτο πολὺ θερμότερον τοῦ σημερινοῦ καὶ ἐπομένως ἔζων ἐν αὐτῇ φυτὰ καὶ ζῶα θερμῶν χωρῶν. Τῶν ζῴων τούτων εὐρέθησαν πολλὰ καὶ σπουδαῖα ἀπολιθώματα εἰς τὴν πλησίον τῶν Ἀθηνῶν θέσιν Πικέρμι.

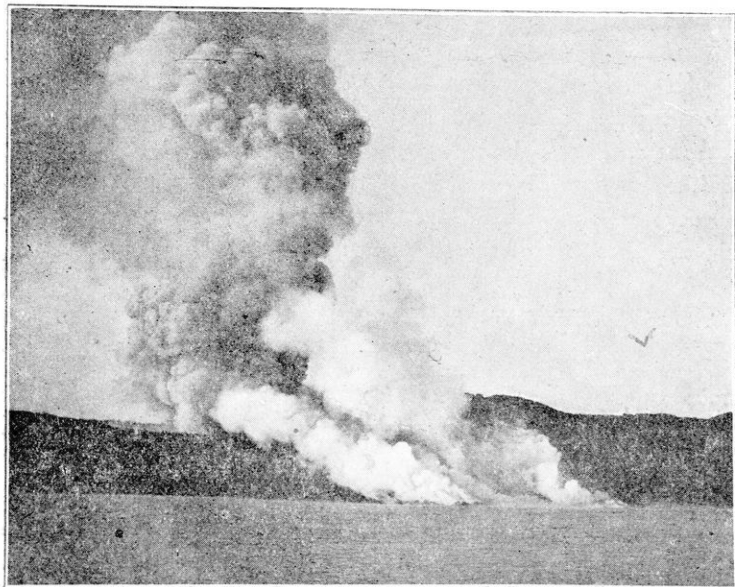
4. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀνθρωποζωϊκοῦ αἰῶνος, ἔνεκα βραδείας καθιζήσεως, ἡ ὁποία διήρκεσε μακρότατον χρόνον, ἐχαμήλωσεν ὅλη ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Μ. Ἀσίας ἕκτασις. Καθ' ὅσον δὲ ἐχαμήλωνεν, ἐγέμιζεν ἀπὸ νερὰ καὶ οὕτω ἐσχηματίσθη τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Τὰ ὑψηλότερα τμήματα τῆς ξηρᾶς, παραμείναντα ἔξω τῶν ὑδάτων, ἐσχημάτισαν τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἑλλάς ἔλαβε τὸ σχῆμα καὶ τὴν μορφήν, πού ἔχει σήμερον.

Σεισμοί. Θερμαὶ πηγαί. Ἡφαίστεια. Εἰς τὰ σημεῖα ὅπου τὸ ἔδαφος ἔπαθε μεγάλας ρωγμὰς καὶ καταβυθίσεις συμβαίνουν συνήθως σεισμοί. Οὕτω αἱ μᾶλλον εὐσειστοὶ περιοχαὶ εἶναι αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου, ἰδίως ἡ Ζάκυνθος καὶ Κεφαλληνία, τὰ περὶ τὸν Κορινθιακὸν μέρη, τὰ κατὰ μῆκος τοῦ Εὐβοϊκοῦ (Ἀταλάντη, κλπ.) ἡ Χαλκιδική, κλπ. Συμβαίνουν δηλ. ἐκεῖ μετακινήσεις τῶν στρωμάτων τοῦ γηίνου φλοιοῦ, διὰ τὰ καταλάβουν ταῦτα σταθερωτέραν θέσιν ἐντὸς τοῦ ρήγματος. Ἐνεκα τῶν μετακινήσεων αὐτῶν σείεται τὸ ἄνωθεν ἔδαφος, δηλ. γίνεται **σεισμός**.

Κατὰ μῆκος τῶν ρηγμάτων παρατηροῦνται καὶ ἄλλα φαινόμενα, ὅπως εἶναι αἱ **θερμαὶ πηγαί**. Τοιαῦται εὐρίσκονται εἰς τὸ ρήγμα τοῦ Σπερχειοῦ (Ἰπάτη, Θερμοπύλαι, Αἰδηψός), τοῦ Κορινθιακοῦ (Λουτράκι), τοῦ Ἰονίου (Κυλλήνη, Καϊάφα) καὶ ἄλλαχοῦ. Τὰ νερὰ τῶν θερμῶν πηγῶν, ἐρχόμενα ἐκ μεγάλου βάθους, περιέ-

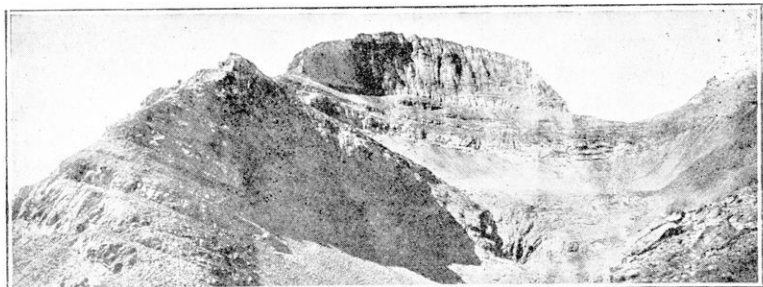
χουν πολλά αέρια και διαλελυμένα στερεά. Ἐναλόγως δὲ μὲ τὰ συστατικά τους αὐτὰ χαρακτηρίζονται ὡς θειοῦχα, σιδηροῦχα, κλπ.

Ἡφαίστειον ἐν ἐνεργείᾳ ἔχομεν εἰς τὴν Θήραν. Τελευταία ἔκρηξις συνέβη τὸ 1925. Ἡ κρατὴρ τοῦ Ἡφαιστείου τούτου εἶναι ἐντὸς τῆς θαλάσσης. Τὰ τοιχώματα τοῦ παλαιοῦ κρατῆρος ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὰς τρεῖς νήσους Θήραν-Θηρασίαν-Ἀσπρονῆσι. Εἰς τὸ κέντρον τῆς λεκάνης ὑπάρχουν τρεῖς ἄλλαι νησίδες αἱ «Καυμένοι», αἱ ὁποῖαι ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῆς λάθας τῶν ἐκρήξεων. Τὸ Ἡφαίστειον τῶν *Μεδάνων* ἔπαθεν ἔκρηξιν τὸ 375 π. Χ. Ἡφαιστεια ἐπίσης, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἄλλοτε ἐν ἐνεργείᾳ εἶναι ἡ Μήλος, ἡ Αἴγινα, θέσις παρὰ τὸν Ἄλμυρον τοῦ Βόλου καὶ βορειότερον παρὰ τὴν Ἐδεσσαν κλπ.

Φωτ. Ὀδοιπορικοῦ Συνδέσμου

104. Τὸ Ἡφαίστειον Θήρας κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ 1925.

105. Αἱ γυμναὶ καὶ ὑψηλαὶ κορυφαὶ τοῦ Ὀλύμπου (Ἀλπικὴ ζώνη).

3. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΞΗΡΑΣ

Ἡ Ἑλλάς εἶναι χώρα ὄρεινῃ. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐδάφους τῆς ἀποτελεῖται ἀπὸ ὄρη, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα σχηματίζουν μακρὰς ὄροσειράς, ἄλλα δὲ ὄγκους μεμονωμένους. Πεδιναὶ ἐκτάσεις ἀξιόλογοι μόνον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν ὄρειων, μεγαλύτεραι εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θράκην καὶ Θεσσαλίαν, μικρότεραι εἰς τὴν Στερεάν καὶ τὴν Πελοπόννησον.

ΤΑ ΟΡΕΙΝΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Α΄. Κεντρικὴ ὄροσειρά. Τὴν Ἑλλάδα διασχίζει ἀπὸ τὰ ΒΔ πρὸς τὰ ΝΑ ὄγκωδης καὶ μακρότατος ὄρεινός κορμός, τὸν ὁποῖον ἐγνωρίσαμεν, ὅταν ἐξητάσαμεν χωριστὰ τὰς διαφόρους περιοχὰς μὲ διάφορα κατὰ τόπους ὀνόματα (Γράμμος, Ζυγὸς καὶ Πίνδος εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν, Ἄγραφα, Τυμφρηστός, Βαρδούσια κλπ. εἰς τὴν Στερεάν, Παναχαϊκὸν-Πάρνων εἰς τὴν Πελοπόννησον). Ὁ ὄρεινός αὐτός κορμός, τὸν ὁποῖον ὀνομάζομεν **κεντρικὴν ὄροσειρὰν τῆς Ἑλλάδος**, συνδέεται βορειότερον πρὸς τὸν **Σκάροδον** τῆς Ἀλβανίας, ὅστις πάλιν ἀποτελεῖ διακλάδωσιν τῶν **Διναρικῶν Ἀλπεων**. Ἀλλὰ καὶ ἡ **ὄροσειρὰ τῆς Κρήτης**, ἡ ὁποία διασχίζει τὴν νῆσον ἀπὸ Δ πρὸς Α, ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ ἰδίου ὄρεινοῦ συστήματος, συνεχιζομένου περαιτέρω διὰ τῆς Κάσου καὶ Ρόδου πρὸς τὸν **Ταῦρον** τῆς Μ. Ἀσίας. Οὕτω

ἀπὸ τὰς Διναρικῆς Ἄλπεις μέχρι τοῦ Ταύρου σχηματίζεται τεράστιον ὄρεινόν τόξον, τὸ ὁποῖον οἱ γεωγράφοι ὠνόμασαν **Διναροταυρικὸν τόξον**.

Ἡ κεντρικὴ ὄρσειρὰ χωρίζει τὴν χώραν μας εἰς ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν καὶ ἐπηρεάζει πολὺ τὸ κλίμα μας, τὰ προϊόντα μας καὶ τὰς συγκοινωνίας μας.

1. Καὶ πρῶτον ἀναγκάζονται οἱ τόσον συχνοὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα Β καὶ ΒΑ ἄνεμοι, νὰ ἐμφανίζωνται εἰς τὴν δυτικὴν ὡς ΒΔ. Ἐπειτα ὑποχρεώνονται οἱ ὑγραὶ καὶ βροχεροὶ Δ καὶ ΝΔ ἄνεμοι νὰ ἀφήσουν τὴν ὑγρασίαν καὶ τὰ νερά των εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, προτοῦ περάσουν εἰς τὴν ἀνατολικὴν. Γενικῶς δὲ τὸ κλίμα εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα εἶναι γλυκύτερον παρὰ εἰς τὴν ἀνατολικὴν, ἢ ὅποια ὑποφέρει ἀπὸ τοὺς ξηροὺς τῆς βορείου ἀνέμου. Ἡ κεντρικὴ λοιπὸν ὄρσειρὰ εἶναι σημαντικὸν κλιματικὸν ὄριον εἰς τὴν χώραν μας. Εἶναι ἐπίσης ὄριον τῆς βλαστήσεως, δηλ. τοῦ πλοῦτου τῆς βλαστήσεως. Αἱ πολλὰ καὶ συνεχεῖς βροχαὶ τῆς Δ. Ἑλλάδος βοηθοῦν τὴν μεγαλύτεραν ἀνάπτυξιν τῶν φυτῶν, τὰ ὅποια εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα δὲν εὐρίσκουν τόσον εὐνοϊκοὺς ὄρους.

2. Ἡ κεντρικὴ ὄρσειρὰ ἀποτελεῖ προσέτι τὸν κύριον ὑδροκρίτην τῆς Ἑλλάδος, ὅστις χωρίζει τὰ νερά εἰς ἐκεῖνα τὰ ὅποια ρέουν πρὸς τὸ Ἰόνιον καὶ ἐκεῖνα τὰ ὅποια ρέουν πρὸς τὸ Αἰγαῖον.

106. Ὠραῖον καταφύγιον διὰ τοὺς ὄρειβάτας ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου.

(Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρίσκουν μαγειρικὰ σκεύη καὶ κλινοσκεπάσματα διὰ νὰ δειπνήσουν καὶ νὰ κοιμηθοῦν τὴν νύκτα).

3. Ἀλλὰ ἡ μεγάλη αὕτη ὄρσειρὰ δὲν ἀποτελεῖ μόνον ὄριον τοῦ κλίματος καὶ τῆς βλαστήσεως καὶ τῶν ποταμίων περιοχῶν. Εἶναι ἐπίσης ὄριον ἀδιάδατον κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Πράγματι ἀπὸ τὰ ἀλθανικὰ σύνορα ἕως τὸν Κορινθιακὸν κόλπον οὐδεμίαν σοβαρὰν συγκοινωνία ὑπάρχει μεταξύ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἑλλάδος (βλ. *χάρτην συγκοινωνιῶν κατωτέρω*).

Ὁ Κορινθιακός, ὁ ὁποῖος διακόπτει τὴν συνέχειαν τῶν ὄρων, συμπληρωμένος μὲ τὴν διώρυγαν τῆς Κορίνθου, καθὼς καὶ ἡ

στενή πεδινή λωρίς τῶν βορείων παραλίων τῆς Πελοποννήσου, ἀποτελοῦν τὸν μόνον φυσικὸν δρόμον μεταξύ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἑλλάδος. Τὴν κεντρικὴν ὄροσειράν, ἐκτὸς τῆς τολμηρᾶς ἀναβάσεως τῆς σιδηροδρομικῆς καὶ μιᾶς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ εἰς τὸ ἀρκαδικὸν ὄροπέδιον, καμμιά ἄλλη ὁδὸς δὲν ἀνέρχεται.

4. Ἐκ τῆς κεντρικῆς ὄροσειρᾶς ἀποσχίζονται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς διακλαδώσεις. Καὶ εἰς μὲν τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα αἱ διακλαδώσεις αὗται ἔχουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν αὐτὴν ΒΔ - ΝΑ διεύθυνσιν καὶ αἱ κοιλάδες, ποὺ σχηματίζονται μεταξύ τῶν ὄρεων αὐτῶν, ἔχουν ἐπίσης τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν, καὶ αἱ κοίται τῶν πο-

Φωτ. Ν. Ζωγράφου

107. Εἰς τὴν Πάρνηθα.

Ἡ ζωὴ ἐπάνω εἰς τὰ ὑψηλὰ βουνὰ ἔχει πάντοτε ἐξαιρετικὴν χάριν. Οἱ νομάδες ποιμένες τὸ καλοκαίρι κατασκευάζουν τὰς καλύβας τῶν μὲ τὸν τρόπον, ποὺ βλέπετε εἰς τὴν εἰκόνα.

ταμῶν καὶ οἱ δρόμοι (π. χ. ὁδ. Γυθείου-Τριπόλεως, Μεσολογγίου-Ἄρτης, Πρεβέζης-Ἰωαννίνων). Εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὅμως Ἑλλάδα αἱ διακλαδώσεις τῆς κεντρικῆς ὄροσειρᾶς ἀκολουθοῦν πολλακίς διεύθυνσιν Δ-Α. Τοιαῦται εἶναι τὰ βορεια βουνὰ τῆς Θεσσαλίας, ἡ Ὄθρυς, ἡ Οἶτη - Καλλιῆδρομον, ὁ Κιθαιρῶν καὶ ἡ Πάρνηθ. Ἐδῶ

αί συγκοινωνίαί θ° αντιμετώπιζαν δυσυπερβλήτους δυσχερείας, ἄν
αί ὄροσειραὶ αὐταὶ δὲν ἐσχημάτιζον ἀρκετὰ χαμηλοὺς αὐχένας καὶ
χαράδρας, διὰ τῶν ὁποίων νὰ διέρχωνται αἱ σιδηροδρομικαὶ γραμ-
μαὶ καὶ οἱ ἀμαξιτοὶ δρόμοι (παρακολούθησε ἐπὶ τοῦ χάρτου τὴν
σιδηροδρο. γραμμὴν Πειραιῶς - Θεσσαλονίκης). Ἦτο, λοιπόν, φυ-
σικὸν αἱ Δ-Α αὐταὶ ὄροσειραὶ ν° ἀποτελέσουν κατὰ τὴν ἀρχαιό-
τητα σπουδαῖα φυσικὰ ὀχυρώματα, τὰ ὁποῖα ἐπροστάτευον τὴν νο-
τίαν Ἑλλάδα, τὰς Ἀθήνας καὶ πολὺ περισσότερον τὴν Σπάρτην ἀπὸ
τὰς ἐπιδρομάς, αἱ ὁποῖαι ἐνηργούντο ἐκ βορρᾶ (Θερμοπύλαι π.χ.).

Β'. Τὸ σύστημα τῆς Ροδόπης. Τὰ ὄρη τῆς ἀνατολικῆς
Μακεδονίας καὶ Θράκης ἀποτελοῦν χωριστὸν σύστημα ὁρέων μὲ
διεύθυνσιν Δ-Α, τὸ σύστημα τῆς Ροδόπης. Πρὸς Ν τῶν ὁρέων
αὐτῶν, τοῦ Ὁρβήλου δηλ. καὶ τῆς Ροδόπης, ἀπλώνονται πεδιάδες
μὲ διεύθυνσιν ὁμοίως Δ-Α. Τὴν διεύθυνσιν αὐτὴν ἀκολουθοῦν καὶ
αἱ συγκοινωνίαί Μακεδονίας-Θράκης (βλ. σιδηροδρομικὰς γραμμὰς
καὶ ὁδοὺς Θεσσαλονίκης-Θράκης).

Γ'. Ἄλλα ὄρη. Μερικὰ ὄρη δὲν ἀποτελοῦν ὄροσειράς, ἀλλ'
ἀνυψοῦνται ὡς ὄγκοι μεμονωμένοι, καθὼς ὁ Ὄλυμπος, τὸ ὑψη-
λότερον ἑλληνικὸν ὄρος (2918 μ.) ¹⁾, ὁ Παρνασσός, ἡ Πάρος, τὸ
Πεντελικόν.

Τὰ ὄρεινὰ συστήματα δὲν διαφέρουν μεταξὺ τῶν μόνον ὡς πρὸς
τὸ σχῆμα καὶ τὴν διεύθυνσιν δηλ. μορφολογικῶς. Διαφέρουν καὶ
κατὰ τὸ εἶδος τῶν πετρωμάτων ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελοῦνται. Οὕτω
εἰς μὲν τῆς Κεντρικῆς ὄροσειράς τὰ ὄρη συνηθέστεροι εἶναι οἱ ἀσβε-
στόλιθοι, οἱ ὁποῖοι σχηματίζουν τεραστίους ὄγκους. Εἰς τὰ βουνὰ
τῆς Ροδόπης οἱ γρανίται καὶ οἱ γνεύσιοι καὶ εἰς τὴν Πεντέλην, τὸν
Ἰμμηττὸν καὶ ἄλλα οἱ σχιστόλιθοι καὶ τὰ μάγμαρα.

ΑΙ ΠΕΔΙΑΔΕΣ

1. Μεταξὺ τῶν διασταυρουμένων ὄροσειρῶν σχηματίζονται αἱ
πεδιναὶ ἐκτάσεις τῆς Ἑλλάδος, ἄλλοτε ὑψίπεδοι, ἔταν εὐρίσκωνται

¹⁾ Τὰ ὑψηλότερα ὄρη τῆς Ἑλλάδος εἶναι: ὁ Ὄλυμπος 2918 μ.
ἡ Πίνδος 2632, ὁ Γράμμος 2520, ὁ Βόρρας 2523, ἡ Γκιόνα
2510, ἡ Ἰδη 2498, τὰ Λευκὰ ὄρη 2482, ἡ Τύμφη 2480, ὁ Παρνα-
σσός 2457, τὰ Τζουμέρα 2429, ὁ Ταῦγετος 2407, ἡ Κυλλήνη 2376,
ὁ Τυμφρηστὸς 2315, ὁ Ἐρύμανθος 2224, ἡ Κερκίνη 2030 κλπ.

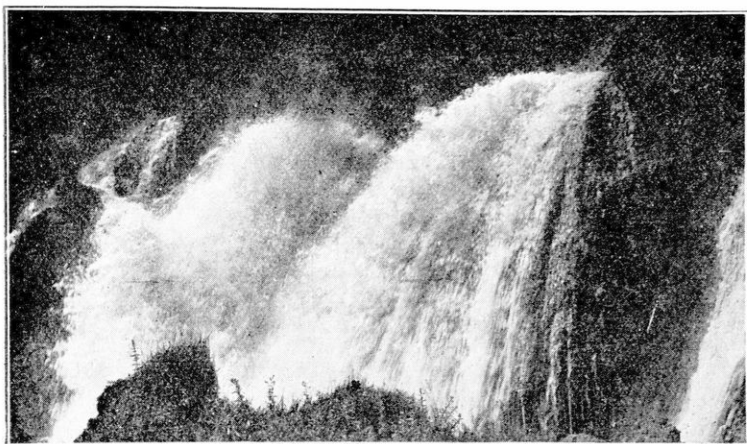
ἄνω τῶν 200 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν (Ἀρκαδίας, Φλωρίνης) ἄλλοτε βαθύπεδοι, ὅταν τὸ ὕψος των ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης δὲν φθάνῃ τὰ 200 μέτρα (Ἡλείας, Βοιωτίας, Θεσσαλονίκης κλπ.).

2. Αἱ πεδιάδες διακρίνονται μεταξὺ των ὡς κλεισταὶ λεκάναι (Θεσσαλία) ἢ ἀνοικταὶ πρὸς τὴν θάλασσαν (Ἀθηνῶν, Μεσσηνίας κλπ.). Αὐταὶ αἱ διαφοραὶ ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ κλίμα των, τὴν βλάστησίν των καὶ τὰς καλλιεργείας των. Αἱ κλεισταὶ πεδιάδες ἔχουν κλίμα μᾶλλον ἠπειρωτικὸν μὲ μεγαλυτέρας ἀντιθέσεις μεταξὺ χειμῶνος καὶ θέρους. Ἀντιθέτως αἱ ἀνοικταὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, προπάντων τῆς νοτίου Ἑλλάδος, ἔχουν κλίμα μέτριον.

3. Αἱ πεδιάδες μας εἶναι φυσικὰ καὶ τὰ κέντρα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πατρίδος μας, ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἕως σήμερον. Ἐννοοῦμεν λοιπὸν εὐκολα διατὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ζῶντες εἰς τὰ ἀποκλεισμένα λεκανοπέδια, χωρὶς εὐκολα καὶ ἀνεπτυγμένα μέσα συγκοινωνίας, ἦσαν καὶ οἱ ἴδιοι χωρισμένοι εἰς τόσα μικρὰ κρατίδια καὶ μικρὰς φυλετικὰς ομάδας, μὲ πολλὰς διαφορὰς εἰς τὴν γλῶσσαν, τὸν χαρακτῆρα, τὸν πολιτισμὸν, τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος, τὰ ἔθη των κλπ. Διότι ἔμενε κλεισμένη κάθε πολιτεία μὲ τὰ περίχωρά της εἰς τὴν περίφρακτον ἀπὸ ὄρη περιοχὴν της (αἱ Ἀθῆναι εἰς τὴν Ἀττικὴν, αἱ Θῆβαι εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἡ Σπάρτη εἰς τὴν Λακεδαίμονα κλπ.). Ὅπως ἐπίσης ἐννοοῦμεν διατὶ εἰς τὴν κεντρικὴν καὶ ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, ὅπου αἱ πεδιάδες δὲν χωρίζονται μὲ ἀδιάβατα βουνά, ἀλλὰ μὲ χαμηλὰς λοφώδεις ἐκτάσεις, ἠδυνήθη νὰ δημιουργηθῇ τὸ μέγα μακεδονικὸν κράτος τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Σήμερον τὰς τοπικὰς ἀντιθέσεις καὶ διαφορὰς εἰς τὸν χαρακτῆρα, τὰ ἔθη, τὴν γλῶσσαν κλπ. τείνει νὰ συμβιδάσῃ καὶ ἐξομοιώσῃ ἢ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς συγκοινωνίας (τὸ αὐτοκίνητον, ὁ σιδηρόδρομος, τὸ ἀτμόπλοιο) καὶ τὰ πλούσια μέσα τῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας (τὸ σχολεῖον, ὁ τύπος, τὸ βιβλίον κ.τ.δ.).

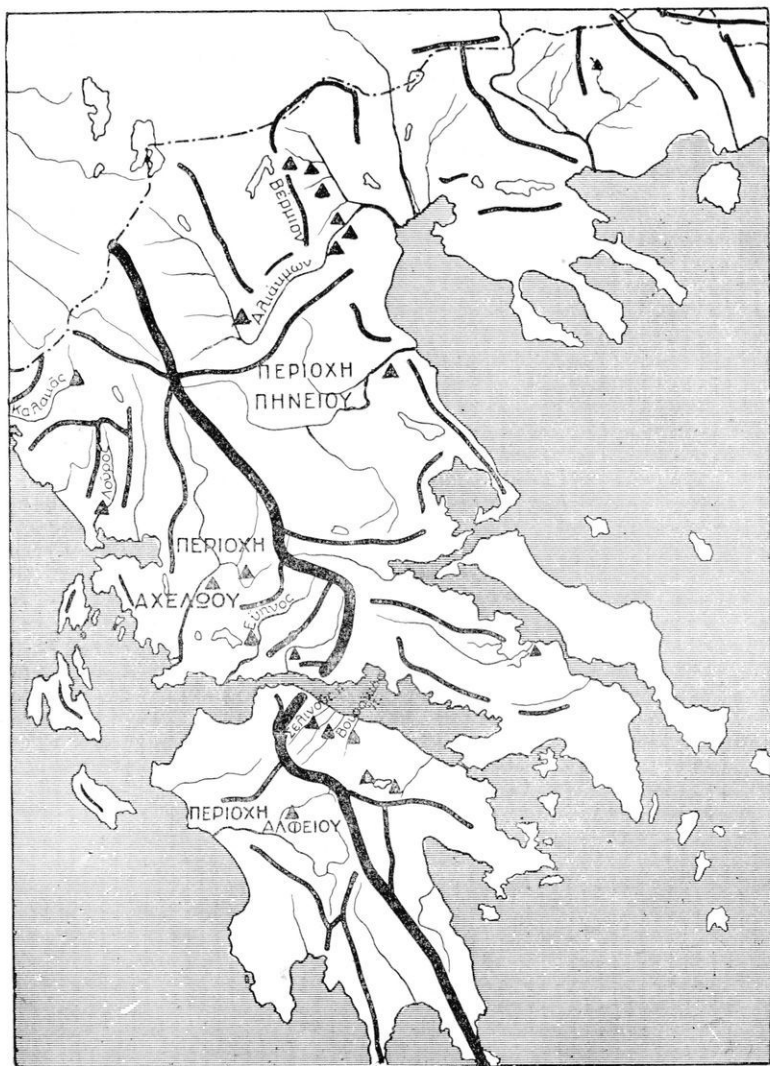
108. Καταρράκται τοῦ Βόδα εἰς τὴν Ἄγραν Ἐδέσσης.
(Δυνάμεις ὑδραυλικαὶ ἀχρησιμοποίητοι).

4. ΠΟΤΑΜΟΙ ΚΑΙ ΛΙΜΝΑΙ

Ποταμοί. Ἡ Ἑλλάς μὲ τὴν μορφήν τοῦ ἐδάφους της καὶ τὸ ξηρὸν κλίμα της δὲν δύναται νὰ ἔχη μεγάλους πολυὺδρους ποταμούς¹⁾.

1. Ἐν πρώτοις ἡ χώρα μας εἶναι στενὴ καὶ ἡ κεντρικὴ ὄροσειρὰ διασχίζουσα αὐτὴν ἀπὸ Β πρὸς Ν, σχηματίζει μετὰ τῶν πλαγιῶν ὄροσειρῶν μικρὰς ποταμίας περιοχάς, αἱ ὁποῖαι ὀλίγα νερά ἤμποροῦν νὰ προμηθεύουν εἰς τοὺς ποταμούς των. Αἱ μεγαλύτεραι ποτάμιαι περιοχαί, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνονται μέσα εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ τοῦ Πηνειοῦ (Θεσσαλία), τοῦ Ἀλιάκμονος (κοιλιάδες Καστοριάς καὶ Σερβίων), τοῦ Ἀχελώου. Πρὸς Β ὅμως αἱ περιοχαί τοῦ Ἑβρου κατὰ πρῶτον λόγον, καὶ τοῦ Ἀξιοῦ ἔπειτα, εἶναι πολὺ μεγαλύτεραι, ἐπεκτεινόμεναι εἰς τὰς γειτονικὰς μας χώρας.

¹⁾ Οἱ μεγαλύτεροι ποταμοὶ τῆς Ἑλλάδος εἶναι οἱ ἐξῆς: Ἑβρος 550 χιλμ., Ἀξιὸς 380, Στρουμὼν 375, Ἀλιάκμων 325, Νέστος 275, Ἀχελῶος 242, Πηνειὸς 227, Ἄραχθος 133, Ἀλφειὸς 116, Θύαμις 120, Εὐῆρος 102 κλπ.

109. Χάρτης ποταμίων περιοχών και υδραυλικών δυνάμεων.

(1. Αί παχέια γραμμαι δεικνύνουν τὰς ὄροσειράς, αἱ ὁποῖαι χωρίζουν τὰ νερά. Ἡ παχύτερα ὄλων εἶναι ἡ κεντρικὴ ὄροσειρά, ὁ κυριώτερος ὕδροκορῆτης. 2. Παρατηρήσατε πῶς ἡ περιοχὴ ἐκάστου ποταμοῦ χωρίζεται ἀπὸ τὴν παρακειμένην καὶ ποίας πεδιάδας περικλείει. 3. Ὁ Ζυγὸς τοῦ Μετσόβου τὰς πηγὰς ποίων ποταμῶν χωρίζει; 4. Τὰ τρίγωνα δεικνύνουν σπουδαίας πτώσεις νερῶν δηλ.

«λευκὸν ἤψηλο κρηνηϊκὸν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ὅστε ἐκλεῖσθαι ἀπὸ τῆς πολιτικῆς

2. Αί βροχαί μας είναι ὀλίγαι, καθὼς καὶ αἱ χιόνες, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ συντηρήσουν μεγάλους ποταμούς. Ἄλλως τε καὶ αἱ ὀλίγαι αὐταὶ βροχαὶ πίπτουν ραγδαίως καὶ τὸ μέγιστον μέρος τῶν ὑδάτων τῶν φθάνει ἀμέσως εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ ποταμοὶ μας οὕτω, μόνον ὅταν βρέχη, ἔχουν πολλὰ νερά, ὁπότε ὑπερεκχειλίζουσι καὶ καταστρέφουσι τὰς παροχθίους καλλιεργείας. Ἐνῶ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον διάστημα τοῦ ἔτους ξηραίνονται ἐντελῶς, ἢ ἔχουν πολὺ ὀλίγα νερά, εἰς τρόπον ὥστε εἶναι ὅλοι βατοί, ἀκόμη καὶ οἱ μεγαλύτεροι, ἀπὸ ὠρισμένους πόρους.

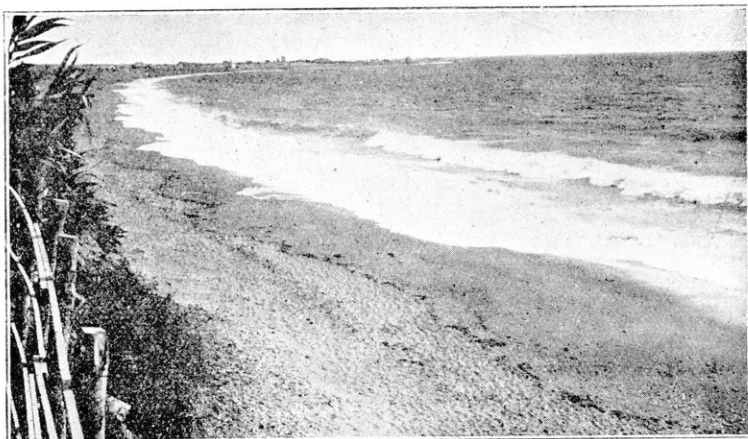
Ἡ μικρὰ ποσότης νερῶν τῶν ποταμῶν μας κατὰ τὴν ξηρὰν ἐποχὴν δὲν ὀφείλεται μόνον εἰς τὸ ὅτι βρέχει σπανίως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεγάλην ἐξάτμισιν, πού ὑφίστανται τὰ νερά των εἰς τὸ θερμὸν κλίμα μας. Ἐπίσης δὲ εἰς τὸ ὅτι τὰ νερά πολλῶν ποταμῶν χωνεύουσι εἰς καταδόθρας καὶ κινουῦνται ὑπὸ τὰς κοίτας των. Τοῦτο συμβαίνει κυρίως εἰς ποταμούς, τῶν ὁποίων ἡ κοίτη ἔχει σχηματισθῆ μέσα εἰς ἀσβεστολιθικὰ ἐδάφη.

Φανερόν εἶναι ὅτι τοιοῦτοι ποταμοί, πτωχοὶ εἰς ὕδατα, ρηχοὶ τὸ καλοκαίρι, ἀπειλητικοὶ καὶ ὀρμητικοὶ τὸν χειμῶνα, δὲν δύνανται νὰ εἶναι πλωτοί. Ἄλλως τε εἰς τὴν ὀρεινὴν χώραν μας ἡ κοίτη τῶν ποταμῶν μας εἶναι κατὰ τόπους πολὺ κατωφερικὴ, τὰ δὲ νερά των κατακρημνίζονται ἀφρίζοντα μεταξὺ τῶν βράχων. Ἡρεμὸν εἶναι τὸ ρεῦμα τῶν ποταμῶν μας μόνον εἰς τὴν κάτω κοίτην των, μέσα εἰς τὰς χαμηλὰς πεδιάδας, πρὸς τὰς ἐκβολὰς των. Ἐκεῖ ὅμως εἶναι ἀβαθέστεροι, τὰ δὲ Δέλτα, τὰ ὁποῖα σχηματίζουσι, ἔχουν πολὺ ρηχὰ στόμια.

Οἱ ποταμοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα χρησιμοποιοῦνται καὶ διὰ πότισμα πολὺ ὀλίγον. Ἐπίσης ἐλάχιστα ὡς κινητήριος δύναμις (ὁ Βόδας τῆς Ἐδέσσης, τὸ ρεῦμα τῆς Λεβαδείας, ὁ Γλαῦκος τῶν Πατρῶν, ὁ Γοργοπόταμος τοῦ Σπερχειοῦ), ἀν καὶ αἱ ὑδραυλικαὶ των δυνάμεις, πρὸς τὸ παρὸν ἀχρησιμοποίητοι, εἶναι πολὺ μεγάλαι.

Λίμναι. Αἱ λίμναι τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκονται ἢ μέσα εἰς λεκάνας, αἱ ὁποῖαι ἐσχηματίσθησαν καταδυθισθέντος τοῦ κάτωθεν αὐτῶν ἀσβεστολιθικοῦ ἐδάφους (ἢ λίμνη Καστοριάς, ἢ Ξυνιάς, ἢ Βεγορίτις κλπ.) ἢ εἰς χαμηλὰ σημεῖα τῶν πεδιάδων, ὅπου συγκεντρῶνται τὰ νερά, διότι δὲν εὐρίσκουσι εὐκόλον διέξοδον πρὸς τὴν θάλασσαν. Αἱ τελευταῖαι αὐταὶ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀβαθεῖς καὶ τεναγῶδεις.

Αἱ λίμναι καὶ οἱ ποταμοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα μᾶς παρέχουν ὀλίγα μὲν ψάρια, τὰ ὅποια καὶ δὲν προτιμῶνται, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν νοστιμώτερα θαλάσσια, ἀφθόγους δὲ κώνωπας (ἀνωφελεῖς), οἱ ὅποιοι μεταδίδουν τὴν ἐλονοσίαν. Εἰς τὴν χώραν μᾶς αἱ λίμναι εἶναι ἐχθροὶ τῶν ἀνθρώπων. Κατέχουν μεγάλας ἐκτάσεις, πολλάκις λίαν γονίμους καὶ βασανίζουν τοὺς πλησίον ἀγροτικούς πληθυσμοὺς μὲ τὴν ἐλονοσίαν. Διὰ τοῦτο ἡ μόνη σκέψις καὶ προσπάθειά μᾶς πρέπει νὰ εἶναι πῶς νὰ τὰς ἀποξηράνωμεν. Πράγματι δὲ μεγάλα ἔργα ἀποξηραντικὰ γίνονται εἰς διαφόρους λίμνας καὶ ἔλη, ἰδίως ἐν Μακεδονίᾳ, Θεσσαλίᾳ, Αἰτωλίᾳ καὶ ἄλλαχού. Ἦδη ἀπεξηράνθησαν παλαιότερον μὲν ἡ Κοπαῖς εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἐσχάτως δὲ αἱ λίμναι Ἀματόθου καὶ Ἀρτζᾶν παρὰ τὸν Ἀξιόν, αἱ ὅποια καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν καλλιέργειαν (βλ. χάρτην σελ. 8). Γίνονται ἤδη ἔργα ἀποξηράνσεως εἰς πλεῖστα ἄλλα ἔλη καὶ λίμνας ἀνά τὴν χώραν μᾶς.

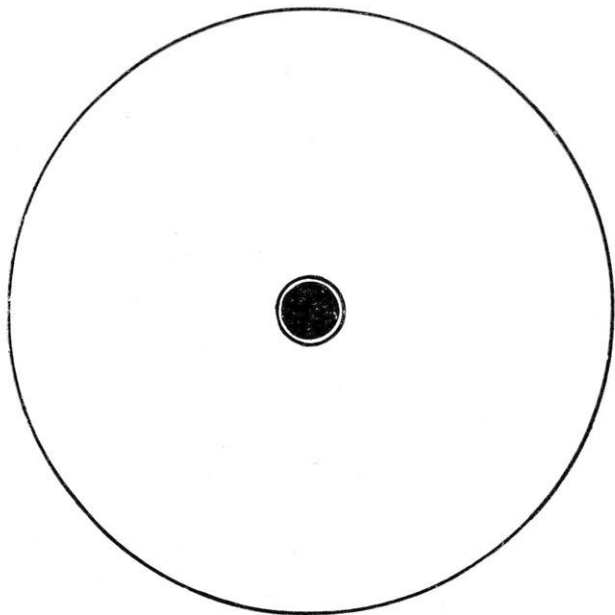
110. Χαμηλή παραλία εις τὸν μυχὸν κόλπου.

Ἡ θάλασσα συσσωρεύουσα ἄμμον διαρκῶς . . . ὑποχωρεῖ.

5. ΘΑΛΑΣΣΑΙ

Ἡ Ἑλλάς εἶναι μία ἀπὸ τὰς μᾶλλον εὐνοηθείσας ὑπὸ ἔποψιν θαλασσίου διαμελισμοῦ χώρας. Βρεχομένη ὑπὸ δύο θαλασσῶν (τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου), αἵτινες τὴν διαμερίζουν εἰς πλῆθος χερσονήσων καὶ νήσων, παρουσιάζει σχῆμα ποικιλώτατον καὶ μῆκος παραλίων πολὺ μεγάλο (13 580 χιλιόμετρα), σχετικῶς μὲ τὴν ἐπιφάνειάν της. Ἴσως καμμία ἄλλη χώρα ἐπὶ τῆς γῆς, μὲ τὸ ἔμβαθὸν τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔχει τόσον μῆκος παραλίων. Ἔνεκα τοῦ διαμελισμοῦ αὐτοῦ τὸ $\frac{1}{5}$ τῆς Ἑλλάδος εἶναι νῆσοι, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν Πελοπόννησον, τῆς δὲ ὑπολοίπου χώρας κανὲν σημεῖον δὲν ἀπέχει ἀπὸ τὴν θάλασσαν πλεόν τῶν 100—120 τὸ πολὺ χλμ. Τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος εἶναι κατὰ γενικὸν κανόνα ἀπότομα καὶ βραχώδη. Εἰς ὀλίγα μόνον μέρη εἶναι πεδινά, ὅπως εἰς τὴν Ἡλείαν, τὸ Μεσολόγγιον, τὴν Κόρινθον, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐν γένει εἰς τοὺς μυχοὺς τῶν κόλπων, ὅπου συνήθως καταλήγουσιν κοιλάδες καὶ πεδινὰ ἐπιφάνειαι. Εἰς τὰ ἀπότομα καὶ βραχώδη παράλια σχηματίζονται πολλοὶ λιμένες καὶ ὄρμοι χρη-

σιμοποιούμενοι είτε ως τακτικοί ἐμπορικοί λιμένες, είτε καὶ ως καταφύγια ἐν καιρῷ τρικυμίας. Ἡ ὄδρογραφικὴ ὑπερησία τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν ἀναφέρει εἰς μὲν τὸ Ἰόνιον 100 λιμένας καὶ 75 ὄρμους, εἰς δὲ τὸ Αἰγαῖον 185 λιμένας καὶ 400 ὄρμους. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς λιμένας αὐτοὺς ἔχουν καὶ βάθος ἀρκε-

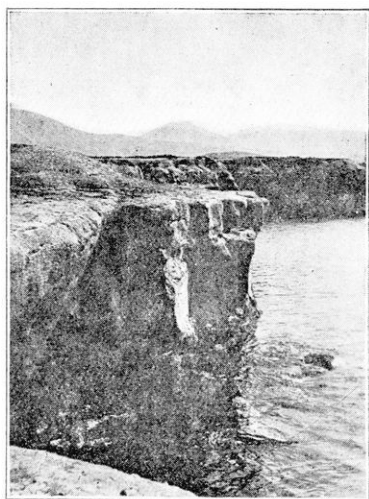
111. Ὁ μαῦρος κύκλος παριστᾷ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ μεγάλη περιφέρεια τὸ μῆκος τῶν παραλίων της. Ἐὰν ἡ χώρα μας δὲν ἦτο διαμελισμένη, ἀλλ' ἀπετέλει π. χ. μίαν κυκλωτορῆ νῆσον, τὸ μῆκος τῶν παραλίων της θὰ ἦτο ὡς ἡ μικρὰ περὶ τὸν μαῦρον κύκλον περιφέρεια.

τὸν καὶ εὐρυχωρίαν. Ὁ μεγαλύτερος εἰς ἕκτασιν λιμὴν τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὁ λιμὴν Βαθέος εἰς τὴν Σάμον (7 περίπου τετραγ. χιλιάμ.). Ἐπειτα ἔρχονται κατὰ σειρὰν ὁ λιμὴν τῆς Σούδας ἐν Κρήτῃ (4 τ. χιλιάμ.), Ἀργοστολίου (3 $\frac{1}{4}$ τετρ. χιλιάμ.), Χαλκίδος (3 τ. χιλμ.). Ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς ἔχει ἐπιφάνειαν μόλις ἑνὸς τετρ. χιλιομ. καὶ κάτω. Ἀπὸ τοῦτο ἠμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν εἶναι ἡ εὐρυχωρία τὸ μόνον φυσικὸν πλεονέκτημα τοῦ καλοῦ λιμένος. (Συγκρίνατε τὰ γραφόμενα περὶ τοῦ λιμένος Πειραιῶς

εις τὴν σελ. 66. Ἐπίσης τοὺς χάρακας τῶν λιμένων Πειραιῶς, Πα-
τρῶν σελ. 65 καὶ 91. Μορφολογίαν τοῦ βυθοῦ βλέπε εἰς τὰ κε-
φάλαια περὶ Ἰονίου καὶ Αἰγαίου πελάγους σελ. 101 καὶ 111).

Αἱ μεγαλύτεραι νῆσοι τῆς Ἑλλάδος

Ἀρ.	Ν ῆ σ ο ι	Ἐκτασ. τετρ.χλμ.	Ἀριθ.	Ν ῆ σ ο ι	Ἐκτασ. τετρ.χλ.
1	Κρήτη	8.222	12	Ἄνδρος	384
2	Εὐβοία	3.580	13	Λευκάς	292
3	Λέσβος	1.614	14	Κύθηρα	262
4	Χίος	858	15	Ἰσαχία	257
5	Κεφαλληνία	717	16	Σκύρος	202
6	Κέρκυρα	589	17	Πάρος	195
7	Σάμος	491	18	Τήνος	195
8	Λήμνος	477	19	Σαμοθράκη	180
9	Νάξος	442	20	Μήλος	161
10	Ζάκυνθος	400	21	Ἄμοργός	123
11	Θάσος	398	22	Ἰθάκη	103

112. Ἀπορροῶγες βράχοι.
Ἡ θάλασσα διαρκῶς ὑποσκάπτουσα
τοὺς βράχους, κατακτιᾷ ἔδαφος εἰς βρά-
χος τῆς ξηρᾶς.

6. ΤΟ ΚΛΙΜΑ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΛΙΜΑ ;

Ἡ θερμοκρασία, οἱ ἄνεμοι καὶ αἱ βροχαὶ ἑνὸς τόπου λέγομεν ὅτι ἀποτελοῦν τὸ κλίμα του.

1. Ἡ θερμοκρασία ἐξαρτᾶται :

α) Ἀπὸ τὴν ἀπόστασιν τοῦ τόπου ἀπὸ τὸν Ἴσημερινόν. Αἱ βορειότεραι χῶραι ἀπέχουν περισσότερον ἀπὸ τὸν Ἴσημερινόν καὶ εἶναι ψυχρότεραι. Αἱ νοτιώτεραι πλησιάζουν πρὸς τὸν Ἴσημερινόν καὶ εἶναι θερμότεραι.

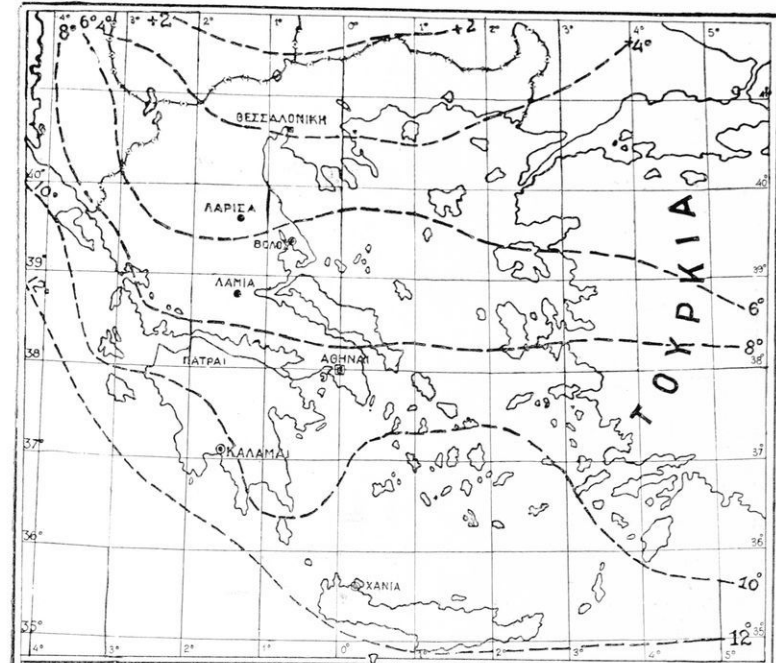
β) Ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ τόπου. Τὰ ὑψίπεδα ἔχουν μικροτέραν θερμοκρασίαν ἀπὸ τὰς πλησίον των χαμηλὰς κοιλάδας καὶ πεδιάδας. Τὰ ὄρη εἶναι ψυχρότερα ἀπὸ τὰ χαμηλὰ μέρη.

γ) Ἀπὸ τὴν ἀπόστασιν τοῦ τόπου ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Τόποι παραθαλάσσιοι εἶναι δροσερώτεροι τὸ θέρος καὶ θερμότεροι τὸν χειμῶνα, ἀπὸ ἄλλους τόπους ἀπομακρυσμένους ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Ἐπομένως δύο τόποι, ὅπως π.χ. ἡ Κέρκυρα καὶ ἡ Λάρισα, ποῦ δὲν εἶναι ἢ μία βορειότερα τῆς ἄλλης καὶ εὐρίσκονται εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἔχουν διαφορετικὴν θερμοκρασίαν. Ἡ παραθαλασσία Κέρκυρα ἔχει δροσερὸν τὸ θέρος (+25°), ἡπιοὺν τὸν χειμῶνα (+10°). Ἡ Λάρισα, ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ἔχει θερμότερον τὸ θέρος (+27°), πολὺ ψυχρότερον τὸν χειμῶνα (+4°).

Μὲ ἄλλους λόγους τὸ θαλάσσιον κλίμα τῆς Κερκύρας ἐλαττώνει τὰς ἀντιθέσεις μεταξὺ θέρους καὶ χειμῶνος, εἶναι δηλ. **μέτριον** τὸ ἠπειρωτικὸν κλίμα τῆς Λαρίσης αὐξάνει τὰς ἀντιθέσεις μεταξὺ θέρους καὶ χειμῶνος εἶναι δηλ. **τραχύ**.

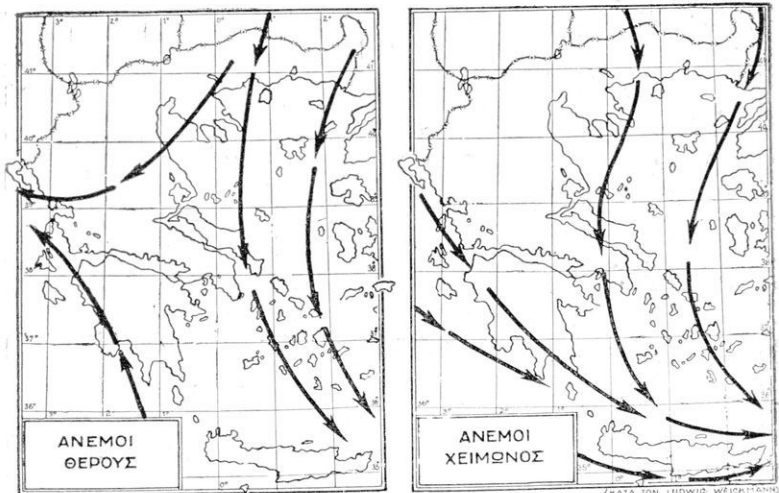
2. **Οἱ ἄνεμοι** εἶναι ρεύματα ἀέρος, τὰ ὅποια ρέουν ἀπὸ τὰ ψυχρότερα μέρη πρὸς τὰ θερμότερα. Ἐκεῖ δηλ. ὅπου ὁ ἀήρ θερμαίνεται, γίνεται ἀραιότερος, καὶ τότε σχηματίζεται εἶδος κενοῦ,

(Κατά τὸν Philipsson)

113. Ἰσόθερμοι ζῶνα Ἰανουαρίου (ἄνω), Ἰουλίου (κάτω).
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς
 Π. Δημητράτου, Γεωγραφία Α Γυμν., ἐξδ. Γ 1955

114. Χάρτης ανέμων.

(1. Τὰ βέλη δεικνύουν τὴν διεύθυνσιν τῶν μεγάλων ἀνέμων (ὄχι τῶν τοπικῶν). Καὶ καθὼς βλέπει κανεῖς, ἐπικρατοῦν οἱ βόρειοι. 2. Παρατηρήσατε τὴν διαφορὰν τῶν ἀνέμων δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰς ἐκάστην ἐποχὴν).

εἰς τὸ ὅποιον ὁρμᾷ, διὰ νὰ τὸ γεμίση, ὁ ἀήρ τῶν ψυχροτέρων μερῶν. Οἱ βόρειοι ἄνεμοι, οἱ ὅποιοι φυσοῦν εἰς τὴν χώραν μας τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους, εἶναι ρεύματα ἀέρος, τὰ ὅποια ἔρχονται ἀπὸ τὴν ψυχρὰν Σιβηρίαν, διὰ νὰ ὀρσίσουσιν κάπως τὰς πυροπολουμένας ἀπὸ τὸν ἥλιον ἀφρικανικὰς ἐρήμους. Οἱ ἄνεμοι αὗτοί εἰς τὸ Αἰγαῖον πνέουσιν περιοδικῶς καθ' ἕλλην τὴν θερμὴν ἐποχὴν καὶ ὀνομάζονται *ἐτησῖαι* (μελτέμια).

Αἱ αὔραι, ἡ *θαλασσία* (ὁ *μπάτης*) καὶ ἡ *ἀπόγειος*, τὸν αὐτὸν κανόνα ἀκολουθοῦν. Κατὰ τὰς θερμὰς ὥρας τῆς ἡμέρας ἡ ξηρὰ θερμαίνεται πολὺ ταχύτερον τῆς θαλάσσης, ὁ ἀήρ τῆς ἀραιούται καὶ τότε φυσᾷ ἀπὸ τὴν θάλασσαν πρὸς τὴν ξηρὰν. Τὴν νύκτα ὅμως, ὅποτε πάλιν ἡ ξηρὰ ψύχεται ταχύτερον, ἀπομένει ἡ θάλασσα θερμότερα, καὶ ἐπομένως φυσᾷ ἀπὸ τὴν ξηρὰν πρὸς τὴν θάλασσαν.

Εἶναι φανερόν ὅτι οἱ ἄνεμοι ἐπηρεάζουσιν τὸ κλίμα ἐνὸς τόπου. Οἱ θαλάσσιοι ἄνεμοι τείνουσιν πάντοτε νὰ μετριάσουν τὰς ἀντιθέσεις θερμότητος καὶ ψύχους καὶ εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται ἡ

γλυκύτης τοῦ κλίματος τῶν ἐλληνικῶν παραλίων. Οἱ ἄνεμοι ὅμως οἱ ὅποιοι ἔρχονται ἀπὸ ἐκτεταμένας ἠπείρους, αὐξάνουν τὰς ἀντιθέσεις. Οἱ βόρειοι ἄνεμοι, οἱ ὅποιοι πνέουν ἐπὶ τῆς χώρας μας, ὠθοῦν τρόπον τινὰ πρὸς ἡμᾶς τὸ κλίμα τῶν βορειοτέρων χωρῶν.

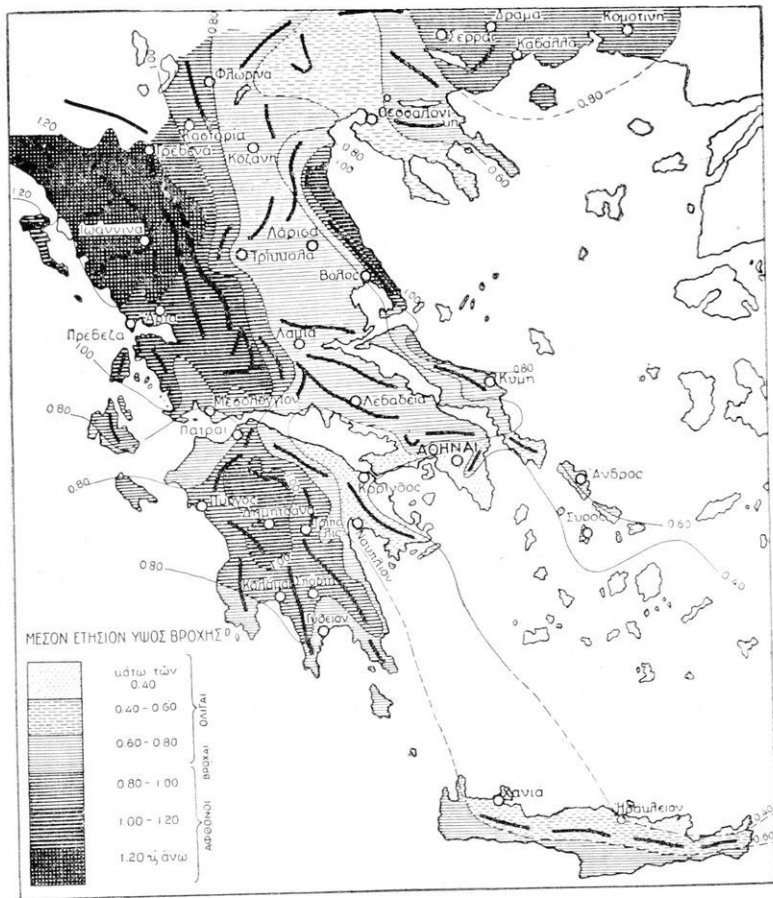
3. **Βροχαί.** Αἱ βροχαὶ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοὺς ἀνέμους. Βρέχει, ὅταν φυσοῦν ἄνεμοι ἐρχόμενοι ἀπὸ τὴν θάλασσαν, οἱ ὅποιοι ὠθοῦν τοὺς ὑδρατμοὺς πρὸς τὴν ξηράν. Ἐπομένως βρέχει περισσότερο εἰς τὰς πλησίον τῆς θαλάσσης χώρας παρὰ εἰς τὰς ἀπομακρυσμένας. Ἐπίσης βρέχει περισσότερο ἐπὶ τῶν ὄρεων, τῶν ὁποίων ἡ ψυχρὰ ἀτμόσφαιρα συμπυκνώνει τοὺς ἀτμοὺς καὶ τοὺς μεταβάλλει εἰς βροχήν, παρὰ εἰς τὰ βαθύπεδα.

ΤΟ ΚΛΙΜΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΑΣ

1. Ἡ Ἑλλάς περιδρεχομένη καὶ διαμελιζομένη ἀπὸ τὴν θάλασσαν ἔχει γενικῶς κλίμα θαλάσσιον. Ἐν τούτοις κατὰ τόπους παρουσιάζει διαφορὰς. Γενικῶς εἰς τὸ Αἰγαῖον ὁ χειμὼν εἶναι βαρύτερος καὶ τὸ θέρος θερμότερον παρὰ εἰς τὸ Ἴόνιον. Αἰτία τούτου εἶναι ὅτι ἡ δυτικὴ Ἑλλάς, προστατεύεται κατὰ τῶν βορείων ἀνέμων ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ὄροσειρᾶς, ἐνῶ ἡ ἀνατολικὴ εἶναι περισσότερο ἐκτεθειμένη εἰς αὐτούς. Οἱ ἄνεμοι οὗτοι ἐρχόμενοι ἀπὸ ἠπειρωτικὴν περιοχὴν εἶναι ξηροὶ καὶ τὸν μὲν χειμῶνα αὐξάνουν τὸ ψῦχος, τὸ δὲ θέρος αὐξάνουν τὴν ξηρασίαν, συνεπῶς δὲ καὶ τὴν θερμοκρασίαν.

Πράγματι οἱ ἐτησίαι, ἂν καὶ βόρειοι ἄνεμοι, αὐξάνουν τὴν θερμοκρασίαν κατὰ τὸ θέρος διότι, ξηροὶ αὐτοί, καθαρίζουν τὴν ἀτμόσφαιράν μας ἀπὸ κάθε ἔχνος ὑγρασίας, ἀποδιώκοντες τοὺς ὑδρατμοὺς πρὸς Ν. Τοιοῦτοτρόπως ὅμως ἡ ἀτμόσφαιρα γίνεται διαυγεστέρα καὶ αἱ ἡλιακαὶ ἀκτίνες θερμαίνουν τὸ ἔδαφος πολὺ ἰσχυρότερον. Ἐὰν ἡμεῖς αἰσθανώμεθα αἰσθημα δροσερότητος ἐκτιθέμενοι κατὰ τὸ θέρος εἰς τὸν ἄνεμον, τοῦτο ὀφείλεται μόνον εἰς τὴν ἐξάτμισιν τοῦ ἰδρωτός μας.

2. Αἱ δυτικαὶ χώραι τῆς Ἑλλάδος δέχονται περισσότερας βροχὰς ἢ αἱ ἀνατολικαί. Οὕτω εἰς τὴν Ἄν. Ἑλλάδα πίπτουν βροχαὶ ὕψους 0,60 τοῦ μέτρου κατὰ μέσον ὄρον, ἐνῶ εἰς τὴν Δυτ. ὑπερβαίνουν τὸ 1 μέτρον. Ἡ μεγαλύτερα διαφορὰ εἶναι μεταξὺ Ἀττικῆς (0,40) καὶ Ἠπείρου (ἄνω τοῦ 1,20). Ἡ ἄνισος αὕτη διανομὴ τῶν βροχῶν, ἡ ὁποία ἐπιδρᾷ τόσον πολὺ εἰς τὴν βλάστησιν καὶ τὴν γεωρ-

115. Βροχομετρικός χάρτης τῆς Ἑλλάδος.

(1. Τὸ σκοτεινότερον χροῶμα δεικνύει μεγαλύτερας ποσότητας βροχῆς, τὸ ἀνοιχτότερον μικροτέρας. 2. Αἱ μακροαὶ γραμμαὶ μετὸς ἀριθμοὺς εἰς τὰ ἄκρα ὀνομάζονται βροχομετρικαὶ καμπύλαι καὶ χωρίζουν τὸς διαφόρους τόπους κατὰ τὸ ποσὸν τῶν βροχῶν, ποὺ δέχονται. 3. Παρατηρήσατε ποῖα τὰ βροχερώτερα καὶ ποῖα τὰ πτωχότερα εἰς βροχὰς μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ διατί; 4. Αἱ παχεῖαι ἀκανόνιστοι μαῦροι γραμμαὶ δεικνύουν τὴν θέσιν καὶ διεύθυνσιν τῶν ὄροσειρῶν· παρατηρήσατε ὅτι αἱ βροχομετρικαὶ καμπύλαι εἶναι παράλληλοι καὶ πλησιέστατα πρὸς τὰς ὄροσειράς).

Σημ.— Αἱ συνεχεῖς καμπύλαι ἐλήφθησαν ἐκ μελέτης τοῦ κ. Κεφαλᾶ εὐγενῶς παραχωρηθείσης εἰς τὸν συγγραφέα, καὶ τῆς ὁποίας μέρος ἔχει ἀνακοινῶν ἠηριοποιήθη ἐκδοθέν τὸ βιβλίον τῆς Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς προσετέθησαν ἐκ παλαιῶν ἐκδόσεων.

γίαν, οφείλεται εις τὴν μορφολογίαν τῆς χώρας μας, καὶ κυρίως εἰς τὴν διάταξιν τῶν ὀρέων τῆς (βλ. χάριτην βροχῶν).

3. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὅμως, ἐκεῖ ὅπου δὲν φθάνει ἡ ἐπίδρασις τῆς θαλάσσης, ἐπικρατοῦν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἠπειρωτικοῦ κλίματος. Μάλιστα εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐπάνω εἰς τὰ βουνὰ τῆς Κεντρικῆς ὀροσειρᾶς μέχρι τῆς Αἰτωλίας, συναντῶμεν τὸ κλίμα καὶ τὴν βλάστησιν τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης (ἐλάτην, ὄξυάν, ὀρεινὴν πεύκην κλπ.). Τὰ χιόνια καλύπτουν καθ' ὄλον τὸν χειμῶνα τὰ βουνά, συχνὰ δὲ καὶ τὰς πεδιάδας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας ἐπὶ ἑβδομάδας. Τὸ δὲ θέρος ἢ ζέστη εἶναι μεγάλη μέσα εἰς τὰ κλειστὰ λεκανοπέδια τῆς Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Θράκης κλπ.

4. *Συμπέρασμα.* Γενικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔχομεν κλίμα εὐκρατον. Ἡ θερμὴ ἐποχὴ τοῦ ἔτους εἶναι ἐποχὴ ξηρασίας μὲ σπανιώτατα παραδείγματα αἰφνιδίων καταιγίδων μετὰ βροχῆς. Ἡ βροχερὰ ἐποχὴ ἀρχίζει τὸ φθινόπωρον, τὰ δὲ πρωτοβρόχια συνοδεύονται ἀπὸ ἀστραπᾶς καὶ βροντᾶς. Ὁ βροχερώτερος μῆν εἶναι ὁ Δεκέμβριος. Ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον καὶ ἔπειτα ἀρχίζουν αἱ βροχαὶ νὰ ὀλιγοστεύουν. Ἀπὸ δὲ τὸν Μάιον ἀρχίζει ἡ ξηρὰ περίοδος.

Αἱ βροχαὶ εἰς τὴν χώραν μας εἶναι ραγδαῖαι. Μειονέκτημα πολὺ ἐπιζήμιον, διότι οὕτω δὲν εἰσδύει ἀρκετὴ ποσότης νεροῦ εἰς τὸ ἔδαφος, ἀλλὰ φεύγει διὰ τῶν χειμάρρων πρὸς τὴν θάλασσαν. Προσέτι δέ, διότι πλημμυρίζουν οἱ ποταμοί, κατακλύζουν τὰς πέριξ γεωργικὰς ἐκτάσεις καὶ προκαλοῦν καταστροφάς.

7. ΧΛΩΡΙΣ - ΠΑΝΙΣ

Χλωρίς. Ἀνάλογα μὲ τὸ κλίμα κάθε τόπου εἶναι καὶ τὰ φυτὰ του, ἢ *χλωρίς του*. Ἡ Ἑλλάς, ἔχουσα μίαν θαυμαστὴν ποικιλίαν κλίματος, ἀπὸ τὸ γλυκὺ θαλάσσιον τῶν μεσημβρινῶν παραλίῶν τῆς, ἕως τὸ δριμύ ἠπειρωτικὸν τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς, ἔχει πλουσιωτάτην χλωρίδα. Ἐκτὸς τῶν φυτῶν ἐκείνων, τὰ ὅποια ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς μεσογείου θαλάσσης, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνεκάλυψαν οἱ βοτανολόγοι καὶ 600 περίπου εἶδη φυτῶν ἀποκλειστικῶς ἑλληνικά.

Τὰ διάφορα εἶδη τῶν φυτῶν τὰ ἀποτελοῦντα τὴν χλωρίδα μας, δὲν φύονται εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς χώρας μας. Κάθε εἶδος φυτοῦ ἔχει τὸ κλίμα τῆς ἰδικῆς του προτιμήσεως. Οὕτω ἡ μυρτιά, ἡ ἐλαία, ἡ σταφιδάμπελος ἀγαποῦν τὸ γλυκὺ θαλάσσιον κλίμα τῶν μεσημβρινῶν παραλίῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀντιθέτως ἡ ὄξυά, ἡ ἐλάτη καὶ τὰ ἄλλα ἀγαποῦν τὰ χιόνια τῶν ὀρέων.

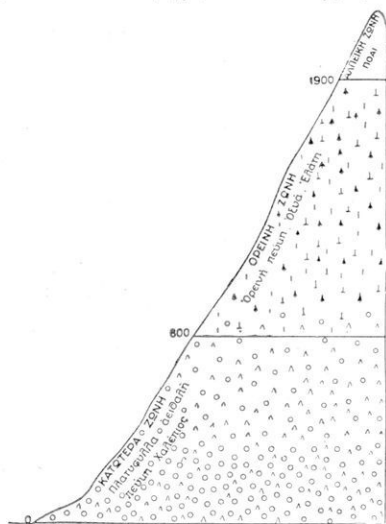
Καθ' ὅσον ἀνερχόμεθα εἰς ὑψηλὰ ὄρη ἢ χλωρίς μεταβάλλεται. Φυτὰ, τὰ ὅποια ἐβλέπαμεν πλησίον τῆς θαλάσσης, φθάνουν μέχρις ἑνὸς ὕψους καὶ ἔπειτα χάνονται. Ἀντιθέτως δὲ παρουσιάζονται ἄλλα εἶδη, ἄγνωστα εἰς τὰ παράλια. Μελετῶντες λοιπὸν οἱ ἐπιστήμονες τὰς προτιμήσεις αὐτὰς τῶν φυτῶν εἰς τὴν χώραν μας, ἐχώρισαν τὴν ἑλληνικὴν χλωρίδα εἰς 3 ζώνας.

1. Ἡ **κατωτέρα ζώνη** ἀρχίζει ἀπὸ τὰ παράλια καὶ φθάνει ἕως 800 μέτρα ὕψος ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Εἰς τὴν ζώνην αὐτὴν συναντῶμεν μεταξὺ πλείστων ἄλλων εἰδῶν χόρτων καὶ φρυγάνων, τριφύλλι, θυμάρι, σφάκα. Ἐπίσης ἐδῶ σχηματίζονται μεγάλα καὶ ὠραῖα δάση ἀπὸ πλατύφυλλα, ἀειθαλῆ χαμόδενδρα (κουμαριά, σπάρτον, φυστικιά, βάτος, χαρουπιά, ἀγριοκυπάρισσα). Εἰς τὴν ζώνην αὐτὴν ἀποτελοῦν μικτὰ συνήθως δάση ἢ χαλέπιος πεύκη (τὰ πεύκα), ὁ πρόνος, ἡ ἀγριοελαία. Εἰς τὴν κατω-

τέραν ζώνων ευδοκιμεί ή έλαια, σχηματίζουσα πολλαχού δάση (τούς έλαιώνας), ή συκή, ή σταφιδάμπελος, τὰ έσπεριδοειδή.

2. **Η θρεινή ζώνη** από τὰ 800 έως τὰ 1800 μέτρα ύψος. Έδω αλλάζει ή χλωρίς έντελώς. Άλλα είδη χόρτων και φρυγάνων φύονται και άλλα είδη δένδρων σχηματίζουν τὰ δάση. Έδω θά συναντήσωμεν δρυς, καστανέας, δάφνας και δάση όξυας και έλάτης. Έδω ευδοκιμεί έπίσης και ή άπιδέα, ή μηλέα, ή κερασέα (βλ. δασικόν χάρτην σελ. 167).

3. **Η άλπεική ζώνη** (άνω τών 1800 μέτρων από τήν έπιφάνειαν τής θαλάσσης), ή άδενδρος περιοχή τών ύψηλών κορυφών του Όλύμπου, τής Πίνδου, του Παρνασσού, τής Γκιόνας, τής Κυλλήνης, του Ταυγέτου κλπ. Εκεί τó κλίμα όμοιάζει με εκείνο τής βορειοτάτης Ευρώπης, ή δασική βλάστησις δέν ήμπορεί νά άναπτυχθή, και μέσα εις τάς σχισμάς τών βράχων δέν βλαστάνουν παρά μόνον σπάνιοι μικρόθάμνοι, χαμηλότερα και διάφορα είδη πόας.

116. Σχηματογραφική παράστασις τών ζωνών χλωρίδος.

(Τί παριστοιούν τὰ έπί του σχήματος σημεία βλ. χάρτην δασών σελ. 167).

Πανίς. Όχι μόνον τὰ φυτά κάθε τόπου είναι άνάλογα με τó κλίμα του, αλλά και τὰ ζώα. Όλα τὰ είδη τών ζώων, τὰ όποια, ζώντα εις φυσικήν κατάστασιν, προτιμούν μίαν χώραν, άποτελουν τήν πανίδα τής χώρας ταύτης, καθώς τὰ φυτά άποτελουν τήν χλωρίδα της.

Η Έλληνική πανίς δέν είναι πολύ πλουσία εις είδη ζώων. Είδη μεγάλων ζώων εις άγρίαν κατάστασιν έλάχιστα υπάρχουν. Διότι τὰ ζώα — και μάλιστα εις άγρίαν κατάστασιν — άφθονοyn εκεί όπου άφθονεί και ή τροφή των. Άλλ' εις τήν Ελλάδα με τó ξηρόν κλίμα της, όπου τὰ χόρτα ξηραίνονται από τόν Μάιον, όπου τó πλείστον τής χώρας είναι γυμνόν από δάση, κατά φυσι-

κόν λόγον δὲν ἠμποροῦν νὰ ζήσουν καὶ νὰ ἀναπτυχθοῦν πολλὰ φυτοφάγα ζῷα. Καὶ ἀφοῦ λείπουν τὰ φυτοφάγα, δὲν ἠμποροῦν φυσικὰ νὰ ὑπάρξουν καὶ σαρκοφάγα. Ἐς προσθέσωμεν ὅτι μερικὰ εἶδη τὰ ἐξηφάνισεν ἢ πλησιάζει νὰ τὰ ἐξαφανίσῃ τὸ κυνήγιον.

Ἐργαία φυτοφάγα ζῷα εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ ἔλαφος, ἡ δορκὰς (ζαρκάδι), ὁ αἰγαγρος (ἀγριόγιδα), ὁ ἀγριόχοιρος. Ὑπάρχουν ἐπίσης μερικὰ τροφικὰ, καθὼς ὁ σκίουρος (βερβερίτσα), ὁ κάστωρ ὁ λαγός, ὁ κόνικλος, οἱ ποντικοί. Ἐρπακτικὰ ἢ ἄρκτος (εἰς τὰ δάση τῆς Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου), ὁ λύκος, ὁ θῶς (τὸ τσακάλι), ὁ λύγξ (ρῆσος), ἡ ἀλώπηξ, ὁ τρόχος (ἀσβός), τὸ κουνάβι, ὁ ἀγριόγατος. Ἐντομοφάγα ὁ ἀκανθόχοιρος, ὁ τυφλοπόντικος, ἡ νυκτερίς.

Πολὺ πλουσιωτέρα ἢ ἐλληνικὴ πανὶς εἶναι εἰς πτηνά. Εἶναι γνωστὰ εἰς ἕλλην τὴν Ἑλλάδα : Ἀπὸ τὰ ἔρπακτικὰ οἱ γυπες, οἱ ἰέρακες, ὁ χρυσαετὸς ἢ σταυραετὸς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἡ γλαυῆ. Ἀπὸ τὰ ἀναρριχητικὰ ὁ κοῦκος, ὁ μελισσοφάγος, ὁ παραστικός τσαλιπετεινός καὶ ἄλλα. Ἀπὸ τὰ ξηροβατικὰ ὁ κορυδαλλός, ὁ σπουργίτης, ἡ καρδερίνα, ὁ φλώρος, ἡ κίσσα, ὁ κόραξ, ἡ σουσουράδα, ἡ ἀηδὼν, ἡ χελιδὼν, ἡ πέροδικα, τὸ τρυγόνι, κλπ. Εἰς τὰς πεδιάδας, ὅπου δὲν λείπουν τὰ ἔλη, ζοῦν ὁ ἀγριόγαλλος, ἡ νερόκοτα, τὸ βροχοπούλι ἢ μπεκάτσα, ὁ πελαργός. Εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὰς λίμνας ἢ ἀγριόπαπια, οἱ πελεκάνοι, οἱ γλάροι καὶ ἄλλα.

Ἐκτὸς ἐλαχίστων εἰδῶν τὰ περισσότερα πτηνά τῆς Ἑλλάδος τρέφονται μὲ ἔντομα καὶ διὰ τοῦτο ἀποβαίνουν πολῦτιμοι συνεργάται τοῦ ἕλληνος γεωργοῦ. Ἡ ἀνότης καταστροφή των εἶναι καὶ καταστροφή τῆς γεωργίας καὶ προπάντων τοῦ δένδρου.

Πάντα ταῦτα τὰ εἶδη τῶν πτηνῶν δὲν ζῶσι διαρκῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μερικὰ ἔρχονται ἀπὸ θερμότερας χώρας διὰ νὰ παραθερίσουν καὶ νὰ ὠστοκῆσουν εἰς τὴν πατρίδα μας, ὅπως ἡ χελιδὼν. Ἄλλα πάλιν ἔρχονται, ἀντιθέτως, ἀπὸ βορειότερας χώρας διὰ νὰ παραχειμάσουν ἐδῶ, ὅπου ὁ χειμὼν εἶναι ἤπιος. Μερικὰ ἄλλα ἀπλῶς διέρχονται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, χωρὶς νὰ παραμένουν ἐδῶ (ἀγιοπούλι, συκοφάγος). 110 εἶδη παραμένουν μονίμως εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ 60 παραθερίζουν. Αὐτὰ ἔλα γεννοῦν ἐδῶ τὰ αὐγά των καὶ μεγαλώνουν τοὺς νεοσσούς των. Προσέτι παραχειμάζουν ἄλλα 110 εἶδη διὰ νὰ φύγουν μὲ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς ἀνοιξέως. Σταθμεύουν δὲ ἀπλῶς, ταξιδεύοντα δι' ἄλλας χώρας, 60 περίπου εἶδη.

Ἐκτὸς τῶν πτηνῶν ζοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔρπετά, ἰδίως εἰς τὰς

θερμότερας περιοχάς μας (ή ὄχιά, ή δεινδρογαλιά, σαῦραι, χελῶναι κλπ.) καί βάτραχοι. Εἰς δὲ τὰς θαλάσσας μας, τὰς λίμνας καί τὰς κοίτας μερικῶν ποταμῶν πλεῖστα εἶδη ἰχθύων. Εἰς τὰς λίμνας ζοῦν ἡ πέρκα, ἡ λιπαριά καί ὁ κυπρίνος, εἰς μερικοὺς ποταμοὺς ἡ πέστροφα. Οἱ ἰχθύες ὅσοι ἀλιεύονται εἰς τὴν θάλασσαν καί τὰς λιμνοθάλασσας δὲν εἶναι ὅλοι μόνιμοι κάτοικοι τῶν ἐλληνικῶν ὑδάτων. Πολλὰ εἶδη εἶναι διαβατικά ἢ ἔρχονται εἰς τὰ ἐλληνικά παράλια ὠρισμένην μόνον ἐποχὴν τοῦ ἔτους, δι' αὐτὸ δὲ καί ἀλιεύονται εἰς ὠρισμένην ἐποχὴν. Μεταναστευτικοὶ ἰχθύες εἶναι ἡ σαρδέλλα, ὁ σκόμβρος (σκουμπρί, κολιός), τὰ σαυρίδια, ὁ τόνος (μαγιάτικο), ἡ παλαμίδα. Οἱ κέφαλοι εἰσέρχονται εἰς τὴν λιμνοθάλασσαν τοῦ Μεσολογγίου τὸν Μάρτιον. Γενικῶς δὲ κατὰ τὴν ἄνοιξιν οἱ ἰχθύες ἔρχονται πρὸς τὰ παράλια διὰ νὰ γεννήσουν τὰ αὐγά των.

Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα θαλάσσια ζῷα ἡ ἐλληνικὴ πανὶς περιλαμβάνει κυρίως τὴν φώκην, τὸ δελφίνι καί τὸ σκυλόψαρον.

117. Τὸ ἀλώνισμα εἶναι μία ἀπὸ τὰς γραφικωτέρας ἐργασίας τῆς σιτοκαλλιέργειας.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. ΓΕΩΡΓΙΑ

(Καλλιέργειαι, δάση, κτηνοτροφία, ἀλιεία).

Ἡ γεωργία εἶναι ἡ σπουδαιότερα ἀσχολία τοῦ ἀνθρώπου, διότι μᾶς δίδει τὰ πλέον ἀπαραίτητα διὰ τὴν ζωὴν μας εἶδη, τὰς τροφάς. Ἀπὸ τὴν γεωργίαν προέρχεται τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐθνικοῦ μας εἰσοδήματος καὶ μὲ τὰς γεωργικὰς ἐργασίας ἀσχολοῦνται οἱ περισσότεροι κάτοικοι τῆς χώρας μας.

Ἡ γεωργία εἶναι προσέτι τὸ υγιεινότερον καὶ εὐχριστότερον ἔργον, διότι ἐκτελεῖται εἰς τὰς μαγευτικὰς ἐξοχὰς τῆς πατρίδος μας, μέσα εἰς τὸν καθαρὸν ἀέρα, κάτω ἀπὸ τὸ λαμπρὸν φῶς τοῦ ἡλίου.

Ἡ μεγάλη ποικιλία τοῦ κλίματος καὶ τοῦ ἐδάφους τῆς χώρας μας ἐπιτρέπει νὰ καλλιεργῶμεν τὰ πλέον διαφορετικὰ εἶδη. Πράγματι δέ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν καλλιεργουμένων ειδῶν, ἡ Ἑλλάς ἀποτελεῖ σπάνιον παράδειγμα. Ἐν τούτοις δὲν ἔχομεν ἀκόμη κατορθώσει νὰ καλλιεργήσωμεν δλόκληρον τὸ δυνάμενον νὰ καλλιεργηθῇ ἔδαφος. Χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὰς ὀρεινὰς ἀγόνους περιοχὰς καὶ τὰ ἀκατάλληλα διὰ τὴν καλλιέρ-

γειαν πετρώδη ἐδάφη, παραμένουν παχέα ἐδάφη ἀκαλλιέργητα, εἰς τὰ βαθύτερα μάλιστα μέρη τῶν πεδιάδων καὶ παρὰ τὰς ὄχθας, τῶν ποταμῶν, διότι καλύπτονται ἀπὸ ἔλη, ἢ πνίγονται κατὰ τὰς πλημμύρας.

Ἡ γεωργία μας κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετίαν, μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Εἰκοσιένα, ἔκαμε μεγάλας προόδους. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι μετὰ τὸν ἑπταετῆ ἐκεῖνον ἀγῶνα τὰ πάντα ἀπέμειναν κατεστραμμένα.

«Πανταχοῦ ὑπῆρχον οἰκίαι πυρποληθεῖσαι, πόλεις ἐρημωθεῖσαι, χωρία καὶ ποίμνια κατεστραμμένα. Αὐτὰ τὰ δένδρα ἀπεσπασμένα τοῦ ἐδάφους κατέκειντο· οὔτε αἱ ἐλαῖαι καὶ αἱ ἄμπελοι διέφυγον τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς καὶ σιδήρου. Ἡ πενία ἦτο γενική. Βραχίονες ἔνα ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν γεωργίαν ἔλειπον, ὅσοι δὲ ὑπῆρχον, συνείθισαν τὸν χειρισμὸν τοῦ ὄπλου καὶ ἀπέμαθον τὸν τοῦ ἀρότρου. Ἡ ἔλλειψις παντὸς μέσου ἦτο τοιαύτη, ὥστε καὶ αὐτῶν τῶν σπόρων ἔστεροῦντο πρὸς καλλιέργειαν. Τὰ εὐφορώτατα μέρη τοῦ νέου κράτους, αἱ ἀκταὶ τῆς Ἀχαΐας, ἡ κοιλάς τοῦ Εὐρώτα, ἡ ἐριβῶλαξ Ἡλεία ἦσαν παντοειδῶς κατεστραμμένα, ἐντεῦθεν δὲ τοῦ Ἴσθμου μόνον ἐν τῇ λεκανοπεδίῳ τῆς Λεβαδείας εὐρίσκονται ἔχνη τινα καλλιεργείας». (*Ἐπ. Κυριακίδου, Ἱστορία τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ [1832-1892]*).

Μεγάλην ὄθησιν εἰς τὴν γεωργίαν μας ἔδωσε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ ἀπαλλοτριώσις τῶν μεγάλων κτημάτων (τσιφλικίων) τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας καὶ πρὸ παντὸς ἡ προσφυγικὴ ἀποκατάστασις. Οἱ Ἑλληγες τῆς Μ. Ἀσίας, κατὰ τὸ πλεῖστον γεωργοί, ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἠῤῥξησαν τὸν γεωργικὸν μας πληθυσμὸν καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν καλλιέργειαν πολλῶν νέων ἐκτάσεων, ἰδίως εἰς τὴν Μακεδονίαν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο ἄλλοτε ὡς βοσχαί. Σήμερον καλλιεργοῦνται εἰς τὴν Ἑλλάδα μεσιτηρά, ὄσπρια καὶ λαχανικά, καπνά, βάμβυκα καὶ σουσάμι, σταφίδα καὶ ἀμπέλους περίπου 20 000 000 στρέμματα. Εἰς αὐτὰ ὅμως πρέπει νὰ προσθέσωμεν 5 000 000 στρέμματα ἐλαιῶνας, 500 000 στρέμματα διάφορα ἄλλα δένδρα καὶ 4 000 000 στρέμματα ἀγροναπαύσεις, δηλ. χωράφια τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦνται κάθε δεύτερον ἔτος. Οὕτως ὀλόκληρος ἡ ἐξημερωμένη καὶ καλλιεργουμένη ἔκτασις εἰς τὴν χώραν μας δύναται νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 30 ἑκατομμύρια στρέμματα περίπου.

Μένουν όμως ακόμη πολλά να γίνουν διὰ τὴν γεωργίαν μας. Ὅσα παράγωμεν δὲν μᾶς φθάνουν. Ἀναγκαζόμεθα νὰ εισάγωμεν γεωργικὰ προϊόντα ξένων χωρῶν, πολλά ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παράγωμεν. Οὕτω δὲν παράγωμεν παρὰ μόνον τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ σίτου ποῦ χρειαζόμεθα, τὸ ἄλλο ἥμισυ τὸ ἀγοράζομεν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Καὶ δὲν εισάγωμεν μόνον σίτον, ἀλλὰ καὶ ὄσπρια καὶ πατάταν καὶ λαχανικὰ διάφορα, ἀκόμη δὲ καὶ λεμόνια καὶ πορτοκάλια εἰς τὴν χώραν αὐτὴν τῆς πορτοκαλλέας.

Πρέπει λοιπὸν ν' αὐξήσωμεν τὴν γεωργικὴν μας παραγωγὴν. Τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται μὲ δύο τρόπους: α) μὲ τὸ νὰ αὐξήσωμεν τὰς καλλιεργουμένας ἐκτάσεις, β) μὲ τὸ νὰ κάμωμεν τὴν γῆν πλέον εὐφορον, νὰ αὐξήσωμεν δηλ. τὴν ἀποδοτικότητά της.

Πῶς θὰ εὐρωμεν ὅμως νέας γαίας; α) ἐκχερσάνοντες καλλιεργησίμους γαίας, β) ἀποξηραίνοντες τὰ ἔλη τῆς χώρας μας (μόνον εἰς τὴν Μακεδονίαν καλύπτονται ἀπὸ ἔλη ἢ πλημμυρίζονται περὶ τὰ 4 000 000 στρέμματα), γ) ἐμβολιάζοντες καὶ τοιουτοτρόπως ἐξημερώνοντες ἄγρια δένδρα, ἰδίως ἀγριελείας, ἀγριοφυσιτικὸς κλπ. αἱ ὁποῖαι καλύπτουν ἐκτάσεις ὀλοκλήρους ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν βουνῶν. Τὴν δὲ ἀποδοτικότητά της γῆς μας θὰ αὐξήσωμεν μὲ τὸ νὰ καλυτερεύσωμεν τοὺς τρόπους τῆς καλλιεργείας: α) νὰ ὀργώνωμεν μὲ σιδηροῦν ἄροτρον βαθέως, καὶ εἰς τὰς μεγάλας πεδιάδας μὲ μηχανικὰ ἄροτρα, β) νὰ σπείρωμεν ἐκλεκτὸν σπόρον, γ) νὰ καταπολεμῶμεν μεθοδικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς τὰς ἀσθενείας τῶν φυτῶν καὶ τέλος δ) νὰ χρησιμοποιοῦμεν χημικὰ λιπάσματα.

Ἡ πρόοδος τῆς χώρας μας καὶ ἡ ἐξασφάλις ἀνετωτέρας ζωῆς εἰς τοὺς κατοίκους της ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν βελτίωσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργικῆς μας παραγωγῆς.

ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΙ

Καλλιεργοῦμεν διὰ δύο κυρίως σκοπούς, εἴτε διὰ νὰ παραγάγωμεν εἶδη διατροφῆς, εἴτε διὰ νὰ προμηθεύσωμεν εἰς τὴν βιομηχανίαν μας γεωργικὰς πρώτας ὕλας.

Εἶδη διατροφῆς. 1. **Σίτος.** Ὁ σίτος, μὲ τὸν ὁποῖον παρασκευάζομεν τὴν κυριωτέραν τροφήν μας, τὸ ψωμί, καλλιεργεῖται εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Εὐδοκιμεῖ κυρίως εἰς ἐδάφη προσχωσιγενῆ ὅλων τῶν κλιμάτων. Καὶ διὰ τοῦτο μεγάλας ἐκτάσεις τῶν πεδιά-

δων τῆς Μακεδονίας, Θράκης καὶ Θεσσαλίας, τῆς Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου καλλιεργοῦνται μὲ σίτον.

Ἐκ τῶν 20 περίπου ἑκατομμυρίων στρεμμάτων, τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦνται εἰς τὴν χώραν μας (χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὰς ἀγροναπαύσεις καὶ δασοκαλλιεργείας), διατίθενται διὰ τὸν σίτον περίπου 6 ἑκατομμύρια στρέμματα, τὰ ὁποῖα ἀποδίδουν κατ' ἔτος 450 000 περίπου τόνους, δηλ. τὸ ἕμισυ τῆς ποσότητος, πού χρειάζομεθα διὰ τὸ ψωμί μας. Τὸ ὑπόλοιπον τὸ εἰσάγομεν ἀπὸ τὰς μεγάλας σιτοπαραγωγικὰς χώρας, καὶ ἰδίως τὴν ἝΑμερικὴν (Καναδαν, Ἡν. Πολιτείας, Ἀργεντινὴν). Ἡ ἀποξήρασις τῶν ἐλῶν καὶ ἡ μεθοδικωτέρα καλλιέργεια θὰ αὐξήσῃ κατὰ πολὺ τὴν παραγωγὴν τοῦ σίτου εἰς τὴν χώραν μας.

Καλλιεργοῦνται μὲ σίτον :

Εἰς τὴν Μακεδονίαν	1 620 000	στρέμμ.
» Θράκην.	450 000	»
» Θεσσαλίαν.	1 120 000	»
» Ἕπειρον	150 000	»
» Δυτικὴν Στερεάν	200 000	»
» Ἀνατολικὴν Στερεάν	900 000	»
» Πελοπόννησον	1 100 000	»
Εἰς τὰς Ἰονίους νήσους	30 000	»
» νήσους τοῦ Αἰγαίου	450 000	»

2. **Τὰ ἄλλα σιτηρά.** Πλὴν τοῦ σίτου καλλιεργοῦμεν ἄλλας τῶσας ἐκτάσεις (7 500 000 στρέμμ.) διὰ τὰ ἄλλα σιτηρά: *κοιθὴν, βρώμην, ἀραβόσιτον, σίκαλιν, ὄρουζαν.* Ὁ ἀραβόσιτος ἀγαπᾷ τὰ παρόχθια ὑγρὰ ἐδάφη τῶν ποταμῶν καὶ καλλιεργεῖται ἐκεῖ ὅπου δὲν παράγεται σίτος· χρησιμοποιεῖται δὲ διὰ τὸ ψωμί τῶν πτωχότερων περιφερειῶν τῆς χώρας μας (Ἕπειρος). Τὰ περισσώτερα τῶν ἄλλων σιτηρῶν καλλιεργοῦνται κυρίως πρὸς διατροφήν τῶν ζώων.

3. **Ὄσπρια, πατάτα, λαχανικά.** Τὰ ὄσπρια (φασόλια, κουκιά, ρεβίθια, φακὴ), ἡ πατάτα καὶ τὰ λαχανικά ἀποτελοῦν μαζί μὲ τὸ ψωμί τὴν βᾶσιν τῆς τροφῆς μας, καλλιεργοῦμεν δ' ἐξ αὐτῶν περὶ τὸ 1 000 000 στρέμματα. Τὰ εἶδη αὐτὰ ἀπαιτοῦν γονιμώτερα ἐδάφη. Πατάτα παράγεται εἰς τὸν Βόλον, τὴν Κέρκυραν καὶ τὰς εὐφόρους κοιλάδας τῆς Πελοποννήσου. Τὰ λαχανικά, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ καταναλίσκωνται ἀμέσως ἅμα κοποῦν, καλλιεργοῦνται πλησίον τῶν μεγάλων πόλεων ἢ εἰς μέρη μὲ καλὴν συγκοινωνίαν. Μεγάλοι

λαχανόκηποι υπάρχουν έξω τῶν Ἀθηνῶν, πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Πατρῶν, εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἄργους κλπ.

4. **Ἐλαία.** Ἐν τῶν σπουδαιότερων γεωργικῶν προϊόντων μας εἶναι ὁ καρπὸς τοῦ ἱεροῦ δένδρου τῆς ἐλαίας. Οἱ ἐλαιῶνες μας καλύπτουν περὶ τὰ 5 000 000 στρέμματα καὶ παράγουν κατὰ μέσον ὄρον ἐτησίως 100 000 τόννους ἐλαίου καὶ 30 000 τόννους ἐλαιῶν φαγωσίμων.

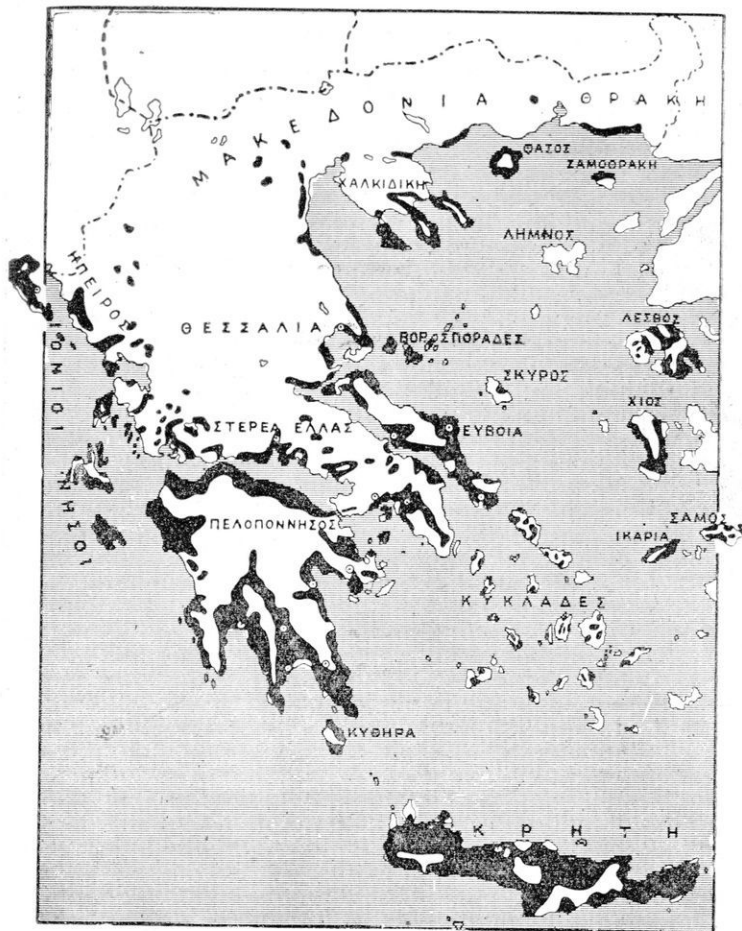
Ἡ ἐλαία ἀγαπᾷ θαλάσσιον κλίμα, ὄχι πολὺ ψυχρὸν τὸν χειμῶνα καὶ διὰ τοῦτο εὐδοκιμεῖ εἰς ὅλα τὰ ἑλληνικὰ παράλια ἐκτὸς ἐκείνων τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης ὅπου συναντᾶται εἰς πολὺ περιωρισμένην ἔκτασιν. Προτιμᾷ τὰ ὄχι πολὺ γόνιμα κοκκινοχώματα, τὰ ὅποια συναντῶνται μεταξὺ τῶν ἀσβεστολίθων. Ἐν τούτοις εἰς ὑπερβολικὰ ξηρὸν (ἀμμώδες), ἢ πολὺ ὑγρὸν (ἐλῶδες) ἔδαφος ἡ ἐλαία δὲν εὐδοκιμεῖ. Μεγάλοι ἐλαιῶνες υπάρχουν εἰς τὴν Ἀττικὴν, τὴν Ἀμφισσαν, τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐφ' ὧλων τῶν νήσων μας. Εἰς τὴν Κέρκυραν, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Λέσβον, τὴν Κρήτην οἱ ἐλαιῶνες σχηματίζουν ἐκτεταμένα δάση. Φημίζονται αἱ φηγάσιμοι ἐλαίαι τῶν Καλαμῶν, τῶν Πατρῶν, τῆς Ἀμφίσης, τοῦ Βόλου. Ἐλαία καλὰ παράγονται μόνον ἐκεῖ ὅπου ἔχουν κατσκευασθῆ νέα, ἐπιστημονικῶς λειτουργοῦντα, ἐλαιοτριβεῖα (βλ. χάριτην ἐλαίας).

Παραγωγή ἐλαίου εἰς τόννους
(Μέσος ὄρος ἐξαετίας 1927—1932)

Τόπος παραγωγῆς	Ποσότης παραγωγῆς	Τόπος παραγωγῆς	Ποσότης παραγωγῆς
Πελοπόννησος	26 000	Εὐβοία	3 000
Κρήτη	26 000	Σάμος	2 200
Λέσβος	18 000	Ζάκυνθος	2 000
Στερεὰ Ἑλλάς	7 000	Κεφαλληνία	1 500
Κέρκυρα	5 500	Μαγνησία	1 500

Ἡ Ἑλλάς εἶναι ἡ τρίτη χώρα τοῦ κόσμου εἰς τὴν ἐλαιοπαραγωγὴν, μετὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν.

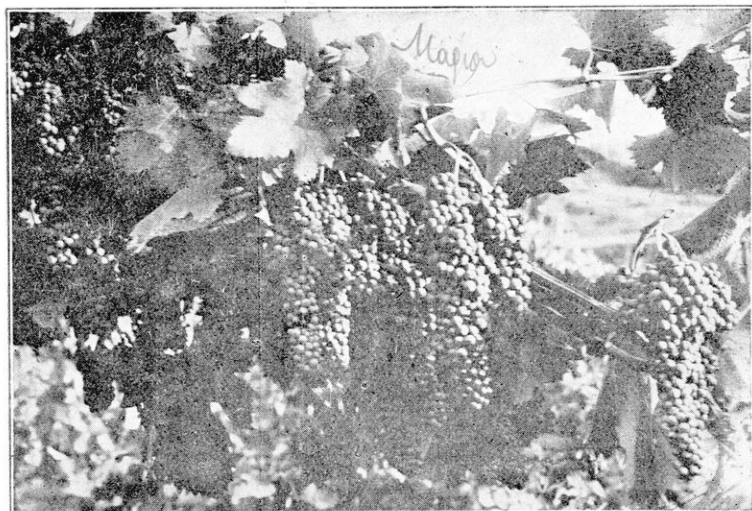
5. **Ἄμπελοι.** Πλέον τῶν 2 400 000 στρέμματα καλλιεργοῦμεν μὲ ἀμπέλους καὶ σταφιδάμπέλους. Αἱ σταφιδάμπελοι εὐρίσκονται κυρίως εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ μῆκος τῶν παραλίων τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ τοῦ Ἰονίου. Ἡ σταφίς, ἡ μαύρη κορινθιακὴ σταφίς, εἶναι καθυπερῶς εἶδος ἑλληνικόν. Αἱ σταφίδες τῆς Καλλιφρο-

118. Χάρτης έλαιας.

(1. Δεικνύει ποῦ φύεται ἡ έλαία (μαῦρα) καὶ ποῦ δὲν φύεται (λευκά). 2. Ποῦ ὅμως οἱ έλαιῶνες ἔχουν τὴν μεγαλυτέραν ἔκτασιν καὶ τὴν μεγαλυτέραν παραγωγὴν ἀναφέρει ὁ στατιστικὸς πίναξ παραγωγῆς έλαιου τῆς σελ. 158. Ἡ σύγκρισις τοῦ στατιστικοῦ πίνακος καὶ τοῦ χάρτου δίδει πλήρη εἰκόνα τῆς έλαιοπαραγωγῆς εἰς τὴν χώραν μας).

νίας και της Αυστραλίας είναι κατά πολύ κατώτερα. Καλλιεργούμε με σταφιδαμπέλους περί τὰς 700 000 στρέμματα, ἡ ἀξία δὲ τοῦ παραγομένου καρποῦ, ὅστις κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξάγεται εἰς τὴν Ἑγγλίαν, Ὀλλανδίαν, Γερμανίαν κλπ. φθάνει περίπου τὸ 1 καὶ ἡμισυ δισεκατομμύριον δραχμῶν.

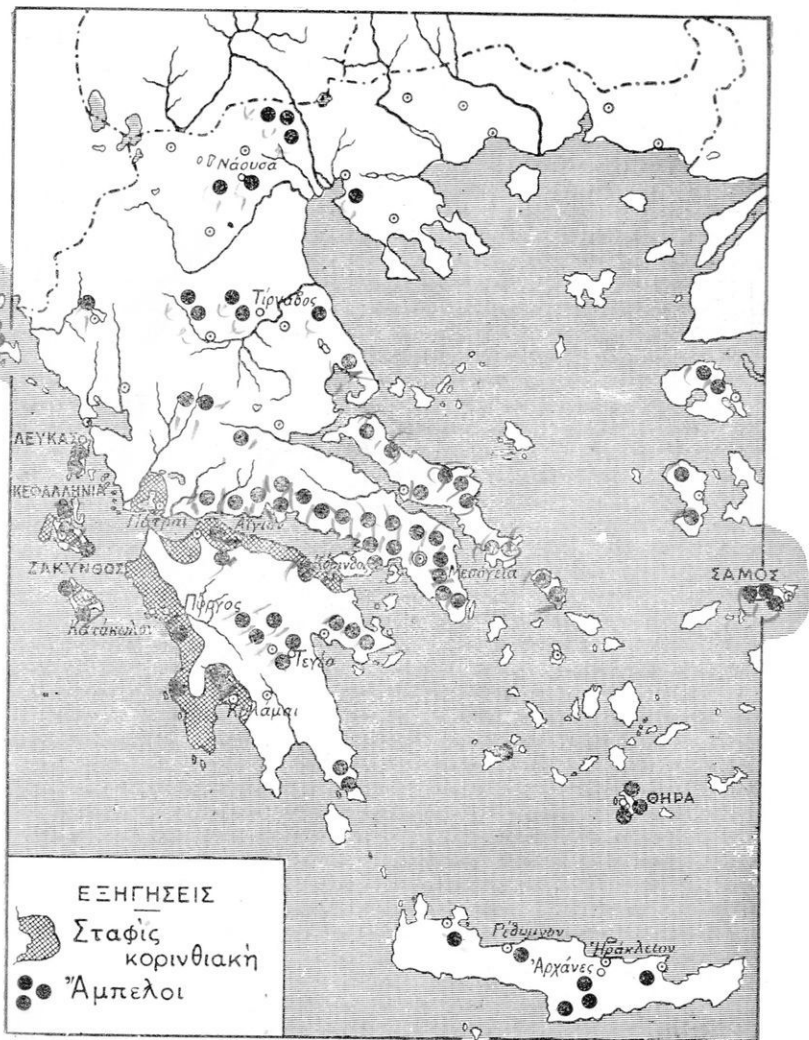

119. Κορινθιακὴ σταφίς, πραγματικὸν φυσικὸν γλύκισμα.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν σταφιδάμπελον, ἡ ἄμπελος οὔτε τόσο γόνιμα ἐδάφη ἀπαιτεῖ οὔτε τόσο αὐστηρὰ εἶναι εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ κλίματος. Ἀγαπᾷ βεβαίως τοὺς γλυκεῖς χειμῶνας καὶ τὴν βροχεράν, ἀλλ' ἠλιόλουστον ἀνοιξιν καὶ τὸ θερμὸν θέρος διὰ τὴν ὄριμάσῃ τοὺς καρποὺς τῆς. Ὅμως ἀντέχει καὶ εἰς τὸ ψυχρὸς. Διὰ τοῦτο εὐρίσκεται εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἰς τὰ παράλια καὶ εἰς τὰ μεσόγεια καὶ εἰς τὰς χαμηλὰς πεδιάδας καὶ ἐπὶ τῶν ὄροπέδιων. Καλλιεργούμεν περί τὸ 1 500 000 στρέμματα καὶ παράγομεν οἶνον καὶ σταφυλὰς ἐπιτραπεζίους ἀξίας περίπου ἑνὸς δισεκατομμυρίου δραχμῶν.

Φημίζονται οἱ οἶνοι τῆς Σάμου, τῆς Ἀχαΐας, τῆς Λευκάδος κλπ. Ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεὶ προτιμῶνται οἱ ἐλαφροὶ οἶνοι τῆς Ἀττικῆς, τοὺς ὁποίους ἀρωματίζουν μὲ ρητίνην, γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα ροεταίνα. Αἱ φαγώσιμοι σταφυλαὶ καὶ αἱ σταφίδες, κυρίως ἡ σουλτανίνα, εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον εὐχυμα καὶ εὐθηγὰ φρούτα.

120. Χάρτης καλλιέργειας σταφίδος και οίνου.

(1. Παρατηρήσατε ποῦ καλλιεργεῖται ἡ κορινθιακὴ σταφίς.
 2. Ποῦ περισσότερον καλλιεργεῖται ἡ ἄμπελος. 3. Παραβάλετε τοὺς
 στατιστικοὺς πίνακας καλλιέργειας τῶν δύο εἰδῶν. 4. Συμβουλευ-
 θήτε καὶ τὸν χάρτην ἐμπορίου).

Τελευταίως ἤρχισεν ἡ ἀποστολὴ νωπῶν σταφυλῶν εἰς εὐρωπαϊκὰς χώρας μέσθ εἰς εἰδικῶς κατεσκευασμένα βαγόνια. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου τῶν νωπῶν σταφυλῶν θέλει προσπορίσει εἰς τὴν χώραν μας μεγάλας ὠφελείας.

6. **Διάφοροι ὀπῶραι.** Αἱ πλέον εὐγευστοὶ καὶ χυμώδεις ὀπῶραι ὠριμάζουσι ἐν Ἑλλάδι. Φημίζονται τὰ σύκα τῶν Καλαμῶν, τὰ πορτοκάλια τῶν Καλαμῶν, τῆς Κρήτης, τῆς Κερκύρας, τὰ μανταρίνια τῆς Χίου, τὰ μῆλα τοῦ Βόλου, τὰ κάστανα τῆς Κρήτης,

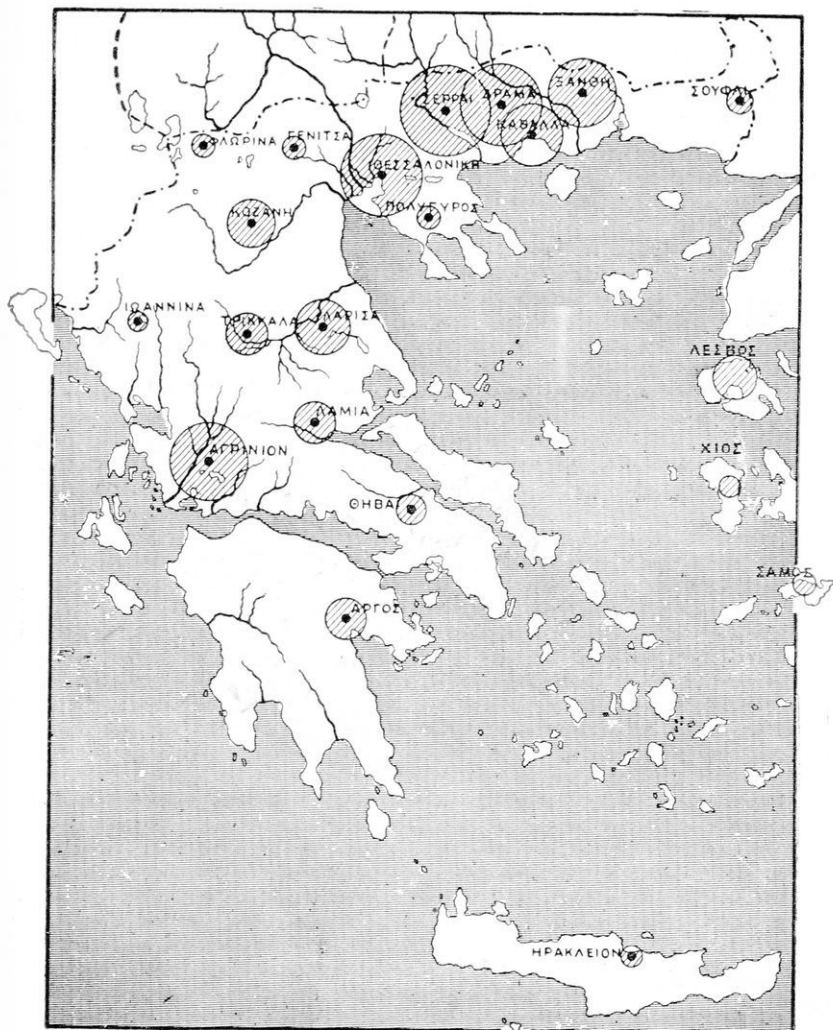

Φωτ. Φωτοτοπογρ. Ὑπην. Ὑπουργ. Συγκοινωνίας

121. **Καβάλλα.** Αἱ πολλαὶ πολυώροφοι οἰκοδομαὶ εἶναι «καπνομάγαζα», ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐπεξεργάζονται τὰ φύλλα τοῦ καπνοῦ.

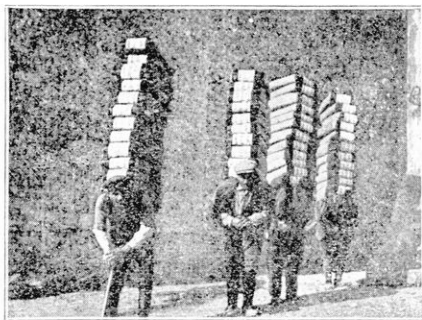
τὰ ἀχλάδια τῶν Πατρῶν κτλ. Ἡ δενδροκαλλιέργεια εἰς τὴν χώραν μας δὲν εἶναι ὅσον ἔπρεπε καὶ ὅσον ἠδύνατο ἀνεπτυγμένη. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι ὅτι προμηθευόμεθα λεμόνια ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, μῆλα ἀπὸ τὴν Καλλιφορνίαν κλπ. Ὅμως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἤρχισε νὰ τιμᾶται περισσότερο ἢ δενδροκαλλιέργεια.

Βιομηχανικὰ φυτά. 1. **Καπνά.** Ἡ κυριωτέρα καλλιέργειά μας διὰ σκοποὺς βιομηχανικοὺς εἶναι ἡ τῶν καπνῶν. Καλλιεργοῦμεν κατ' ἔτος περὶ τὰ 650.000 στρέμματα καὶ παράγομεν καπνὰ ἀξίας 1500 ἑκατομμυρίων δραχ. περίπου (μέσος ὄρος πενταετίας 1928-1932). Καπνὰ καλλιεργοῦνται εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, τὰ ἀνώ-

122. Χάρτης καπνοκαλλιέργειας.

(1. Τὸ μέγεθος τῶν κύκλων δεικνύει τὴν καλλιεργουμένην με-
 καπνὰ ἔκτασιν. 2. Κατατάξαιτε εἰς μίαν σειρὰν τὰς πόλεις-κέντρα
 καπνοκαλλιέργειας. 3. Ποία χώρα τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ πλέον κα-
 πνοπαραγωγός; 4. Συμβουλευθήτε τὸν πίνακα γεωργικῆς παρα-
 γωγῆς Μακεδονίας. 5. Ἐπίσης τὸν ἐμπορικὸν χάρτην διὰ τὴν ἐξα-
 γωγὴν τῶν καπνῶν κατὰ λιμένας).

123. Μεταφορά καπνοδεμάτων.

τερη όμως και ακριβότερα παράγονται εις την ανατολικήν Μακεδονίαν και Θράκην, γνωστά με τὸ ὄνομα καπνὰ Ξάνθης. Μέγα κέντρον καπνοπαραγωγῆς εἶναι καὶ τὸ Ἄγρίνιον. Ἀπὸ τὰ καπνὰ μας μικρὸν μόνον μέρος βιομηχανοποιεῖται εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ μεγαλύτερον ἐξάγεται εἰς τὴν Ἀμερικήν, Γερμανίαν, Αἴγυπτον καὶ ἄλλαχού (βλ. καπνικὸν χάριτην).

2. Ἄλλα βιομηχανικὰ φυτὰ. **Βάμβαξ.** Ἡ καλλιέργειά του ἀρξάνει καταπληκτικῶς ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος καὶ εὐδοκίμει εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τὴν πεδιάδα τοῦ Ἑβρου καὶ τῆς Κομοτινῆς μέχρι τῶν χαμηλῶν κοιλάδων τῆς Πελοποννήσου. Ἡ παραγομένη ἐν τούτοις ποσότης δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὴν ἐγχώριον κατανάλωσιν καὶ εἰσάγεται βάμβαξ καὶ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Τὸ **σησάμιον** καλλιεργεῖται ἐν Μακεδονίᾳ, Θράκῃ καὶ Θεσσαλίᾳ διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ σησαμελαίου. Τὸ **γλυκάνισον**, χρησιμοποιούμενον πρὸς ἀρωματισμὸν τοῦ οὔζου, καλλιεργεῖται εἰς τὴν Φλώριναν καὶ τὴν Λάρισαν.

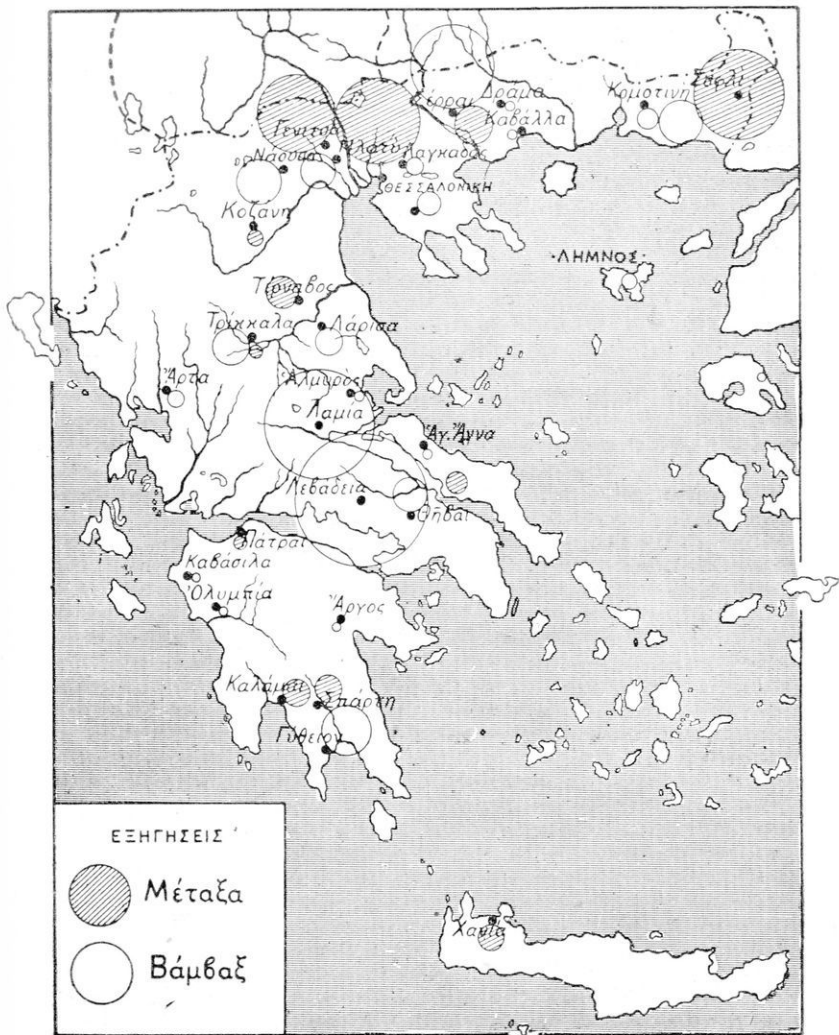
ΔΑΣΗ

Ἡ χώρα μας εἰς πολὺ μακρυνὴν ἐποχὴν ἐκαλύπτετο σχεδὸν ὅλη ἀπὸ δάση. Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἤρξανεν ὁ πληθυσμὸς καὶ αἱ

Φωτόγρ. Ἰνστιτούτου Βάμβακος

124. Συλλογὴ βάμβακος εἰς τὴν Βοιωτίαν.

125. Χάρτης παραγωγής μετάξης και βάμβακος.

- (1. Οί κύκλοι τοῦ βάμβακος (λευκοί) δεικνύουν τὴν καλλιεργουμένην ἔκτασιν. 2. Ποῦ καλλιεγεῖται περισσότερο ὁ βάμβαξ;
3. Οἱ γραμμωτοὶ κύκλοι δεικνύουν τὴν παραγωγὴν κουκουλιῶν.
4. Ποῦ παράγεται μεγάλη ποσότης καὶ καλλιεγεῖται ἡ μωρέα;)

ανάγκαι τῆς καλλιιεργείας καὶ τῶν βοσκῶν, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ χώρα ἀπεγυμνῶνετο. Τοιοῦτοτρόπως τὰ δάση ἐξέλιπον ἀπὸ τὰ πεδινὰ καὶ εὐφορα μέρη καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὰ ὄρεινὰ καὶ ἄγονα. Δυστυχῶς ἡ ἀποψιλωτικὴ αὐτὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἐξηκολούθησε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, καὶ πολλὰ, μεγάλα καὶ ὠραῖα δάση ἐπυρπολήθησαν καὶ κατεστράφησαν, διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἔδαφός των ὡς βοσκαί. Οὕτως ἀπεγυμνώθησαν ἀπὸ τὰ δάση των καὶ πολλὰ ὄρεινα καὶ πετρώδεις περιοχαί, μερικαὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἔχασαν κάθε ἐλπίδα ἀναδασώσεως, διότι ἀπεπλήθησαν ἀπὸ τὰς βροχὰς καὶ ἀπέμειναν ξηροὶ βράχοι.

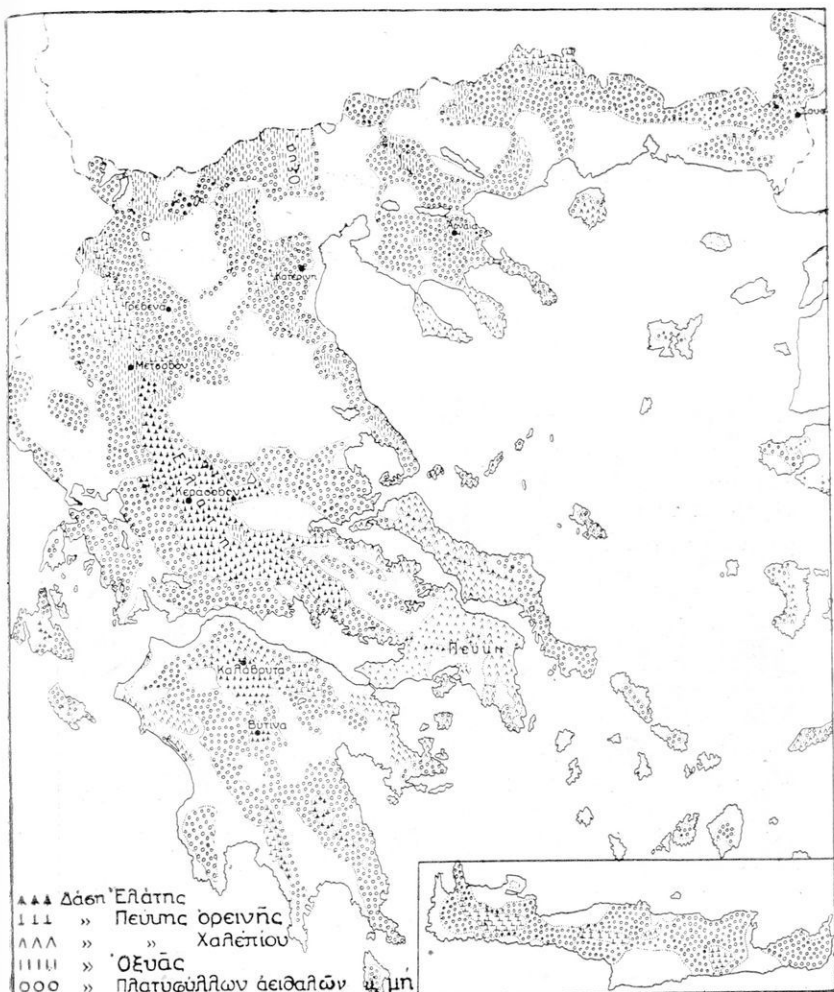

126. Ἐλατόδασος εἰς τὴν Βυτίαν.

Τὰ ἑλληνικὰ δάση σήμερον καλύπτουν ἑκτασιν περίπου 18 ἑκατομμυρίων στρεμμάτων (0,14 τοῦ ἔδαφους μας). Τὰ μεγαλύτερα καὶ πυκνότερα δάση μας εὐρίσκονται εἰς τὴν Πίνδον, εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Βερμίου, εἰς τὴν Ροδόπην, εἰς τὴν Κατερίνην.

Εἰς τὰς ἄλλας περιφερείας, τὴν Στερεάν, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους, τὰ δάση εἶναι ὀλιγώτερα καὶ ἀραιότερα.

Τὰ δάση μας, ὅσα εὐρίσκονται εἰς χαμηλὸν ἔδαφος ἢ πλησίον τῆς θαλάσσης, ἀποτελοῦνται ἀπὸ χαλέπιον πεύκην (*Αν. Ἑλλάς) πλατάνους, δρυῶν καὶ βραχύκορμα ἀειθαλῆ (δάφνη, κουμαριά, μυρτιά, σχίνος, ἀγριελαία κλπ.). Ἐπὶ τῶν ὄρειων, μακρὰν τῆς θαλάσσης, σχηματίζονται δάση ἀπὸ ἐλάτην, δξυάν, καστανέαν, λευκό-

Κατὰ τὸν Ν. Ι. Λάζον, δασάρχην.

127. Αἱ δασικαὶ ἐκτάσεις τῆς Ἑλλάδος.

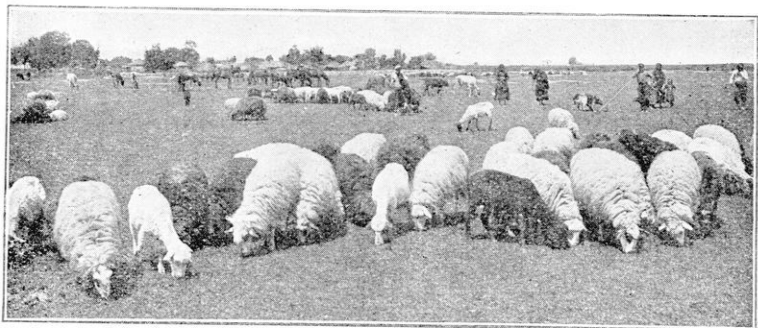
(1. Τελείως γυμναὶ ἀπὸ δάση εἶναι αἱ πεδινὰ καλλιεργούμεναι ἐκτάσεις. 2. Αἱ «δασικαὶ ἐκτάσεις» δὲν εἶναι παντοῦ ἐξ ἴσου δασωμένα. Ποῦ εἶναι τὰ πικνότερα δάση τῆς Ἑλλάδος; 3. Παρατηρήσατε ποῦ ὑπάρχουν ἐκτεταμένα δάση ἐλάτης, ὄξυς, καὶ ὀρεινῆς πεύκης. 4. Παρατηρήσατε ποῦ ὑπάρχουν δάση πλατυφύλλων φυτῶν καὶ χαλεπίου πεύκης. 5. Συμβουλευθῆτε τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς ἐλληνικῆς χλωρίδος καὶ τὸ σχῆμα τῶν ζωνῶν).

δερμον πεύκηγ. Ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ἐλληνικῶν δασῶν δὲν εἶναι εὐκολος, διότι δὲν ὑπάρχουν εἰς τὰ δύσβατα ὄρεινὰ μέρη μεταφορικὰ μέσα. Μόνον ἐκεῖ, ὅπου τὸ ρεῦμα τῶν ποταμῶν ἠμπορεῖ νὰ χρησιμοποιοιθῇ διὰ τὴν μεταφορὰν ξυλείας οἰκοδομικῆς, γίνεται τοιαύτη ἐκμετάλλευσις. Ἐπὶ τὰ ἄλλα δάση κυρίως καύσιμος ὕλη (ξύλα καὶ ξυλάνθρακες) ἐξάγεται. Δασικὸν προϊόν ἀξιόλογον εἶναι ἡ ρητίνη, τὴν ὁποίαν συλλέγουν εἰς τὰ δάση τῆς χαλεπίου πεύκης (δάση Ἀττικῆς κλπ.) καὶ τὸ βαλανίδι, συλλεγόμενον (ἐν Ἀκαρνανίᾳ, Ἡλείᾳ κλπ.) χάριν τῆς βυρσοδεψίας.

ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ

Ἡ Ἑλλάς μὲ τὸ ξηρὸν κλίμα τῆς, εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ὁποίας φύονται μικρὰ χόρτα ταχέως ξηραίνόμενα, δὲν δύναται νὰ ἔχη σπουδαίαν κτηνοτροφίαν. Τὰ κυρίως κτηνοτροφικὰ ζῷα εἶναι αἱ αἰγες καὶ τὰ πρόβατα, τὰ ὁποῖα βόσκουν νομάδες ποιμένες, οἱ Σαρακατσαναῖοι ἐπὶ τῶν ὄρειων τῆς Κεντρικῆς ὀροσειρᾶς, ἀπὸ τὰ ἄλ-

128. Βοσκή εἰς τὴν πεδιάδα Σεργῶν.

βανικὰ σύνορα μέχρι τῆς Πελοποννήσου, καὶ οἱ Καραγκούνηδες τῆς Θεσσαλίας κλπ. Οἱ ποιμένες οὗτοι, σκηνίζονται κατὰ τὸ πλεῖστον, ὀδηγοῦν τὰ ποιμνία των τὸ φθινόπωρον (τοῦ Ἁγ. Δημητρίου) εἰς τὰς πεδινὰς βοσκὰς (χειμαδιὰ) καὶ τὴν ἄνοιξιν (Ἁγ. Γεωργίου) εἰς τὰς ὄρεινὰς.

Τὰ αἰγοπρόβατα εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπολογίζονται εἰς 12 000 000 ζῷα (δηλ. 2 ζῷα κατὰ κάτοικον). Οἱ βοσκότοποι δασωμένοι καὶ μὴ, ὅπου ἡ βοσκὴ ἐπιτρέπεται, ὑπολογίζονται εἰς 45 ἑκατομμύρια στρέμματα περίπου.

Ἡ νομαδική ὅμως αὐτὴ κτηνοτροφία καὶ ἰδίως ἡ προβατοτροφία διαρκῶς ἐλαττοῦται, διότι πλείοσαι καλά πεδινὰ βοσκαὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν καλλιέργειαν, μετὰ τὴν ἀπαλλοτρίωσιν τῶν τσιφλικίων καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν προσφύγων. Εἰς τὰς μεγάλας πόλεις συντηροῦνται μεγάλα βουστάσια διὰ τὸ γάλα τῶν κατοίκων των.

Ἡ κτηνοτροφία τῆς χώρας μας, ἡ ὁποία, ὡς εἶπομεν, καὶ ἐλαττοῦται, δὲν ἐπαρκεῖ διὰ τὰς ἀνάγκας μας. Καὶ διὰ τοῦτο εἰσάγομεν μεγάλα ποσὰ κρέατος, ἰδίως μεγάλα ζῶα, ἀπὸ τὰ γειτονικά μας κράτη. Ἐπίσης γάλα συμπεπυκνωμένον, τυρία καὶ βούτυρα ἀπὸ διαφόρους χώρας (γάλα Ἑλβετίας καὶ Ὀλλανδίας, βούτυρα Ρωσίας, Δανίας κλπ.).

ΑΛΙΕΙΑ

Μετὰ τὴν κτηνοτροφίαν πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἀλιεΐαν, ἡ ὁποία συνεισφέρει ἀξιόλογον ποσοστὸν εἰς τὰς ζωϊκὰς μας τροφάς. Ἡ χώρα, ἂν καὶ ἔχει λίαν ἐκτεταμένα παράλια, εἰς δὲ τὰς θαλάσσας τῆς ζωῆς πολλῶν εἰδῶν ἰχθύες, δὲν ἔχει καὶ ἀνάλογον ἀλιευτικὸν πλοῦτον. Ἡ ποσότης τῶν ἰχθύων εἰς τὰς ἑλλη-

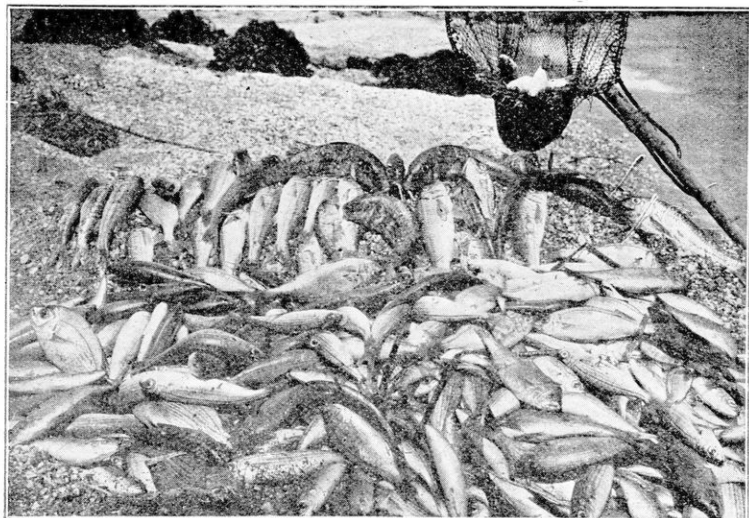

129. Ὅμας ἀλιέων εἰς τὸ Αἰγαῖον.

νικὰς θαλάσσας εἶναι μικρά. Δὲν ἀλιεῦνται παρὰ 12 ἕως 15 ἑκατομμύρια ὀκάδες κατ' ἔτος. Δηλ. ἀναλογοῦν εἰς ἕκαστον κάτοικον τῆς Ἑλλάδος 2 ὀκάδες περίπου τὸ ἔτος. Ἡ μικρὰ ποσότης τῶν ἀλιευμένων ἰχθύων ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ βυθὸς τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν ἀκτὴν, καταβαίνει εἰς

μεγάλο βάθος. Καί, ὡς γνωστόν, ἀλιεύονται μεγάλα ποσὰ μόνον ἐκεῖ ὅπου ἡ θάλασσα εἶναι ἀβαθής, ὅπως εἰς τὸ Θρακικὸν πέλαγος, εἰς τὸν Θερμακικόν, Εὐβοϊκόν, Ἀμβρακικὸν κόλπον, εἰς τὸ στενὸν τῆς Κερκύρας, μεταξὺ τῶν Κυκλάδων κλπ. Ἐκτὸς τῆς θαλασσίας ἀλιείας διεξάγεται τοιαύτη καὶ εἰς τὰς λιμνοθαλάσσας (Βιστωνίδα, Μεσολογγίου, Πρεβέζης, Ἀμβρακικοῦ κλπ).

Τὰ σπουδαιότερα προϊόντα τῆς ἀλιείας μας εἶναι οἱ κέφαλοι, τὰ λαβράκια καὶ οἱ τσιπούρες τῶν λιμνοθαλασσῶν. Ἡ σαρδέλα

Φωτ. Εὐαγγ. Χαλκιοπούλου

130. Ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν.

καὶ ἡ μαρίδα, τὰ μπαρμποῦνια καὶ τὰ λυθρίνια τῆς θαλάσσης. Τοὺς μεταναστευτικοὺς ἰχθύς (τόννοϋς, παλαμιδάς), οἱ ὅποιοι ταξιθεύουν πρὸς τὸν Εὐξείνιον διὰ νὰ γεννήσουν ἐκεῖ τὰ αὐγάτων, τοὺς ἀλιεύουν εἰς ὠρισμένα σημεῖα τῶν ἀκτῶν, κυρίως εἰς τὰ Μέθανα καὶ τὸν Ἀργολικόν καὶ εἰς τὴν Αἰδηψὸν καὶ τὸν Παγασητικόν. Φημίζονται διὰ τὴν νοστιμάδα τῶν τὰ ψάρια τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ τῶν Κυκλάδων. Περιφημον εἶναι τὸ αὐγοτάραχον, τὸ ὅποιον ἐξάγεται ἀπὸ τοὺς κεφάλους τοῦ Μεσολογγίου.

ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΙ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

Καλλιεργουμένη έκταση, παραγωγή και αξία αυτής *)
(διὰ τὰ κύρια εἶδη μέσος ὄρος τῆς τελευταίας πενταετίας)

Εἶδη καλλιεργείας	*Ἐκτάσεις εἰς στρέμματα	*Ὀλική παραγωγή εἰς τόν. **)	*Ὀλική ἀξία εἰς δραχμὰς	Πόσας δραχ. ἀποδίδει ἕκασ. στρέμμα ;
Σιτηρὰ { σῖτος	6 100 000	464 000	2 500 000 000	
{ ἄλλα σιτηρὰ	7 500 000	600 000	2 000 000 000	
*Ὄσπρια	750 000	40 000	200 000 000	
Προϊόντα { γεώμηλα	150 000	85 000	200 000 000	
{ λαχανοκήπ. } λαχανικ.	380 000	250 000	360 000 000	
Βιομηχανικά { καπνά .	650 000	50 000	1 500 000 000	
{ βάμβαξ	250 000	20 000	200 000 000	
{ ἄλ. εἶδη	300 000	5 000	50 000 000	
Ζωοτροφικά (σανός, χόρτον) .	900 000	220 000	300 000 000	
*Αχυρον σιτηρῶν	—	1 000 000	600 000 000	—
*Ἀμπελος	1 700 000	400 000	1 000 000 000	
Σταφίς	700 000	200 000	1 500 000 000	—
*Ἐλαιον καὶ ἐλαίαι	—	130 000	1 500 000 000	—
*Ὀπωροφόρα δένδρα	—	—	500 000 000	—
Σύνολον	19 380 000		12 340 000 000	—

(1. Πόσας δραχμὰς ἀποδίδει τὸ στρέμμα καλλιεργούμενον μὲ σῖτον ; μὲ καπνά ; μὲ ἀμπέλους ; μὲ σταφίδα ; 2. Ποῖον εἶδος ἢ καλλιέργεια καταλαμβάνει τὰς μεγαλυτέρας ἐκτάσεις ; 3. Συγκρίνατε τὴν ἀξίαν τοῦ σίτου, τῶν καπνῶν, τῆς σταφίδος, τοῦ ἐλαίου).

Καλλιεργούμεναι ἐκτάσεις (*) κατὰ περιοχὰς

Χ ὠ ρ ἄ ι	*Ἐμβαδὸν εἰς τετραγ. χλμ.	Καλλιεργουμ. ἔκταση εἰς στρέμ. †)	Πόσον τοῖς % τοῦ ἐδάφους καλλιεργεῖται ;
Μακεδονία	34 800	5 500 000	
Θράκη	8 800	1 500 000	
Θεσσαλία	13 335	2 600 000	
*Ἠπειρος	9 058	800 000	
Δυτικὴ Στερεὰ	7 780	700 000	
*Ανατολικὴ Στερεὰ	13 130	2 250 000	
Πελοπόννησος	22 000	3 500 000	
Νῆσοι Ἰονίου	2 480	330 000	
> Αἰγαίου	18 817	2 200 000	
Σύνολον Ἑλλάδος	130 200	19 380 000	

*) Δὲν περιλαμβάνονται αἱ ἐκτάσεις τῆς δενδροκαλλιεργείας καὶ αἱ ἀγροναπαύσεις. **) 1 τόννος=1000 χλγρ. (ἢ 780 ὀκάδες). †) 1 στρέμμα =1000 τετρ. μέτρα. 1000 στρέμμ.=1 τετρ. χιλιόμετρον.

2. ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Τὰ γεωργικά καὶ κτηνοτροφικά προϊόντα καὶ τὰ ὄρυκτά δὲν δυνάμεθα νὰ τὰ χρησιμοποιοῦμεν πάντοτε εἰς τὴν φυσικὴν των κατάστασιν, δηλ. ὅπως μᾶς τὰ δίδει ἡ γῆ, ἀλλ' ἔχομεν ἀνάγκη νὰ τὰ ἐπεξεργαζώμεθα προηγουμένως. Τὴν ἐπεξεργασίαν αὐτὴν, διὰ τῆς ὁποίας τὰ φυσικά προϊόντα μεταβάλλονται εἰς χρήσιμα διὰ τὴν ζωὴν μας πράγματα, ἐκτελεῖ ἡ **βιομηχανία**. Αὐτὴ μεταβάλλει τὸν σίτον εἰς ἄλευρον καὶ τοῦτο εἰς ἄρτον καὶ ζυμαρικά, τὸν βάμβακα, τὰ μαλλιά καὶ τὰ κουκούλια εἰς κλωστὰς καὶ ὕφασμα, τὴν σταφίδα εἰς οἶνόπνευμα, τὰ ὠμά δέρματα εἰς κατεργασμένα καὶ ταῦτα εἰς ὑποδήματα, τὸ γάλα εἰς τυρὸν καὶ βούτυρον, τὸ μετάλλευμα εἰς μόλυβδον ἢ σίδηρον καθαρὸν κλπ. κλπ.

Διὰ νὰ προσδεύσῃ ἡ βιομηχανία εἰς μίαν χώραν ἀπαιτοῦνται: α) *Πρῶται ὕλαι* δηλ. φυσικά προϊόντα πρὸς ἐπεξεργασίαν, β) *Γαιάνθρακες*, οἱ ὅποιοι θὰ δώσουν τὴν κινητήριον δύναμιν, τὸν ἀτμὸν, μὲ τὸν ὅποιον θὰ κινηθοῦν αἱ μηχαναί. γ) *Συγκοινωνίαι* εὐκολοὶ καὶ εὐθηγαί, αἱ ὅποιοι θὰ μεταφέρουν τὰς πρώτας ὕλας, τὸν ἄνθρακα καὶ τὰ βιομηχανικά προϊόντα. δ) *Ἔργαται* ἱκανοί.

Ἡ Ἑλληνικὴ βιομηχανία, ἡ ὁποία ἤρχισε νὰ δημιουργηθῆται πρὸ 20 ἢ 30 ἐτῶν, δὲν τὰ ἔχει ὅλα αὐτὰ ἐν ἀφθονίᾳ. Δὲν παράγει ἡ χώρα μας ὅλας τὰς πρώτας ὕλας, ποὺ ἀπαιτοῦνται. Γαιάνθρακας εἰσάγομεν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν. Εἶναι ἐπόμενονον ὅτι ἡ βιομηχανία μας εἶναι περιορισμένη καὶ δὲν δύναται νὰ δίδῃ ὅλα τὰ εἶδη, τῶν ὁποίων ἔχομεν ἀνάγκη. Διὰ τοῦτο εἰσάγομεν μεγάλα ποσὰ ἐτοιμῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ἀπὸ τὰς ξένας χώρας. Ἐν τούτοις δὲν λείπει ἀπὸ τὴν χώραν μας ὁ ἄνθραξ. Οἱ λιγνίται τοῦ Ὠρωποῦ, τῆς Κύμης καὶ ἄλλων μερῶν, ἂν καὶ κατώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀγγλικοὺς λιθάνθρακας, δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐπιφελῶς. Ἐκτὸς ὅμως τῶν λιγνιτῶν, ἡ πατρίς μας κατέχει ἐν

άφθονία, τὸν λεγόμενον λευκὸν ἄνθρακα δηλ. πολλοὺς καταρράκτας καὶ ρεύματα ἰσχυρά. Αἱ ὑδραυλικαὶ αὗται δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος ὑπολογίζονται ὅτι ἔχουν 300 000 ἵππων δυνάμιν περίπου.

Διὰ τὰ ἐννοήσωμεν πόσον μεγάλη εἶναι ἡ δυνάμις αὕτη, ἀρκεῖ νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ κινητήριος δυνάμις ἕλων ὁμοῦ τῶν ἐργοστασίων τῆς Ἑλλάδος ἀνέρχεται εἰς 120 000 ἵππους.

Σήμερον πολὺ ὀλίγα ὑδραυλικὰ δυνάμεις χρησιμοποιοῦνται εἰς κίνησιν ἐργοστασίων εἰς τὴν Ἐδεσσαν, Νάουσαν καὶ Βέρροισιν, ἐπίσης εἰς τὴν Λεβάδειαν καὶ εἰς τὰς Πάτρας (βλέπε χάρτην 109).

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΙ ΚΛΑΔΟΙ

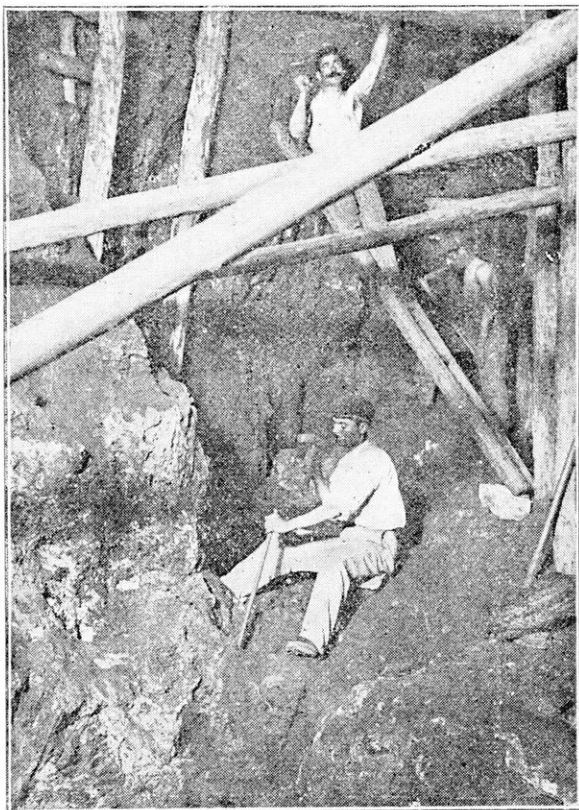
1. **Ἔργοστάσια εἰδῶν διατροφῆς.** Τὰ σπουδαιότερα καὶ μεγαλύτερα ἐργοστάσια τῆς Ἑλλάδος εἶναι περίπου 2000.

Τὸ ἥμισυ τούτων παράγει εἶδη διατροφῆς. Εἶναι δηλ. ἀλευρόμυλοι, μακκαρονοποιεῖα, παγοποιεῖα, κονσερβοποιεῖα, ἐλαιοτριβεῖα, οἶνοπνευματοποιεῖα. Τὰ τελευταῖα αὐτὰ εἶναι πολὺ σπουδαῖα, διότι ἐργάζονται μὲ ἐντοπίας πρώτας ὕλας καὶ κάμνουν μεγάλην ἐξαγωγήν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Τὰ κονσερβοποιεῖα, ἐλαιοτριβεῖα καὶ οἶνοπνευματοποιεῖα εὐρίσκονται εἰς τοὺς τόπους, ὅπου παράγονται αἱ πρώται ὕλαι των. (Συμβουλευθῆτε τοὺς χάρτας ἐλαίας καὶ σταφίδος ἀριθ. 118 καὶ 120).

Γενικῶς τὰ ἐργοστάσια διατροφῆς παράγουν τὸ ἥμισυ τῶν προϊόντων ὅλης τῆς βιομηχανίας μας.

2. **Κλωστοῦφαντήρια.** Μετὰ τὴν βιομηχανίαν τῶν εἰδῶν διατροφῆς ἔρχεται, δευτέρα ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητα, ἡ βιομηχανία τῶν ὑφασμάτων. Εἰς αὐτὴν κατατάσσομεν ὅλα τὰ ἐργοστάσια, ποὺ μεταχειρίζονται ὡς πρώτην ὕλην τὸν βάμβακα, τὰ ἔρια, τὸ λιναρί, τὴν μέταξιν, ζῶϊκὴν ἢ φυτικὴν, καὶ κατασκευάζουν κλωστής, ὑφάσματα, πλεκτά, τάπητας κλπ. Τὰ ἐργοστάσια τῆς κλωστοῦφαντουργίας καὶ ταπητουργίας εὐρίσκονται : 1. Εἰς τὰ μεγάλα κέντρα (Ἀθήνας - Πειραιᾶ, Θεσσαλονίκην, Πάτρας, Βόλον), ὅπου δύνανται εὐκόλως νὰ προμηθεύωνται πρώτας ὕλας, κινητήριον δύνάμιν καὶ ἐργάτας. 2. Εἰς τοὺς τόπους ὅπου παράγεται ἡ πρώτη ὕλη (μεταξουργεῖα Καλαμῶν). 3. Ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει εὐθηνῆ κινητήριος δυνάμις (Λεβάδεια - Νάουσα). 4. Τέλος ἐκεῖ ὅπου κατοικοῦν εἰδικοί ἐργάται καὶ ἐργάτριαι (ταπητουργεῖα εἰς τοὺς μεγάλους προσφυγικοὺς συνοικισμοὺς).

3. **Ἄλλα βιομηχανικὰ ἐργοστάσια.** **Σαπωνοποιεῖα** χρησιμοποιοῦντα ὡς πρώτην ὕλην πυρηνέλαια, εὐρίσκονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἐλαιοπαραγωγὰ μέρη (Ἀθήναι, Πειραιεύς, Ἐλευσίς, Κρήτη, Μυτιλήνη, Κέρκυρα κλπ.). **Βυρσοδεψεῖα** ἐπεξεργαζόμενα δέρματα δι' ὑποδήματα, τσάντες κλπ. (Ἀθήναι, Πειραιεύς,

131. Εἰς τὰ ἔγκατα τοῦ Λαυρίου οἱ μεταλλωρῦχοι ἀποσποῦν τὸ σκληρὸν μετάλλευμα μὲ τὸ καλέμι. Ἡ ὄροφή καὶ τὰ τοιχώματα τῶν στοῶν ὑποστηρίζονται μὲ ξυλοδοκοὺς.

Βόλος, Σῦρος, Σάμος, Χίος). **Καπνεργοστάσια** (Ἀθήναι, Πειραιεύς, Θεσσαλονίκη, Βόλος κλπ.). **Οἰκοδομικὰ** κατασκευάζοντα τσιμέντα, μωσαϊκὰς πλάκας, τούβλα, λειτουργοῦν, φυσικά, εἰς τὰς Ἀθήνας, Πειραιᾶ, Θεσσαλονίκην, ἔπου τὰ βαρέα καὶ δυσκόλως μεταφερόμενα προϊόντα τῶν εὐρίσκουν ἄμεσον κατανάλωσιν. **Τὰ μη-**

χανουργεία κατασκευάζονται γεωργικά εργαλεία, κρεβάτια, καρφοβελόνες κλπ. εύρισκονται εις τὸν Πειραιᾶ, Θεσσαλονίκην, Βόλον, Πάτρας. **Χαρτοποιεία** εύρισκονται εις τὸ Αἴγιον καὶ τὰς Πάτρας. **Χημικὰ ἐργοστάσια** κατασκευάζουν χημικὰ λιπάσματα, θαλικὰ, χρώματα, φάρμακα (Πειραιεύς). **Τὰ μεταλλουργικὰ** ἐργοστάσια εις τὰ μεταλλεῖα πρὸς καθαρισμόν τῶν μετάλλων (Λαύριον, Χαλκιδική). **Μεγάλα ἠλεκτρικὰ** ἐργοστάσια παράγοντα ἠλεκτρικὸν ρεῦμα πρὸς φωτισμόν καὶ θέρμανσιν ὑπάρχουν εις 150 σχεδὸν πόλεις τῆς Ἑλλάδος.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Τὸ μεγαλύτερον βιομηχανικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὁ Πειραιεύς καὶ αἱ Ἀθήναι, ὅπου εύρισκονται περὶ τὰ 800 μεγάλα βιομηχανικὰ ἐργοστάσια, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὰ μικρά.

Τὴν μεγάλην αὐτὴν βιομηχανικὴν ἀνάπτυξίν των αἱ δύο πόλεις τὴν ὀφείλουν : 1. Εἰς τὸ ὅτι ὁ Πειραιεύς εἶναι τὸ σπουδαιότερον κέντρον συγκοινωνιῶν θαλάσσης καὶ ξηρᾶς. Ἐπομένως μ' εὐκολίαν συγκεντρώνονται ἐκεῖ, ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, πρῶται ὕλαι καὶ ἄνθρακες καὶ μ' εὐκολίαν ἐπίσης διανέμονται τὰ βιομηχανικὰ του προϊόντα εις ὅλην τὴν χώραν, μὲ τὴν καθημερινὴν σιδηροδρομικὴν καὶ ἀτμοπλοικὴν συγκοινωνίαν. 2. Εἰς τὸ ὅτι εις τὰς Ἀθήνας-Πειραιᾶ καὶ περίχωρα ἔχει συγκεντρωθῆ μέγας πληθυσμός, ὁ ὁποῖος ἔχει μόνον προμηθεύει εις τὴν βιομηχανίαν ἐργάτας καὶ ἐργατρίδας, ἀλλὰ εἶναι καὶ πρόχειρος καὶ σπουδαῖος πελάτης διὰ τὴν κατανάλωσιν τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων.

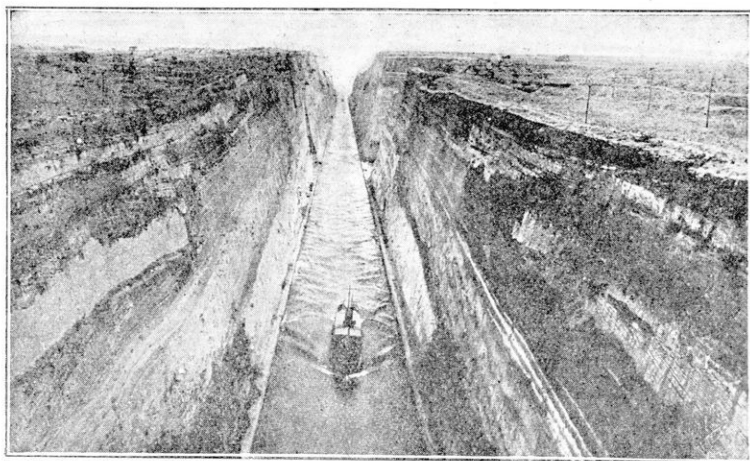
Τὰ ἄλλα σπουδαῖα βιομηχανικὰ κέντρα κατὰ σειρὰν εἶναι : ἡ Θεσσαλονίκη, αἱ Πάτραι, ὁ Βόλος, ἡ Σῦρος. Εἰς σπουδαίαν βιομηχανικὴν περιοχὴν τείνει νὰ ἐξελιχθῆ ἡ περιοχὴ τοῦ ἀνατολικοῦ Βερμίου. Ἦδη ὑπάρχουν ἐκεῖ καὶ λειτουργοῦν ἀρκετὰ ἐργοστάσια, (εἰς τὴν Βέρροισαν, τὴν Νάουσαν καὶ τὴν Ἐδεσσαν), χρησιμοποιοῦντα ὡς κινητήριον δύναμιν τὰς ὑδραυλικὰς δυνάμεις τοῦ τόπου.

ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΧΙΛΙΟΜΕΤΡΙΚΩΝ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΝ
ΤΩΝ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΩΝ ΣΤΑΘΜΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΣΙΔΗΡΟΔΡ. ΓΡΑΜΜΩΝ

(Αί αποστάσεις μετροῦνται ὅλαι ἀπὸ τὸν προῶτον σταθμὸν)

Γραμμὴ Πειραιῶς-Γευγελῆς		Γραμμὴ Θεσσαλονίκης-Ἀλεξανδρουπόλεως	
Πειραιεὺς	Χιλιόμε.	Θεσσαλονίκη	Χιλιόμε.
Ἀθῆναι	11	Σιδηρόκαστρον	135
Θῆβαι	100	Σέρραι	162
Λεβάνεια	142	Δρόμα	233
Λιανοκλάδι	222	Ξάνθη	328
Λάρισα	349	Κομοτινή	375
Κατερίνη	435	Ἀλεξανδρούπολις	442
Πλατὺ	483		
Θεσσαλονίκη	518		
Γευγελή	597		
Γραμμαὶ Πελοποννήσου		Γραμμὴ Ἀλεξανδρουπόλεως-Σβίλεγκραδ	
Πειραιεὺς	Χιλιόμε.	Ἀλεξανδρούπολις	Χιλιόμε.
Ἀθῆναι	8	Σουφλί	70
Ἐλευσίς	36	Λιδυμότειχον	98
Μέγαρα	56	Πύθιον	112
Κόρινθος	99	Ἀδρισνούπολις	148
		Σβίλεγκραδ	185
Κιάτον	120	Ἄργος	153
Ξυλόκαστρο	133	Τρίπολις	221
Ἄγιον	190	Ζευγολατιὸν	304
Πάτραι	236	Καλάμαι	336
Πάτραι		Θεσσαλικαὶ γραμμαὶ	
Μανωλάς	Χιλιόμε.	α) Βόλος	Χιλιόμε.
Ἀμαλιάς	44	Βελεστῖνον	19
Ἄργος	77	Φάρσαλα	67
Πύργος	99	Καρδίτσα	111
Καλόνερο	155	Τρίγκαλα	139
Ζευγολατιὸν	184	Καλαμπάκα	161
Καλάμαι	216		
		β) Βόλος	Χιλιόμε.
		Βελεστῖνον	19
		Λάρισα	60
Γραμμὴ Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου		Διακλάδωσις ὁδοντωτοῦ Καλαβρυτῶν	
Θεσσαλονίκη	Χιλιόμε.	Διακοφτό	Χιλιόμε.
Βέροια	67	Μέγα Σπήλαιον	13
Νάουσα	79	Καλάβρυτα	22
Ἐδεσσα	111		
Ἄργισσα	136		
Ἀμύνταον	150		
Φλώρινα	187		
Μοναστήριον	219		

132. Ἡ διώρυξ τῆς Κορίνθου, ἡ μεγαλύτερα, ὡς πρὸς τὰς ἑκακαφάς, διώρυξ τοῦ κόσμου. (Μήκος 6 300 μέτρα, πλάτος ἐπιφανείας 24,60 μ., βάθος 8 μ.).

3. ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ

ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ἡ Ἑλλάς, χερσόνησος βαθύτατα διαμελισμένη ἀπὸ τὴν θάλασσαν, καὶ μὲ παράλια πλήρη λιμένων καὶ ὄρμων, ἦτο φυσικὸν νὰ στραφῆ ἀνέκαθεν πρὸς τὴν θάλασσαν, διὰ νὰ εὕρη εἰς αὐτὴν εὐκολον, ταχὺ καὶ ἀσφαλές, ὅπωςδήποτε, μέσον συγκοινωνίας. Διὰ τὴν προτίμησιν ὁμοῦς αὐτὴν πρὸς τὴν θάλασσαν συνετέλεσεν ἐπίσης καὶ ἡ μορφολογία τῆς ξηρᾶς. Αἱ μακραὶ ὄροσειραὶ, αἱ ὁποῖαι διασχίζουσιν τὴν χώραν καὶ τὴν χωρίζουσιν εἰς πολλὰς μικρὰς καὶ ἀπομονωμένας πεδιάδας, ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν μέγα ἐμπόδιον, πολὺ λάκις ἀνυπερβλήτον, διὰ τὴν διὰ ξηρᾶς συγκοινωνίαν ἀπὸ τῆς μιᾶς πεδινῆς περιοχῆς εἰς τὴν ἄλλην. Εὐτυχῶς ὅτι πλείοσαι τῶν μικρῶν μας πεδιάδων, μέσα εἰς τὰς ὁποίας ζῆ καὶ ἐργάζεται ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ἔχουσιν διέξοδον πρὸς τὴν θάλασσαν, συνήθως εἰς τὸν μυχὸν γαληνιαίου κόλπου. Καὶ ὅ,τι ἠρνεῖτο ὁ ὄρεινός φραγμός, ὁ πλήρης κινδύνων, προσεφέρετο νὰ τὸ ἀναπληρώσῃ ἡ

ἡμερος ἐλληνική θάλασσα μετὰ τὰ γελαστά ἀκρογιάλια τῆς. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν εἰς τοὺς μυχοὺς τῶν κόλπων, ἐκεῖ ὅπου καταλήγουν αἱ μικραὶ εὐφοροὶ πεδιάδες τῆς Ἑλλάδος, τὰ ἐπίνεια τοῦ ἐσωτερικοῦ, εἶδος μικρῶν σταθμῶν μεταξὺ πεδιάδος καὶ θαλάσσης, τὰ ὅποια σὺν τῷ χρόνῳ ἔλαβον τὴν ἀνάπτυξιν, ποὺ ἔχουν σήμερον ἢ Θεσσαλονίκη, ὁ Βόλος, αἱ Πάτραι, ἢ Καβάλλα, αἱ Καλάμαι κλπ. κλπ.

Σήμερον ἀκόμη, ὅποτε ἡ μηχανικὴ ἔχει ἐπιτύχει νὰ ἐξουδετερώσῃ πολλὰ φυσικὰ ἐμπόδια, νὰ γεφυρώσῃ χαράδρας καὶ ποταμούς, νὰ τρυπήσῃ ὄρη καὶ νὰ κατασκευάσῃ σήραγγας, χάριν τοῦ σιδηροδρόμου καὶ τοῦ αὐτοκινήτου, ἡ ἐλληνικὴ θάλασσα ἐξακολουθεῖ νὰ προσφέρεται πάντοτε ὡς τὸ εὐθηνότερον μέσον συγκοινωνίας εἰς τὴν χώραν μας.

Ἡ ἐμπορικὸς στόλος. Τὰς ναυτικὰς συγκοινωνίας καὶ μεταφορὰς μας ἐξυπηρετεῖ ὁ ἐλληνικὸς ἐμπορικὸς στόλος. Οὗτος ἀποτελεῖται ἀπὸ 575 ἀτμόπλοια χωρητικότητος 1 500 000 τόνων περίπου καὶ ἀπὸ 700 ἰστιοφόρα 60 000 τόνων.

Τὰ πλοῖα αὐτά, ἄλλα ἐπιβατικά, ἄλλα φορτηγά, ταξιδεύουν εἴτε εἰς τοὺς ἐλληνικοὺς λιμένας μόνον, καὶ αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν ἀκτοπλοϊκὴν ναυτιλίαν μας, εἴτε καὶ εἰς μακρυνὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ἀσίας κλπ. καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ ὑπερωκεάνεια, φορτηγά ἢ ἐπιβατικά.

Γραμμαί. Ἀφετηρία ὄλων σχεδὸν τῶν γραμμῶν ἢ δρομολογίων, τὰ ὅποια ἐκτελοῦν τὰ πλοῖα τῆς ἀκτοπλοΐας μας εἶναι ὁ Πειραιεὺς ὡς κεντρικώτερος λιμὴν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκεῖθεν ἐκκινοῦν ἀτμόπλοια πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις, πρὸς τὸν Κορινθιακὸν καὶ τὸ Ἴόνιον, πρὸς τὰ ἀνατολικά καὶ νότια παράλια τῆς Πελοποννήσου, πρὸς τὸν Εὐβοϊκὸν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, πρὸς τὴν Χίον καὶ Μυτιλήνην, πρὸς τὰς Κυκλάδας καὶ τὴν Κρήτην κλπ.

Τὰ δρομολόγια τοῦ ἐξωτερικοῦ δηλ. αἱ διεθνεῖς γραμμαί, εἶναι : Πειραιεὺς-Πάτραι-Κέρκυρα-Μπρίντεζι-Ἀδριατικὴ, Πειραιεὺς-Πάτραι-Μασσαλία-Δυτικὴ Εὐρώπη, Πειραιεὺς-Ἀλεξάνδρεια-Ἰνδικὸς ὠκεανὸς, Πειραιεὺς-Κωνσταντινούπολις-Εὐξείνους, Πειραιεὺς-Νέα Ὑόρκη κλπ.

Λιμένες. Εἰς τὰ παράλια μας ὑπάρχουν πολλοὶ λιμένες ἀσφαλεῖς. Ἐκατὸν ὑπάρχουν εἰς τὸ Ἴόνιον καὶ διπλάσιοι περίπου εἰς τὸ Αἰγαῖον. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἂν καὶ ἔχουν τὰ φυσικὰ προ-

σόντα καλού λιμένος (εὐρυχωρίαν, βάθος, ἀσφάλειαν κατὰ τῶν ἀνέμων κλπ.), ἐλάχιστα χρησιμοποιοῦνται, διότι δὲν ἔχουν ἐνδοχώραν, τὴν ὁποίαν νὰ ἐξυπηρετήσουν. Τοιοῦτοι νεκροί, τρόπον τινά, λιμένες εἶναι ἡ Σούδα εἰς τὴν Κρήτην, ὁ Μουδρος εἰς τὴν Ἀθήμονα καὶ ἄλλοι.

Τὴν μεγαλύτεραν ἐμπορικὴν καὶ ἐπιβατικὴν κίνησιν ἔχουν κατὰ σειράν οἱ ἑξῆς λιμένες: Πειραιεύς, Θεσσαλονίκη, Πάτραι, Βόλος, Μυτιλήνη, Καβάλλα, Κέρκυρα, Ἡράκλειον. (Βλ. χάριτην ἐμπορίων καὶ συγκοινωνιῶν. Τὸ μέγεθος τῶν ἐπὶ τοῦ χάριτου κύκλων εἰς τοὺς λιμένας δεικνύει τὴν ἐμπορικὴν σημασίαν αὐτῶν).

Εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἑλλάδος εἰσέρχονται ἢ ἐξέρχονται κατ' ἔτος 53 000 περίπου ἀτμόπλοια. Τὰ πλοῖα αὐτὰ μεταφέρουν 5 000 000 τόννους ἐμπορεύματα καὶ πλεόν τοῦ 1 600 000 ἐπιβάτας. Περίπου τὸ ἕμισυ τῶν ἐμπορευμάτων τούτων καὶ τῶν ἐπιβατῶν εἶναι τοῦ λιμένος Πειραιῶς.

Ἐτησία ναυτιλιακὴ κίνησις τῶν 8 σπουδαιότερων λιμένων μας

Λιμένες	Καταπιεύσαντα καὶ ἀποπλεύσαντα πλοῖα	Φορτωθέντα ἢ ἐκφορτωθέντα ἐμπορεύματα	Ἐπιβασθέντες ἢ ἀποβιβασθέντες ἐπιβάται
Πειραιεύς	20 000	2 400 000 τόννοι	800 000
Πάτραι	7 500	260 000 »	170 000
Θεσσαλονίκη . . .	4 000	650 000 »	90 000
Βόλος	3 400	180 000 »	45 000
Μυτιλήνη	2 400	500 000 »	45 000
Κέρκυρα	2 100	60 000 »	46 000
Ἡράκλειον	1 800	130 000 »	27 000
Καβάλλα	1 650	75 000 »	20 000

(1. Συγκρίνατε τὰ πλοῖα τοῦ Πειραιῶς μὲ τὰ πλοῖα ὄλων τῶν ἄλλων λιμένων, ἐπίσης δὲ τὰ ἐμπορεύματα καὶ τοὺς ἐπιβάτας.
2. Ἐκ τοῦ λιμένος Πατρῶν διέρχεται διπλάσιος ἀριθμὸς πλοίων παρὰ ἐκ Θεσσαλονίκης, τὰ ἐμπορεύματα ὁμοῦ, πὸν μεταφέρονται δι' αὐτῶν, εἶναι πολὺ ὀλιγώτερα, ἐνῶ οἱ ἐπιβάται εἶναι περίπου διπλάσιοι. Φανερὸν ὅτι αἱ Πάτραι χρησιμοποιοῦνται πολὺ ὡς διὰ μέσοσ λιμὴν (ποίας περιοχῆς;) ἐνῶ ἡ Θεσσαλονίκη ἐλάχιστα).

Διώρυγες καὶ φάροι. Ἡ διώρυξ τῆς Κορίνθου ἀποτελεῖ σπουδαιότατον ἔργον διὰ τὴν συγκοινωνίαν τοῦ Πειραιῶς μὲ

τὸ Ἴόνιον καὶ γενικῶς μὲ τὴν Εὐρώπην. Τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς διώρυγος ταύτης διὰ τὴν ἑλληνικὴν ναυτιλίαν ἤμποροῦμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν, ἂν συλλογισθῶμεν ὅτι δι' αὐτῆς διέρχονται κατ' ἔτος περὶ τὰς 10 000 πλοῖα. (Βλ. χάρτην σελ. 66). Ἡ ἄλλη διώρυξ, τοπικῆς ὅμως σημασίας, ἔχει κατασκευασθῆ εἰς τὴν Λευκάδα, διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν διέλευσιν τῶν ἀτμοπλοίων, μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Ἀκαρνανίας.

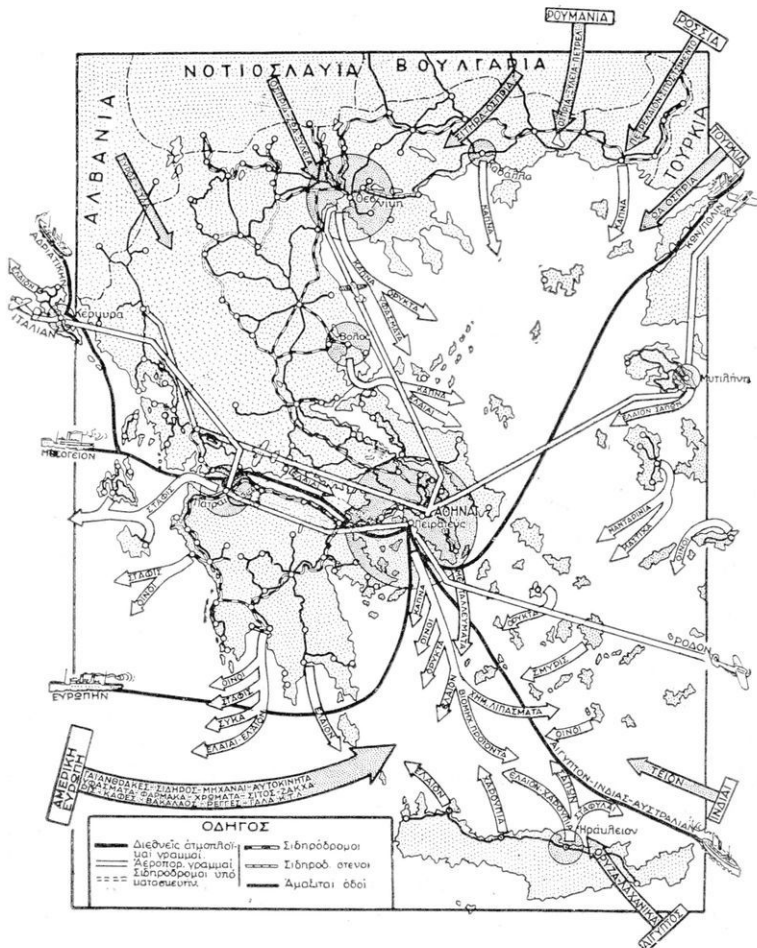
Διὰ νὰ προφυλάσσονται τὰ πλοῖα ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀπὸ τοὺς σκοπέλους, ὑφάλους, ἀκρωτήρια, νησιδία, τὰ ὅποια εἶναι τόσον ἀπειροπληθῆ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας, ἔχουν στηθῆ φάροι. Ἀπὸ τὸ χρῶμα τοῦ φωτὸς ἐκάστου, ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς λάμπφews του, ἀπὸ τὴν ταχύτητα ἢ βραδύτητα τῶν ἀναλαμπῶν του, ὁ πλοίαρχος ἀναγνωρίζει ποῖος φάρος εἶναι καὶ κανονίζει τὴν πορείαν τοῦ πλοίου του. Οἱ περισσότεροι φάροι εἶναι αὐτόματοι, δηλ. λειτουργοῦν χωρὶς φαροφύλακα. Κάθε 6 μῆνας εἰδικὸν πλοῖον τοῦς ἐπισκέπτεται καὶ ἀνανεώνει τὴν φωτιστικὴν των ὕλην.

ΑΙ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ ΤΗΣ ΞΗΡΑΣ

1. **Ἀμαξιταὶ ὁδοί.** Αἱ ἀμαξιταὶ ὁδοί, πρὶν νὰ ἐφευρεθῆ καὶ διαδοθῆ τὸ αὐτοκίνητον, δὲν εἶχον, ἰδίως διὰ τὰς μεγάλας ἀποστάσεις, μεγάλην ὑπόληψιν ὡς μέσα συγκοινωνίας. Ὁ σιδηρόδρομος τότε, χάρις εἰς τὴν ταχύτητά του, τὴν ἀσφάλειάν του καὶ τὴν ἱκανότητά του νὰ μεταφέρῃ μεγάλα ποσὰ ἐμπορευμάτων, εἶχε τὴν πρώτην θέσιν. Ἀλλὰ ἡ ἐμφάνισις καὶ ἡ διάδοσις τοῦ αὐτοκινήτου, τὸ ὅποσον δύναται καὶ μεγάλα βάρη νὰ μεταφέρῃ καὶ εἰς μεγάλας ἀποστάσεις καὶ πολὺ γρήγορα, ἔδωσε πάλιν μεγάλην ἀξίαν εἰς τὰς ἀμαξιτὰς ὁδοὺς. Καὶ σήμερον μία χώρα δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐκμεταλλευθῆ ἕλας τὰς πλουτοπαραγωγικὰς δυνάμεις της, οὔτε νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰς ἀνάγκας τοῦ πληθυσμοῦ της, ἂν δὲν ἔχῃ πυκνὸν δίκτυον ἀμαξιτῶν ὁδῶν.

Ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἀμαξιτὰς ὁδοὺς 11 000 χιλιόμετρα καὶ ὑπὸ κατασκευῆν 5 000 χιλιόμετρα προσέτι. Εἰς τὰς ὁδοὺς δὲ αὐτὰς καὶ εἰς τὰς πόλεις κυκλοφοροῦν περὶ τὰς 30 000 αὐτοκίνητα. (Ἐπιβατικὰ 20 000, φορτηγὰ 7 700, λεωφορεῖα 3 450).

2. **Σιδηρόδρομοι.** Σιδηρόδρομοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἤρχισαν νὰ κατασκευάζονται πρὸ 50 ἐτῶν. Κατὰ τὸ 1882 ἤρχισεν ἡ κατασκευὴ

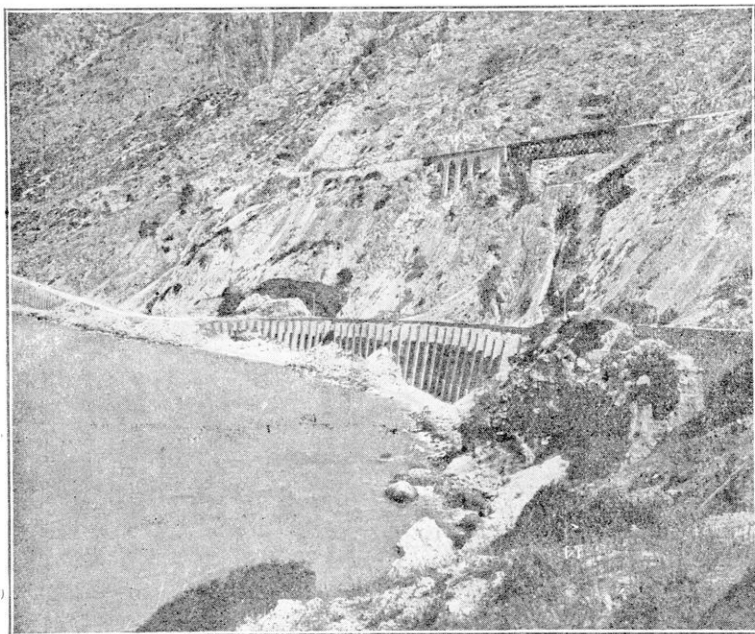
133. Χάρτης συγκοινωνιῶν καὶ ἐμπορίου.

(Α' Συγκοινωνίαι : 1. Συμβουλευθήτε τὸν ὁδηγὸν καὶ παρακολουθήσατε ἐπὶ τοῦ χάρτου τὰς ὁδικὰς, σιδηροδρομικὰς, διεθνεῖς αεροπλοϊκὰς καὶ αεροπορικὰς συγκοινωνίας. 2. Ἀπὸ τὰ ἀλβανικὰ σύνορα ἕως τὸν Κορινθιακὸν σιδηροδ. οὐδέμια ὁδὸς συνδέει Ἄν. καὶ Δυτ. Ἑλλάδα. Ὅμοιον φαινόμενον εἰς τὴν Βόρ. Πελοπόννησον, τὴν Μάνην, τὴν Κονουσίαν, τὴν Κορήτην, τὴν Χαλκιδικὴν κλπ. Διαιτὶ ; 3. Αἱ γραμμαὶ αεροπορίας ἔγιναν τεθλασμέναι ἀπὸ ἀνάγκην σχεδιαστικὴν.—Β' Ἐμπόριον : 1. Οἱ κύκλοι τῶν λιμένων δεικνύουν τὴν ἐμπορικὴν σημασίαν των. Συγκρίνατέ τους καὶ συμβουλευθήτε τὸν στατιστικὸν πίνακα (σελ. 179). 2. Τὰ λευκὰ βέλη δεικνύουν τὴν ἐξαγωγήν. Τί ἐξάγεται λοιπὸν ἐξ ἐκάστου λιμένος; 3. Τὰ φαιὰ βέλη δεικνύουν τὴν εἰσαγωγήν. Τί εἰσάγεται ἐκ τῶν διαφόρων χωρῶν;)

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τριῶν σιδηροδρομικῶν δικτύων : Πελοποννήσου, Ἀττικῆς καὶ Θεσσαλίας. Ὁ τοπικὸς Ἀθ.-Πειραιῶς εἶχε κατασκευασθῆ ἐνωρίτερον.

Αἱ σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ τῆς χώρας μας δὲν ἔχουν ὅλοι τὸ αὐτὸ πλάτος. Οἱ Μακεδονικοὶ καὶ ὁ Πειρ.-Θεσσαλονίκης καθὼς καὶ ὁ μικρὸς Ἀθ.-Πειρ. ἔχουν πλάτος γραμμῆς 1.44 τοῦ μέτρου,

134. Τεχνικὰ ἔργα εἰς τὴν Κακὴ Σκάλα (Γεράνεια).
(Ἐνω σιδηροδρομικὴ γέφυρα ΣΠΑΠ, κάτω γέφυρα ἀμαξιτῆς ὁδοῦ).

ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἔχουν πλάτος γραμμῆς 1 μέτρου. Ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ τοπικοί, ἀκόμη στενωτέρου.

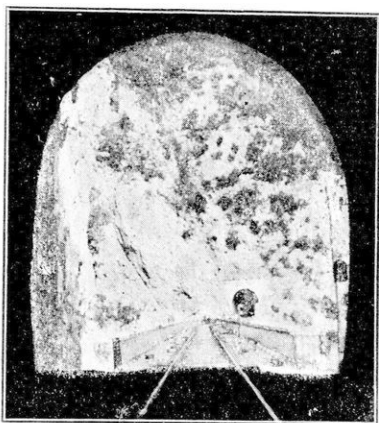
Οἱ σιδηρόδρομοί μας ὅλοι εἶναι ἀτμοκίνητοι, ἐκτὸς τοῦ Ἀθ.-Πειραιῶς, ὅστις εἶναι ἠλεκτροκίνητος.

Αἱ ἀμαξοστοιχίαι εἶναι ἐπιβατικαὶ ἢ ἐμπορικαὶ ἢ μεικταί, δηλ. ἀποτελοῦνται ἀπὸ βαγόνια ἐπιβατικὰ μόνον ἢ φορτηγὰ μόνον ἢ φορτηγὰ καὶ ἐπιβατικά.

Κατὰ κανόνα αἱ ἐμπορικαὶ ἀμαξοστοιχίαι εἶναι βραδύτεραι. Αἱ ἐπιβατικαὶ πάλιν ἢ εἶναι ταχεῖαι (ἐξπρές) καὶ δὲν σταματοῦν παρὰ εἰς τοὺς σπουδαιότερους σταθμούς, ἢ εἶναι ταχυδρομικαὶ (πόστα) καὶ σταματοῦν εἰς ὅλους τοὺς σταθμούς καὶ τὰς στάσεις. Οἱ

σιδηρόδρομοί μας έχουν μήκος 2 500 χιλιόμετρα και είναι οί έξης :

1. **ΣΕΚ (Σιδηρόδρο. Έλλ. Κράτους)** (1320 χιλιάμ.). Τούτους αποτελούν αί γραμμάι: α) Πειρ.-Θεσσαλονίκης, ή σπουδαιότερα όλων, διότι ένώνει την βορείαν Έλλάδα με την πρωτεύουσιν του κράτους και τον Πειραιά. β) Θεσσαλ.—Μοναστηρίου, έξυπηρετούσα την Δ. Μακεδονίαν. γ) Θεσσ.—Γευγελής, ή όποία, συνεχιζομένη προς τό Βελιγράδι, ένώνει την Σερβίαν με τό Αίγαίον και οδηγεί προς τάς χώρας τής κεντρικής Ευρώπης. δ) Θεσσ.—'Αλεξανδρουπόλεως, έξυπηρετούσα την Άν. Μακεδονίαν και την Δ. Θράκην. ε) Η μικρά τοπική γραμμή Σαρακλή-Σταυροῦ.

2. **ΣΠΑΠ (Σιδηρόδρο. Πειρ.-'Αθ.-Πελοποννήσου)**

(800 χιλιάμ.) Γραμμάι: α) Πειρ.-Κορίνθου, β) Κορίνθου-Πατρῶν, γ) Κορίνθου-Καλαμῶν, δ) Πατρῶν-Καλαμῶν.

(Προσέτι αί μικράι γραμμάι: Διακοφτοῦ-Καλαβρύτων ὁδοντωτός, Ἄργους-Ναυπλίου, Μπιλάλι-Μεγαλουπόλεως, Καλαμῶν-Μεσσήνης, Καβάσιλα-Κυλλήνης, Βαρθολομιοῦ-Λοντρῶν, Πύργου-Ὀλυμπίας, Καλονεροῦ-Κυπαρισσίας).

3. **Ἄττικῆς** (71 χιλιάμ.): μία γραμμή Ἐθνηῶν-Λαυρίου. Ἡ ἄλλη γραμμή Ἐθνηῶν-Κηφισιάς πρόκειται νά ένωθῆ με τον ἠλεκτρικόν Ἐθνηῶν-Πειραιῶς.

4. **Θεσσαλικοί** (230 χιλιάμ.). Γραμμάι: α) Βόλος-Βελεστῖνον, β) Βελεστῖνον-Λάρισα, γ) Βελεστῖνον-Καλαμπάκα, δ) Βόλος-Μηλέαι.

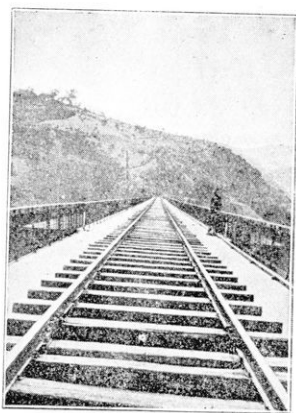
5. **Βορειοδυτικῆς Ἐλλάδος** (75 χιλιάμ.) Γραμμάι: α) Πατρῶν-Κρουνηρίου ἀτμοπλοϊκή, β) Κρουνηρίου-Μεσολογγίου-Ἄργρινου, γ) Μεσολογγίου-Κατοχῆς.

6. **Πύργου-Κατακόλου** (13 χιλιάμ.), χρησιμοποιεῖται διὰ τήν μεταφορὰν τής σταφίδος προς φόρτωσιν εἰς τά πλοία.

135. Σειρά γεφυρῶν καί σηράγγων τοῦ Λαρισιαικοῦ. (Ἡ φωτογραφία ἐλήφθη ἀπό τό ἐσωτερικόν σηράγγου, ὁπόθεν φαίνονται μία γέφυρα καί αἱ εἴσοδοι δύο ἄλλων σηράγγων).

ΤΤΤ. Τὰ ταχυδρομεία, οἱ τηλεγράφοι καὶ τὰ τηλέφωνα προσφέρουν ἀνυπολογίστους ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἑλλάδα ταχυδρομ. γραφεῖα εἰς 1300 πόλεις καὶ χωρία δηλ. 1 γραφεῖον ἀνὰ 5000 κατοίκους. Εἰς τὰ μικρὰ χωρία τὴν ἀλληλογραφίαν διανέμουν οἱ «ἀγροτικοὶ διανομεῖς». Τηλεγραφικὰ καὶ τηλεφωνικὰ γραφεῖα ὑπάρχουν τριπλάσια.

Ἀεροπορία. Τὸ νεώτερον καὶ ταχύτερον μέσον συγκοινωνίας εἶναι βεβαίως τὸ ἀεροπλάνον. Ἑλληνικὰ ἐπιβατικὰ ἀεροπλάνα ἐκτελοῦν τακτικῶς τὴν συγκοινωνίαν Ἀθηνῶν μὲ τὴν Θεσσαλονίκην, Ἰωάννινα, Ἀγρίνιον. Ἰταλικά δὲ ὑδροπλάνα τὴν συγκοινωνίαν Ἀθηνῶν μὲ τὰς Πάτρας, Κέρκυραν, Μυτιλήνην. Πολλοὶ ἄλλοι διεθνεῖς ἀεροπορικαὶ γραμμαὶ διέρχονται ἐξ Ἑλλάδος. (Μελετήσατε τὴν ἀεροπορικὴν συγκοινωνίαν μας εἰς τὸν χάρτην σελ. 123 καὶ 181).

136. Ἡ γέφυρα τῆς Παπαδιᾶς τοῦ Λαρισσαϊκοῦ, μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας σιδηροδρομικὰς γεφύρας μας.

4. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν παράγονται ὅλα τὰ γεωργικὰ καὶ βιομηχανικὰ προϊόντα, τῶν ὁποίων ὁ πληθυσμὸς μας ἔχει ἀνάγκην, διὰ τὴν ζήσιν. Καὶ ἀντιθέτως, ἡ Ἑλλὰς παράγει ἀπὸ μερικὰ εἶδη πολὺ περισσότερα, ἀπὸ ὅσα χρειάζεται. Αὐτὰ ποὺ τῆς λείπουν τὰ ἀγοράζει εἰς τὰς ξένας χώρας. Ὅσα δὲ τῆς περισσεύουν τὰ πωλεῖ εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν. Αὐταὶ αἱ ἀγοραπωλησίαι μὲ τὰς ξένας χώρας ἀποτελοῦν τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος. Ὅταν ἀγοράζωμεν ἡμεῖς ἀπὸ τὰς ξένας χώρας ἐμπορεύματα, κάμνομεν εἰσαγωγὴν. Ὅταν πάλιν ἡμεῖς πωλοῦμεν εἰς ξένας χώρας τὰ προϊόντα μας, κάμνομεν ἐξαγωγὴν (Βλ. χάστην σελ. 181).

Εἰσαγωγὴ. Ἡ Ἑλλὰς εἰσάγει :

1. **Τρόφιμα** (ζῶα ἀπὸ τὴν Γιουγκοσλαβίαν, τυροὶ ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν καὶ Τουρκίαν, βούτυρα ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὴν Ρωσίαν, γάλα ἀπὸ τὴν Ἑλβετίαν, ὀρέγγες ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν, φασόλια ἀπὸ τὴν Ρουμανίαν, Γιουγκοσλαβίαν, Βουλγαρίαν, ρύζι ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν, λαχανικὰ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, καφὲ ἀπὸ τὴν Βραζιλίαν, ζάχαριν ἀπὸ τὴν Τσεχοσλοβακίαν καὶ τὴν Ἀμερικὴν κλπ.)

2. **Βιομηχανικὰ εἶδη** (ἐργαλεῖα καὶ μηχανὰς ἀπὸ τὸ Βέλγιον, τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, ὠρολόγια ἀπὸ τὴν Ἑλβετίαν, φάρμακα ἀπὸ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν, χρώματα ἀπὸ τὴν Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν, χάστην ἀπὸ τὴν Σουηδίαν, Γερμανίαν καὶ Τσεχοσλοβακίαν, ὑφάσματα βαμβακερὰ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, μάλλινα ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, Ἰταλίαν καὶ Ἀγγλίαν, αὐτοκίνητα ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, Ἀμερικὴν, Ἰταλίαν, Ἀγγλίαν κλπ.)

3. **Πρώτας ὕλας καὶ γαιάνθρακας** διὰ τὴν βιομηχανίαν μας (γαιάνθρακας ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γερμανίαν, πετρέλαιον καὶ βενζίνη ἀπὸ τὴν Ρουμανίαν, ξυλείαν ἀπὸ τὴν Γιουγκοσλαβίαν καὶ Σουηδίαν, βαμβάκι ἀπὸ τὴν Τουρκίαν καὶ Αἴγυπτον).

Ἐξαγωγή. Ἡ Ἑλλάς ἐξάγει :

1. **Τρόφιμα** (σταφίδα εἰς τὴν Ἀγγλίαν, Ὀλλανδίαν, Γερμανίαν, Ἀμερικὴν, λάδι εἰς τὴν Βουλγαρίαν, Αἴγυπτον, Γαλλίαν, Ἰταλίαν, ἐλαίας εἰς τὴν Αἴγυπτον, Βουλγαρίαν Ἀμερικὴν καὶ Ρουμανίαν, κρασί εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν, μέλι εἰς τὴν Αἴγυπτον, σταφύλια εἰς τὴν Αἴγυπτον, Αὐστρίαν κλπ., σῦκα ξηρά εἰς τὴν Ἰταλίαν, Ἀμερικὴν, Γερμανίαν, Ἀγγλίαν κλπ.)

2. **Βιομηχανικὰ προϊόντα** (σιγαρέττα εἰς τὴν Ἰταλίαν, Αἴγυπτον καὶ Ρουμανίαν, νέφτι εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ Ὀλλανδίαν, σαποῦνι εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ Τουρκίαν, τάπητας εἰς τὴν Ἀμερικὴν κλπ.)

3. **Πρώτας ὕλας** (καπνὰ εἰς τὴν Γερμανίαν, Ἰταλίαν, Ἀμερικὴν καὶ ἄλλας χώρας, κοκκουλία εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, δέματα ἀκατέργαστα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὄρυκτὰ διάφορα εἰς τὴν Ἀμερικὴν, Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Γερμανίαν, Βέλγιον καὶ Ὀλλανδίαν, βελανίδια εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ Ἰταλίαν).

Οἱ μεγαλύτεροι πελάται μας εἶναι ἡ Ἀγγλία εἰς τὴν σταφίδα καὶ ἡ Γερμανία εἰς τὰ καπνὰ.

Τὸ ἐμπορικόν μας ἰσοζύγιον. Ὅλα τὰ προϊόντα, τὰ ὁποῖα πωλοῦμεν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀξίζουσιν ὅσον τὰ προϊόντα, πού ἀγοράζομεν ; Τὰ εἰσαγόμενα προϊόντα ἀξίζουσιν πολὺ περισσότερον, τὸ διπλάσιον σχεδόν, ἀπὸ τὰ ἐξαγόμενα. Ἐνῶ πληρώνομεν διὰ τὴν εἰσαγωγὴν μας κατ' ἔτος (μέσος ὅρος τῆς δεκαετίας 1921-1930) περίπου 11 000 000 χιλιοδραχμα, εἰσπράττομεν ἀπὸ τὴν ἐξαγωγὴν μας 5 500 000 χιλιοδραχμα.

Πληρώνομεν δηλαδὴ τὰ διπλάσια ἀπὸ ὅσα εἰσπράττομεν.

Ἄλλὰ πού τὰ εὐρίσκομεν ; Μερικὰ μᾶς τὰ στέλλουν οἱ μετανάσται ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν, μερικὰ ἀκόμη τὰ κερδίζει ὁ ἑλληνικὸς ἐμπορικὸς στόλος, πού ταξιδεύει εἰς τὰς ξένας θαλάσσας. Ἄλλὰ πάντοτε μένομεν χρεῶσται. Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν δὲν ἔχει ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον.

Σημ. Οἱ μαθηταὶ δύνανται νὰ συγκεντρώσουν πλούσιον ὑλικὸν σχετικῶς μὲ τὸ ἐμπόριον, χρησιμοποιοῦντες καταλόγους οἴκων εἰσαγωγῆς, παρατηροῦντες ἐπιγραφὰς φιαλιδίων, κντίων, ἐργαλείων, σκευῶν, παντοίων ἀντικειμένων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀναγράφεται συνήθως ὁ τόπος προελεύσεως.

Ἄν θέλωμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον, πρέπει νὰ παράγωμεν περισσότερα, ἀκόμη δὲ πρέπει νὰ προτιμῶμεν τὰ ἐγχώρια προϊόντα. Οὕτω θὰ μεγαλώσωμεν τὴν ἐξαγωγὴν μας, θὰ ὀλιγοστεύσωμεν τὴν εἰσαγωγὴν μας, καὶ θὰ καλυτερεύσωμεν τὴν οἰκονομικὴν μας κατάστασιν.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. ΠΩΣ ΕΣΧΗΜΑΤΙΣΘΗ ΤΟ ΕΛΛΗΝ. ΚΡΑΤΟΣ

Αἱ χῶραι, αἵτινες ἀποτελοῦν σήμερον τὸ ἑλληνικὸν κράτος, δὲν ἀνήκον εἰς αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδρύσεώς του. Μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἀπετελέσθη ἐκ τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῶν Κυκλάδων, τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Βορείων Σποράδων. Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἑλλάδος ἦσαν εἰς τὴν Ὄθρυν καὶ τὰ Ἄγραφα.

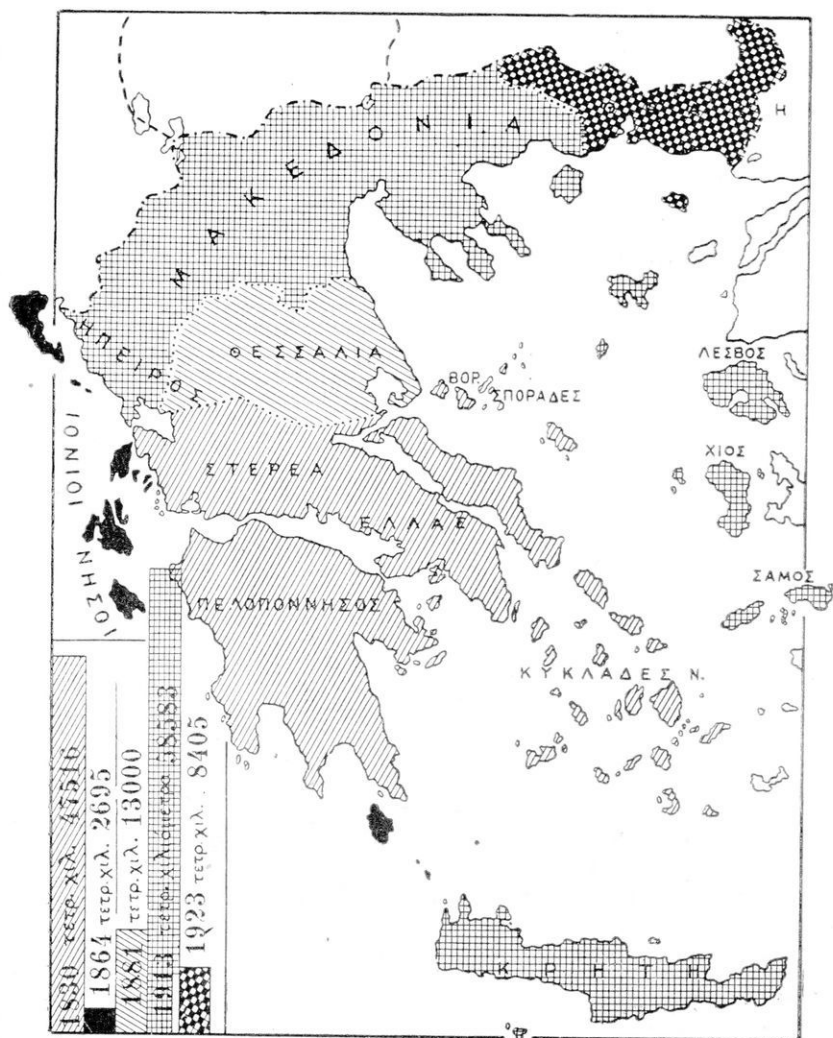
Κατὰ τὸ 1854 ἠνώθη, μετὰ μακροὺς ἀγῶνας κατὰ τῆς Ἀγγλικῆς διοικήσεως, ἡ Ἐπὶάνησος (Κέρκυρα, Παξοί, Λευκάς, Κεφαλληνία, Ἰθάκη, Ζάκυνθος, Κύθηρα).

Τὸ 1881 προσηρτήθη ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἄρτα. (Τὸ 1897 μετ' ἀτυχῆ πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἀπωλέσθη ἔδαφος 395 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων κατὰ μῆκος τῶν θεσσαλικῶν συνόρων).

Ὅλαι αὗται αἱ χῶραι χαρακτηρίζονται σήμερον μὲ τὸ ὄνομα παλαιὰ Ἑλλάς καὶ εἶχον ἔκτασιν 63 211 τ. χιλιομ.

Τὸ 1913, μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, ἡ Ἑλλάς ἐδιπλασιάσθη σχεδὸν ἑδαφικῶς. Αἱ καταληφθεῖσαι Ἡπειρος, Μακεδονία, Κρήτη, ἀνατολικαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου (Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ἰκαρία, Ψαρά) καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Θρακικοῦ πελάγους εἶχον ἔκτασιν 58 583 τετρ. χιλιομέτρων. Μετὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον παρεχωρήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρος ἡ Θράκη (μέχρι σχεδὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως) καὶ αἱ νῆσοι Ἰμβρος καὶ Τένεδος. Ἀλλὰ τὸ 1923, μετὰ τὸν μικρασιατικὸν πόλεμον, κατελήφθησαν πάλιν ἀπὸ τὴν Τουρκίαν ἡ Ἄν. Θράκη, ἡ Ἰμβρος καὶ ἡ Τένεδος, ἔμεινε δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Δ. Θράκη. Αἱ χῶραι, ποὺ προσηρτήθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸ 1913, χαρακτηρίζονται μὲ τὸ ὄνομα νέα Ἑλλάς ἢ Νεαὶ Χῶραι.

Ὁ παρατιθέμενος χάρτης δεικνύει τὴν ἔκτασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς.

137. Χάρτης εδαφικής επεκτάσεως της Ἑλλάδος.

(Σημειώσατε ἐπὶ ἐκάστης χώρας ἢ νήσου τὸ ἔτος τῆς ἐνώσεώς της μετὰ τὸ ἑλληνικὸν κράτος).

2. ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

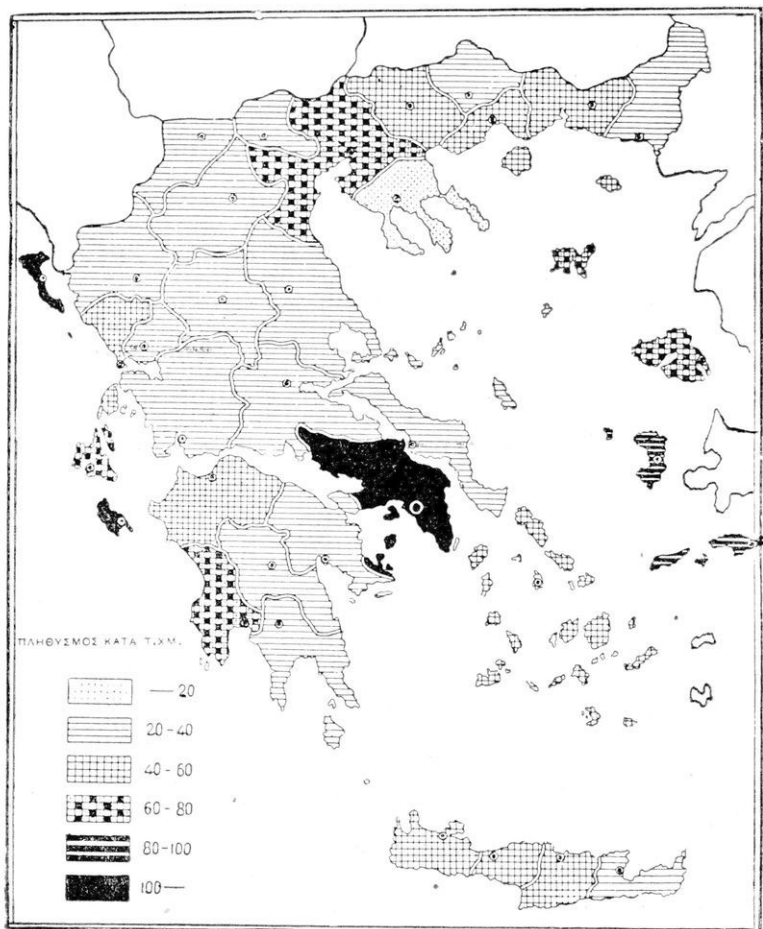

Πραγματικός πληθυσμός. Ὁ πληθυσμός τῆς Ἑλλάδος σύμφωνα μὲ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1928 εἶναι 6 205 000. Ὁ σημερινὸς ὅμως πληθυσμὸς (1935) ἀσφαλῶς θὰ ἔχη ὑπερβῆ τὰ 6 500 000.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὁ πληθυσμὸς μας δὲν ἦτο πάντοτε ὁ αὐτός. Ἐν πρώτοις ἠϋξήσε μαζί μὲ τὴν ἑδαφικὴν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου παρουσιάζει καὶ σημαντικὴν φυσιολογικὴν αὐξήσιν, ἐπεὶδὴ αἱ γεννήσεις εἶναι περισσότεραι τῶν θανάτων. Ἐκτὸς ὅμως τῶν δύο τούτων αἰτιῶν ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας μας ἐμεγάλωσε καὶ δι' ἄλλον λόγον. Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, ἀφ' ὅτου ἠλευθερώθη τὸ πρῶτον του τμήμα, ὑπῆρξε τὸ καταφύγιον τῶν ὁμοεθνῶν μας, οἱ ὅποιοι ἔζων εἰς ξένα κράτη. Οὕτω ἦλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ ἐλεύθερον κράτος, κατὰ διαφόρους ἐποχάς, Ἕλληγες ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Ρουμανίαν, τὴν Τουρκίαν. Τελευταῖον (1922) ἦλθεν δλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἄλλων χωρῶν. Ἡ προσθήκη λοιπὸν νέων χωρῶν, ἢ συγκέντρωσις τῶν ὁμοεθνῶν ἐντὸς τοῦ κράτους, καὶ ἡ φυσιολογική, ὡς εἶπομεν, αὐξήσις τῶν κατοίκων συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ σχηματισθῆ ὁ σημερινὸς πληθυσμὸς.

Πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἀνέρχεται, ὡς εἶπομεν, εἰς 6 500 000. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σημερινὴ ἐπιφάνεια τῆς χώρας μας εἶναι 130 200 τ.χιλιόμε., ἀναλογοῦν εἰς ἕκαστον τ. χιλ. 50 κάτοικοι. Ὁ ἀριθμὸς 50 δεικνύει ποία εἶναι ἡ μέση πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν χώραν μας.

Ἡ Ἑλλάς δὲν εἶχε πάντοτε τὴν αὐτὴν πυκνότητα πληθυσμοῦ. Ὑπελογίσθη ὅτι κατὰ τὸ 1821, πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀναλογούσαν 20 κάτοικοι κατὰ τ. χιλιόμε. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἐλαττωθῆ καὶ τὸ 1828 ὑπῆρχαν μόνον 16 κάτοικοι

Γενική Στατιστ. Ὑψηροσ. Ἑλλάδος

138. Χάρτης πυκνότητος πληθυσμοῦ κατὰ νομοὺς καὶ κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1928.

(1. Ποιοὶ νομοὶ ἔχουν τὸν πυκνότερον καὶ ποιοὶ τὸν ἀραιότερον πληθυσμὸν κατὰ σειρὰν. 2. Διατί τόσο πυκνὰ κατοικημένοι οἱ νομοὶ Ἀττικοβοιωτίας, Ζακύνθου, Κερκύρας κλπ. 3. Διατί τόση διαφορὰ μεταξὺ νομῶν Θεσσαλονίκης καὶ Χαλκιδικῆς ; 4. Ποιοὶ νομοὶ τῆς Πελοποννήσου ἔχουν πυκνότερον πληθυσμὸν καὶ διατί ;)

κατὰ τ. χιλίωμ. Ἐκτοτε ὅμως ὁ πληθυσμὸς πυκνώνεται κανονικῶς. Ἐκ τοῦ κατωτέρου πίνακος, ὁ ὁποῖος περιέχει πληθυσμὸν καὶ ἐπιφάνειαν τῆς Ἑλλάδος κατὰ διαφόρους ἐποχάς, δύναται νὰ εὐρεθῇ ἡ πυκνότης κατὰ τετρ. χιλίωμ. Θὰ ἐννοήσωμεν δὲ ἀπὸ τὴν προσδευτικὴν πύκνωσιν τοῦ πληθυσμοῦ ὅτι ἡ χώρα μας προώδευσε καὶ οἰκονομικῶς, ἀφοῦ δύναται σήμερον νὰ διαθρέψῃ πολὺ πυκνότερον πληθυσμὸν, ἢ ἄλλοτε.

Πληθυσμὸς καὶ ἐπιφάνεια τῆς Ἑλλάδος κατὰ διαφόρους ἐποχάς.

Ἔτη	Πληθυσμὸς	Ἐπιφάνεια	Πυκνότης ;
1821	940 000	47 516 τ.χλμ.	
1828	750 000	> >	
1840	850 000	> >	
1860	1 100 000	> >	
1880	1 700 000	50 211 >	
1900	2 500 000	63 211 >	
1910	2 685 000	> >	
1933	6 500 000	130 199 >	

(1. Νὰ εὐρεθῇ ποία ἦτο ἡ μέση πυκνότης κατὰ τὰς διαφόρους χρονολογίας δηλ. πόσοι κάτοικοι ἀναλογοῦσαν κατὰ τετρ. χιλίωμτρον. 2. Διατί ἠρραιώθη ὁ πληθυσμὸς ἀπὸ τοῦ 1821—1828 ;)

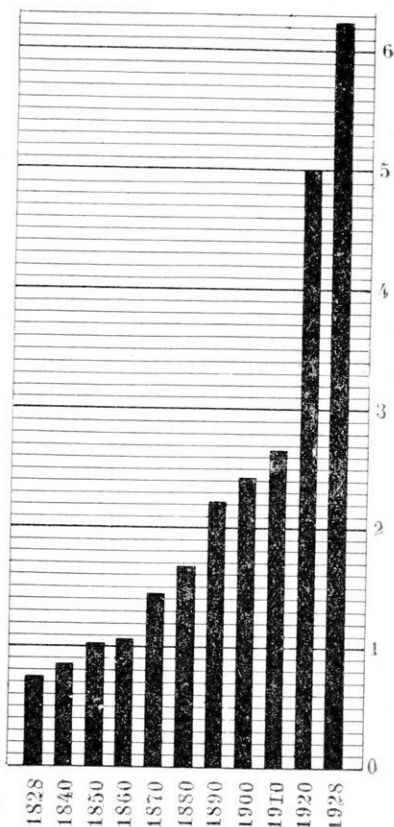
Κατανομή τοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι ὁμοιομόρφως κατανεμημένος εἰς ὅλην τὴν χώραν. Ἄλλου ὑπάρχουν μεγάλαι συγκεντρώσεις πληθυσμοῦ εἰς μεγάλας πόλεις, ὅπως εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἢ εἰς πολλὰ καὶ μεγάλα χωριά, ὅπως εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Ἄλλου ὁ πληθυσμὸς εἶναι ἀραιότατος, ὅπως λ.χ. εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, ὅπου δὲν συναντᾶ κανεὶς εἰμὴ σπάνια καὶ μικρὰ χωριά. Ἀπὸ τὰς παρατηρήσεις αὐτὰς ἐννοοῦμεν ὅτι πυκνότερος εἶναι ὁ πληθυσμὸς ἐκεῖ ὅπου δύναται νὰ ἐξοικονομησῇ εὐκολώτερον τὰ μέσα τῆς ζωῆς του, ἦτοι :

α) Εἰς εὐφόρους περιοχάς, μὲ γόνιμον ἔδαφος, μικρὸν μέρος τοῦ ὁποῖου δύναται νὰ διαθρέψῃ τὴν γεωργικὴν οἰκογένειαν. Εἰς τὰ μέρη λοιπὸν αὐτὰ ὁ πληθυσμὸς εἶναι γεωργικὸς καὶ σχηματίζει μεγάλα καὶ πολλὰ χωριά. Τοιαῦτα μέρη εἶναι ἡ Μεσσηνία, ἡ Ἠλεία, τὸ Πήλιον, ἡ Σάμος, ἡ Κέρκυρα, ἡ Ζάκυνθος καὶ ἄλλα. Εἰς τὰ μέρη αὐτὰ ἡ πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι πολὺ ἀνωτέρα τῆς μέσης πυκνότητος τῆς Ἑλλάδος, φθάνουσα καὶ ὑπερβαίνουσα τοὺς 100 κατοίκους κατὰ τετραγ. χιλίωμτρον.

β) Είς μέρη προνομιοῦχα ὑπὸ ἔποψιν συγκοινωνίας, ὅπου ὁ πληθυσμὸς ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν συγκοινωνίαν. Εἰς τὰ μέρη ταῦτα δημιουργοῦνται μεγάλαι πόλεις. Τοῦτο συνέβη εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἣ ὁποία, ἂν καὶ πτωχὴ γεωργικῶς, ὅμως διὰ νὰ εὐρίσκειται εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ ἔχη καλοὺς λιμένας καὶ καλὴν θαλασσίαν καὶ χερσαίαν συγκοινωνίαν μὲ τὴν ὑπόλοιπον χώραν, ἔχει πυκνότερον πληθυσμὸν συγκεντρωμένον εἰς μεγάλας πόλεις, ὅπου ἀπασχολεῖται μὲ τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν συγκοινωνίαν κλπ. Τὸ αὐτὸ συνέβη μὲ τὴν Θεσσαλονίκην, τὰς Πάτρας, τὸν Βόλον κλπ. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἀποτελοῦν ἡ Κοζάνη, ἣ ὁποία ἐκτίσθη κυρίως ἀπὸ ἐμπόρους εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου διασταυρῶνται αἱ συγκοινωνίαι τῆς Δ. Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, καὶ ἡ Ἀλεξανδρούπολις, ἣτις ἐδημιουργήθη μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σιδηροδρόμου.

ΕΛΛΑΣ ἑκατομμύρια κατοίκων

139. Σχηματογραφικὴ παράστασις τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ μας.

(1. Ἀπὸ τοῦ 1828 μέχρι τοῦ 1910 δύο φορές ὁ πληθυσμὸς μας αὐξάνει ἀποτόμως, ἀπὸ τοῦ 1860-1870 καὶ ἀπὸ τοῦ 1880-1890. Διὰ τί; 2. Εἰς τί ὀφείλεται ἡ μεγάλη αὐξήσις πληθυσμοῦ ἀπὸ τοῦ 1910-1920 καὶ ἀπὸ τοῦ 1920-1928;)

4. Ἀστικὸς καὶ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς. Ὁ πληθυσμὸς, ποὺ κατοικεῖ εἰς τὰς πόλεις καὶ ἀσχολεῖται μὲ τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον, τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ὀνομάζεται ἀστικὸς πληθυσμὸς. Ὁ δὲ κατοικῶν εἰς τὰ χωρία καὶ

ἀσχολούμενος με τὴν γεωργίαν, τὴν κτηνοτροφίαν, τὴν δασοκομίαν, τὴν ἀλιείαν, ὀνομάζεται ἀγροτικός πληθυσμός. Ἀπὸ τὸν πληθυσμὸν τῆς Ἑλλάδος τὰ 67 ἑκατοστὰ εἶναι ἀγροτικός πληθυσμός καὶ τὰ 33 ἀστικός. Πρὸ 10 ἐτῶν τὸ ποσοστὸν τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἦτο μεγαλύτερον (δηλ. 73 ἑκατοστὰ) καὶ πρὸ 20 ἐτῶν ἀκόμη μεγαλύτερον (76 ἑκατοστὰ). Παρατηρεῖται λοιπὸν ἐλάττωσις τοῦ ἀγροτικοῦ καὶ αὐξήσις τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ.

Τοῦτο συμβαίνει διότι πολλοὶ κάτοικοι χωρίων ἐγκαταλείπουν τὰ κτήματά των, πωλοῦν τὰ ζῶα των, καὶ μεταναστεύουν εἰς τὰς πόλεις, ὅπου καταγίνονται συνήθως με μικροεπαγγέλματα.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης μεταναστεύσεως εἶναι ὀλέθρια. Διότι οὕτω ἐλαττώνονται οἱ ἐργαζόμενοι τὴν γῆν καὶ μαζί μ' αὐτοὺς ὀλιγοστεύει τὸ ἐθνικὸν μαζ εἰσόδημα, τοῦ ὁποίου κυριωτέρα πηγή εἶναι ἡ γεωργία.

5. Πόλεις καὶ χωρία. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπάρχουν περίπου 11 000 πόλεις καὶ χωρία. Ἐξ αὐτῶν αἱ 10 000 εἶναι χωρία μικρά. Ὁ κατωτέρω πίναξ μᾶς δίδει μίαν εἰκόνα εἰς στρογγυλοῦς ἀριθμοὺς τῆς ἀναλογίας μεγάλων καὶ μικρῶν πόλεων, μεγάλων καὶ μικρῶν χωρίων.

	Πόλεις ἢ χωρία	Σύνολον κατοίκων	Μέσος ὅρος ἐκάστης πόλεως ἢ χωρίου
Ἀπὸ 1 μέχρι 1 000 κατοίκ.	10 000	2 000 000	;
» 1 000 » 5 000 »	1 000	2 000 000	;
» 5 000 » 30 000 »	100	1 000 000	;
» 30 000 » 50 000 »	6	200 000	;
» 50 000 » 100 000 »	2	110 000	;
Ἄνω τῶν 100 000 »	3	1 000 000	;

(Νὰ εὐρεθῇ ποῖος εἶναι ὁ μέσος ὅρος τῶν κατοίκων ἐκάστης πόλεως ἢ χωρίου. Μελετήσατε σχετικῶς τὸν εἰς τὸ τέλος πίνακα).

Τὰ μικρότερα χωρία εἶναι εἰς τὴν Δ. Στερεάν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Κρήτην. Μάλιστα εἰς τὰ Ἄγραφα καὶ γενικῶς τὴν Εὐρυτανίαν μόλις ἀναλογοῦν 175 κάτοικοι εἰς κάθε χωρίον, εἰς τὸν νομὸν Λασηθίου 245, εἰς τὴν Παραμυθίαν τῆς Ἡπείρου 221, εἰς τὰς Κυκλάδας 300. Ἀλλὰ εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Μεσσηνίας 720, εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Ἀλμωπίας 555, εἰς τὴν Κέρκυραν 506, εἰς τὴν Σάμον 500. Τὰ χωρία εἶναι μικρὰ εἰς τὰ ἄγρονα μέρη καὶ ἐπὶ τῶν ὁρέων, ἐκεῖ δηλ. ὅπου ἡ καλλιεργούμενη ἔκτασις εἶναι περὶωρισμένη καὶ ὄχι πολὺ εὐφορος.

3. Ο ΛΑΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. **Ἐθνικότης.** Τὴν Ἑλλάδα κατοικοῦν οἱ Ἕλληνες, ἀποτελοῦντες τὰ 95 ἑκατοστὰ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Τὰ ὑπόλοιπα 5 ἑκατοστὰ εἶναι: 100 000 τούρκοι κατοικοῦντες εἰς τὴν Δ. Θράκην, 65 000 Ἰσραηλίται, διαμένοντες κυρίως ἐν Θεσσαλονίκῃ, 30 000 Ἀρμένιοι πρόσφυγες. Ἐπὶ τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς Δ. Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Στερεᾶς τέλος διαμένουν βλάχοι ποιμένες.

Πρὸ τινῶν ἐτῶν, ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο πολὺ μεγαλύτερος καὶ εὐρίσκετο κυρίως εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἠπειρον, Κρήτην καὶ τινὰς νήσους. Προσέτι ἐν Μακεδονίᾳ πλὴν τῶν τούρκων κατέφκουν καὶ βούλγαροι. Ἀλλὰ μετὰ τὸ 1922, ὅτε προσέφυγον εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ Ἕλληνες τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἄλλων μερῶν, συνήφθη μετὰξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας συμφωνία. Σύμφωνα με αὐτὴν οἱ ἐν Ἑλλάδι τούρκοι ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἡ συμφωνία αὐτὴ ὠνομάσθη ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν. Ὁμοίᾳ ἀνταλλαγῇ ἐγένετο καὶ μετὰ τὴν Βουλγαρίαν. Τοιοῦτοτρόπως συνεκεντρώθη εἰς τὴν χώραν μας ὁ ὁμογενὴς πληθυσμὸς ἐκ Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας καὶ ἀπέκτησεν ἡ ἑλληνικὴ Μακεδονία ἐθνικὴν ὁμοιογένειαν. Ἐξαίρεσις ἀπὸ τὴν συνθήκην τῆς ἀνταλλαγῆς ἔγινε διὰ τὴν Θράκην, τόσοσ διὰ τὴν ἑλληνικὴν Δ. Θράκην, ὅσον καὶ διὰ τὴν τουρκικὴν Ἀνατολικὴν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ δηλ. δὲν ἔγινεν ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν.

2. **Γλῶσσα.** Ἡ ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἐν Ἑλλάδι εἶναι ἡ ἑλληνικὴ, ἢ μητρικὴ γλῶσσα τῶν ἑλλήνων. Εἰς μερικὰ χωρία τῆς Ἀττικῆς, τῆς Βοιωτίας, τῆς Ἀργολίδος κλπ. ὁμιλοῦν ἀλβανικά, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς Πίνδου ὁμιλοῦν κουτσοβλάχικα. Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἦλθον ἐξ Ἀλβανίας χριστιανοὶ γεωργοὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐκ Βλαχίας ποιμένες εἰς τὴν Πίνδον. Μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου πολλοὶ ἐκ τούτων ἀφομοιώθησαν γλωσσικῶς μετὰ τοὺς ἐντοπίους, ἐνῶ ἄλλοι ἀφομοίωσαν αὐτοὶ τοὺς ἐντοπίους.

Οὕτω ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιζῆ καὶ ὀμιλῆται εἰς τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τοὺς ἑλληνας χωρικοὺς μία γλῶσσα ἀλβανικὴ, ἀνάμικτος μὲ πολλὰς ἑλληνικὰς λέξεις, ὅπως καὶ εἰς τινὰ ὄρεινὰ μέρη τῆς βορείου Ἑλλάδος ἐν μίγμα ἑλληνοβλαχικόν.

Οἱ ξενόγλωσσοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνέρχονται περίπου εἰς 450 000. Μεταξὺ τούτων 65 000 Ἰσραηλιταὶ τῆς Θεσσαλονίκης ὀμιλοῦν ἰσπανικά, 30 000 πρόσφυγες ἀρμένιοι ἀρμενικά, 100 000 τούρκοι τῆς Δ. Θράκης τουρκικά καὶ ἐλάχιστοι ἄλλας ξένας γλῶσσας.

3. Θρησκεία. Οἱ Ἕλληνες εἶναι χριστιανοὶ ὁρθόδοξοι, πλὴν ἐλαχίστων καθολικῶν κατοικούντων εἰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ὕπάρχουν ἀκόμη 123 000 μουσουλμάνοι καὶ 72 000 Ἰουδαϊκῆς θρησκείας.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑπάγεται εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον καὶ ἔχει κεφαλὴν τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν. Ἐκκλησιαστικῶς ἡ Ἑλλάς εἶναι διηρημένη εἰς 80 Μητροπόλεις. Ἀνωτάτη δὲ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ εἶναι «ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας», περιλαμβάνουσα καὶ τοὺς 80 Μητροπολίτας. Ἀντιπρόσωπος δὲ τῆς Ἱεραρχίας εἶναι ἡ διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος, ἀποτελουμένη ἀπὸ 8 Μητροπολίτας καὶ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν ὡς πρόεδρον. Κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς Ἱεράς Συνόδου παρίσταται καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Κράτους.

4. Παιδεία. Κάθε ἄνθρωπος διὰ νὰ εἶναι χρήσιμος μέλος τῆς κοινωνίας καὶ νὰ ἠμπορέσῃ ν' ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις, ποῦ τοῦ ἐπιβάλλει ἡ σημερινὴ ζωὴ, πρέπει νὰ ἐκπαιδευθῆ. Τοῦτο εἶναι ὑποχρέωσις καὶ δικαίωμα. Καὶ δι' αὐτὸ τὸ κράτος παρέχει δωρεὰν τὴν Δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ συγχρόνως τιμωρεῖ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι δὲν θέλουν νὰ στέλλουν τὰ παιδιὰ των εἰς τὸ σχολεῖον. Ἐν τούτοις δὲν λείπουν οἱ ἀγράμματοι. Κατὰ τὴν στατιστικὴν ἐπὶ 100 κατ., μεγαλυτέρων τῶν 8 ἐτῶν, 60 γνωρίζουν γράμματα καὶ 40 δὲν γνωρίζουν! Ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγράμμάτων ὀλονὲν ἐλαττοῦται.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα λειτουργοῦν περὶ τὰς 8 000 δημοτικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὅποια ἡ φοίτησις εἶναι ὑποχρεωτικῶς ἐξαετής. Ἐπειτα εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης ἐκπαίδευσεως εἶναι προαιρετικὴ. Τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης ἐκπαίδευσεως εἶναι διαφόρων εἰδῶν: κλασικὰ γυμνάσια, πρακτικὰ λύκεια, ἀνώτερα παρθεναγωγεῖα κλπ.

Ὑπάρχουν ἀκόμη τὰ εἰδικὰ σχολεῖα, τὰ ὅποια σκοπὸν ἔχουν

νά ειδικεύσουν τὸν σπουδαστὴν εἰς μίαν ὄρισμένην ἀσχολίαν. Τὰ σχολεῖα αὐτὰ εἶναι: γεωργικά, ἐμπορικά, τεχνικά, καλλιτεχνικά, ἱερατικά, διδασκαλεῖα κ.λ.π.

Τέλος διὰ τὰς ἀνωτάτας σπουδὰς λειτουργοῦν τὰ Πανεπιστήμια τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ Μετσόβιον Πολυτεχνεῖον, ἡ σχολὴ τῶν Καλῶν Τεχνῶν, Ἀνωτάτη σχολὴ Οἰκονομικῆ καὶ Ἐμπορικῆ, Ἀνωτάτη Γεωπονικὴ σχολή, Ἀνωτάτη Δασολογικὴ σχολή.

Πλὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Δασολογικῆς αὐτοῦ σχολῆς, ἔλαι αἱ ἄλλαι εὐρίσκονται εἰς τὰς Ἀθήνας.

5. **Τέχνη.** Ἡ Ἑλλάς ὁμοιάζει ἀπέραντον μουσεῖον καλλιτεχνικῶν ἔργων. Αἱ ἐποχαὶ ἔλαι, ἀπὸ τοὺς μακρυνοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἀφῆκαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γῆν πολύτιμα μνημεῖα τῆς τέχνης τῶν καὶ τῆς σοφίας τῶν. Ἡ ἐποχὴ τοῦ προελληνικοῦ, τοῦ Αἰγαίου πολιτισμοῦ, μᾶς ἐκληροδότησε τὸν λαβύρινθον, ὅχι τὸ σκοτεινὸν ἄντρον τῆς μυθολογίας, ἀλλὰ τὸ θαυμαστόν, πολυῶρον ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ, μὲ τὰς ὠραίας τοιχογραφίας, τὰς αἰθούσας, τὰς ἀποθήκας καὶ τὰ λουτρά, ποὺ ἐξέθαψαν εἰς τὴν Κρήτην οἱ ἀρχαιολόγοι (εἰκ. 88).

Ἡ ἐποχὴ τῶν Ἑλλήνων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐδημιουργήθη ὁ Παρθενὸν (εἰκ. 58), ἀφῆκε παντοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα μνημεῖα ὑπέροχα, ναοὺς, θέατρα, ἀγάλματα εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὴν Ὀλυμπίαν (εἰκ. 74), εἰς τοὺς Δελφοὺς (εἰκ. 63), εἰς τὴν Δῆλον (εἰκ. 94).

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Βυζαντίου κατόπιν ἐδημιούργησε νέον πλοῦτον καλλιτεχνικόν, ποὺ τὸν θαυμάζομεν εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Θεσσαλονίκης (εἰκ. 13, 14), τοῦ Μιστραῖ (εἰκ. 76), τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τῆς Φωκίδος, τοῦ Δαφνίου (εἰκ. 59), τῶν Ἀθηνῶν (εἰκ. 60) καὶ τόσων ἄλλων μερῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἔπειτα, εἰς τὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, μὲ ἔλλην τὴν ἀγραμματοσύνην, ποὺ ἀπλώθηκε εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ καλλιτεχνικὴ διάθεσις δὲν ἐγκατέλειψε τὸν σκλαβωμένον ἑλληνικὸν λαόν. Ἄν δὲν ἤδύνατο πλέον νὰ δημιουργήσῃ μεγάλα καὶ λαμπρὰ δημόσια κτίρια, ὅμως κλεισμένος εἰς τὸ σπῆτι του, εἰς τὸ ἀπόμερον χωριὸ του, ἢ εἰς τὸ νησί του, ἄφησε νὰ ἐκδηλωθῇ ὅλη ἡ καλλιτεχνικὴ διάθεσις τῆς ψυχῆς του εἰς τὸ κέντημα τῶν φορεμάτων του, τὸν χρωματισμὸν τῶν ὑφασμάτων τοῦ ἀργαλιοῦ του, εἰς τὸ σκάλισμα τῶν ἐπίπλων του (εἰκ. 97), εἰς τὸ στόλισμα τῶν σκευῶν,

τὴν διακόσμησιν ὄλων τῶν πραγμάτων ποῦ μεταχειρίζετο, ἀκόμη δὲ εἰς τὴν κατασκευὴν, διαρρύθμισιν καὶ ἐπίπλωσιν τοῦ ἀπλοῦχοῦ σπιτιοῦ του.

Τὴν θαυμαστὴν αὐτὴν καλλιτεχνικὴν διάθεσιν, ἣ ὁποῖα ποτὲ δὲν ἔσδησε ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὸ διάστημα τῶν 3 000 ἐτῶν τῆς ἱστορίας του, τὴν ὀφείλομεν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν καὶ τὸ ἑλληνικὸν κλίμα. Ὁ γαλανός οὐρανός, τὰ χίλια ἀρμονικὰ χρώματα τῆς δύσεως, ἡ διαύγεια τῆς ἀτμοσφαιράς, ποῦ δὲν ἔχει τίποτε τὸ θολόν, τίποτε τὸ σκοτεινόν καὶ ἀμφίβολον, ἡ καθαρὰ καὶ καλογραμμὴ ἐπάνω εἰς τὸν οὐρανὸν κορυφογραμμὴ τῶν βουνῶν, μὲ ἓνα λόγον αἱ φυσικαὶ καλλοναὶ τῆς πατρίδος μας καὶ τὸ κλίμα τῆς, αὐτὰ ἐμπνέουσιν τὸ αἶσθημα τῆς ἀρμονίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ τὴν προετοιμάζουν νὰ τὸ αἰσθάνεται τὸ ὠραῖον, νὰ τὸ ἀγαπᾷ καὶ νὰ τὸ ἐκδηλώνῃ.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς γύρω φύσεως καὶ τοῦ κλίματος εἶναι τόσον μεγάλη εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ λαοῦ, ὥστε τὰ δημιουργήματά του νὰ διαφέρουν κατὰ τόπους ἀναλόγως τῆς διαφορᾶς τοῦ κλίματος. Ἄλλην ἐντύπωσιν προξενοῦν τὰ κεντήματα λ. χ. τῶν ἠπειρωτικῶν χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου, τῆς Στερεᾶς, καὶ ἄλλην ἐκεῖνα τῶν νήσων.

6. **Ἐπιστήμη.** Εἰς τὴν Ἑλλάδα λειτουργοῦν τὰ Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης. Τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἰδρύθη τὸ 1837 καὶ ἀποτελεῖται ἐκ ὅσων (Θεολογικῆς, Νομικῆς, Ἰατρικῆς, Φιλοσοφικῆς καὶ Φυσικο-μαθηματικῶν ἐπιστημῶν). Τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης ἰδρύθη τὸ 1925 καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 3 σχολᾶς (Φιλοσοφικῆς, Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν, καὶ Φυσικο-μαθηματικῶν ἐπιστημῶν).

Τὰ Πανεπιστήμιά μας εἶναι ἐφωδιασμένα μὲ τὰ ἀναγκαῖα ἐργαστήρια, νοσοκομεῖα καὶ μουσεῖα, ὅπου ἀσχοῦνται οἱ φοιτηταί, οἱ δὲ καθηγηταὶ μελετοῦν καὶ ἐργάζονται διὰ τὴν πρόδον τῆς ἐπιστήμης των. Μεταξὺ τῶν μουσείων αὐτῶν εἶναι: τὰ ἀρχαιολογικὰ καὶ ἱστορικὰ, τὸ νομισματικόν, τὸ ζωολογικόν, ὁ βοτανικὸς κήπος, κλπ. Νοσοκομεῖα δὲ τὸ Ἀρεταεῖον, τὸ Αἰγινίτειον, τὸ νοσοκομεῖον τῶν Παίδων, τὸ Ὀφθαλμιατρεῖον κλπ.

Ἄλλ' ἢ Ἑλλάς εἶναι χώρα ὅπου καὶ μόνον δύνανται νὰ μελετηθοῦν ὠρισμένοι ἐπιστημονικοὶ κλάδοι. Σπουδαιότατος τοιοῦτος κλάδος εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία, ἣ ὁποῖα εἰς τὴν Ἑλλάδα θά

εύρη πλουσιώτατα αρχαιολογικά μουσεῖα, ναούς, ἀγοράς, θέατρα, αὐτὴν τέλος τὴν χώραν, ὅπου ἔζησε καὶ ἐδημιούργησε τὸν πολιτισμὸν τοῦ ὀ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν δὲ ἀρχαιολόγοι ὄλων τῶν χωρῶν, Ἑλληνας καὶ ξένοι, ἐκτελοῦν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἀνασκαφὰς καὶ φέρουν εἰς φῶς τοὺς θαμμένους θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας τέχνης. Μέχρι τοῦδε ἔχουν γίνεαι μεγάλαι ἀνασκαφαὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Ὀλυμπίαν, τοὺς Δελφοὺς, τὴν Δῆλον, τὰς Μυκήνας, τὴν Ἐπίδαυρον, τὴν Κόρινθον, τὴν Κρήτην καὶ πλεῖστα ἄλλα μέρη.

Ἄλλη ἐπιστήμη, ἣ ὁποία κυρίως εἰς τὴν Ἑλλάδα (μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν) δύναται νὰ μελετηθῆ, εἶναι ἡ Βυζαντιολογία, ἣ ἐπιστήμη ἣ ὁποία ἐξετάζει τὴν ζωὴν, τὴν ἱστορίαν, τὴν τέχνην κατὰ τὴν μεγάλην βυζαντινὴν ἐποχὴν. Χάριν τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς ἔχει ἰδρυθῆ ἐν Ἀθήναις Βυζαντινὸν Μουσεῖον, ἐκτὸς τῶν τόσων βυζαντινῶν μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν, πολλαὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν ἀληθινὰ μουσεῖα βυζαντινῆς τέχνης.

Πλὴν τούτων ἡ Ἑλλάς παρέχει πλούσιον ὕλικὸν καὶ δι' ἄλλους ἐπιστήμονας, καθὼς γλωσσολόγους, οἱ ὅποιοι μελετοῦν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μὲ τὴν τρισημιαιτῆ ἱστορίαν τῆς λαογράφου, οἱ ὅποιοι ἐρευνοῦν τὰς παραδόσεις, τὰ τραγούδια, τὰς παροιμίας κλπ. τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· γεωλόγους, οἱ ὅποιοι ἔχουν νὰ συλλέξουν πλούσιον ὕλικὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην των ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν γῆν, ἣτις ὑπέστη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν γεωλογικῶν αἰῶνων φοβεράς γεωλογικὰς ἀναστατώσεις· βοτανικοὺς διὰ νὰ μελετήσουν τὴν χλωρίδα τῆς, τὴν τόσον πλούσιαν ἐξ αἰτίας τοῦ πολυποικίλου κλίματός τῆς κλπ.

4. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΡΕΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑΙ

Ἀπὸ τοῦ 1924, ὅποτε κατηργήθη ἡ βασιλεία, ἔχομεν δημοκρατίαν. Αὕτη ἀναγνωρίζει: ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες πολῖται ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα καὶ τὰς αὐτὰς ὑποχρεώσεις. Ἐπίσης παραδέχεται ὅτι αἱ τρεῖς ἐξουσίαι τοῦ κράτους, ἡ νομοθετικὴ, ἡ ἐκτελεστικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ ἀπορρέουσιν ἀπὸ τὴν λαϊκὴν θέλησιν. Αὐτὰ τὰ ὀρίζει ὁ θεμελιώδης νόμος τῆς Δημοκρατίας, τὸ **Σύνταγμα**, τὸ ὁποῖον ἐψηφίσθη εἰς τὰ 1927.

Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία. Οἱ νόμοι ὀρίζουν τί ἡμπορεῖ νὰ κάμνη ὁ καθεὶς ἐλεύθερα δηλ. τὰ **δικαιώματά μας** καὶ τί εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ κάμνη ἢ τί ἀπαγορεύεται δηλ. τὰ **καθήκοντά μας**. Τοὺς νόμους τοὺς ψηφίζει ἡ **Βουλὴ** καὶ ἡ **Γερουσία**, ἐπομένως τὰ δύο αὐτὰ νομοθετικὰ σώματα ἀσχοῦν τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Τὴν Βουλὴν καὶ τὴν Γερουσίαν τὴν ἐκλέγει ὁ λαὸς διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας. Ὅμως ἐν μέρος τῆς Γερουσίας δὲν ἐκλέγεται διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἄλλων γερουσιαστῶν καὶ βουλευτῶν, καθὼς καὶ ὑπὸ τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων (γεωργικά, βιομηχανικά, ἐμπορικὰ ἐπιμελητήρια καὶ ἐργατικά σωματεία).

Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία. Τοὺς νόμους τοὺς ἐκτελεῖ ἡ Κυβέρνησις καὶ ὁ ἀνώτατος ἄρχων τῆς Πολιτείας, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας τὸν ἐκλέγουν ἀπὸ κοινοῦ οἱ βουλευταὶ καὶ οἱ γερουσιασταὶ διὰ 5 ἔτη. Τὴν κυβέρνησιν τὴν διορίζει ὁ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Ἡ κυβέρνησις πρέπει νὰ ἔχη τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Βουλῆς, ἄλλως, ἂν δηλ. ἡ πλειοψηφία τῆς Βουλῆς ἀποδοκιμάζῃ τὰς πράξεις τῆς, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ παραιτηθῇ. Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας καὶ κυβέρνησις ἀσχοῦν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν.

Κάθε ένας, που νομίζει ότι ηδικήθη από την κυβέρνησιν ή τὰς κρατικὰς ὑπηρεσίας, καταφεύγει εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, τὸ ὁποῖον ἔχει δικαίωμα νὰ ἀκυρώσῃ τὴν ἀδικον πράξιν.

Ἡ Δικαστικὴ ἔξουσία. Τὴν δικαστικὴν ἔξουσίαν ἀσχοῦν οἱ δικασταὶ καὶ ἐπιβάλλουν τὰς ποινὰς εἰς τοὺς παραβάτας τῶν νόμων. Οὐδεὶς ἄλλος ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς νομίμους δικαστὰς, ἔχει τὴν ἀδειαν νὰ δικάξῃ καὶ νὰ ἐπιβάλῃ ποινὰς. Τοὺς δικαστὰς τοὺς διορίζει ἡ κυβέρνησις καὶ ὁ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Ἀνώτατον δικαστῆριον εἶναι ὁ Ἄρειος Πάγος, ὁ ὁποῖος ἐδρεύει εἰς τὰς Ἀθήνας.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Νομοὶ καὶ Γεν. Διοικήσεις. Διὰ νὰ ἡμπορῇ ἡ κυβέρνησις νὰ ἐκτελῇ τὰ καθήκοντά της, διηρέθη τὸ κράτος εἰς 36 νομοῦς, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀντιπροσωπεύει τὴν κυβέρνησιν εἰς νομάρχης. Ἡ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν ἐδρεύει ὁ νομάρχης εἶναι ἡ πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ. Εἰς τινὰς περιοχὰς πολλοὶ νομοὶ εἶναι ἠνωμένοι εἰς μίαν Γεν. Διοίκησιν, τὴν ὁποίαν διοικεῖ ὁ Γεν. Διοικητής. Γενικὰς Διοικήσεις ἔχομεν 4: Μακεδονίας, ἔδρα ἡ Θεσσαλονίκη, Θράκης, ἔδρα ἡ Κομοτινή, Ἡπείρου, ἔδρα τὰ Ἰωάννινα καὶ Κρήτης, ἔδρα τὰ Χανιά. Οἱ νομοὶ ὑποδιαιροῦνται εἰς ἐπαρχίας, ἀλλὰ εἰς πολὺ ὀλίγας τούτων ὑπάρχουν ἐπαρχοί.

Τοπικὴ αὐτοδιοίκησις. Ὁ λαὸς δὲν ἐκλέγει μόνον τοὺς βουλευτὰς καὶ γερουσιαστὰς. Ἐκλέγει ἐπίσης τὸν δήμαρχον καὶ τὸ δημοτικὸν συμβούλιον εἰς τοὺς δήμους, καὶ τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον εἰς τὰς κοινότητας. Δήμους ἀποτελοῦν αἱ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἄνω τῶν 10.000 κατοίκων. Οἱ μικρότεροι συνοικισμοὶ εἶναι κοινότητες. Δήμοι καὶ κοινότητες ἀποτελοῦν τὴν τοπικὴν αὐτοδιοίκησιν. Σκοπὸς τῶν δημοτικῶν καὶ κοινοτικῶν ἀρχῶν εἶναι νὰ φροντίζουσι διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ γενικοῦ καλοῦ εἰς τὸν τόπον των. Ἡ ἀποστολή των εἶναι νὰ μεριμνοῦσι διὰ τὴν ἐκτέλεσιν διαφόρων κοινοφελῶν ἔργων: οἰκοδόμησιν σχολείων, κατασκευὴν δρόμων, ὑδραγωγείων, δημοσίων κήπων, δενδροφυτειῶν, δι' ἀποξήρανσιν μικρῶν ἐλῶν, καταπολέμησιν ἀσθeneiῶν τῶν φυτῶν κλπ.

ΠΙΝΑΞ ΝΟΜΩΝ, ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΚΑΙ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΩΝ ΑΥΤΩΝ (συνέχεια)

Νομοί	Επαρχίαι	Έδραι επαρχιών
ΕΒΡΟΥ Κάτοικοι . . . . 123 000 Πόλεις και χωρία 197	Έλεξανδρουπόλεως Διδυμοτείχου . . . . Όρεστιάδος . . . . Σουφλίου . . . . Σαμοθράκης	Έλεξανδρούπολις Διδυμότειχον Ν. Όρεστιάς Σουφλί Σαμοθράκη
ΕΥΒΟΙΑΣ Κάτοικοι . . . . 155 000 Πόλεις και χωρία 340	Χαλκίδος . . . . Ίστισίας . . . . Καρυστίας . . . . Σκοπέλου	Χαλκίς Ίστιαία Κάρυστος Σκόπελος
ΖΑΚΥΝΘΟΥ Κάτοικοι . . . . 40 000 Πόλεις και χωρία 75	Ζακύνθου	Ζάκυνθος
ΗΛΕΙΑΣ Κάτοικοι . . . . 130 000 Πόλεις και χωρία 224	Ήλείας	Ψύργος
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ Κάτοικοι . . . . 139 000 Πόλεις και χωρία 395	Τεμένους . . . . Καινουρίου . . . . Μαλεβιζίου . . . . Μονοφασιίου . . . . Πεδιάδος . . . . Πυργιωτίσης	Ήράκλειον Μοίρα Άγ. Μύρων Ψύργος Καστέλλιον Βόρροι
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Κάτοικοι . . . . 550 000 Πόλεις και χωρία 578	Θεσσαλονίκης . . . . Πιερίας . . . . Βεροοίας . . . . Κιλκίς . . . . Λαγκαδά	Θεσσαλονίκη Κατερίνη Βέροια Κιλκίς Λαγκαδάς
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ Κάτοικοι . . . . 180 000 Πόλεις και χωρία 517	Ίωαννίνων . . . . Κονίτσης . . . . Μετσόβου . . . . Πωγωνίου . . . . Φιλιατών . . . . Παραμυθιάς	Ίωάννινα Κόνιτσα Μέτσοβον Δελβινάκι Φιλιάται Παραμυθιά
ΚΑΒΑΛΛΑΣ Κάτοικοι . . . . 120 000 Πόλεις και χωρία 145	Καβάλλας . . . . Νέστου . . . . Παγγαίου . . . . Θάσου	Καβάλλα Χρυσούπολις Έλευθεραί Λιμένας
ΚΕΡΚΥΡΑΣ Κάτοικοι . . . . 106 000 Πόλεις και χωρία 225	Κερκίρας . . . . Παξών	Κέρκυρα Γάϊον

ΠΙΝΑΞ ΝΟΜΩΝ, ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΚΑΙ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΩΝ ΑΥΤΩΝ (συνέχεια)

Νομοί	Επαρχίαι	Έδραι επαρχιῶν
ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ	Κορναίαις	Άργαστόλιον
Κάτοικοι	Πάλης	Ληξούριον
Πόλεις καὶ χωριά	Σάμης	Αἰγιαλὸς
	Ἰθάκης	Βαθῦ
ΚΟΖΑΝΗΣ	Κοζάνης	Κοζάνη
Κάτοικοι	Άνασελίτσης	Σιάτιστα
Πόλεις καὶ χωριά	Γρεβενῶν	Γρεβενά
	Έορδαίας	Πτολεμαίς
ΚΥΚΛΑΔΩΝ	Σύρου	Έρμούπολις
Κάτοικοι	Άνδρου	Άνδρος
Πόλεις καὶ χωριά	Θήρας	Θήρα
	Κέω	Κέως
	Μήλου	Μήλος
	Νάξου	Νάξος
	Τήνου	Τήνος
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	Λακεδαίμονος	Σπάρτη
Κάτοικοι	Γυθείου	Γύθειον
Πόλεις καὶ χωριά	Έπιδαύρου Λιμηρᾶς	Μολαί
	Οιτύλου	Άρεόπολις
ΛΑΡΙΣΗΣ	Λαρίσης	Λάρισα
Κάτοικοι	Άγιάς	Άγιά
Πόλεις καὶ χωριά	Άλμυροῦ	Άλμυρὸς
	Βόλου	Βόλος
	Έλασσῶνος	Έλασσών
	Τυρνάβου	Τύρναβος
	Φαρσάλων	Φάρσαλα
ΛΑΣΗΘΙΟΥ	Λασηθίου	Άγ. Νικόλαος
Κάτοικοι	Βιάννου	Πεύκος
Πόλεις καὶ χωριά	Έροπέτρας	Έροπέτρα
	Μεραμβέλλου	Νεάπολις
	Σητείας	Σητεία
ΛΕΣΒΟΥ	Μυτιλήνης	Μυτιλήνη
Κάτοικοι	Λήμνου	Κάστρον
Πόλεις καὶ χωριά	Μηθύμνης	Μήθυμνα
	Πλωμαρίου	Πλωμαρίον
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Καλαμών	Καλάμα
Κάτοικοι	Μεσσήνης	Μεσσήνη
Πόλεις καὶ χωριά	Όλυμπίας	Άνδριτσaina
	Πυλίας	Πύλος
	Τριφυλίας	Κυπαρισσία
ΠΕΛΛΗΣ	Έδεσσης	Έδεσσα
Κάτοικοι	Γιανιτσῶν	Γιανιτσά
Πόλεις καὶ χωριά	Άλμωπίας	Άρδέα

ΠΙΝΑΞ ΝΟΜΩΝ, ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΚΑΙ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΩΝ ΑΥΤΩΝ (συνέχεια)

Νομοί		Ἐπαρχία	Ἔδρα ἐπαρχιῶν
ΠΡΕΒΕΖΗΣ		Πρεβέζης	Πρεβέζα
Κάτοικοι	80 000	Μαργαριτίου . . .	Μαργαριτίον
Πόλεις καὶ χωρία .	181	Λευκάδος	Λευκάς
		Φιλιπιάδος . . .	Φιλιπιάς
ΡΕΘΥΜΝΗΣ		Ρεθύμνης	Ρέθυμνον
Κάτοικοι	68 000	Ἁγ. Βασιλείου . .	Σπήλι
Πόλεις καὶ χωρία .	288	Ἁμαρίου	Νεὺς Ἁμάρι
		Μυλοποτάμου . .	Πέραμα
ΡΟΔΟΠΗΣ		Κομοτινῆς	Κομοτινή
Κάτοικοι	181 000	Ξάνθης	Ξάνθη
Πόλεις καὶ χωρία .	323	Σαπῶν	Σάπαι
ΣΑΜΟΥ		Σάμου	Λιμὴν Βαθέως
Κάτοικοι	71 000	Ἰκαρίας	Ἁγ. Κηρύκος
Πόλεις καὶ χωρία .	141		
ΣΕΡΡΩΝ		Σερρῶν	Σέρραι
Κάτοικοι	183 000	Ζίχνης	Ν. Ζίχνη
Πόλεις καὶ χωρία .	254	Νιγρίτας	Νιγρίτα
		Σιντικῆς	Σιδηρόκαστρον
ΤΡΙΚΚΑΛΩΝ		Τρικκάλων	Τρικκαλα
Κάτοικοι	215 000	Καλαμπάκας . . .	Καλαμπάκα
Πόλεις καὶ χωρία .	380	Καρδίτσης	Καρδίτσα
ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ ΚΑΙ ΦΩΚΙΔΟΣ		Φθιώτιδος	Λαμία
Κάτοικοι	194 000	Λοκρίδος	Λιδωρίκι
Πόλεις καὶ χωρία .	381	Λοκρίδος	Ἁταλάντη
		Παρνασσίδος . . .	Ἁμφισσα
		Δομοκοῦ	Δομοζός
ΦΛΩΡΙΝΗΣ		Φλωρίνης	Φλώρινα
Κάτοικοι	126 000	Καστοριάς	Καστοριά
Πόλεις καὶ χωρία .	213		
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ		Χαλκιδικῆς	Πολύγυρος
Κάτοικοι	65 000	Ἁρναίας	Ἁρναία
Πόλεις καὶ χωρία .	149		
ΧΑΝΙΩΝ		Κυδωνίας	Χανιά
Κάτοικοι	112 000	Ἀποζορόνου . . .	Βάμος
Πόλεις καὶ χωρία .	509	Κισάμου	Καστέλλι
		Σελίνου	Κάνδανος
		Σφακιῶν	Χώρα
ΧΙΟΥ		Χίου	Χίος
Κάτοικοι	76 000		
Πόλεις καὶ χωρία .	78		

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.		Σελ.
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ		5. Θάλασσαι	141
Χῶραι καὶ Θάλασσαι τῆς		6. Τὸ κλίμα	144
Ἑλλάδος	3	7. Χλωρίς - Πανίς	150
1. Μακεδονία	6	ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ	
2. Δ. Θράκη	28	Οἰκονομικὴ γεωγραφία τῆς	
3. Θεσσαλία	35	Ἑλλάδος	154
4. Ἡπειρος	46	1. Γεωργία	154
5. Δ. Στερεὰ Ἑλλάς	54	2. Βιομηχανία	172
6. Ανατ. Στερεὰ Ἑλλάς	63	3. Συγκοινωνία	177
7. Πελοπόννησος	83	4. Τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον	185
8. Νῆσοι Ἰονίου	100	ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ	
9. » Αἰγαίου	107	Πολιτικὴ γεωγραφία τῆς Ἑλ-	
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ		λάδος	188
Φυσικὴ γεωγραφία τῆς Ἑλ-		1. Πῶς ἐ σχηματίσθη τὸ ἑλ-	
λάδος	122	ληρικὸν κράτος	188
1. Θέσις τῆς χώρας	122	2. Πληθυσμὸς	190
2. Γεωλογία τῆς Ἑλλάδος	125	3. Ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος	195
3. Μορφολογία τῆς ξηρᾶς	132	4. Τὸ πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος	200
4. Ποταμοὶ καὶ λίμναι	137		

ΧΑΡΤΑΙ ΚΑΙ ΑΥΤΟΤΕΛΕΙΣ ΠΙΝΑΚΕΣ

	Σελ.
Χάρτης Ἑλλάδος πρὸς ἀναπαραγωγήν	4
» ὑδραυλικῶν ἔργων Κεντρικῆς Μακεδονίας	8
» κοιλάδων Ἀξιού - Μοράβα	10
» Μακεδονίας φυσικὸς καὶ πολιτικὸς	16
» Δ. Θράκης » » »	33
» Θεσσαλίας » » »	37
» Ἡπείρου » » »	47
» Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Εὐβοίας φυσικὸς καὶ πολιτικὸς	61
» λιμένος Πειραιῶς	65
» συγκοινωνιῶν διὰ τῆς διώρυγος Κορίνθου	66
» ὑδρεύσεως Ἀθηνῶν	76
» Πελοποννήσου φυσικὸς καὶ πολιτικὸς	84
» λιμένος Πατρῶν	91
» Ἰονίου πελάγους	101
» νήσων Ἰονίου πελάγους	102
» Αἰγαίου πελάγους	108
» νήσων Αἰγαίου πελάγους	110
» διεθνῶν δι' Ἑλλάδος συγκοινωνιῶν	123
» ποταμίων περιοχῶν καὶ ὑδραυλικῶν δυνάμεων	138
» ἰσοθέρων ζωνῶν	145
» ἀνέμων	146
» βροχῶν	148
» ἐλαίας	159
» σταφίδος καὶ οἴνου	161
» καπνοκαλλιέργειας	163
» μετάξης καὶ βάμβακος	165
» δασῶν	167
Πίναξ χιλιομετρικῶν ἀποστάσεων	176
Χάρτης συγκοινωνιῶν καὶ ἐμπορίου	181
» ἔδαφικῆς ἐπεκτάσεως τῆς Ἑλλάδος	189
» πυκνότητος πληθυσμοῦ	191
» νομῶν, ἐπαρχιῶν καὶ πρωτεύουσῶν αὐτῶν	202
Πίναξ » » » » »	203
Εἰκόνες καὶ χάρται ἐν ὅλῳ	140

024000029707

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 3 Αὐγούστου 1933

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Ἐχόντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 3 τοῦ Νόμου 5045, τὸ ἄρθρον 36 τοῦ Νόμου 5341, τὸ ἄρθρον 10 τοῦ Διατάγματος τῆς 12/12 Ἰανουαρίου 1933 καὶ τὰς ὑπ' ἀριθμ. 94-102 πράξεις τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς τῶν διδακτικῶν βιβλίων Μέσης Ἐκπαίδευσης (Γεωγραφικῶν), ἀπεφασίσαμεν: Ἐγκρίνομεν ὡς διδακτικὸν βιβλίον διὰ μίαν πενταετίαν, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1933-1934, τὸ βιβλίον Παν. Δημητράτου «Ἑλλάς: γεωγραφία διὰ τὴν Α' τάξιν τῶν Γυμνασίων.

Ὁ Ὑπουργὸς
Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ

Ἄρθρον 8ον τοῦ Π. Διατάγματος
«Περὶ τοῦ τρόπου τῆς διατιμῆσεως τῶν ἐγκριμένων
διδακτικῶν βιβλίων.»

Τὰ διδακτικὰ βιβλία, τὰ πολούμενα μαζρὰν τοῦ τόπου τῆς ἐκδόσεως τῶν, ἐπιτρέπεται νὰ πωλῶνται ἐπὶ τιμῇ ἀνωτέρα κατὰ 15% τῆς ἐπὶ αἷ βάσει τοῦ παρόντος Διατάγματος κανονισθείσης ἀνεὺ βιβλιοσήμου τῆς, πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς διατάξεως συσκευῆς καὶ τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ μεροῦς τοῦ ἐξωφύλλου ἢ τῆς τελευταίας σελίδος τοῦτου ἐκτυποῦται τὸ παρὸν ἄρθρον.